

Halassy Béla

MIÉRT ÉPPEN EZ A TRIANON?

**avagy etnikai és hatalmi váltások a
Kárpát-medencében
a kezdetektől napjainkig**

2012. augusztus

Halassy Béla

MIÉRT ÉPPEN TRIANON?

Apropó: „Béla bácsi, áruld el, miért akarnak a magyarok egyetemet Klúzson? Hiszen ott románok élnek...”

Ajánlás: A művet unokáimnak, Gábornak, Annának, Mirának, Rékának és Dórának ajánlom. Talán ők majd megértik nemzeti sorsunkat ...

Mottó: „Prudentis est consilium mutare in melius.” Szabadon fordítva: Másként is lehet gondolkodni a dolgokról – és lehet, hogy úgy a jobb.

TARTALOM

ELŐSZÓ: SZEMLELETEK
BEVEZETÉS

I. RÉSZ. HÁTTÉR

1. A TRIANONI SOKK
  - 1.1 MI TÖRTÉNT VELÜNK?
  - 1.2 A TISZTÁNLÁTÁS HIÁNYA
  - 1.3 ÚJ SZEMLELET
  - 1.4 TRIANON HAMIS INDOKAI
  - 1.5 TRIANON VALÓDI MOZGATÓRUGÓI
2. NÉHÁNY ALAPVETŐ FOGALOM
  - 2.1 TÖRTÉNELMI-FÖLDRAJZI FOGALMAK
  - 2.2 ETNIKAI FOGALMAK
  - 2.3 POLITIKAI NEMZET ÉS NEMZETÁLLAM
  - 2.4 BIRTOKLÁSI JOGALAPOK
3. A HONFOGLALÁS ELŐTT (-895)
  - 3.1 KÉPTELEN VÁDAK ÉS TÁJÉKOZATLANSÁG
  - 3.2 A RÉGMÚLT ESEMÉNYEI
  - 3.3 NEMZETI IDEOLÓGIÁVÁ VÁLT NÉZETEK
  - 3.4 MAGYAR FOLYTONOSSÁG
  - 3.5 ETNIKAI KÖRKÉP A HONFOGLALÁS ELŐTT
  - 3.6 MIRŐL VITATKOZUNK?

II. RÉSZ. ETNIKAI ÉS HATALMI VÁLTÁSOK

4. A TERJESZKEDÉS KORA (896-1301)
  - 4.1 MAGYARRÁ VÁLT KÁRPÁT-MEDENCE?
  - 4.2 HONFOGLALÁS ÉS BERENDEZKEDÉS
  - 4.3 KALANDOZÁSOK ÉS ÁLLAMSZERVEZÉS
  - 4.4 TERÜLETI HÓDÍTÁSAINK
  - 4.5 FOGADD BE AZ IDEGENEKET!
  - 4.6 HÍVJAD BE AZ IDEGENEKET?
  - 4.7 TATÁRJÁRÁS ELŐTTI ETNIKAI KÖRKÉP
  - 4.8 A TATÁRJÁRÁS UTÁN
5. „ARANYKORSZAK” (1302-1520)
  - 5.1 NEM MINDEN ARANY...
  - 5.2 A KÉT ANJOU
  - 5.3 OLÁH BEÖZÖNLÉS ÉS EGYÉB VÁLTOZÁSOK
  - 5.4 FENSÉG ÉS TEHETETLENSÉG
  - 5.5 A KÉT HUNYADI
  - 5.6 ETNIKAI KÖRKÉP A HÓDOLTSÁG ELŐTT
  - 5.7 „VIRÁGOS KERT VALA...„
6. TÖRÖK HÓDOLTSÁG (1521-1718)
  - 6.1 TISZTÁZANDÓ ALAPOK
  - 6.2 MOHÁCS ÉS BUDA
  - 6.3 A SZÉTDARABOLT KÁRPÁT-MEDENCE
  - 6.4 KÁRPÁT-MEDENCEI HATALOMVÁLTÁS
  - 6.5 ETNIKAI VÁLTÁS A HÓDOLTSÁG SORÁN
  - 6.6 KORAI ETNIKAI ELLENTÉTEK
  - 6.7 A HÓDOLTSÁG ÖSSZETETT HATÁSA

- 7. NEMZETEK SZÜLETÉSE (1719-1847)
  - 7.1 MEGHATÁROZÓ KORSZAK
  - 7.2 NEMZETI ÉRLELŐDÉS
  - 7.3 MINDENKI MÁSKÉPP CSINÁLTA
  - 7.4 ÉRTELMISÉG, SAJTÓ, MŰVELŐDÉSI KÖRÖK
  - 7.5 KÉT VÉRES EPIZÓD
  - 7.6 ETNIKAI KÖRKÉP A FORRADALMAK ELŐTT
  - 7.7 NYELVKÉRDÉS ÉS MAGYAROSÍTÁS
  - 7.8 SZAKÍTÓPRÓBA ELŐTT
- 8. AZ 1848-AS FORRADALMAK (1848-49)
  - 8.1 SABLONOK ÉS SZEMLELETVÁLTÁS
  - 8.2 „NÉPEK TAVASZA”
  - 8.3 SZERB ERŐSZAK
  - 8.4 HORVÁT ELSZAKADÁS
  - 8.5 ROMÁN SOKSZÍNŰSÉG
  - 8.6 SZLOVÁK NEMAKAROM
  - 8.7 HAZAI NÉMETEK, ERDÉLYI SZÁSZOK
  - 8.8 OSZTRÁK AUTOKRÁCIA, MAGYAR ÁLMOK
  - 8.9 KI ÉS MIÉRT FELELŐS?
- 9. ILLÚZIÓK ÉS VESZÉLYEK (1850-1910)
  - 9.1 ELLENSÉGEK KÖZÖTT
  - 9.2 BÜNTETÉS ÉS JUTALOM
  - 9.3 KIEGYEZÉS
  - 9.4 MAGYAROSODÁS
  - 9.5 MAGYAROSÍTÁS
  - 9.6 VÁROS ÉS VIDÉK
  - 9.7 HÍRÜNK A VILÁGBAN

III. RÉSZ. NEMZET (ÖN)GYILKOSSÁG

- 10. AZ ISMERETLEN TRIANON (1918-20)
  - 10.1 A NEGYEDIK ÉS AZ ÖTÖDIK OK
  - 10.2 HELYZET A HÁBORÚ VÉGÉN
  - 10.3 LEFELE A LEJTŐN
  - 10.4 A VÉGKIFEJLET
  - 10.5 ELHALLGATÁS ÉS MEGTÉVESZTÉS
- 11. VERGŐDÉS (1920-)
  - 11.1 A TRIANON UTÁNI „RENDEZÉS”
  - 11.2 TÁRSADALMI ÁLLAPOTOK (1920-44)
  - 11.3 FÉLIG SIKERÜLT KORREKCIÓK (1938-41)
  - 11.4 ÚJABB MEG NEM ÉRDEMELT BÜNTETÉS
  - 11.5 ETNIKAI VÁLTOZÁSOK PÁRIZS UTÁN
  - 11.6 ÖNÁLTATÁS
  - 11.7 MERRE TOVÁBB?
- 12. ÖSSZEFOGLALÁS
  - 12.1 A MAGYARSÁG MINDENKORI ARÁNYÁRÓL
  - 12.2 ORSZÁGOK ÉS HATÁROK
  - 12.3 ELSZAKADÁSI KÍSÉRLETEK
  - 12.4 NEMZETKÖZI VISZONYOK ÉS SZEREPLŐK
  - 12.5 A MONARCHIA SZEREPLŐI
- A. FÜGGELÉK: A KÁRPÁT-MEDENCE TÁJAI
  - A.1 FELVIDÉK
  - A.2 KÁRPÁTALJA
  - A.3 ERDÉLY
  - A.4 PARTIUM
  - A.5 DÉLVIDÉK (BÁCSKA ÉS BÁNÁT)
  - A.6 HORVÁTORSZÁG-SZLAVÓNIA
  - A.7 BURGENLAND

B. FÜGGELÉK: HAJSZÁLGYÖKEREINK

- B.1 SZÉKELYEK
- B.2 CSÁNGÓK
- B.3 KABAROK ÉS PALÓCOK
- B.4 BESENYŐK ÉS ÚZOK
- B.5 KUNOK ÉS JÁSZOK
- B.6 ETNIKAI GAZDAGSÁG

C. FÜGGELÉK: NYELVÉBEN ÉL A NEMZET (?)

- C.1 VAN-E SZÜKSÉG ETNIKAI STATISZTIKÁRA?
- C.2 MI LEGYEN AZ ETNIKAI STATISZTIKA ALAPJA?
- C.3 STATISZTIKA ÉS JÖVŐ

D. FÜGGELÉK: FELEKEZET ÉS ETNIKUM

E. FÜGGELÉK: HÁROMFÉLE FELOSZTÁS

- E.1 ETNIKAI TÖMBÖK
- E.2 ETNIKAI MÉRCÉK
- E.3 IGAZSÁGOT MAGYARORSZÁGNAK
- E.4 VÉGSŐ ÖSSZEVETÉS

F. FÜGGELÉK: STATISZTIKAI REJTÉLYEK

- F.1 HÁTTÉR ÉS CÉL
- F.2 A BACH-KORSZAK FELMÉRÉSEI
- F.3 ETNIKAI VARÁZSLATOK
- F.4 MÁSFÉLE ETNIKAI ÉRTELMEZÉS

G. FÜGGELÉK: FELVIDÉKI FÉLREÉRTÉSEK

- G.1 HÁTTÉR ÉS CÉL
- G.2 SZEMLELETI ELFOGULTSÁG
- G.3 HAMIS ALAP
- G.4 AZ A BIZONYOS KONSTELLÁCIÓ...
- G.5 AZ ÉREM MÁSIK OLDALA

FORRÁSOK

ELŐSZÓ: SZEMLELETEK

A gyereké. *Amikor gyermek voltam, gyermekként gondolkoztam; de már elhagytam a gyermek szokásait* (Szent Pál után szabadon). Kiskorom óta imádom a térképeket, csakúgy mint – bármilyen szörnyen hangzik is – a területi és népességi statisztikákat. Amikor tíz éves voltam, a számok kevésbé érdekelték: a térképek rajzolata bűvölt el. Csak picit bántott, hogy nem hazánkban található a világ legmagasabb vízesése, hogy nem mi építettük a leghosszabb hidat, no és persze hangyányival több kínai él a földön, mint magyar. A gimnázium kezdetén kaptam meg életem első valódi földrajzi atlaszát. Akkorra már az adatok is felkeltették a figyelmemet. Nem a nagy országokkal vettem össze kis hazám mutatóit, hanem a velünk egy sorba tartozókkal, így: Miért nagyobb Románia, mint mi? Miért jobb az NDK összes termelési mutatója, mint Magyarországé? Miért nincs nekünk ásványkincsünk, miközben a lengyelek kénben-szénben-sóban gazdagok?

Az elmaradottság miatti kisfiús szégyenem dühbe fordult, amikor kezembe került a földrajzi atlasz történelmi párja és láttam, hogy *pedig egykor mi voltunk a nagyobbak!* Kiknél? Az nem érdekes, lényeges az, hogy Magyarország nagy volt. És most miért csak ekkorka? Ki tehet erről? Ki fosztott meg bennünket nagyságunktól?

Az iskolában alig esett szó Trianonról. A tankönyvek szőr mentén beszámoltak az első világháború végéről, csak sejtetve a történeteket, de kiemelve, hogy bárhogyan is volt, a magyarok megérdemelték a sorsukat és jobb, ha fátylat borítunk a múltra. A családban a téma tabu volt. Drága édesanyám „irredenta” dalokat dúdolgatott takarítás közben, de soha nem magyarázta el nekem, hogy miért áll honvéd a Hargitán és miért kellene Kolozsvárnak visszatérnie. Mondani se kell, hogy persze a baráti körben minden tiltott témát alaposan körüljártunk és egymást ösztököltük a múlt megismerésére.

Első spórolt pénzecském a Hóman-Szekfű akkor igen nehezen beszerezhető történetére költöttem. Hát annak olvastán gerjedt fel csak bennem a hazafias harag! Mít tettek ezek velünk! Milyen szép országtól fosztottak meg bennünket! Térképeimet színes ceruzákkal, filctollakkal alaposan átfirkáltam igen tág Nagymagyarország határokat rittyentve rájuk: négy tenger mosta a partjait és hozzá tartozott a Spitzbergák is. Miért, no miért...? Mert mi fedeztük fel. Persze nem annak, hanem a Ferenc-József földnek a kutatásában volt némi érdemünk, de mit számít most ez? A lényeg a hazafias lendület!

A felnőtté. Az ifjúkor engem is elhagyott. Családot alapítottam. Elfoglalt a munka és az áldásként érkező gyermekek. A térképek a sutba kerültek: velük elpárolgott indulatom is. Adatbázisszakértő lettem – és ezzel kezdődik ennek a könyvnek a története.

Még a nyolcvanas évek végén Halmos Béla népművész barátom megkért arra, hogy ellenőrizsem és rendezzem el az általa számítógépre vitt adatokat, amelyek az 1910-es nagymagyarországi települések neveit tartalmazták. Ehhez odaadta a teljes statisztikai felmérést, amelyet édesapja féltve őrizgetett. Nosza, én nemcsak a neveket ellenőriztem, hanem rögvest bepüföltem számítógépembe a nemzetiségi megoszlási adatokat is. (Az akkori mintegy 13 ezer adatsort azóta további százazrek követték.) Véletlen egybeesés folytán ugyanakkor kaptam kézhez Magyarország 1900-as Toldy-féle térképét. A kettő alapján megrajzoltam a Kárpát-

medence szoba nagyságú etnikai vázlatát: kb. 13.000 település mindegyikét a többségi etnikum szerint külön színezve. Nem alkottam valami remekművet, de a szemem felnyílt.

Rá kellett döbbenem, hogy a Kárpát-medencét egykor kitöltő és általam imádott Magyarország *etnikailag soha nem volt túlnyomóan magyarok lakta ország*. Bár csodálom és szeretem, a Kárpátok fenyvesekkel vadregényes tájainak jórészen sohasem laktak magyarok! Ez felbosszantott. Elolvastam minden művet, amely a térség etnikai viszonyaival kapcsolatban állhatott, amelyről tudtam és elérhető volt. Kerestem bennük a magam igazát. Az nem lehet, hogy Szepesben annyira nem éltek magyarok! Akkor miről szól a „Fekete város”? Az sem lehet, hogy Erdélyben csak ennyien maradtunk, ez bizonyára tévedés. Hiszen csakis a magyarokról szól a „Szegény gazdagok”, a „Fekete gyémántok”... Vagy nem?

A kisfiú túlteszi magát a csalódásokon. A makacs férfi nem. Ha téves az elmélet, annál rosszabb a tényeknek. A térképek és a statisztikák a sutba kerültek. Mert mit kezdjek olyan tényekkel, amelyek nem az én magyarság-elméletemet igazolják...?

Az öregé. 1989 után furcsa féloldalas demokrácia alakult ki nálunk. Az új lehetőség dacára nyomát sem láttam annak, hogy valaki elfogultságtól mentesen – sine ira et studio – vizsgálja Trianon valódi okait. A *hivatásos* történelemírás fennakadt a saját csapdájában: a történészek korszakokra szakosodnak és nem vállalkoznak azokat átívelő koncepciók megfogalmazására, noha Trianon magyarázata éppen azt követelné meg. Egy részük még mindig a „balos” nótát fújja népünk sorsáról. A *laikusok* pedig finoman szólva nem rabjai a tényeknek. Felszínre törtek a sokáig elfojtott gondolatok. Ezek széles skálán mozognak, de megegyeznek abban, hogy Magyarországot és a magyarságot egyféle aureával övezik, miközben a tényekről elfeledkeznek. A „jobbos” felfogásokról pedig szinte kínos beszélni: intelligens emberek menekülnek a valóság elől olyan ködös, sőt okkult koncepciókba, mint a sumér hagyományok, az etruszk rokonság, a csakra stb. Ezek a nézetek csak a gyenge lelkek vigasztalására szolgálnak, de persze nem adnak magyarázatot Trianonra.

Ilyen balgaságokon nevelődjenek fel az unokáim csak azért mert én lusta voltam? Higgyék el azt, amit az egyik oldal akarna beléjük verni, hogy Magyarország felelős volt az első világháború kitöréséért, tehát megérdemelte Trianont? Vagy fogadják el a másik oldal fixa-ideáját, miszerint népünk egy nagy nemzetközi összeesküvés áldozata lett, mert annyira talentumos volt? Hát nem és nem! Nekem ötven évembe került, hogy megemésszem Trianont. Szeretném, ha unokáink ezt az ötven évet megtakaríthatnák. Gyermekeink már nem tehetik, mert őket már megfertőzte valamilyen téves tan... Azért is meg fogom írni ezt a könyvet, bár bizonyára nem talállok rá kiadót. Az egyik oldalon azért nem, mert az igazságról szól. A másik oldalon pedig azért nem, mert az nem az úgymond „magyar igazság”.

Könyvem mottója: *„Prudentis est consilium mutare in melius.”*, vagyis az okos képes jobbra változtatni a nézetét. Mi haszna a térképeket átfirkálgatni? Mi értelme a múltat sokkosan keseregni? Békésen, türelmesen célszerű szemlélni a múltat. Remélem, hogy ez az olvasónak is sikerül, hiszen majd megértheti, hogy miért így alakult a sorsunk.

„Miért éppen ez a Trianon?”

No és a jövő? Mit cselekedjünk? Tűrjük passzívan, ami velünk történik? Ezt illetően semmit sem kell kitalálni. Mintha Kölcsey Ferenc nem azt mondta volna, hogy vonulj vissza fájdalmaid elefántcsont-tornyába, találj ki végtelenen örült eszméket, bánkódj a múltadon és egyszersmind kárhoztass másokat, akkor majd a „haza fényre derül”...

A szerző

BEVEZETÉS

Trianonról rengeteg mű szól. Valóban szükséges egy en-plusz-egyedik is, ráadásul ilyen faramuci címmel? A számos ismert részlet dacára sem vagyunk kellően tisztában nemzeti tragédiánk legalapvetőbb vonásaival. Részben azért nem, mert gyakran még ma is félretájékoztatnak bennünket. Részben azért nem, mert fülünk és szemünk csak nem akarja befogadni azt, ami nem fér össze a szívünkkel.

A részletek mellett három alapvető kérdésben látunk homályosan.

Elsőként azt a tévhitet kell említeni, amely szerint Magyarország darabokra hullását el lehetett volna kerülni, ha... Ha nincs első világháború... Ha nem lépünk be abba... Ha az Antant nem úgy viselkedik... Ha... Ez bizony tévedés. A XIX. századi etnikai törekvések és hatalmi változások előrevetítették országunk szétesését. Nemzetiségeink már 1848 során ellenünk fenekedtek, sőt a horvátok és a szerbek de facto el is szakadtak tőlünk. Nem véletlen, hogy Teleki és Wesselényi már akkor megjósolt egyféle Trianont. A század második felében függetlenné vált Szerbia és Románia immár teljesen leplezetlenül országunk feldarabolására törekedett. Ezért a bevett nézetekkel szemben el kell fogadnunk, hogy *Trianon távolról sem volt váratlan fordulat*. 1914-ben a háborúba való belépésünkkel Tisza István már számolt hazánk szétesésének a reális lehetőségével.

Másodikként Trianon következményeivel kell foglalkozni. Sokan úgy tartják, hogy a béketárgyalásnak beállított porhintés során Magyarországnak még lett volna lehetősége valamiféle alkura, területi veszteségeinek a csökkentésére. Ez önámítás. Az oroszok már az 1860-as években Szerbiának ígérték oda déli végeinket. A franciák már jóval a háború előtt Erdély átengedésével csalogatták táborukba a románokat: az 1916-os bukaresti egyezmény csak a korábbi ígéretek formális megerősítése volt. Jóllehet a hivatásos történészek csak a hivatalos papírokkal dokumentált egyezményeket tekintik ígéreteknek, akik a hátteret ismerik nem értelmezhetik ilyen mereven a történéseket. A lényeges dolgok a szalonokban dőltek el. A horvátokat tőlünk függetleneknek tartották az osztrákok is. A csehszlovák állam létrehozása az Antant és az USA szívügyévé vált már a háború kitörése előtt. A cseheket az osztrákok is ki akarták engesztelni különféle engedményekkel.

1918. októberében nemzetiségeink mindegyike bejelentette elszakadását hazánktól. Azonban Károlyi tette lehetővé egyrészt hadseregünk szétverése, másrészt a franciáknak tett engedmények által, hogy mások el is foglalják országunk egyes térségeit. A szerbek még novemberben lerohanták azt a területet, amire igényt tartottak. A Felvidék cseheknek történő átengedése a franciák kényszerítették bennünket. Erdélyben ők adtak szabad kezét a románoknak. Románia 1919. január 24-én törvénybe iktatta Erdély Romániához való csatolását. Józan ésszel ugyan ki hiheti azt, hogy bármelyikük lemondott volna akár egy négyzetméterről is, vagy azt, hogy a franciák veszni hagyták volna fáradságos művüket? A „béketárgyalásnak” már semmi értelme sem volt, rajtunk kívül más nem is vette komolyan, mert *Magyarország szétverése gyakorlatilag 1919 tavaszára befejeződött és Trianonban már semmilyen fontos dolog nem történt*. Csak annyi, hogy eleink a kikerülhetetlen kényszer hatására utóbb ott igazolták a már sokkal előbb ténylegesen megtörténteket.

Miért éppen ez a Trianon? A mű címe valójában ezt kérdezi: miért éppen az adott mód és mérték szerint történt meg velünk a baj? Hazánkra mindenképpen a szétesés várt, csak módja és mértéke lehetett volna számunkra kedvezőbb. Aktuális körülményei az akkori magyar vezetés áldatlan tevékenységének és a franciák mesterkedéseinek köszönhetőek.

A harmadik témát szinte alig merem említeni, mert az igazságról szól, ami sokak szerint szubjektív tényező (szerintem nem az). Sok magyar meg van győződve arról, hogy Trianon abszolút igazságtalan volt és csakis velünk szemben volt az. Ha elfogadjuk Wilsonnak az etnikai önrendelkezési elveit, amelyeket a magyar vezetés 1918 októberében a magáénak vallott, akkor másként látjuk a dolgokat: a területi hovatartozást a Kárpát-medence egészében népszavazással kellett volna eldönteni. Ebből pedig két dolog következik. Egyrészt az, hogy hazánk nem maradhatott volna egyben, hiszen a horvátok, románok és szerbek már semmiképpen sem akartak hozzánk tartozni. Másrészt az, hogy Trianonnak nem mi vagyunk a legnagyobb vesztesei, hanem a ruszinok, hiszen egyetlen ruszin se került saját hazába...! Ugye milyen nehéz logikusan és igazságosan gondolkozni ezekről a dolgokról?

Az etnikai igazságosság híve vagyok. Ezért úgy tartom, hogy jöllehet *Trianon a magyarságot nagyon nagy mértékben sújtotta, mégsem tartható abszolút igazságtalannak*. Véleményem nem is annyira érthetetlen. Például senki se haragszik a horvátokra, amiért Horvátország-Szlavónia elszakadt tőlünk. Bár Fiume elvesztését egyesek fájlagják, etnikailag az is elfogadható volt, mert alig volt magyar lakosa. Ezért nincs értelme a „mindent vissza” szövegnek és a „64 vármegye” emlegetésének (lásd a 2.1. pontot).

Összegezzük a tételeket. Magyarországnak szükségszerűen fel kellett bomlania. Nem volt jogtalan és igazságtalan, hogy nemzetiségeink sorsukat a kezükbe akarták venni. Erre az alkalmat az első világháború vége adta meg nekik. Trianonban szentesítetten, de már jóval korábban a Kárpát-medencét egykor kitöltő Magyarország a darabjaira hullott. Aktuálisan ezt akarták a franciák és ezt tette lehetővé az akkori gyenge magyar vezetés. Magyarország felbomlása ezért nem következett be etnikailag igazságosan és ezért vetődik fel jogosan a kérdés: *Miért éppen ez a(z ennyire igazságtalan) Trianon?*

A fentiekben mindent elmondtam, amit Trianon lényegéről tudni kell. Tehát minden egyéb mondanivaló másodlagos? Ez azért túlzás. Egyrészt nem árt megismerni a részleteket: miért volt várható Magyarország felbomlása, mennyiben járultak hozzá a világháborús körülmények, milyen mértékben volt Trianon igazságtalan és így tovább. Másrészt ideje szembenéznünk önáltatásainkkal. Mi nem vagyunk hibásak, velünk csak megesett? Ma már bevalljuk, hogy a tatárjárás csapásait csak magunknak köszönhetjük. Ma már elismerjük, hogy Mohácsért csak mi voltunk felelősek. Sőt már azt is felfogjuk, hogy úgy 1848-nak, mint 1867-nek nem csak szép oldalai voltak.

Magyarország felbomlását semmiként sem, de *ezt a Trianont* bizonyára elkerülhettük volna, ha a magyar nép és vezetői 1918 őszén másként viselkednek. Művem akkor veszíti el aktualitását, amikor e kitétel igazsága sokak számára világossá válik.

***

Az alábbiakban néhány előzetes tudnivalóra hívom fel a figyelmet.

A stílusról. Ez a könyv nem tudományos munka. Ezért néha szubjektív kifejezéseket is tartalmazni fog és megfogalmazása nem óvatoskodó. Ha valamit ténynek tartok, akkor azt ténynek fogom mondani és nem mismásolok a „nem kizárt, esetleg, vélhetőleg, talán” stb. bizonytalanságot mutató és mentegetőzésnek ható fordulatokkal.

A felépítésről. A mű három részből áll. Az első megalapozásként szolgál. A második fejti ki a lényegét: a Trianonhoz vezető út tényezőit. A harmadik a Trianont követő helyzettel foglalkozik a tulajdonképpeni mondanivalón túl. Csak azért nem maradt el, mert úgy a saját magatartásunkban, mind a minket körülvevő világban számos olyan jelenségre figyelhetünk fel, amelyek Trianonnak is okozói voltak.

A belső tagolásról. A második rész fejezetei korszakokra vonatkoznak és általában hármas tagolást követnek. A fejezetek kezdő pontja a háttérrel idézi és a kort jellemző kitételeket tartalmaz. A következő pontok ezt az állítást fejtik ki, próbálják igazolni. Végül a zárópont a korszakra vonatkozó jelenségeket összegzi.

A forrásokról. Egyrészt bevallom, hogy a forrásokat kicsit rugalmasan szoktam kezelni. Olykor nem is tudom, hogy honnan ragadt meg bennem egy adat, egy gondolat. Szerintem nem is ez a fontos (mint egy doktori értekezésnél), hanem a mondanivaló szelleme. Másrészt piarista tanáraink megtanítottak a sorok között olvasni: egy forrás mit hallgat el azáltal, amit közöl; miként sugalmazza az ellenkezőjét annak, amit hangsúlyoz; a mellékesen odavetett adatok közül melyik kiemelt fontosságú stb. Emiatt a forrásokat szinte sohasem szó szerint idézem: mindig csak a belőlük levont következtetéseket adom közre. Ezért nem kell aggódni azért, hogy sokszor a szocialista éra forrásaira hagyatkozom. Egyrészt mást úgysem tehetnék, másrészt úgyis mindig a jelenségre figyelek és nem a szavakra. Emiatt forrásaimmal sokszor homlokegyenest ellenkező következtetésre jutok.

Az adatokról. A táblázatokban lévő adatok jeles tudósok publikációin, illetve hivatalos statisztikákon alapulnak. Az utóbbiakat módosítás nélkül közlöm, legfeljebb a hitelességükre vonatkozóan kell megjegyzéseket tennem. Az előbbieket olykor korrekcióra szorulnak. Például a hozzánk csapódó és/vagy velünk rokon népekről (pl. a kunokról) nem feltételezem a gyors asszimilációt és ezért adott ideig nem is tekinthetem őket magyaroknak: *horribile dictu* a honfoglalás korában még a székelyek sem voltak magyarok. Továbbá itt-ott le kellett faragni a hazafias lendületből fakadó optimista, vagy éppen pesszimista túlzásokból is.

Az ábrákról. Mindegyiket magam rajzoltam hiteles források alapján. A hatalmi és az etnikai viszonyokat tükröző ábrákon az országokat és a népeket egymásnak megfelelő színek mutatják, remélhetőleg konzekvens módon. A piros a magyarokra, a kék a szlávokra, a zöld a latin népekre, a sárga-barna a germánokra utal. A piros és az ibolya árnyalatai a területeknek és a népeknek a hozzánk való kötődési fokát mutatják.

I. RÉSZ

HÁTTÉR

1. A TRIANONI SOKK

1.1 MI TÖRTÉNT VELÜNK?

Az időpont 1920 június 4. A helyszín a versailles-i Kis Trianon középszerű nyárilak, amit némi túlzással palotaként is szoktak emlegetni. Azon a napon helyen valami rettenetes és érthetetlen dolog történt velünk, magyarokkal.

Sohasem látszott annyira fényesnek a magyar jövő, mint két évtizeddel korábban, a századforduló táján. A Kárpát-medencét kitöltő Magyarország igen szépen gyarapodott. Sokezer kilométer vasutat építettünk, bányákat nyitottunk, gyárak nőttek ki a földből, mindenféle csatornákon szállították a magyar föld gazdag terményeit. Budapest megszépült és világvárossá lett. Nem alaptalanul gondolták sokan, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia két alkotórésze közül immár az utóbbi képviselte a lendületet, az erőt annak ellenére, hogy Európa minket magyarokat egyre inkább csak osztrákoknak tartott.

1. ábra: Csonka-Magyarország és a hat trianoni utódállam

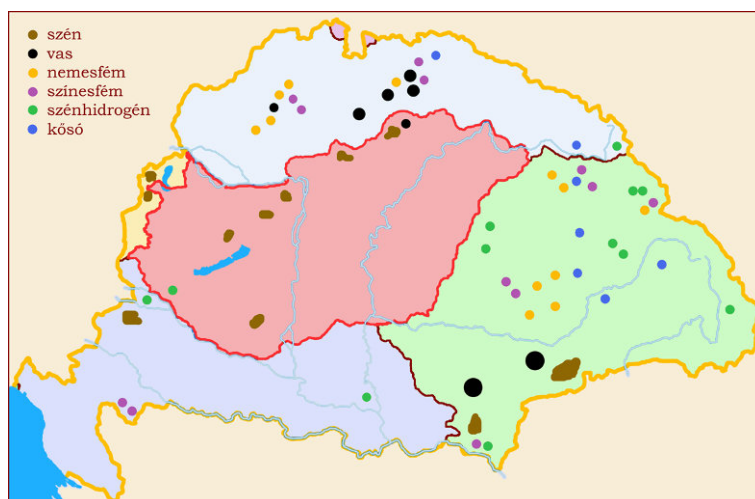
A világháborút lezáró békediktátummal a felvirágzás megszakadt. Elvették tőlünk és másoknak adták volt területeinknek közel háromnegyedét (72 %), lakosainknak pedig közel kétharmadát (64 %). Minden három magyar közül egy – összesen 3,3 millió – idegenbe kényszerült. A kereken szép Magyar Birodalomból (325 ezer km², 20,9 millió lakos) nekünk csak egy apró csonkot hagytak (93 ezer km², 7,6 millió lakos), amely nemcsak torz volt, hanem gazdaságilag szinte életképtelen is (1. és 2. ábra).

A Kárpát-medencét hat ország között osztották fel. A nagy nyertesek miatt általában elfelejtjük, hogy Lengyelország is az utódok között szerepelt, bár a neki jutott terület apró volt. Magyarország határait később még itt-ott kiigazították, de jelentős változást csak a soproni népszavazás hozott (1921. december 14-16.), amely után az elcsatolt város és környéke visszakerült hozzánk annak dacára, hogy német többségű volt. Később Olaszország elfoglalta (1923), majd bekebelezte (1924) Fiumét, amelynek lakosai főleg olaszok voltak. Így vált Olaszország a hetedik utóddá. A végső következményeket a következő táblázat tartalmazza. A lakosság ezer főben, a terület km²-ben adott.

	Lakos	%	Terület	%
Magyar Birodalom	20.886	100,00	325.411	100,00
Magyarország	7.602	36,40	93.073	28,60
Románia	5.260	25,18	103.093	31,68
Jugoszlávia	4.138	19,82	63.085	19,38
Csehszlovákia	3.520	16,85	61.626	18,94
Ausztria	292	1,40	3.972	1,22
Olaszország	50	0,24	21	0,01
Lengyelország	24	0,11	541	0,17

Trianonról számos téves adat kering a köztudatban. Ennek legfőbb oka az, hogy a területi alapot nem szinkronizálják. Vagyis hol még a kiigazítás előtti, hol már az azutáni állapotot veszik alapul. Az sem ritka, hogy a kettőt keverik.

A fenti számok nem is tükrözik híven igazi megnyomorításunkat. Termőterületeink java, nemrégén kiépített iparunknak a jobbik hányada, ásványlelőhelyeinknek a 90 százaléka odaveszett. Vasútvonalaink jórészt másnak ajándékozták, elvágtak minket a tengertől és megbénították kereskedelmünket azáltal, hogy gazdasági blokád alá helyezték hazánkat. Ezen felül súlyos kártérítésre is köteleztek minket, ami pénzügyi csődbe juttatta országunkat.

2. ábra: A feldarabolás gazdasági következményei

Szellemi örökségünktől megfosztottak. Az elorzott területeken igen gyors menetben számolták fel iskoláinkat, kulturális, tudományos és vallási intézményeinket. A magyar szellem óriásait elűzték, lehetetlenné tették, avagy fizikailag likvidálták. Közel 400 ezer magyart kényszerítettek otthona elhagyására és idegeneket telepítettek az egykor volt magyar földre. Népünktől még nyelvét is megpróbálták megtagadni és a kényszerek hatására rohamos lendületet vett a magyarság asszimilálódása.

1.2 A TISZTÁNLÁTÁS HIÁNYA

A magyarság a Trianonnal kapcsolatos dolgokban megosztott. Sajnos vannak, akiket történelmi sorsunk egyáltalán nem érdekl. Ez felelőtlenség, mert ennek a közömbösségnek – amire nincs példa a románok, szlovákok és mások soraiban – idegenbe szakadt testvéreink látják a kárát mindennapi életükben. A másik oldalon sokan törődnek még nemzeti létünkkel, de látásmódjukat gyakran az érzelmek befolyásolják. Bár érthető, hogy képtelenek vagyunk tragédiánkat felindulás-mentesen, mintegy kívülállóként szemlélni, nem válik javunkra, ha gondolkodásunkat megzavarja a bénító sokk.

Állítólag a magyarok pesszimisták. Ha egykori tetteinkre gondolunk, akkor nem érthetünk egyet ezzel a vélekedéssel. A magyarság a tatárjárás után újra nekivágott az országépítésnek. Egy pillanatra sem adta fel a reményt, hogy a török eltakarodik. Az osztrákoktól megpróbált kicsikarni minden lehetőt. Nem pesszimizmusra vall, hogy szembeszegült még a hatalmas vörös birodalommal is. A mai magyarság sem annyira letargikus, mint inkább sokkolt. Míg az előbbi belső hajlam, az utóbbi forrása mindig külső. Népünk mindmáig nem tudta feldolgozni az immár kilencven éve tartó trianoni sokkot. De miért kell ezt a kifejezést használni?

Arra mindig volt erőnk, hogy honvédelem, szabadságharc vagy forradalom címén-jogán szembeszálljunk a bennünket fenyegető személyes, felismerhető arcú ellenséggel. Trianon azonban más. Egészen más. Egy nemtelen, arcnélküli, diktált világrendnek a terméke, ami ellen lehetetlen nemes fegyverekkel küzdeni. Amely megfosztja a kurdokat saját államuktól, amely téblábol Tibet ügyében, amely az egyéni jogok hamis próféciáját harsogja, csak hogy leplezze képtelenségét arra nézve, hogy egész népeknek és népeket szolgáljon az igazsággal. Ezzel az arctalan renddel szemben tehetetlenek vagyunk, a tehetetlenség dühöt szül, az pedig nem vezet sehová. A kör imigyen bezárul, mi pedig önsajnálatban emésztődünk. Ez nem depresszió: ez sokkos állapot, amiben nem tudjuk, hogy mit vélünk és mit tegyünk.

Sokan reménykednek valamiféle leendő igazságszolgáltatásban, amely megszünteti vagy legalább csökkenti a magyarság példátlanul vélt történelmi sérelmét. Ennek a reménynek nincs alapja. Ma már minden józanul gondolkozó magyarnak be kell látnia, hogy

házánk megcsonkítása egyszer és mindenkorra befejezett tény.

Nagyon nehezemre esett ezt leírni és nem csodálom, hogy mások nem vállalkoztak ilyen világos megfogalmazásra. Azonban a történelem kerekét nem lehet visszafordítani. A mostani állapot megmásításában nincsenek és nem is lesznek szövetségeseink. A régi világrendekben mindig munkálkodtak erők, amelyek akár a török, akár az osztrák, akár a szovjet uralom ellen

hatottak, közvetve szinte a mi oldalunkon állva. Viszont Trianon átértékeléséhez nem fűződik nemzetközi érdek: hazánk és a magyarság csak jelentéktelen tényező a világpolitikában.

Az iszonyatos tehetetlenség a magyarok egy részéből csakazértis dacot, más részéből lemondó apátiát vált ki. Ez tipikus sokkjelenség. A „mindent vissza” akaratos dühvel semmit sem lehet elérni, a „magyarokat végül úgyis asszimilálják” magamegadás pedig görögös önbeteljesítő jóslat. Fel kell végre ébrednünk a sokkos kábaságból! Ennek pedig az a feltétele, hogy megpróbáljunk józanul szembenézni a múltunkkal. Ez igen nehéz feladat.

Trianon óta hajlamosak vagyunk arra, hogy a múltnak csak a fényesebbik oldalára, népünk dicső tetteire gondoljunk mintegy vigasztalásul és téves döntéseinkről, hibáinkról, sőt bűneinkről elfeledkezzünk. Szemléletünket ma is az olyan hamis sablonok uralják, mint az „ezeréves határok”, a „kereszténység védőbástyája” stb. Trianon megértésének az efféle téves képzetek – illetve az annak megfelelő lelki beállítottság – a legfőbb akadályai.

Egyébiránt azt szoktuk mondani, hogy nemzeti tragédiánk egyedülálló: hasonló borzalom nem történt meg másokkal. Persze, ha Lengyelország totális felosztását nem említjük. Meg ha nem vesszük tekintetbe Dánia feldarabolását a XIX. század közepén, amelyben – ajjaj! – a magyar csapatok is jelentős szerepet játszottak. Meg ha nem számolunk Örményországnak a szétverésével. Node az I. világháborúnak csak mi vagyunk a legnagyobb vesztesei?! Persze, ha nem számítjuk Ausztriát, amely területének ugyanúgy 72 százalékát veszítette el, mint mi, de lakosságának a 77 százalékát úgy, hogy a 9.95 millió németből közel 4 millió (39 %) került idegenbe. Az új Ausztria gazdaságilag sem volt jobb helyzetben, mint Magyarország. A teljes képhez bizony ez az ismeret is hozzá tartozik.

1.3 ÚJ SZEMLÉLET

Honfitársaink nagy részét sokkal jobban érdekli a hipermarketek új kínálata, mint a magyarság sorsa. Hazánk és népünk múltja és jövője csak keveseket foglalkoztat. Ők sem mindig képesek tényszerűen gondolkodni, mivel az érzelmek vezérlik őket. Pedig Trianont csak úgy lehet megérteni, ha elfeledjük az érzéseket, háttérbe szorítjuk apáink fájoan görcsös, de ugyanakkor önző szemléletét és új szemüveget kényszerítünk magunkra.

Egyrészt be kellene látni, hogy a Kárpát-medencét egykor kitöltő **Magyarország csak rövid ideig és nagyon régen volt többségében magyarok által lakott**. Emlegetjük az idegenbe szakadt 3 millió magyart, de hallgatunk arról, hogy Trianonnal 8 és fél millió nem-magyar jutott saját hazába. Valóban méltányos lenne visszakövetelnünk olyan földeket (pl. Árvát, Fogarast, Varasdot), ahol századok óta nem élnek vagy sohasem is éltek magyarok? Trianon nem egyoldalúan magyar ügy. Addig nem érthetjük meg lényegét, ameddig nem akaródzik elismernünk, hogy a Medencében élő valamennyi népnek a közös dolga.

Másrészt meg kellene szabadulni féloldalas, önös szemléletünktől. **„Mi építettük fel az országot és mi védjük meg az ellenségtől...”** – halljuk a szózatot, amivel egyesek a teljes Kárpát-medencéhez való jogunkat szeretnék igazolni. Viszont az igazság az, hogy nemcsak mi teremtettünk itt életet és nemcsak mi próbáltuk megóvni azt: más népek is kivették a maguk részét úgy az országépítésben, mint a haza védelmében. Gondoljunk a városainkat fellendítő németekre, a török ellen velünk küzdő horvátokra, a kurucként harcoló szlovákok-

ra. Arról se feledkezzünk meg, hogy ezt az országot mindig csakis mi veszítettük el (mint Mohinál és Mohácsnál) és sohasem mások!

Végül a fentiekől nem függetlenül ***el kell töprengenünk Trianon valódi okain.*** Sokan vélekednek úgy, hogy Trianon nem volt más, mint a népünk ellen irányuló nagy nemzetközi összeesküvés. Ez téves felfogás. Jóllehet a trianoni békediktátum nem volt mentes az ármánykodástól, tragédiánk gyökerei jóval szerteágazóbbak. Ideje átlépni a felszínes ürügyeken (1.4 pont) és felismernünk a valódi mozgatórugókat (1.5 pont).

1.4 TRIANON HAMIS INDOKAI

Nemzeti tragédiánk valódi okait azért nem látjuk meg, mert szemléletünket a belénk sulykolt hamis érvek határozzák meg. Még legújabb történelmi műveink nagy része is a régi nótát szajkózza, miszerint Trianonért három tényező a felelős:

- Magyarország első világháborús szerepe
- a Magyar Tanácsköztársaság áldatlan működése
- a nem-magyar népeknek az általunk történt elnyomása.

Ezek az érvek sohasem állták meg a helyüket, amint az alábbiakból kiderül.

1.4.1 Világháborús szerepünk

A világ közvéleménye az elfogult történészek felfogása alapján úgy tartja, hogy az első világháború Szarajevóra vezethető vissza. Ma is mindenütt azt olvashatjuk, hogy a Monarchia mondvacsinált ürüggyel támadta meg Szerbiát és ezzel adott okot a háború kitörésére. Ez persze valótlan, amivel az igazi bűnösöket akarják leplezni, de sajnos ez a propaganda ugyancsak sikeres. Az igazság persze egészen más.

Ad 1) A háborúért az imperialista politika volt a felelős. A nagyhatalmak egymástól akartak területeket elszerelni úgy a tágabb világban (vö. gyarmatok újrafelosztása), mint Európában (vö. ütközőzónák: Elzász, Savoya, Dél-tirol stb.). Egyedül a Monarchia nem volt gyarmatosító és nem kívánt ***mástól*** területet elrabolni. Hamis beállítások szerint a boszniai események ennek az ellenkezőjét sejtetik, de a tények mást mutatnak.

A Monarchia 1878-ban szállta meg Bosznia-Hercegovinát. Az okkupáció a berlini kongresszus beleegyezésével, sőt kérésére történt részben a török visszaszorítása, részben a balkáni orosz előrenyomulás lefékezése érdekében. Anglia, Franciaország, Németország és Olaszország hozzájárult Boszniának a Monarchiához csatolásához is, de az annexióra csak 1908-ban került sor. Már Oroszország beleegyezésével és a helyzetet Törökország is elfogadta (1909). Ezért Bosznia-Hercegovina csatolásának semmi köze a világháborúhoz. Mellesleg az akkor oly sokra becsült „történelmi jogok” alapján Magyarország tarthatott volna igényt a területre, de az – bár a magyar királyság jogcíme alapján – Ausztria birtoka lett, mint korábban Dalmácia is. Ezért hazánk végleg nem volt érintett az egész ügyben.

Kétségtelen, hogy a Monarchiának voltak balkáni aspirációi. Azonban közvetlenül a háború előtt szövetségben állt Bulgáriával, Romániával és Törökországgal. Nélkük semmilyen balkáni katonai akciót nem tervezhetett és ilyesmire nem is volt felkészülve.

Megjegyzendő, hogy a korabeli európai katonai elemzők már 1890 táján meg voltak győződve arról, hogy a nagy háborúnak mielőbb ki kell törnie, legkésőbb úgy 1917-ben...

Ad 2) Oroszország mindenáron ki akart jutni az Adriára. Mivel az általa pátyolgatott Szerbia még nem rendelkezett tengerparttal, beígérte neki Nagyszerbiát, amely nemcsak a tengerig ért volna, hanem felölelte volna a mi Délvidékünket is, amit már a Kiegyezés előtt a szerbeknek ítélték. A cél érdekében magasrangú orosz katonatisztek képezték ki a szerb gerillákat, közöttük azt a „Feketekéz nevű” szervezetet is, amelynek tagja volt az osztrák trónörökös gyilkosa, Gavrilo Princip. **Az oroszok voltak a felbujtók és a szerbek produkálták a gyilkost**, tehát ez a két náció okozta a háborús válságot. Felelősségüket mindmáig sikerült elkenniük és a világot megtéveszteniük, miáltal nem a valódi támadó, hanem visszaszármazottként vált örökre bűnössé a világ szemében.

Ad 3) Senki sem gondolhatja komolyan, hogy egy lokális balkáni civakodás miatt estek egymásnak például a franciák és a németek. **A franciák revansra vágytak** az 1870-es szégyenletes vereségükért. (Mellesleg azt a háborút ők kezdeményezték és nem a németek, mint sokan tévesen hiszik.) Jól jött nekik a balkáni eset, amely egyáltalán nem gyújtószikra, hanem csak átlátszó ürügy volt a háborút már régen eltervezők számára.

Ad 4) Magyar szempontból a dolog pikantériája, hogy a Szarajevóban meggyilkolt **Ferenc Ferdinánd gyűlölte a magyarokat**, miközben kedvelte a szlávokat és a románokat. Ezért senki se állíthatja, hogy mi akartuk a halálát megbosszulni. Az pedig mindenki számára ismeretes, hogy Tisza István körömszakadtáig harcolt Szerbia megfenyítése ellen.

Ferenc Ferdinánd és a Belvedere-nek nevezett titkos köre azt tervezte, hogy szétverve a dualista Monarchiát, annak helyén egy szövetségi államot hoz létre. Ebben minimális szerep jutott volna nekünk, annál több a nemzetiségeknek, elsősorban a Ferdinánd által pátyolgatott románoknak és cseheknek. A trónörökös kevésbé kedvelte a délszlávokat. Nem lehet tudni, hogy ennek mennyi köze volt a halálához. Feltehetőleg nem sok.

A fentiek alapján leszögezhetjük, hogy

Magyarország egyáltalán nem volt felelős az első világháborúért.

Ehhez képest különösen furcsa, hogy utólag miért csak minket büntettek meg ilyen súlyosan és miért nem merült fel soha másoknak, főleg a szlávoknak a felelőssége.

Igen fontos kérdés, hogy Tisza István a tudott kockázatok dacára miért adta be a derekát. Bizonyára azért, mert felismerte a „most vagy soha” helyzetet. A franciák által erősen, az angolok által kénytelenül támogatott Oroszországnak már az 1860-as évek óta feltett szándéka volt a Monarchia szétverése: Szarajevo nélkül is talált volna ürügyet a megtámadására. Az osztrákokat már nem érdekelte a nemzetiségi területeik elvesztése, ők csak a németajkú területeket akarták megtartani, tehát az orosz törekvések valójában minket fenyegettek. Tisza úgy látta, hogy az összeütközés elkerülhetetlen és jobb addig túlesni rajta, amíg az oroszok nem erősödnek meg, ezért józanul döntött. Két dologban nagyot tévedett. Egyrészt nem számolt hazánk igen silány kül- és belpolitikai helyzetével. Másrészt feltétlenül bízott a végső német győzelemben. Amikor Amerika belépett a háborúba, már tudta, hogy minden elveszett.

Az I. világháború során egyedül Wilson amerikai elnök kacérkodott a népek jogaival, bár igen zagyva elvek szerint, amiket hamar vissza is vont. A franciák – minden nemzetiségi elv mindenkori elvetői – váratlanul felkarolták a gondolatát, de csak azért, mert az egybevágott ötleteikkel. A Monarchia csak egy ellenséges *ország* volt, amit nehéz volt megtörni, ezért kellett annak *népeit* is hadviselő félként elismerni. Így történhetett meg az a példátlan eset, hogy a „csehszlovákokat” – amely nem is egy nép és Csehszlovákia csak a háború után jött létre – az Antant álnok módon, utólagosan háborús szövetségesként kezelte a Trianont meghatározó események során.

Ad 3) Trianonnal idegenbe kényszerítették a Kárpát-medence lakosainak (vagyis nem csak a magyaroknak!) az egyharmadát. A határokat nem etnikai alapokon húzták meg. Az új csehszlovák, román és jugoszláv államok tőlünk elvett részein egyenként is magasabb vagy akkora volt a nemzetiségi arány, mint a történelmi Magyarországon: szóval a győzteseknek sikerült az egyetlen régi állítólagos népek börtöne helyébe három új valódit kreálniuk.

Mindezek után senki se akarjon kioktatni minket a nemzetiségek kezeléséről, hiszen világosan megállapítható, hogy

a nem-magyar népek etnikai elnyomása csak átlátszó ürügy volt

a készülő és valóban roppant súlyos etnikai igazságtalanságok leplezésére.

1.4.4 Az elvetendő érvek összegzése

Trianon szokványosan verklizett indokainak mindegyikében van szemernyi igazság. Tisza István valóban csak háborús úton vélte rendezhetőnek az Oroszországgal való ellentéteket. A Tanácsköztársaság léte vitán felül fokozta a velünk szembeni antipátiát. Végül tényleg nem találtunk jó megoldást a nemzetiségi gondokra – mint ahogyan azóta senki más sem.

Azonban gondoljuk meg, hogy mindezek a tényezők együttesen sem indokolhatják egy országnak ilyen szinte hirtelen és ennyire nagymérvű feldarabolását. Tisza elképzeléseitől, Kun tevékenységétől és minden mástól függetlenül a fenti okok sehogyan sem kielégítőek, ezért komolyabb érvek után kell néznünk.

1.5 TRIANON VALÓDI MOZGATÓRUGÓI

Trianonnak három történelmi gyökerű (a múltból adódó) és két időleges (a helyzetből fakadó) mozgatórugója volt. Az előbbiektől senkinek se tehetünk szemrehányást: egyszerűen a történelem alakult a számunkra igen kedvezőtlen módon. Viszont a másik kettő felelőseit személyesen ismerjük – és sajnos nincs alapunk csak másokra mutogatni. Lássuk tehát ezt az öt egymásrható jelenséget.

1. tényező: Az idők során a Kárpát-medencében a magyarság számára kedvezőtlen etnikai váltások következtek be.

Népünk a honfoglalás után nem tudta kitölteni a Kárpát-medencét. Erre később sem volt módja a tatárjárás, majd a török hódoltság miatt. Ámde hiba lenne bajainkat csak a tatárnak és a töröknek tulajdonítani: a két veszedelem előtt, között és után mi magunk engedtük meg, hogy idegenek költözzenek otthonunkba. Nem jól alkalmaztuk Szent Istvánnak az idegenek befogadására szóló intelmét és ennek az lett a következménye, hogy azok már messze a török idők előtt a fejünkre nőttek. Emiatt a XX. század elején országunkat már felerészben nem-magyarok lakták, tehát Magyarország nem volt egyértelműen és meggyőzően magyar ország.

2. tényező: Hazánkat saját hibánkból Moháccsal elveszítettük és az egy magyarból több, immár nem-magyar ország keletkezett.

1556-ban Erdély, 1578-ban Horvátország (Szlavóniával) elszakadt Magyarországtól. A török kiűzése után hazánk integritása nem állt helyre, éppen ellenkezőleg: országunk még több részre szakadt, mivel a Határőrvidék és a Temesi Bánság osztrák igazgatás alatt állt. Jóllehet az 1848-49-es epizód során Erdély ismét hozzánk került, akkor vált külön a Vajdaság. Mi szeretünk „ezeréves határokból” tetszelegni, de mások sohasem fogadták el ezt a képet.

Olyan szép a Kárpátok tojásdad koszorúja, hogy sokakat megtéveszt. Pedig tudni kellene, hogy a honfoglalás után még sokáig nem is alakultak ki a határaink, a Duna déli vonalát és a Szávát kivéve. A gyepűknél bárhol megállapodhattak volna: véletlen, hogy a XIII. század végére leendő helyükön, bár nem mindig a célszerű vonalon (a vízválasztón) rögzítődtek. Déli határainkat a török terjeszkedés, 1578-ban Horvátország és Szlavónia leválása, 1699 után a katonai határőrvidék létrehozása határozta meg. A Száva-Duna magyar határ végleg megszűnt, a Dráva-Duna határ pedig 1872-73-ig, a Határőrvidék felszámolásáig „szünetelt”. 1556-ban elvált tőlünk Erdély, ezért keleti határaink csak alig 500 évet értek meg. Ennyit egyelőre dióhéjban az „ezeréves” határokról.

Európa szemében a néhai Magyarország 1526-ban végleg megszűnt és azóta nem úgy tekintett a Kárpát-medencére, mint kizárólag a magyarok által lakott és birtokolt térségre. Erdélyt és Horvátországot tőlünk függetlennek tartotta és nem értette, hogy miért akarjuk megszerezni (és nem visszakapni) őket. Ezért Trianont sem annyira hazánk feldarabolásának, mint az általa ismert és elismert állapot visszaállításának tartotta. Hibát követ el, aki nem számol ezzel a miénktől gyökeresen eltérő, de nem teljesen alaptalan gondolkodásmóddal.

3. tényező: A korábban még hozzánk kötődő népek balkáni elemekkel hígultak fel és már a XIX. század során el akartak szakadni tőlünk.

A tatárdúlás után változtatnunk kellett a szentistváni befogadási elveken: szükségünk volt minden munkáskézre. Az addig velünk együtt élő tótok, horvátok, németek, a tatárjárás után beköltöző oláhok és ruszinok, sőt a csekélyszámú szerbek is mindenben velünk tartottak. A török időkig is sokféle nép élt a Kárpát-medencében teljes harmóniában. Viszont a Balkánról beözönlő vláhok és rácok már nem kötődtek a magyarsághoz és nem tartották hazájuknak Magyarországot. Nemzetiségeink a XVIII. században jutottak el nemzeti létük felismeréséhez, de csak a XIX. század közepén (vö. 1848-as forradalmak) jutottak döntésre. Akkor határozták el, hogy nem akarnak velünk együtt élni és ez a szándékuk visszavonhatatlan volt.

4. tényező: A XX. század elején Franciaországnak érdekében állt, hogy a Monarchiát és benne Magyarországot szétfűzza.

Eredetileg ez volt a szándéka Oroszországnak is, de a háború vége előtt összeomlott. A többi nagyhatalom nem törekedett hazánk szétverésére. Sokan ma is felmentik a franciákat az ellenünk elkövetett bűnök alól elhallgatva a „cui prodest...” (kinek az érdeke) tényezőt. Kevés szó esik ma arról, hogy a franciák meg akarták szerezni a Délkelet-Európa feletti gazdasági és az ahhoz szükséges politikai egyeduraltat, ezért már 1880-90 táján elkötelezték magukat egy mesterségesen felpumpált Románia mellett, mert onnan vélték irányíthatónak az ukrainai piacokat. Szinte természetes, hogy a háború során és annak végén a francia diplomaták és katonatisztek mindegyike ellenünk ügködött, ami nem fogható rá az amerikai, angol és olasz kollégáikra, akik között akadtak még – bár csak ritkán – barátaink is.

5. tényező: A háború végén népünk és országunk szilárd erkölcsi elvek és tettekre kész vezetők nélkül maradt.

Szomszédaink a XIX. század harmadik harmadában erőteljesen nyitottak a tágabb világ felé. Keresték a nyugati diplomáciai és egyéb kapcsolatokat, és eközben igen nagy figyelmet szenteltek az akkor hatalommá váló sajtónak. Ezalatt a magyarok magukba zárkóztak, ráülve a dualizmus féltett eredményeire, pedig sok köszönet nem volt bennük. Mánásaink jórészt nem itthon éltek. A köznemesség elszegényedett. A magyar föld és vagyon idegen kezekbe került a dzsentri léha életmódja és a beszivárgott idegenek rafinált csalásai következtében. A köznép soraiban óriási volt a szegénység és emiatt sokan kivándoroltak, bár nem igaz, hogy másfél milliónyian (vö. József Attila) és a kivándorlók jórésze idővel hazatért.

A magyarság sokféle értelemben megoszlott, és nem csak a politikai pártok szerint. A gazdagokat egy világ választotta el a dolgozóktól. A pestieket – akik között származásra nézve szinte alig akadt magyar – már akkor se érdekelte a vidék. Az óhazai magyar lenézte az erdélyit és megfordítva. Népünk vezetők nélkül maradt, hiszen képtelenség, hogy csak az egyetlen Tisza Istvánra néztek fel. A politikusok között a kevés ókonzervatív (pl. Apponyi) mellett feltűnt pár törtető önjelölt (vö. Károlyi), de többségük tehetségtelen vigéc volt. Nem volt ki mögé állni és nem volt miért. A helyzet vésszen hasonlított a Mohács előttihez...

A világháború végére népünk megalkuvó lett, közömbösen, sőt örömmel fogadta hitvány, idegen érdekeket szolgáló vezetőit: előbb a vörös gróf Károlyit, majd a kalandor Kun Bélát. Talán a győzteseknek szándékában állt volna még könyörölni rajtunk, de mégsem tették, annyira megszömöröltek tehetetlenséginktől és árulásainktól.

***

Íme ezek Trianon valódi mozgatórugói. Nincs értelme, hogy ***Trianon megtörténte*** miatt keseregjünk. A soknemzetiségű Magyar Birodalom órái már régen meg voltak számlálva és előbb-utóbb fel kellett bomlania. Viszont ha a háború végén a franciák nem ellenünk ügködésnek, vagy ha népünk a sarkára áll és akad tettekre kész vezetője, mint amilyen Kemal Atatürk a törököknek, akkor hazánk nem ilyen megalázó módon és nem ilyen mértékben hullik a darabjaira. Ezért ***Trianon módján*** és annak miértjein kell elgondolkodnunk. Tehát nem az a kérdés, hogy miért következett be Trianon, hanem az, amit könyvünk címe jelez:

Miért éppen EZ a Trianon?

Miért pont így történtek a dolgok? Ha az olvasó közelebb jut ennek megértéséhez, akkor csak egy lépés választja el attól, hogy megszabaduljon a trianoni sokktól. Talán azt követően a sebei is kevésbé fognak sajogni...

2. NÉHÁNY ALAPVETŐ FOGALOM

A Kárpát-medencében lezajlott folyamatok megértéséhez háromféle fogalomkörben lenne fontos otthonosan mozogni.

- Ismernünk kellene a Kárpát-medence természeti és történelmi tájait.
- Nem ártana, ha megfelelően alkalmaznánk bizonyos etnikai fogalmakat.
- Hasznos volna, ha tisztában lennénk egyes politikai tartalmú kifejezésekkel.

Mai Erdély fogalmunk mást jelent, mint az egykori. Ma mást értünk nemzeten, mint középkori eleink. Ismerni véljük a „nemzetállam” lényegét, de talán nem tudjuk, hogy mit is jelent pontosan és összetévesztjük a „politikai nemzet” fogalmával.

2.1 TÖRTÉNELMI-FÖLDRAJZI FOGALMAK

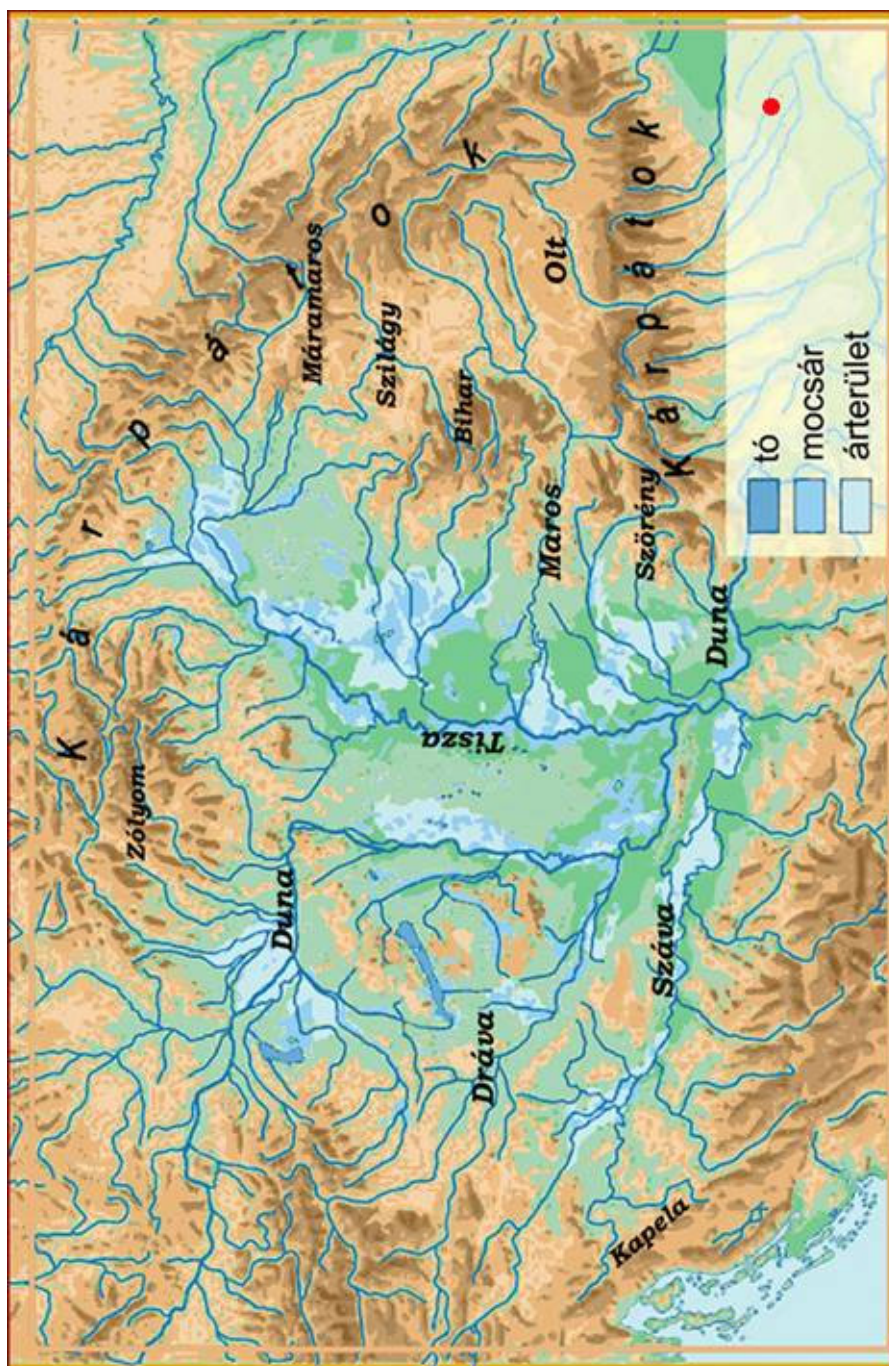
Naponta találkozunk a Kárpát-medence kifejezéssel, de nem vagyunk tudatában annak, hogy a fogalom kettős lényegét takar: egy földrajzit meg egy történelmit, és a kettő nem pontosan fedi egymást.

A *földrajzi* egység a nyugaton az Alpok, északon, keleten és délkeleten a Kárpátok, délen a Duna-Száva által határolt területet jelenti (lásd 3. ábra). A *történelmi* a Magyar Birodalommal azonos, amely az előbbinél valamivel tágabb, amennyiben felöleli az előbbibe nem tartozó, a Kapela hegységen túli honfoglalás előtti Horvátországot. A történelmi Magyarország 1910-es közigazgatási beosztását lásd a 4. ábrán. Alsó részén piros vonal jelzi a földrajzi egységnek a történelmin belüli délnyugati határát.

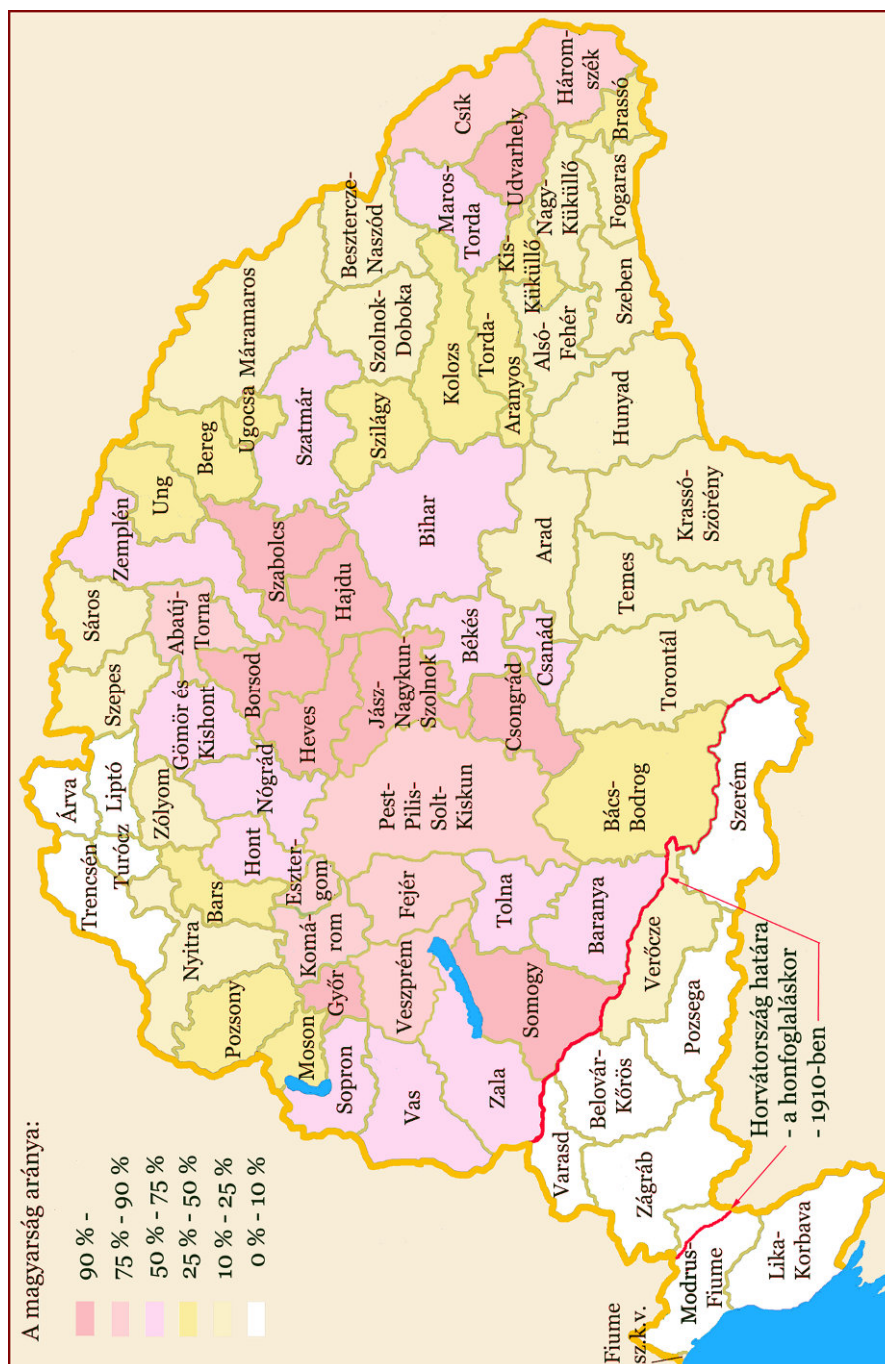
Ez a mű a történelmi Kárpát-medencéről szól. Ezért részének tartom a maitól eltérő néhai Horvátországot is. Egyrészt azért, mert századokig hozzánk tartozott és e tény elmismásolása megzavarja az etnikai és hatalmi változások átlátását. (N.B.: Sok történész Horvátországot csak ad-hoc módon varázsolja elő a kalapból, amikor szükségét látja, egyébként hallgat róla.) Másrészt azért, mert a horvátok nagy szerepet játszottak hazánk sorsában: a középkorban a felemelkedésében, majd a török hódoltságtól fogva a szétesésében.

A régióval amúgy is mostohán bántunk. Pedig az egykori Horvátország (43 ezer km²) a történelmi Erdélyével (56 ezer km²) nagyságrendileg azonos területű, főleg ha a Medencén kívüli részeit és környezetét (vö. Dalmácia) számításba vesszük. Ezért amennyire érthető, hogy olyan nagy figyelmet szentelünk Erdélynek, annyira méltánytalan Horvátországnak és szomszédságának az ilyen nagyfokú elhanyagolása. Aminek alapvető oka az, hogy arrafelé már a hódoltság előtt is kevés magyar élt és már a XIX. század közepén lemondunk róla. A magyarrá tételére vonatkozó későbbi gyatra próbálkozásaink szinte említésre se méltóak.

Horvátország csak kiemelt példa arra, hogy a mai és az egykori történelmi-földrajzi fogalmaink mennyire nem azonosak egymással. Ez a Kárpát-medence egyéb tájairól is elmondható. A fogalmak tartalmi változásai az A. függelékben kísérelhetők nyomon.

3. ábra: A földrajzi Kárpát-medence az Árpádok korában

4. ábra: A Magyar Birodalom megyéi 1910-ben

A Magyar Birodalom 1910-ben két országból állt: Magyarország 63 vármegyével és Horvátország-Szlavónia, alias Horvat-Szlavónország 8 vármegyével. Magyar igazgatás alatt állt Fiume ún. szabad királyi városa is, amit egyesek némi lazasággal 64. vármegyének tekintenek. Ez nem lenne baj. Aggodalomra a mögöttes szemlélet ad okot, mert csak az emleget 64 vármegyét, aki területi igényekben gondolkodik. Hiszen annak, aki a magyar népre és a magyar hagyományokra gondol, sokkal jobban fájna a szlavóniai Verőcze vármegye elvesztése, mint például a felvidéki Liptóé, hiszen az utóbbiban csak 4 ezer (5,02 %), míg az előbbiben 33 ezer (14,08 %) magyar élt, és Verőcze sokkal korábbról fogva és hosszabb ideig volt Magyarország, illetve a magyar kultúra része, mint a mindig is távolinak ható Liptó.

2.2 ETNIKAI FOGALMAK

Az ember nehezen igazodik el a népfaj, népcsalád, népcsoport, nemzet, nemzetiség, etnikum, kisebbség stb. fogalmakon. Ezért tegyünk egy kis rendet ezen a téren.

A *népfaj* a XX. század közepén vált rossz szájízű, gyakran félrehasznált kifejezéssé. Népfajok ennek dacára valóban léteznek. Számunkra a fogalomnak csak azért nincs már jelentősége, mert a mai „magyar faj” aligha különböztethető meg másoktól, jóllehet erre az elhatárolásra a XX. század elején egyesek – pl. Cholnoky – még kísérletet tettek.

A *népcsalád* alapvetően nyelvi, bár olykor származási alapon elkülönített egységeket takar. Létezik kelta, latin, germán, szláv, török stb. népcsalád. A *népcsoport* a családnak valamilyen – többnyire mesterséges alapon elkülönített – részhalmaza. Például külön szokás választani az északi, keleti és déli szlávokat. Sok etnikai fogalom kettős jelentésű: például a török jelent egy népcsaládot is és egy konkrét népet is.

A *nép* adott nyelvű, szokású és hagyományú emberek együttese, akiket a közös származási hely kapcsol össze. Az idők során az ismérvek valamelyikének a tartalma megváltozhat és ennek függvényében marad vagy nem marad a nép azonos önmagával. Például a bolgárok eredetileg a török népcsaládba tartoztak, török volt a nyelvük is, de később elszlávosodtak. Ez lett a germán varégek sorsa is, viszont fordítva a hajdan szláv poroszok elgermánosodtak. Egy ellentétes példa: a görögöket igen jelentős szláv befolyás érte, ők mégis megőrizték etnikai identitásukat, bár mai nyelvükben rengeteg a szláv elem.

A népek adott korban és sajátos behatásokra nemzetekké váltak. A *nemzet* fogalomnak az idők során (legalább) három jelentése volt. A régi lényegét jól tükrözi a „nemes magyar nemzet” fordulat: az ország irányítására jogosult urakat és közösségeket jelentette. Ez a rendi nemzet, amit jól mutat az erdélyi „három nemzet” példája. Nemzet volt a magyar nemesek együttese, a székelyek és a szász polgárok közössége. A magyar és székely két nemzetet alkotott, ámde a magyar és a székely nép nem-nemesi rétegei nem tartoztak egyik nemzetbe se! Nem volt nemzet az oláh nép, mert nem rendelkezett közösségi jogokkal. Látható, hogy a régi nemzet szónak még semmi köze sem volt a nép etnikai fogalmához. 1848 többek között arról is szólt, hogy a köznépet miképpen fogadják be a köznépet a „nemzetbe”, vagyis miként adjanak neki politikai jogokat (lásd a 2.3 pontot).

A nemzet fogalom a XVIII. században nyerte el klasszikus jelentését, amit a legújabb korig megőrzött és csak nemrégiben satnyult el a nacionalizmussal való társítása miatt. Olyan népi

közösséget takar, amelyet a közös eredet, szokás és nyelv mellett a kifejezett közös politikai akarat is jellemez. Tehát a nemzet öntudatára ébredt és saját politikai célokkal bíró nép, amint a 7. fejezetben bővebben is kifejttem.

A nacionalizmus eredetileg pozitív töltetű fogalom: nacionalista az, akinek gondolatait a saját nemzete foglalja le. Széchenyi sok írásában nacionalistának vallotta magát. A szó volt jelentését a II. világháború után, a nácizmussal való társítása miatt veszítette el. Azóta egyes gyatra szókincsű újságírók nem fáradoznak azon, hogy különbséget tegyenek nacionalizmus és sovinizmus között.

A franciáktól a világ nem csak jó dolgokat kapott. Francia úr nevét viseli a szadizmus (vö. de Sade), ami most érdektelen. Egy másikét a sovinizmus (vö. Chauvin). Az utóbbi azt jelenti, hogy valaki úgy szereti a saját nemzetét, hogy közben a többit megveti, gyűlöli. A fogalom talán új, de a magatartásforma igen régi. A Kárpát-medencébe a török időkben beköltöző rácok új hazájukat nem szerették, népeit megvetették és mindent maguknak akartak megszerezni. Az 1990-es évek balkáni háborúja sem nacionalista volt, amint az újságírók aposzrofálták, hanem sovinszta. Ha a horvát a horvátot saját államban akarta látni, az tisztességes és elfogadható – nacionalista – gondolat. Ha a szerb kiirtotta a bosnyákokat az ismert városokban elkövetett vérengzésekkel, az nem nacionalista, hanem sovinszta tett volt. Ideje lenne végre elkülöníteni a jót a valóban rossztól!

Egyes politikusok arra akarnak ösztökélni minket, hogy a nacionalizmus szó helyett használjuk inkább a patriotizmus kifejezést. Ez bölcs tanács. Bár kérdés, hogy a székely miként fejezze ki a magyar nemzet iránti elkötelezettségét? Ha ugyanis patriótának vallja magát, azzal annyit közöl, hogy román hazafi... A szavak nem felcserélhetők és a régi, jól bevált fogalmakról nem kellene lemondani pár politikus és újságíró kedvéért.

A nemzet szónak van egy mai használata is, aminek köze sincs a néhai jelentéshez. Az amerikai minden második szava a „nation” (minden harmadik a „freedom”). Nos, az nem található odaát: a nemzet az állampolgárság emelkedett érzéseket keltő pótléka. Én az USA állampolgára, a nagy amerikai *nemzet* tagja vagyok, bár spanyol területről jövök, szokásaim latinok, anyanyelvem spanyol és nem is tudok angolul. Ezt a *nemzet illúziót* azért kell az emberekbe sulykolni, nehogy eredeti *népükre* gondoljanak, mert abból bajok származhatnak.

A továbbiakban a nemzet szót a XVIII. századig az első, utána a második értelemben fogom használni. Ámde ennek is van bökkenője. Az 1848-as forradalom előtt és alatt a fogalom régi és klasszikus jelentése összeütközésbe került egymással. Az ellentmondás feloldására találták ki és alkalmazták a *nemzetiség* kifejezést, amely olyan önmagát már nemzetként felismerő népet jelentett, amely még nem bírta a nemzetre jellemző politikai jogokkal (vö. politikai nemzet, 2.3 pont). Magyarországon a román, a szlovák, a szerb stb. nemzetiség volt, de nem nemzet. Sőt, volt magyar nemzetiség is: a magyar népnek a politikai jogokból kirekesztett igen tág rétege. Idővel a nemzetiség és a nemzet fogalom jelentése egybemosódott, bár a kettő tartalma ma sem teljesen fedi egymást.

Több helyzet is adódik, amikor a nép, a nemzet és a nemzetiség fogalmakat nem lehet jól alkalmazni. Például a honfoglalás előtt a Dráva-Száva közén ún. déli szlovének éltek. Itt a szlovén szlávot jelent, de a déli jelzővel együtt sem jelöl konkrét népet, hanem csak egy népcsaládon belüli csoportot. Ha egy népnek nincs saját neve sem, akkor azt *etnikumnak* fogom hívni. Másrészt kérdés, hogy minek tekintsük a hazai zsidó közösséget, a nálunk régen megtelepedett izmaeliták együttesét, legújabbban pedig a cigányságot? Őket külön-külön nem köti össze sem a közös nyelv (az egyik zsidó jiddisül, a másik héberül, a harmadik magyarul beszél), sem a közös szokások, sem az eredet (az egyik moszlim keletről, a másik délről származik). Ezért jobb híján az ilyen csoportokra is az etnikum megjelölést fogom alkalmazni.

Hátra maradt még két kellemetlen kérdés.

Az egyik a népek neve. A ruszin és a vend ma sem sértődik meg azon, ha így hívják, sőt ragaszkodik ehhez az elnevezéshez. Viszont a román, a szlovák és a szerb sértőnek tartja, ha oláhnak, tótnak, rácnak titulálják. Én mégis ezt fogom tenni a XVIII. század végéig, mert a népek csak akkor ébredtek nemzeti öntudatukra. Sőt a köznép még akkor sem, hiszen például a mindennapi szlovák még később is tótnak tartotta saját magát. Én inkább azt furcsállom, hogy egyes magyar történészek már a honfoglaláskori felvidéki szlávokat is szlovákoknak nevezik, ami nyilvánvaló anakronizmus. A honfoglaláskor a Felvidéken nem éltek szlovákok, de még 500 évvel később sem. Éltek ott anonim szlávok, akik később szlovákokká váltak. A tényeket hamisítják meg azok, akik udvariaskodóan – nehogy érzelmeiket sértsenek – már a honfoglaláskori felvidéki szlávokat is szlovákoknak nevezik.

A másik gond a *kisebbség* szó használata, ami nem szerencsés. Egyrészt a pecások, a biciklisták, a bélyeggyűjtők stb. alkotnak kisebbséget, hogy az egyéb mássági rétegekre ne is utaljak. Az utódállamokban élő és nem az államalkotó nemzethez tartozó népek közösségeire a kisebbség szót nem lenne ildomos használni akkor sem, ha hozzátennék – amit általában elmulasztanak – a nemzeti jelzőt. A kisebbség fogalma a lényegét elrejtő, sértő és megtévesztő. Az erdélyi magyarság nem a biciklistákhoz hasonló szintű és természetű jogokat, hanem nemzetieket kíván. Nem csak egyféle csoportosulás a sokféle közül: követeléseinek a lényege veszik el, ha a lekicsinylő kisebbség szóval illetik. A fogalom sértő, mivel behatárolja egy nép szerepét: kisebbség, ergo lényegtelen. A kifejezés megtévesztő és általánosan nem is használható. A hódoltság óta Erdélyben több román él, mint magyar. Hivatkozzunk rájuk is kisebbségként? Trianon idejében az erdélyi lakosság 32 százaléka magyar volt. Szerintem a népesség egyharmadát sem lenne ildomos kisebbségnek titulálni...

A mondottak miatt a későbbi fejezetekben a kisebbség szót le se fogom írni, hanem a lényeghez ragaszkodva mindig a nemzetiség kifejezést fogom alkalmazni. Az pontosan tükrözi a magyarságnak az utódállamokban kialakult helyzetét: a magyarság egyetlen nemzet, de az utódállamokban nem rendelkezik nemzeti természetű jogokkal, tehát ott a szó eredeti és tiszta értelmében vett – nemzetiség. Mire való ez a kifejezésünk, ha nem is használjuk?

2.3 POLITIKAI NEMZET ÉS NEMZETÁLLAM

Ez a két fogalom a politikai jogokkal és a nemzetiségi állapottal kapcsolatos. A kettő azonos gyökerű, de eltérő lényegű. Megvilágítanak egy fontos eltérést: azt, ahogyan a nemzetiségeket Trianon előtt Magyarországon és Trianon után az utódállamokban kezelték. Szemléltető példaként vegyük Olaszországot és Franciaországot.

Senki sem kérdőjelezi meg, hogy Olaszország miért olasz (és nem másféle) ország. Olaszok alakították ki, lakói főleg az olaszt beszélik, olaszok a szokásai stb. Itáliában ezért az olasz az államalkotó, az uralkodó, másképpen a **politikai nemzet**. Ugyanígy a Kárpát-medencét egykor a magyarok országa töltötte ki, lakói főleg a magyart beszélték, magyarok voltak a szokásai stb., ergo Pannoniában a magyar volt a politikai nemzet. Mindez akkor is igaz, ha Olaszországban a nem-olasz etnikum kivételnek számít, míg nálunk a nem-magyar népelemek súlya a XX. század elején azonos volt a magyarságéval.

A politikai nemzet lényege három vonásban rejlik. Egyrészt csak azok tartoztak oda, akik beleszólhattak a politikába, azaz választójoggal rendelkeztek. Mivel ez a magyarok többségére sem volt jellemző, evidens, hogy a politikai nemzet felfogása nem más népek ellen irányult. Másrészt a koncepció feltételezte az ország egynemű irányítását. Páran azt vetik XIX. századi politikusaink szemére, hogy nem kreáltak egy Duna-medencei Svájcot. Azért nem, mert az elképzelhetetlen volt: soha seholy nem jött létre egy új Svájc, hiszen az egyenrangú etnikai közösségeket feltételezett volna. (Amúgy Svájc sem azért keletkezett, hogy etnikai eltéréseket hidaljon át: amikor létrejött, a népi hovatartozásnak nem is volt szerepe. Katonai-védelmi alakulatként született, majd gazdasági okok miatt gyarapodott és erősödött meg). Szóval senki se várhatta tőlünk, hogy lemondjunk arról, hogy hazánk alapvetően és lényegében magyar ország maradjon. Harmadrészt az egy politikai nemzet nem zárta ki a több nemzetiséget. Ennek megfelelően a XIX. század végén a legtöbb hazai nemzetiség a korhoz képest jelentős mérvű kulturális-gazdasági autonómiával bírt, amiről sokan hajlamosak elfeledkezni.

A politikai nemzetre sok pozitív példa ismeretes. Itáliában az olasz, Finnországban a finn, Spanyolországban a spanyol a politikai nemzet. Egyik se nemzetállam, mert nézzük csak meg, hogy milyen jogokkal bírnak arrafelé a déltiroliak, a svédek, illetve a katalánok! Tehát bár sok rossz szó éri a háza elejét, a koncepcióban nincs semmi kivetnivaló.

Ezzel ellentétben a **nemzetállam** felfogása, amit a trianoni utódállamok követtek és követnek még ma is. Az nemcsak az irányításból zárja ki a többi nemzetet, hanem még a létüket is tagadja. Romániában csak román, Szlovákiában csak szlovák nemzet létezik. Egyikben sincs másféle – magyar vagy egyéb – nemzeti közösség. Persze mindkettőben élnek magyarok is, de őket csak a statisztikákban mutatják ki *nemzetiségekként*, amúgy a *kisebbség* szót ragasztják rájuk. A koncepció világos: ahol nincs nemzet, ott nem is kell annak nemzeti jellegű jogait elismerni, ergo a magyarok nem akarhatnak többféle jogot, mint mondjuk a biciklisták. Az utódállamok persze ebben is Franciaország példáját követik, ami nem véletlen. Elsősorban a franciák gátolták meg a nemzetiségi jogoknak az európai alkotmányba történő felvételét és így abban csak a kisebbségekre történő igen halvány és semmire se kötelező utalások maradhattak meg.

Egyes újságírók ezen a téren is zavart keltenek azzal, hogy az EU „nemzetállamairól” fecserésznek. Derogál nekik egyszerűen országot mondani, inkább megtévesztő módon használnak egy bevett, régi, más értelmű kifejezést. Ne csodálkozzunk: új nyelvet kreálva ezt teszik a nemzet, demokrácia, szabadság, igazság, házasság stb. fogalmakkal is.

2.4 BIRTOKLÁSI JOGALAPOK

2.4.1 A hódítási jog

Az egy adott területet birtokló uralkodó avagy állam mindig kényszert érzett arra, hogy tulajdonjogát mások előtt – de nem kevésbé a saját maga számára is – igazolja. Például az angoloknak bizonyítaniuk kellett, hogy India jogosan került a birtokukba, ami annyira sikerült nekik, hogy polgáraikat meggyőzték: a szubkontinenst nem is gyarmatosították, az csak mintegy véletlenül hullott az ölükbe (lásd Churchill „történelemkönyvét”).

Másféle, de szintén mesés módon jutottak állítólag birtokhoz eleink és a keleti népek. Úgymond ravasz „szerződést” kötöttek a kiszemelt föld birtokosával, annyira trükköset, hogy az nem is tudott arról, hogy bármit elígért volna. Úgy vélték, hogy a birtokos által átadott föld, fű, víz, avagy a neki ajándékozott fehér ló árán a kérdéses terület máris az ő tulajdonukba került. (Vö. a bennszülöttek gyöngyökkel való lekenyerezésével.)

Persze a végén minden térséget mégis erővel kellett megszerezni és megtartani. A csalás, megtévesztés és erőszak ezen egyvelegét **hódítási jognak** keresztelték el. Azt mindenki elismerte, aki nem volt érdekelt, vagy amíg gyengébb volt a másiknál. A hódítás jogát nem lehet félvállról venni, mert a nemzetközi jognak ma is tényezője. Gondoljunk a gyarmatokra, amelyek tulajdonát a hódítás alapozta meg. És vajon mi történt legutóbb a Balkánon? Nem etnikai alapú igazságos határokat alakítottak ki: a nagyhatalmak újfent a hódításokat ismerték el. Vö. Srebrenica, amely bosnyák volt és a NATO által felügyelt tömeggyilkossággal tették szerbbé. Ezek után érthető, hogy Helsinkiben a béke hazug örve alatt „változtathatatlan határokat” kényszerítettek mindenkire. A helsinki nemes elvek szerint nem követ el bűnt az, aki *népeket* írt ki, de jaj annak, aki etnikai alapon *területi* kiigazításokat akarna.

Az 1920 előtti magyar gondolkodásmód a hódítási jogon alapul, és még később is azzal próbáltunk érvelni. Az Apponyi trianoni védőbeszédéből jól ismert frázisok sora így hangzik: a Kárpát-medencét eleink erővel (értsd: jogosan) szerezték meg, ők alapítottak itt államot, amelyet hősieken védelmeztek a kereszténység védőbástyájaként stb. stb., ergo ez a magyar vérrrel megszentelt föld egyedül és jogosan a mi birtokunk.

Régen a hódítási jog helyett az elegánsabb „történelmi jogok” kifejezést használták. A lényeg ugyanaz: az egykor megszerzett és erővel megőrzött területek birtoklásáról van szó. A Helsinkiben kitalált „változtathatatlan határok” is csak egy újkeletű szinonima.

A hódítás jogát kétségessé teszik a változások: a nem igazán erőseknél megbosszulja magát. 1918-ban a románok erővel elfoglalták Erdélyt. Vagyis nem sírhatnak érte azok a magyarok, akik szerint egykor a hódítási jog alapján volt a miénk. Mert vajon mi az ilyen jognak a kezdődátuma? Bizonyára az, amit a győztes diktál. Sajnos a leckéből senki se tanul: a hódítási jog gondolata ma is él egyes magyarok köreiben, akik területben, nem pedig az azon élő emberben gondolkoznak.

2.4.2 A folytonosság joga

Az alávett helyzetben lévő azzal szokott érvelni, hogy ő mennyire nemes eredetű, milyen régóta él egy adott földön és mekkora volt egykori hatalma. Ezzel a gondolattal persze nem juthat messzire, mint ahogyan az aztékok sem a spanyolok ellenében. A gyenge fél ezeket az érveket mégis mindig beveti: hátha valahol meghallgatásra talál olyanok körében, akik nem ismerik a körülményeit, vagy hátsó szándékaik vannak. A Kárpát-medencét illetően a XX. század elején az előbbi körbe tartoztak az angolszász, az utóbbiba a latin nagyhatalmak.

A Kárpát-medencében a felvilágosodás hatására születtek meg a kontinuitási nézetek, amelyek az 1848-49-es forradalmak során az események mozgatórugóivá váltak, hogy az első világháború végére megteremjék a maguk gyümölcsét. De mi is az a kontinuitás?

A folytonossági (kontinuitási) nézet egy nép származásával, egykori lakóhelyével és hatalmi helyzetével kapcsolatos elképzelések együttese. Mint az „elképzelés” szó jelzi, ezek a felfogások szubjektívek, az objektív tények által nem igazoltak, vagyis fikciók.

A feltételezett **népi származás** (etnikai kontinuitás) ritkán felel meg a valóságnak. Például a horvátok illíreknek, vagyis egyféle keltáknak vélték magukat, holott valójában elszlávosodott szarmaták, tehát iráni eredetűek. Általában a régmúltnak nincs nagy szerepe: például a románok állítólagos dák származása csak az ő hiúságukat legyezgette. Ezért célszerű volt időben közelebbi rokonra szert tenni: amióta a hangsúlyt áttették a latin eredetre, igen sok pártolóra akadtak például a olaszoknál. Az etnikai kontinuitás elfogadásától csak annyi várható, hogy a hatalom elismerje egy népcsoport sajátosságát és annak alapján valamiféle kulturális autonómiát biztosítson a számára.

A népi leszármazási vonal a tudósokon kívül sokáig senkit sem érdekelt: a köznép nem sokat törődött az etnikai rokonsággal. Ma már ez sem így van. Például olasz barátaim lelkesedtek azért, hogy a románok a rokonaik, merthogy értik a nyelvüket. A rokonság tudatában elvakultan ítélték: szerintük Erdély feltétlenül jogosan került a latin románok birtokába. Elvittem őket Esztergomba és Párkány felé mutattam, elmagyarázva 1 millió elcsatolt felvidéki magyar sorsát. Csak legyintettek: ha a „szlovákok győztek” – így! –, akkor legyen csak minden az övék. Viszont sértődötten zsörtölődtek 2-3000 isztriai olasz sorsa miatt. Ennyit az objektivitásról és az igazságérzetről.

Nem reálisak a **néhai lakóhelyre** (területi kontinuitás), annak nagyságára, illetve az ottlakás kezdetére vonatkozó ideák sem. Például a szlovákok a valóságosnál nagyobb, a románok pedig sokkal korábbi egykori Kárpát-medencei lakóhelyben gondolkoznak. A szlovákok abban a tévhitben élnek, hogy a morva fejedelemség felölelte a Medence nagy részét, miközben néhai Nyitra-vidéki otthonuk csak pár ezer négyzetkilométert tett ki. A románok a dákok révén a térség őslakóinak tartják magukat, holott csak valamikor a XII. században jelentek meg Erdély peremvidékein. A területi folytonosság felvetésétől sokan azt várták, hogy annak megfelelő össznépi jogállást (vö. a román lehessen a negyedik erdélyi nemzet), vagy legalábbis korlátozott területi autonómiát nyerjenek.

A legképtelenebb ötletek a népek egykori **hatalmi helyzetével** (állami kontinuitás) kapcsolatosak. A „volt már egy virágzó országunk” maszlagot a XX. század elejéig senki se vette be, de akkortájt sokakat megalapított. Például a csehek elhívték, hogy már a honfoglalás előtt is létezett egy „Csehszlovákia”, amelynek a folytonosságát a magyarok szakították meg és amely csak arra várt, hogy újraélesszék, azaz Szlovákiát újra egyesítsék Csehországgal. Ezt a képtelen badarságot Amerikában sokan kételkedés nélkül elhitték. Senkit sem zavart, hogy a honfoglalás óta ezer év telt el és államok nem szoktak ezer év után „újra-születni”, továbbá Szlovákia nevű valami korábban soha nem is létezett.

A ködösítésre jellemző, hogy az Antant és Amerika sohasem vallotta be, hogy elvették Magyarországot egy integráns részét, hanem mindig arról papolnak, hogy Szlovákia csatlakozott Csehszlovákiához (Churchill is ezt írja.) Vajon hogyan csatlakozhatott egy sohasem létezett valami („Szlovákia”) egy másik soha sem létezett valamihez („Csehszlovákia”)? Ezt csak a nyugati szabadelvű politikusok tudhatják, közönséges ember számára rejtély.

Az egész dolog háttere a következő. A felvilágosodás kori íráskor tanúsága szerint a Kárpát-medencei népek képviselői csodálattal adóztak a franciáknak. Hozzájuk hasonlóan maguk is **nagyok** szerettek volna lenni. Persze ennek több akadálya volt, így a széleskörű műveltség és az önrendelkezés hiánya. Például hogyan mondhatta volna egy román, hogy az ő népe nagy, amikor alig voltak művelt románok, akikre felfigyelt volna a világ és nem is létezett még román állam? Ilyenkor persze nem a valóságot kell firtatni, hanem azt kell a rögeszméhez idomítani, vagyis ideológiát kell gyártani. Ennek lényege az, hogy bár most nem vagyunk, valaha mi is nagyok voltunk. Az egykori nagy X nép örökösei, amelyet erőszakkal alávetettek,

de amely ma is él és virágzik, hogy újra megtalálja méltó helyét a nagyvilágban. Ennek a gondolatmenetnek a kettős célzata az, hogy saját követeléseinket igazoljuk és közben másokat vádoljunk meg elvesztegetett múltunkért, az elmaradt lehetőségeikért.

Ezt az igen ragályos betegséget magunkon is tanulmányozhatjuk. Hányszor-de-hányszor találkozunk a „**kis** magyar hazánk” sajnálkozó kitétellel! Pedig 1918-ig ez a „kicsi” haza volt Európa területileg hatodik legnagyobb országa a nyolcadik legnagyobb népességgel! Továbbá a bajainkért kárhoztattunk mi tatárt, törököt, németet – mindenkit, csak saját magunkat nem.

Már Trianon előtt is elvarázsolt minket a nagyság iránti vágy, Trianon után pedig fordult a helyzet: mi szorultunk önigazolásra. Ezért egyrészt a valósnál (finn-ugor) nemesebbnek hitt eredetet keresünk (vö. népi kontinuitás). Másrészt a soha nem létezett ezeréves határokról papolunk (vö. területi kontinuitás). Végül jogainkat azzal kívánjuk alátámasztani, hogy mi alapítottuk meg itt az első máig létező országot (vö. állami kontinuitás).

2.4.3 Az otthon joga

Rossz úton járunk. A hódítás és a folytonosság erőszakos, erőszakolt elvein túl létezik egy természetes birtoklási jog, bár még kevés helyen érvényesül. Ez az **otthon joga**. Sokan úgy vetik fel a kérdést, hogy egy adott területnek milyen hódítási és/vagy folytonossági érv szerint kizárólagos birtokosa ez vagy az a nép. Így gondolkozva valakit mindenképpen sérelem ér. Miért nem lehet végre megtenni, hogy például Erdélyben a magyarság és a románság egyenlő jogokkal bírjon, hiszen mindkettőnek az az otthona? Egykor a románság negyedik erdélyi nemzet akart lenni, mivel ott ő is honos volt. Ma pedig megtagadják az általuk egykor elvárt jogokat az erdélyi magyarságtól, amely szintén igen régen ott honos?

3. A HONFOGLALÁS ELŐTT (-895)

3.1 KÉPTELLEN VÁDAK ÉS TÁJÉKOZATLANSÁG

A Kárpát-medence életébe honfoglalásunk hozta a legtartósabb etnikai változást. Korábban is voltak itt nagy népmozgások, jelentősebbek is, mint a magyar beköltözés, de azok nem gyakoroltak hatást a Medence mai életére. Ezért róluk meg se kellene emlékezni; elég lenne a mondanivalót 895-től kezdeni és az etnikai váltásokat csak attól fogva elemezni.

Ámde ellenfeleink már beköltözésünk módját vitatva azt állítják, hogy eleink népek, sőt államok folytonosságát szakították meg. Ezek a vádak Trianon igazolására szolgáltak és szolgálnak ma is, megmérgezve az itt élők viszonyait. Ma már egykori jelenlétünket is megkérdőjelezzik bizonygatva, hogy a magyarok a honfoglalás után sokáig nem is éltek a Felvidéken, a Kárpátalján, Erdélyben vagy a Délvidéken: csak jóval később tolakodtak be oda, elvéve az őslakosok földjeit, melyeket ők jogosan kaptak vissza Trianonnal, nekünk pedig nincs arra felé semmi keresnivalónk.

Amennyire képtelenek ezek a kontinuitási nézetek, annyira döbbenetes a magyarok ezirányú tájékoztatlansága.

Egyetemista ismerősöm Erdélyben járt (ő Romániát mondott). Így fordult hozzám: „Béla bácsi, áruld el, miért akarnak a magyarok egyetemet Klúzson? Hiszen ott románok élnek!” Egy másik ifjú: „Találkoztam egy szlovák lánnyal Stúrovóban. Mondtam neki, hogy arrafelé sok magyar beszédet hallok. Erre morcosan megjegyezte, hogy a magyarok ott csak vendégmunkások. Tényleg azok?”

A román és a szlovák szinte az anyatejjel szívja magába a folytonosság nézetét, azt tanulja az iskolában és az ömlik náluk mindegyik kommunikációs csatornából. Ezért tíz románból tíz egyetért a történelmi kérdésekben és egynemű nemzetközi propagandájuk annyira sikeres, hogy ma már az átlagos európai kívülálló – mondjuk egy olasz vagy egy német – is meg van győződve arról, hogy a románok a rómaiak leszármazottai. Ezzel szemben a magyar gyermeket a szülei nem világosítják fel a múltról, a történelemtanítás elfogultan hiányos és nincs két ismereti forrás, amely ugyanazt „vallaná” a múltunkról. A történelem nálunk nem az ész, de nem is a szív dolga, hanem gyomorkérdés, mint a politika. A magyar nem másokkal, hanem a másik magyarral vitatkozik. A folytonossági nézetekkel nem tud szembeszállni, de nem is érvelni akar, hanem a fölényét fitogtatni. Ha múltjáról beszél, azt megrökönyödés vagy hideg mosoly fogadja. Képzeltető, hogy milyen érzülettel hallgatja például egy angol azt a képtelen állítást, amely szerint a 40 ezer éves magyar nyelv minden kultúra ősanyja...

A Kárpát-medence honfoglalás előtti múltját két ok miatt kell bemutatni. Csak így mérlegelhetjük a kontinuitási nézetek valóságtartalmát és láthatjuk be a minket érő vádak képtelenségeit. Ugyanakkor csak így értékelhetjük a magyarság régmúltjára vonatkozó nézeteket és szűrhetjük ki közülük a szélsőségesen torz felfogásokat.

3.2 A RÉGMŰLT ESEMÉNYEI

A honfoglalásig a Kárpát-medencében sűrűn váltogatták egymást a különböző népek és hatalmak. Egyik sem volt képes tartósan fennmaradni. A ködös távolmúltat kerülve kezdjük a sort a rómaiakkal. A térségben a Kr. e. századokban nyugaton kelták, keleten dákok, a kettő között iráni eredetű jazigok éltek (lásd a B. függelék jászokra vonatkozó pontját). A Római Birodalom a két szélső régiót meghódította, a középsővel viszont nem bírt, ott sohasem építhette ki a hatalmát, lásd az 5. ábrát.

5. ábra: A Kárpát-medence a római kor kezdetén

Nyugaton még Augustus tette meg az első lépéseket (Kr. e. 35) elfoglalva a keltáktól Savaria (Szombathely) vidékét. Utóda, Tiberius kezdte megszervezni Pannoniát, miután (Kr. e. 15) bevette a térség kulcsát, Siscia (Sziszek) városát. **Pannonia**, amely nevét a pannonok kelta törzsről kapta, nagyjából a Dráva-Száva közét és a Dunántúlt ölelte fel.

Keleten Traianus alapította **Dacia** tartományát, miután leverte a trák népcsaládhoz tartozó dákokat (Kr. u. 106). A dák köznépet szétszórta, vezéreiket pedig kivégeztette, amiről római diadaloszlopa tanúskodik. Az új tartományt távolról jött latin telepésekkel népesítette be. A dákok maradékai egy ideig még tovább éltek a peremvidékeken „karp” néven. Az olvasó jól sejti: róluk kapta nevét a Kárpátok. Sokáig nem maradhattak fenn, mint ahogy Dacia sem. Az erősödő germán támadások miatt Aurelianus a teljes lakosságot kitelepíttette (271) a Duna alatti Nova Dacia-ba (ma Bulgária északi vidéke).

A rómaiaknak bizonyára a két szélső régió között is voltak telepei, főleg a közös germán-latin uralom idején, vagyis viszonylag már későn. Azonban a történelmi források (Tacitus, Plinius, Marcus Aurelius stb.) egyértelműen azt állítják, hogy a Római Birodalom lime a Duna mellett húzódott és ezt erősíti meg a mai olasz történelmi művek is.

Később egymást követték a népvándorlási hullámok. Egyes népek csak átviharzottak a térségen, míg mások megtelepedtek és ideig-óráig a Medence meghatározó tényezőivé váltak. A fontosabbak a következők voltak: nyugati-gótok, hunok, keleti-gótok, vandálok, gepidák, langobárdok. Megannyi nagy nép, amelyek közül a hunok, a vandálok és a gepidák végleg eltűntek, míg a gótok és a langobárdok az ibériai és az itáliai félszigeten államok alapítóivá váltak. Ezek a népek fokozatosan felmorzsolgatták a Római Birodalom itteni maradványait, de nem hagytak mást maguk után, mint ködös emlékeket. Tény, hogy erre felé a keltáknak, a régi germánoknak és hunoknak írmagjuk sem maradt.

Utolsóként érkeztek az avarok (565). Róluk több ok miatt is meg kell emlékezni. Ők voltak a legtartósabban (795-ig) a Medence urai ráadásul úgy, hogy annak mindhárom – nyugati, keleti és középső – régióját egyszerre birtokolták, elsőként a történelemben. A szlávok mentoraiként léptek fel, akik ekkor kezdtek elterjedni a Kárpát-medence vidékén. Eleink még találkoztak az avarok maradványaival és szolgálatukba fogadták őket. Az Avar Birodalom száz évvel a honfoglalás előtt omlott össze. 796-ban a frankok legyőzték az avarokat elfoglalva a volt Pannoniát. Majd a bolgárok tették rá kezüket a Kárpát-medence keleti harmadára, a Marostól délre (804). Ezért az avarok az Alföld északi vidékére kényszerültek (lásd 6. ábra), bár töredékeik tovább éltek a Dunántúlon – Moson táján és a Duna mentén – is.

6. ábra: A Kárpát-medence a honfoglalás előtt

A balkáni bolgár hatalom Bizánc és az akkor odaáramló népek keresztütüzében állva nem tudott és nem is akart itt tartósan berendezkedni. A déli végeket katonai vezetőkre bízta, de a térséget nem szervezte meg. Anonymus hamis híradásával szemben az Alföld középső és északi területe sohasem állt bolgár uralom alatt. A Kárpát-medence keleti, nagyobbik felében említésre méltó esemény alig történt. Epizód, hogy a bolgárok idővel elszerezték a frankoktól az addig Pannoniához tartozó Szerémséget.

Megjegyzendő, hogy ez az aprónak látszó esemény igen komoly következményekkel járt később miránk nézve. A Szerémség lett a keleti kereszténység fellegvára a Kárpát-medencén belül. 1071-ben görög püspökség alakult Szávaszentdemeteren (ma Mitrovica),

amit Bácsra helyeztek át (1085). A Szerémség később a bizánci támadások célpontja lett: a XII. század második felében a bizánciak többször elfoglalták a déli részeit. Később ez a térség – a szerémségi Karlóca – vált a szerb nemzeti eszmélés bölcsőjévé és a balkáni délszláv terjeszkedés kiinduló pontjává.

A keleti rész eseménytelensége miatt figyelmünket a Medence nyugati harmadára kell fordítani. Ott a frankok voltak az urak, bár csak hatalmi és nem etnikai értelemben: frankok alig költöztek a térségbe, amit még határterületnek sem tartottak. Védvonaluk nyugatabbra húzódott („ostmark”, vö. Österreich). Itteni birtokaikat olyasféle hűbéri alapon szervezték meg, mint később mi a déli bánságokat és az oláh vajdaságokat. A hűbéresek persze szlávok voltak. A birtokot három részre osztották. A Dunántúlon és a Dráva-Száva közén föl akarták támasztani a régi Pannoniát, bár másféle tagolásban. Ezt a két részt közös irányítás alá vonták és amikor a szláv megbízottak csődöt mondtak, frank hercegekkel cserélték le őket. Viszont a harmadik, a Dunától északra lévő térséget csak közvetve voltak képesek ellenőrizni csakúgy, mint egykor a rómaiak.

A szláv hűbéreseket folyton lázadózva önálló hatalomra törtek. Elsőként a Dráva-Száva közén Liudevít (822), akit végül a frankok saját rokonaival ölettek meg. Majd a szlávok közül kiemelkedtek a morvák. Vezérük, Mojmír nemcsak a Morván túli szlávokat hódoltatta (833), hanem elfoglalta Nyitra környékét is, elűzve onnan a szintén szláv Pribinát, aki ekkor lett frank hűbéreseként „zalavári herceg”. A frankok szeget szeggel taktikával az egyik szláv vezért a másik ellen próbálták kijátszani. Így amikor Mojmír önállósulni akart, elmozdították és helyébe fiát, Szvatoplukot ültették.

Szvatopluk röviddel a honfoglalás előtt betört a Dunántúlra, ahol kegyetlenül irtotta a (szláv) lakosságot. A frankok Braszlávot küldték ki ellene, aki dunántúli herceg volt. Ő átkelve a Dunán még vadabban öldöste a Pozsony-vidéki (szintén szláv) népességet. A magyar királyi város ma az egykori ellenfelek egyikének a nevét viseli (Bratiszlava), a másiknak pedig ott látható a hatalmas szobra (Szvatopluk). Ezek szerint a szlovák tudatban az egykori kölcsönös és véres szláv pusztításokat mára már békévé mosta az emlékezet, bezzeg a mi – szinte vértelen – honfoglalásunkat nem szűnnek felpanaszolni.

894-ben Szvatopluk meghalt. Ezért hamisak a híradások a bánhidai csatáról és meg nem történt eseményt ábrázol a híres festmény, amely Szvatopluk és Árpád találkozását örökíti meg. (Viszont bizonyára találkozott eleinkkel, akiket a frankok ellenében bérelt fel. Talán ehhez a szövetséghez fűződik a fehér ló mondája.) Halála után fiai egymással és a frankokkal civakodtak a hatalomért. A küzdelmekbe már a magyarok is beleavatkoztak. 895-ben eleink beköltöztek a Kárpát-medencébe. 900-ban elfoglalták Pannoniát, átkukkantva a Dunától északra is. 902-ben pedig egyetlen csatában véget vetettek a morvák Kárpát-medencén kívüli uralmának. Sokan a honfoglalás befejező éveként 907-et jelölik meg. A morvák ugyanis lábra kapva megtámadtak minket és Pozsony mellett véres harcban kellett végleg legyőznünk őket.

Ennyit dióhéjban a tényekről. Ez a szürke, bár objektív kép sokakat nem elégít ki, akik a maguk szempontjából tartalmasabb itteni múltat szeretnének felmutatni. Ezért sorra fogjuk venni a népek kontinuitási nézeteit, megvizsgálva azok valóságtartalmát.

3.3 NEMZETI IDEOLÓGIÁVÁ VÁLT NÉZETEK

3.3.1 Dák-latin-román folytonosság

A románok úgy vélik, hogy ők a Medence őslakosai. A dákoktól eredeztetik magukat (etnikai kontinuitás). Szerintük a dákok ellatinosodtak és latinokként éltek a Medencében (területi kontinuitás) a honfoglalásig, amikor is a magyarok véget vetettek az Erdélyben Gyalu, a Bánságban Galád névvel fémjelzett román „fejedelemségeknek” (állami kontinuitás).

A románok csak azt a meserészt veszik át Anonymustól, ami neki tetszik. Másutt a saját ötleteikkel egészítik ki a történetet. Szerintük a magyarok nem győzték le a román vezéreket, hanem szövetségeket kötöttek velük, amiket később gyalázatosan megszegtek. Kilóg a lóláb: ezek szerint a magyarokat nem illeti meg a románok által annyira értékelt hódítási jog, vagyis a magyarok jogtalanul birtokolták a Kárpát-medence egyes területeit.

Mindehhez három megjegyzést kell fűzni. Egyrészt a Gyalu és a Glád/Galád egyaránt törökös megnevezés és mindkettő adott területen fellelhető helynek a neve: ilyen nevű vezérekről Anonymuson kívül senki más nem tud. Másrészt ezt a szerződésre és annak a megszegésére hivatkozó mozzanatot a többi népnél is megtalálhatjuk. Végül tudnivaló, hogy a szerződések sokszor és sokan megszegtek, de a hatalmon lévő tulajdonjogát ez sohasem befolyásolta. Legjobb példa erre a románok első világháborús szerződésszegése, amelynek dacára ma ők birtokolják a tág értelemben vett Erdélyt.

Ennek a nézetnek három objektív alapja van. Egyrészt Dacia valóban római tartomány volt. Másrészt a román tényleg latin nyelv, bár jelentős szláv beütéssel. (Például az ‘igen’-nek az ékesen latin ‘da’ felel meg.) Harmadrészt ma főleg románok élnek a néhai Dacia területén. Ezért a dáko-román folytonossági elv stabilnak tűnik. Ámde a részizgazságok összege nem azonos magával az igazsággal. A történelem nemcsak helyekről és időkről szól, hanem folyamatokról is, sőt elsősorban azokról.

Mint láthattuk, a rómaiak a dákokat kiirtották vagy elűldözték: Dacia megalapítása után a tartományban nem is találni nyomaikat. Ezért a dákok nem latinoshadtak el és a dák-latin-román vonal első láncszemét (*dák-latin*) a tények nem igazolják. A második láncszem (*latin-román*) látszólag még erős. Arra részben az alábbiak, részben a további fejezetek adnak felvilágosítást. Meg kell jegyezni, hogy minket nem általában érdekel a románok eredete, hanem arra keressük a választ, hogy az erdélyi románok vajon az egykor ott élt latinok leszármazottai-e, tehát Erdélyben laktak-e már a honfoglalás idején is?

A latin népesség kitelepítése (271) miatt ez elképzelhetetlen. A honfoglalás korából nem maradtak fenn sem írásos, sem tárgyi emlékeik. A latin-román folytonossági nézetnek ma is csak egyetlen támpontja van: éppen a magyar jegyző, Anonymus. Művéből sokan hamis következtetést vonnak le, elfeledkezve arról, hogy nem történetíró volt, hanem családi krónikás, aki nem tényeket közölt, hanem királya és a korabeli főurak dicsőségét akarta megörökíteni. Az események és személyek nagy részét maga találta ki. Gesztájában több helyen szerepel a „*a vlachok és a rómaiak pásztora*” fordulat. Ezzel elárulta, hogy nem a múlt etnikai viszonyaiban gondolkodott. Erre mutat az is, hogy a vlachokkal együtt kunokat emleget, holott ők a honfoglalás idején még valahol távol Ázsiában kóboroltak.

Anonymus ferdített. Két népről beszélt, ami érthető, hiszen az ő korában oláhok éltek Erdélyben és (új)latinok jelentek meg a Dunántúlon, ahová a rómaiak pásztorait helyezi. Azonban az imént kiemelt fordulat az ősgesztaiban még így hangzott: „*a vlachok, akik a rómaiak pásztorai*”. Vagyis az ősgeszta csak egy népről tud. Mi ennek a rejtélynek a nyitja?

A rómaiak már jóval Kr. e. elfoglalták a Balkán középső részét, a mai Macedóniát és vidékét. Nagy Sándor dicsősége már régen leáldozott: a térségben kóbor pásztorok éltek, akik juhötveneddel adóztak, azaz minden ötvenedik bárányt kellett beszolgáltatniuk. Ők voltak a rómaiak pásztorai akik a hosszú évszázadok alatt váltak latin nyelvűekké. Az életmód miatt szétszóródtak. Egyesek délre: ők göröggé váltak. Mások északnyugatra, az Isztriai félszigetre; állítólag az uszkokok is vlachok. Ismét mások északnak fordultak. A szerb-bolgár uralom alatt szláv szavakat vettek át. A XI. században hatoltak fel a Kárpátok gerincéig, majd utána feltehetőleg eljutottak a Kárpát-medence belsejébe is, bár még annak sincs írásbeli nyoma.

Itt kell kitérni a „magna” (nagy) jelző használatára. A Balkán közepét régen Magna Valachiának hívták, mert arrafelé volt a vlachok őshazája. Itt a magna nem jelent sem területi-fizikai méretet, sem szellemi nagyságot. Leginkább a nagypapa szó sejteti az értelmét. Nagypapa termetre talán kisebb és netán nem is annyira okos, mint unokája, de ennek dacára ő az ős. A régi szóhasználatban a nagy őseredetet is jelentett. Magna Hungaria sem volt nagyobb vagy szebb, mint Magyarország, viszont azt tartották eredeti otthonunknak. Sok népnek volt Magna jelzőjű őshazája, mint alább a morváknál is látni fogjuk. (Lásd még Graecia magna, Nagy-Görögország, ami viszont – megszegve a szabályt – Itália déli része.)

Külön figyelmet érdemel a „vlach” szó. A fentiekből kiderült, hogy az nem népet, hanem foglalkozást (pásztor) jelölt. Kétféle módon került át a magyar nyelvbe. Egyrészt kemény hangzással „oláh”-ként, amit a románok eleire alkalmaztunk. Másrészt a szláv „vlasz”-ból lágyra formált „olasz”-ként. Ezzel a XI.-XII. században hozzánk beköltöző újlatin elemeket illettük, akik sokkal inkább voltak vallonok (vagyis franciák), semmint itáliaiak (valódi olaszok). Érdemes elgondolkodni azon, hogy Anonymus a latinokat a Dunántúlra helyezte, viszont a vlachokat, azaz oláhokat nem tartotta latinoknak!

A vlah kifejezés számos alakban maradt ránk, ami külön tanulmányt érdemelne. Most csak egy vonzatot emelek ki. Anonymus olykor „blak”-ot írt „vlach” helyett. Ez alapján egyesek furcsa elméletet dolgoztak ki, miszerint a blak és a vlah két külön nép. Az előbbi török fajú, olyasféle, mint a kun. Eleink tehát nem az oláh, hanem a török Gyalut győzték le, ami mégis más szint kölcsönöz a dolgoknak. Kár, hogy mindez csak kitaláció! A blak elírás: olyan nép sohasem létezett. Tudnivaló, hogy az orosz „b” betű magyarul „v”-nek olvasandó. Ergo a blak és a vlah nem két etnikum, hanem egy nép két eltérő alakú hivatkozása úgy, hogy az előbbit az orosz krónikákból kölcsönözték.

895-ben eleink bevonultak a Medencébe, ahol nem találkoztak se dákkal, se oláhhall, se latinnal. Nem győzték le az Anonymus által kitalált Gyalut. A Medence keleti felében csak avar töredékek, anonim szlávok, félig török, félig szláv bolgárok és esetleg gepida maradványok éltek. Így a dák-latin-román erdélyi folytonosság nézetét nem támasztják alá a tények és honfoglalásunk semmilyen kontinuitást nem szüntetett meg. A magyarság idővel – ha nem is rögtön a honfoglalás után – benépesítette Erdélyt és maga vált annak őslakójává. Csak jóval később fogadta be a románok eleit, az akkor még oláhnak hívott jövevényeket. Ez okozta leendő gondjait, legvégül magát Trianont is.

3.3.2 Kinek és milyen szláv folytonossága?

A Kárpát-medencei népek közül leginkább a szlovákok emlegetik fel a régmúltat. Ők panaszkodnak a legkeserűbben amiatt, hogy a honfoglaló magyarok elnyomták őseiket, elűzték őket földjeikről, sőt virágzó országuk életét is megszakították. Egy időben még azt is felvetették, hogy Trianonnal a régi Csehszlovákia (?) éledt újra. Tehát a szlovákok részéről mindhárom – népi, területi és állami – folytonosság terén vádak érnek minket.

Annyi biztos, hogy a honfoglalás előtt létezett egy morva fejedelemség (833-902), amit eleink számoltak fel. Ezt „Magna Moravia”-nak hívták, amit a lényegét félreértve ma is sokan „Nagymorva Birodalom”-ként emlegetnek. A vádak vizsgálatára előtt tisztázzuk az alapokat.

A **magna** jelzőt félreértik. Moravia sem területileg, sem szellemi tekintetben nem volt nagy. Jelzőjét ugyanúgy kell értelmezni, mint Magna Valachiánál (lásd 3.3.1 alpont): vagyis csak a morvák ősi földjére utal. A szlovákok szerint ez a „birodalom” jelentősen kiterjedt, nemcsak a Felvidéket és a Dunántúlt, hanem az Alföld egy részét is felölelte. Ez a nézet nem állja meg a helyét. A morva fejedelemség a pannoni frank hercegség miatt délen csak a Dunáig, a járhatatlan Zólyomi erdőség miatt keleten csak a Garamig, esetleg az Ipoly középső folyásáig terjedhetett ki.

Régen a magyarok a morvákat a „marót” szóval illették. Biharban két Marótlaka nevű hely is volt. Innen ered Anonymus kőszöve ötlete az ott legyőzött Ménmarótról, ami miatt egyesek úgy vélik, hogy a morva fejedelemség a Tiszántúlra is kiterjedt. Ménmarót azonban sohasem élt. Galád/Glád, Gyalu és Zalán/Szalán szintén kitalált személyek. Mindegyikük egy-egy olyan település nevét viseli, ahová Anonymus honfoglaláskori csatát öltött ki. A hamisításra épp a két Marótlaka a tökéletes bizonyíték, hiszen a „laka” toldalék személy(ek)re, esetleg családra utal, semmiképpen sem egy népre.

Birodalomnak csak a hatalommal bíró, több országra, illetve népre kiterjedő összetett államalakulatot szokás hívni. Moravia az utóbbi feltételnek megfelelt, hiszen egy ideig Csehországot is magába foglalta. Az előbbinek viszont nem, mert fennállása során végig frank hűbértartók voltak. Ezért Moraviára csak a fejedelemség cím illik. Párhuzamként jegyzem meg, hogy Magyarországot Nagy Lajos koráig nem nevezzük birodalomnak, bár Horvátország csatlakozásától (1091) fogva jogosan tekinthetnénk annak.

A megjelölés harmadik eleme a morva. Ez végleg összezavarja a dolgokat. Vajon miért hivatkoznak a szlovákok egy morva államalakulatra? Hiszen a szlovák nép nem azonos a morvával, különben ma is úgy neveznék...

A magyarok az anonim szlávokra a „tót” kifejezést használták. Ez gepida, vagyis germán szó (teut, vö. teuton > deutsch), mely népet jelent és ők magukra alkalmazták. Vagy közvetlenül tőlük vettük át és akkor még találkozunk kellett velük, vagy közvetve a szlávoktól. A tót eredetileg nem csúfnév: a hódoltság végéig mi nem is a szlovákok őseit, hanem a délszlávokat hívtuk tótoknak. Szlavónia neve Tótország volt és a XVI. században azért csúfolták Szapolyait tót királynak, mert szláv – nem felvidéki, hanem délszláv – urakkal vette körül magát.

A németek a tóttal analóg értelemben használták a „vend” kifejezést: így hívtak minden meg nem állapodott, önállóként fel nem ismert szláv etnikumot. Például a turóci Tótpróna német neve Windisch-Proben volt. A tót és a vend csak a XIX. századtól fogva jelöl egy-egy konkrét népet, azaz a szlovákokat és a szlovént.

Szlovák nép a honfoglalás korában nem létezett: több száz év múlva éppen a magyar uralom védőernyője alatt alakult csak ki rendkívül inhomogén gyökerekből, amelyekre majd a 7. fejezetben térek ki. Ennyit a szlovák *népi* folytonosságról.

Az egykori nyitrai szlovének legfeljebb 15-20 ezer km²-nyi területen éltek. Viszont a XX. század elejére a szlovákok ennél háromszor-négyszer nagyobb térségben terjedtek el. Ez a szlovák *területi* folytonosság valódi arca.

Az *állami* folytonosságról csak annyit, hogy a nyitrai fejedelemség sohasem volt szlovák. Eleink egy morva államkezdeményt számoltak fel, de azért a morvák se panaszkodhatnak, hiszen rövidesen újra lábra kaptak és máris ellenünk acsarkodtak. Mivel pedig az egyetlen, a Kárpát-medencébe is benyúló szláv állam morva volt, a Csehszlovákiára mint előzményre vonatkozó utalások csak egy halvány mosolyt érdemelnek.

A fentiek tükrében a szlovák vádak egyikét se vehetjük magunkra. A szlovákok mai magyarelles érzelmek nem vezethetők vissza a régmúltba. Ennek az érzületnek két oka van. Az egyik az, hogy a szlovák népnek nincs saját történelme. Ezért ránk mutogatnak, bár nem mi tehetünk róla. A másik az, hogy a XIX. században a tót atyafiakkal nem megfelelően bántunk. Ez kétségtelenül igaz, azonban már a későbbi fejezetek tárgya.

3.3.3 Sajátos horvát nézetek

A honfoglalás korában a Kárpát-medencében csak egy ország létezett, amely máig fennmaradt: Horvátország. A térségben először a horvátok alapítottak államot, bár a földrajzi Kárpát-medencén kívül. Régen illíreknek tartották magukat, mivel országuk az egykori Illíria partvidéki részeit ölelte fel. Persze ezzel a logikával a magyarokat meg kelta pannonoknak vélhetnénk... Valójában a horvát szarmata törzs volt, amely a Kárpátoktól északra élt és az idők során elszlávosodott. A horvátok az avar időkben és avar segédlettel jutottak el a Medence déli térségeibe. Egy részük északon helyben maradt. Ők a fehér-horvátok, akik Szent István korában még jelentős szerepet játszottak (nálunk főleg mint testőrök), később azonban a Kárpátokon innen szlovákká, azon túl pedig lengyellé váltak (lásd a fenti 6. ábrát).

870 táján a horvátok országot alapítottak, amelyet a nyugati kereszténység felvétele után a frankok támogatottak. Az új állam élete nem volt békés. Egyrészt a horvátok le akarták igazni a területükbe ékeledő dalmát városkákat, másrészt a felek küzdelmébe beleártotta magát a két szomszédos nagyhatalom: úgy Velence, mint Bizánc magának akarta megkaparintani az Adria keleti partvidékét. A horvátok egy része ingadozott: hol az előbbieket, hol az utóbbiak mellé állt. Nem mellesleg a bizánci hűbér elfogadása azzal járt volna, hogy a horvátoknak át kellett volna térniük a keleti kereszténységre.

A honfoglalás nem zavarta meg a négy (horvát, dalmát, velencei, bizánci) fél békétlen együttélését. Eleinket nem vonzotta a tengerpart, csak Itáliába akartak eljutni. Erre a „Strata Ungarorum” (magyarok útja) szolgált, amely jóval az akkori Horvátország fölött, Zágrábon túl vezetett Itália felé. A honfoglalás után a kicsinyke Horvátország és a hozzá képest óriási magyar fejedelemség a mi érdektelenségünk miatt békében élt. A korabeli források szerint a két ország között a Gozd-hegység képezte a határt. Lásd a 7. ábrát. Bár az későbbi viszonyokat tükröz, az elrendezés erre a korra is jellemző.

A helyzet akkor változott meg, amikor a németek elzárták a magyarok krajnai útját. Új átjárást kellett keresnünk Itália felé pont akkor, amikor a horvátok életében jelentős változás következett be. Meghalt a horvát királyi dinasztia utolsó képviselője és a trón üresen maradt. A horvát előkelők nagy része Szent Lászlót szerette volna látni a trónon.

központjuk, Nagy Lajos kolostort adományozott nekik Munkácson (1360). Ez a mozzanat vezetett a később megszületett ruszin folytonossági képzetekre.

1849 során az akkor megkésett ruszin követelések igazolására néhány ruszin értelmiségi azt találta ki, hogy Magyarországon már régen is létezett önálló ruszin hercegség munkácsi központtal. Továbbá azt állították, hogy a ruszinok a Kárpát-medence őslakói, akik már a honfoglalás előtt is itt éltek, mi több nemcsak a Kárpátalján, hanem a Dunántúlon is. Őseik szerződést kötöttek velünk, a munkácsi „hercegség” élén pedig az a Koriatovich család állt, amely tudnivalóan római származású...!

A Koriatovich család valóban óriási birtokokat kapott/szerzett Beregtől Ungon és a zempléni Homonna és Varannó vidékein át egészen Sárosig. E térségbe nagy arányban telepítettek „oroszkot”, aminek következtében a Keleti-Felvidék sokkal inkább számított ruszinoknak, mint tótnak. Lásd az F. függelékét.

Dunántúli ruszinok, hercegség, római származás. Fölösleges kommentálni ezt a sok téveszmét. Egyáltalán a ruszin kontinuitást sem kellett volna felemlíteni, hiszen annyira fajsúlytalan jelenség. Mégsem elhanyagolható. Mert egyrészt jól szemlélteti, hogy milyen szélsőséges nézetekkel kellett egykor megbirkózunk. Másrészt tartalmaz egy általános mozzanatot, amely más összefüggésekben is felmerül: a szerződéskötést.

A felvilágosodás után Rousseau „Társadalmi szerződés”-ének a hatására mindenféle paktumot egyenlő jogú felek közötti ügyletként könyveltek el, tekintet nélkül a háttérre. Nagy Lajos az ősidőkben egy szerződéssel kolostort adott a ruszinoknak, amit ők később már egyenlő felek közötti kötésként fogtak fel. A régi esemény ilyen újraértelmezése persze anakronizmus, hiszen evidens, hogy a magyar uralkodó és a pár ezernyi befogadott kóbor ruszin messze nem említhető egy napon. Azonban nem ez az egyetlen eset, amikor a valós történetek után sok száz évvel megpróbálták újraértelmezni a régi eseményeket. Ezt tették a ruszinok mellett a horvátok és a szászok, és mint feljebb láttuk a románok is.

3.3.5 Szerb demagógia, szász önérzet és vend loyális

A szerbek sohasem hozakodtak elő a *régmúltra* vonatkozó folytonossági nézetekkel, de annál keményebben ragaszkodtak a *közelebbi múltban* (azaz a hódoltság során) elfoglalt területeikhez. Így tartottak igényt a Délvidékre. Mostanában viszont náluk is divattá vált, hogy hangsúlyozzák a folytonosságot, amit többféle félrevezetéssel támasztanak alá.

Az Interneten a Szerémséggel kapcsolatban ez olvasható: „... a XIII. században már a magyar királyok birtokolták...” A csalást csak az nem veszi észre, aki az explicit állításra figyel, de az implicit tagadásra nem. A mondat igazságot tartalmaz, de azt sejteti, hogy a Szerémség a XIII. század előtt még nem tartozott hazánkhoz. Ez megtévesztés: már a honfoglalással a birtokunkba került és csak a XII. század vége felé veszítettük el ideig-óráig a bizánci foglalások következtében.

A délvidéki települések Interneten közreadott történetére közösen jellemző, hogy az igazság nagy részét elhallgatva csak akkortól fogva említik őket, amikor már a szerbeket is hozzájuk lehet kötni: korábbi történetüket egyszerűen elhallgatják.

A szerbek előszeretettel hivatkoznak arra, hogy ez meg az a Kárpát-medencei település egykor Brankovics vagy Lazarevics *birtokában* volt. Ez egy újabb megtévesztés. Egyrészt a

birtok nem tulajdon: a birtokokat az uralkodó bármikor visszavehette, mert azok továbbra is Magyarország *tulajdonában* maradtak, vagyis a két szerb despota itteni vagyonának semmi köze sem volt Szerbiához, mint országhoz. Másrészt a birtokos és a birtokán élők nem feltétlenül tartoznak ugyanahhoz a néphez. A hazai szerb birtokok közül csak keveseknek volt szerb lakossága, az sem volt meghatározó. Például jóllehet Szentendrén már régóta élnek szerbek, a török időkig és azután sem voltak többségben. Ezért alaptalanul terjedt el róla az a tévhit, hogy Szentendre úgymond szerb település. (Az efféle tévhitek nem ritkák.)

Most térjünk át a németekre. A városiak ragaszkodtak a betelepedéshez elért jogaikhoz, ami normális jelenség. Viszont a XVIII. században az erdélyi szászokat is meglegyintette a folytonosság szelleme (a szepesi szászokat kevésbé, a később érkező svábokat pedig egyáltalán nem). Köreikben divat lett arra hivatkozni, hogy már régóta ennek az országnak a lakói és mennyi mindent tettek érte. Köztünk szólva eleinte talán valóban hasznosak voltak a számunkra, azonban már Nagy Lajos ellen is lázadtak és azóta is főleg az önös érdekeiket szolgálták, amiért például Mátyásnak is meg kellett fenyegetnie őket...

Végül futólag említem a vendeket, mint még jelentősnek számító nemzetiséget, amelynek lélekszáma 1910-ben meghaladta a 100 ezer főt. Részükről olykor-olykor elhangzik, hogy határőrökként 1000 esztendeje milyen hűségesen szolgálták ezt a hazát. Ez nagyjából megfelel a valóságnak és becsületükre válik, hogy őshonosságukból sohasem akartak se külön jogokat kiereszokolni érveket, se ilyen vagy olyan vádakat kreálni.

3.4 MAGYAR FOLYTONOSSÁG

Ezt a témát alaposan körül kell járni az újabban elharapódzott rengeteg téveszme miatt. Előre meg kell jegyezni, hogy mondanivalóm nem fog mindenkinél tetszésre találni. Az érdemi mondanivaló előtt két dolgot kell tisztáznom, de még mielőtt azt megtenném, fel kell hívnom a figyelmet egy érdekes mozzanatra.

3.4.1 Fantáziadús képzetek

Stuart Piggott a druidákról szóló, számunkra egyéb szempontból érdektelen könyvében kifejti, hogy a történelemnek három síkja van. Szemléltetésként Diogenest említi. Az első a technikai szint. Erre a síkra tartoznak a leletek, a feliratok, a kézzelfogható tények. Például a feltalált hordó mint objektív tényező. A második szint az ahhoz kötődő adatok halmaza. Számos elfogulatlan, hihető beszámoló szerint a hordóhoz egy Diogenes nevű személy tartozott. Vajon milyen volt ő? Bölcs vagy csak filozofáló? Humorral teli, vagy csak viccelődő? Mindez már csak feltételezés, ami a történelem harmadik szintjére tartozik és szinte sohasem mentes a szubjektív elemektől. Piggott ezt úgy aposztrofálja, hogy létezik egy technikai történelem, egy megismert történelem és végül egy vágyainkban szereplő történelem.

A magyar kontinuitás vizsgálata azért hálátlan feladat, mert míg a mások folytonosságát sokan csak egy kézlegyintéssel elintézik, mondván minden állításuk humbug, addig árgus

szemekkel kutatják a magyar fensőbbbségre és elsőbbségre vonatkozó nyomokat, és minden annak ellentmondani vélt nézetet érdemi megfontolás nélkül és dühösen elvetnek.

Népünket Trianonban (1920), majd Párizsban (1947) megtépták. A szocialista érásban hallgatásra kényszerítették. Ma pedig kigúnyolják és nacionalistának becsmérlik azt, aki még érez valamit a nemzete iránt. Ezért érthető, ha örömmel fogadnak minden olyan a népünkre – annak eredetére, múltjára, természetére, szerepére stb. – vonatkozó eszmét, amely a nagyság, a nemesség érzetét kelti, amely felemel és egyszersmind vigasztal. Jómagam is ilyesmikkel traktálom az unokáimat, bár alaposan megválogatom, hogy mivel.

Sajnos a magyarok többsége alig ismeri a technikai magyar történelmet; nem fogadja el, mert – alaptalanul – hamisításnak tartja a megismert magyar történelmet, viszont válogatás nélkül magáévá tesz minden állítást, amely megfelel a saját vágyainak. A magyarság eredetére és természetére vonatkozó hivatalos nézeteket elutasító barátaim, ismerőseim és alkalmi beszélgető partnereim többsége nem hatol a dolgok mélyére, hanem egy-egy szinte ad-hoc módon megismert forrás alapján fogalmazza meg a saját maga hitét a magyarság lényegéről és történelméről (vö. vágyakban szereplő történelem).

Idézet egy tipikus párbeszédből: „Honnan veszed, hogy az etruszkok a magyarok ősei? Hát a múltkor olvastam egy internetes oldalon ...” Ez ám a történelmi mélyrehatolás! Más. Jobboldali folyóiratban állt a következő kitétel: A magyarok már csak azért sem lehetnek finn-ugor eredetűek, mert Gyurcsány is azt mondja. Ez aztán a tudományos gondolkodás!

Trianon ügyében semmit se tehetünk. Ezt egyesek mindmáig nem akarják belátni és egyféle csodában reménykednek. Majd tehetetlenségükben sértődötten bezárkóznak a magyar fensőbbbség elefántcsont-tornyába, egészen elképesztő eszmék rabjaiként. Íme néhány a magyaros találmányok közül:

- a magyar a legszebb nyelv, minden más nyelv ősanyja
- a maják is magyarul beszéltek
- a pentatonból adódik, hogy a japánok rokonaink
- az etruszkok a mi valódi elődeink
- a magyarság mindig is a Kárpát-medencében élt
- a Pilisben rejtelmes szent erő (csakra) működik
- Szűz Mária pártusi, azazhogy magyar hercegnő volt
- az Izraelben talált ékírásos leletek valójában magyarok stb. stb.

Ismerek valakit, aki nem tartja kizártnak, hogy a magyarság DNS-e adja a 40.000 éves őseurópai mintát; népünk iráni eredetű; Kínában már kétezer éve írtak rólunk a hunok törzseként. Csodás! Az őseurópai magyar, mint a kínaiak által jegyzett iráni hun...

Az olvasónak komolyabb forrásokra kellene alapoznia a magyar történelemre vonatkozó ismereteit. Erre mindjárt kitérek, de előbb le kell zárnom ezt a résztémát.

Barátaim szememre vetik, hogy miért vagyok szigorú a népünkre vonatkozó elveket illetően, hiszen a románok, szlovákok stb. annyi képtelen ideával állnak elő. Hátrányba kerülünk, ha mi csakis a valósághoz ragaszkodunk. Én viszont úgy vélem, hogy míg másoknak annyi minden jutott, nekünk legalább az igazság maradjon meg...

Miért nem tudja a jós megjövedőlni a saját sorsát? Ehhez hasonló az a kérdés, hogy ha népünk annyira kivételes tehetségű, mint egyesek vélni szeretik, akkor miként történhetett meg vele annyi baj? Erre is akad magyarázat. Egyes honfitársaink üldözési mániában szenvednek. Szerintük eredetünk és különleges elhivatottságunk miatt irigyelnek minket, pikkelnek ránk és nemzetközi összeesküvéssel akarnak minket alávetni: Trianonban is az történt. A magyarokat még itthon is elnyomják, nem engedik kutatni a valódi múltját, elzárják tőlük a Kárpát-medencei régi „szent” helyeket stb. stb.

Nincs értelme logikát keresni a kérkedő vagy éppen beteges nézetek mögött. Hol volt a jeles magyar tehetség Mohinál? Ki esküdött össze ellenünk Mohácsnál? És miért hallgattak prófétáink 1918 őszén? Ezekre a valós felvetésekre az álmodozók nem adnak józan választ.

Le kell szögezni, hogy én a trianoni sokkot nem az elringató téveszmék valamelyike mentén szeretném leküzdeni. Szerintem nem létezik különbejáratú „magyar igazság”: igazság csak egyféle van és – történelemtanárom kedvenc szólása szerint – az is egyszerű. Népünk nem különlegesen elhivatott, nem emelkedik ki a többi közül, éppen úgy megvannak a sajátos erényei és hibái, mint más népeknek, és újkori balsorsa sem lehet ürügy arra, hogy teret engedjünk a régmúlta vonatkozó fantazmagóriáknak.

3.4.2 Gondolkodásunk rejtett korlátai

A magyarok többsége – ideértve még a történészek nem csekély hányadát is – szinte nincs is tudatában annak, hogy történelmi gondolkozását milyen rejtett fékek korlátozzák. Közülük kettőt kell megemlítenem.

Az egyik a korai történelmünk forrásait jellemző kettősség. Emlékezzünk csak két mondai motívumra! Az egyik Emese álma, a másik a csodaszarvas mítosza. A kettő sem térben, sem időben, sem eszmeileg nem fér össze egymással. Ugyanis az első a töretlen Árpád-vonalat emeli az alaptézis rangjára, míg a második a sokféle eredetet (magyar, hun, alán) veszi alapul, hogy majd a törzsek szerepét hangsúlyozza.

Az olvasó nem szükségszerűen tudja, hogy a magyar geszta- és krónikaírásban kétféle vonulat vetélkedik egymással. Kezdetben volt az ősgeszta, amely feltehetően még 1055 előtt született. (A geszta szó tetteket, eseményeket, megtörtént dolgokat jelent. Vö. „A magyarok cselekedetei” címmel.) Ezt követően kialakult két krónikavonal. Az egyik – a korábbi – a Képes Krónikán alapul, az Emese-vonalat követi és Árpád szerepét emeli ki. A másik – a kicsit későbbi – etalonja a Kézai-féle krónika. Ebben alig esik szó Árpádról, viszont nagy hangsúlyt kap a hun rokonság, ami viszont a másik vonalon jelentéktelen.

Miről van szó? A vágyakban szereplő történelem két ágáról. Árpád és utódai alávetették a többi törzset, ami abban csúcsosodott ki, hogy István félreállította Vatát és egy „idegent” fogadott utódjává. Ettől fogva a magyar történelem-szemléletben létezett egy direkt Árpád-vonal és egy azzal ellentétes fonal. Erről a kettősségről a Képes Krónika legújabb kritikái kiadványa igen jó képet ad.

A nagy mesélő Anonymus ezt a dilemmát elegánsan oldotta fel. Jóllehet megemlékezik a hunokról is, a velük való kapcsolatainkat nem hangsúlyozza, sőt szinte a mítoszok világába tolja át (pl. a Góg-Magóg hasonlattal). Ezt ő megtehetette, viszont a mai gondolkodás szintjén el kell döntenünk, hogy a krónikáknak melyik fonalát követjük.

Itt kell áttérnem a második fékre. A XX. század első harmadáig a magyar történelemírás elsőszámú kútfője Anonymus volt, akinek minden állítását szinte kritika nélkül átvették. Elegendő példaként idéznünk a hét vezért.

Már kisgyermekként fűjtam az Árpád, Előd, Ond, Kond, Tass, Huba, Töhötöm hetest. Dehogyan gondoltam arra, hogy Anonymus Árpád kivételével őket csak kiöltötte, hogy a korabeli főurak ősi eredetét kimutassa! Ha volt is **hét vezér**, azok neve nem maradt ránk, tehát mindez csak mese. Nem beszélve mondjuk Kondról, akinek neve egy germán főurat és családot sejtet... Viszont népünk **hét törzsét** – Nyék, Megyer, Kürt-Gyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi – megbízható bizánci forrásból ismerjük.

Trianon után a magyar történelemírás csapdába került a maga hétvezéreivel és egyéb megfontolatlan csacsiságaival, amelyekkel telis-tele voltak tömve a korabeli magyar művek (például a történelmi tárgyban igen gyatra Pallas lexikon). Egyetlen forrásként Anonymust ismerték el. Igen ám, de miután Anonymus lett a „román történelemírás atyja”, Trianon után ki kellett volna válogatni, hogy mi az ami elfogadható tőle és mi az, ami nem...

Valamikor 1935 után a magyar történelemírás elvetette a Névtelent, mint alapot. Ezt jól tette, de sajnos nem volt kivel helyettesítenie. Egy régi, mindenki által hivatkozott, rengeteg munkának alapot adó, de hiteltelenné váló forrást kellett volna helyettesíteni, ami az ún. szocialista érában értelemszerűen nem történhetett meg. A régi történelmi iskola helyét egyelőre nem váltotta fel egy másik. Ez nem jelenti azt, hogy nincs számos hitelt érdemlő és jó történésziünk. A baj csak az, hogy a laikus őket és írásaikat nem tudja mintegy kiemelni a mára ugyancsak megnövekedett ezernyi téves és gyatra forrás közül. Mindezek előrebocsátása után kísérletet tehetünk arra, hogy a magyarság eredetével végre érdemben foglalkozunk.

3.4.3 A magyarság eredete

Egyetértek azzal a nézettel, miszerint a magyar nép eredetét illetően akadnak még fehér foltok. De nem tudok mit kezdeni azokkal, akik már az „őseredetét” is feltárták, mivel ez tipikusan magyaros, tartalmatlan felsőfokú kifejezés: a származást még nem is tisztáztuk, de már az őseredettel foglalkozunk? Ez tévút.

Népünk valós gyökereinek a megismeréséhez többféle eszköz áll rendelkezésünkre. Közülük ötöt fogok mérlegelni az alábbiak szerint.

DNS-vizsgálat. Ezt a korszerű eszközt egyre gyakrabban alkalmazzák a régészeti kutatásokban, már az etnikai viszonyok feltárásánál is. Segítségével néha megállapítható a leletek etnikai rokonsága, avagy ki lehet zárni azt. Ám a *népi eredet* igazolására egyelőre nem lehet felhasználni. Részben azért nem, mert a DNS nem örök, hanem számunkra ismeretlen módon változik (ha nem azt tenné, akkor Darwin egész elmélete is megbukna), aminek főleg a keveredés az oka. Részben azért nem, mert fellép a huszonkettes sajátos csapdája. Az őshazát akkor se tudnánk behatárolni, ha a feltételezett helyén bő DNS-anyagra bukkannánk, mert ma még senki sem tudja, hogy milyen az „ősmagyar” DNS. Megfordítva: ha ismernénk az őshazát, akkor esetleg azonosíthatnánk a magyar DNS-t, ami viszont akkor már fölösleges is lenne az eredet meghatározásához.

Egy „új kutatási eredmény” szerint a mai magyarság DNS-e jobban hasonlít a környezetében élő szlávokéra, mint bármilyen más népcsoportéra. Erre a kutatásra kár volt pénzt kidobni, mert az eredmény borítékolható volt. Mint ahogyan az sem meglepő, hogy amint az időben vissza, a térben pedig keletre haladunk, úgy hasonlít eleink DNS-e előbb a törkökéhez, majd az onogurokéhoz, végül pedig az ugorokéhoz. Ennél is régebbi összefüggést egyelőre senkinek sem sikerült feltárnia.

Példa jellege miatt – szerkesztési elveim szerint – apróbetűvel kellene előadnom az alábbi esetet is, de fontos tanulságai miatt maradok a normál szedetről. Ismert geneológusunk könyvet írt a magyarság eredetével kapcsolatos DNS-vizsgálatairól és azok eredményeiről. Művének két erénye, hogy célja nem egy prekoncepció alátámasztása volt (ritka jelenség) és voltaképpen elismeri, hogy a vizsgálatok nem vezettek sehová, bár ezt nem ilyen expliciten fogalmazza meg, hanem az eredmények igen vegyes természetére utal. Apró szépséghiba, hogy az általa legtipikusabban magyarnak tartott Óriszentpéter mindig vend környezettel bírt és így lakóiban bizonyára szláv vér is folyt. N.B.: Az „őr” a régi magyarban rabszolgát jelentett és csak a legkritikább esetben voltak magyarok az őrok. A szerző itt-ott összetéveszti a helyet az ausztriai őrfalvakkal N.B.: Órségnek egykor Alőr és Felőr vidékét nevezték, Óriszentpéter környékét, a mai délnyugati vasi-zalai tájakat, nem. Szinte érdektelen, hogy megkülönbözteti a kis- és nagykunokat, holott csak egy kun nép létezett, illetve kétes, nem-igazolt származási elmélettel él a palócokat és a mezőkövesdieket illetően.

Döntően fontos viszont az általa alkalmazott statisztikai módszer hibája. A szerző egy 1.270 fős mintát alkalmaz, amelyből több népcsoportra vonna le következtetéseket. Ehhez minden komoly felmérésben célcsoportonként egyenként 2-2.000-es minta lenne szükséges. Azonban tekintve a tárgy kényes voltát – a DNS-nek a keveredések általi befolyásoltságát – esetünkben a 10.000-es minta megkövetelése sem lenne alaptalan, arról nem is beszélve, hogy a mintavétel nem szorulhatna ennyire kevés földrajzi pontra. Szumma-szummárum a kísérlet maga érdekes, csak nehogy valaki abból tanulságot akarjon levonni, hacsak annak nem a helytelen megközelítés a tárgya.

Tárgyi leletek. Velük két gond is akad. Egyrészt nem túl bőségesek. Másrészt a kölcsönhatások miatt nem mindig határolnak be egyértelműen egy népet: a tárgyak java része a korra és a területre jellemző, ezért sokkal inkább a technológia és a szokás (divat) határozza meg őket, semmint az etnikum. Megjegyzendő, hogy a tárgyak főleg sírleletekre, kevésbé a lakóhelyekre korlátozódnak (eleink nem éltek tartós építésű házakban) és értelemszerűen fémből készült fegyvereket, dísz tárgyakat, szerszámokat jelentenek.

Mindig csodáltam, hogy egyes tudósok miként képesek egy lábszárcsontból egy dino-szaurusz alfaj alakjára, méretére, sőt – az ismeretterjesztő filmek szerint – színére és hangjára következtetni. Hasonló „lelkességgel” fogadom az eleink ruházatára, sátraira és egyéb bomló anyagú tárgyaira vonatkozó, szemléltetésre nyilván alkalmas, de ugyancsak kétes hitelességű illusztrációkat (vö. László Gyula).

Régészeinknek a nehézségek dacára sikerült azonosítaniuk olyan tipikus tárgyféleségeket, amelyek egyértelműen eleinkhez köthetők. Julianus híradása mellett ezek alapján határozták be Magna Hungariat és általuk tudták leírni eleink vándorlási útvonalát. Innen tudhatjuk, hogy a magyarok egykor északról dél felé haladtak – nem pedig fordítva. Viszont hiányukban nem kaphatunk választ az eredet kérdésére. Egyesek feltételezik, hogy a magyarság őshazája nem az Ural vidékén volt, hanem jóval keletebbre avagy délebbre. Bár elvileg ezt nem zárom ki, a feltételezést gyakorlatilag semmilyen tárgyi bizonyíték sem támasztja alá.

Írásos források. A legkorábbiak a Fekete-tenger mellett élő magyarokról számolnak be. Belőlük megismerhetjük népünk egykori vonásait, törzsi szervezetét, helyzetét, szokásait stb., azonban eredetünkről egyikük sem szól. A régi szövegek egyféle dekódolást igényelnek főleg azért, mert a hírek lassú terjedése miatt elavult állapotokat tükröznek. Tudnivaló, hogy a Fekete-tenger melletti népeket sokszor a korábban ott uralkodó etnikumról nevezték el. Így pl. hunoknak hívták az ott élőket még akkor is, amikor a hun birodalom már régen felbomlott

és a hunokból hírmondó sem maradt. Így ragasztottak a magyarokra szittya, hun, onogur és türk nevet, jóllehet ezek a népek több évszázadon át követték egymást az uralmon.

A forrásokban lévő nevek helytelen dekódolásából félreértések adódhatnak. Így például tudjuk, hogy eleinket még száz évvel a honfoglalás előtt sem hívták magyaroknak: népünk a nevét csak a IX. századi Megyer törzsről nyerte. Ennek tükrében kell értékelni a hírt, miszerint Anoserván perzsa király 528-ban Derbend mellett két várost alapított Kici-Magar és Ultu-Magar néven. Bár ezeket a neveket némi erőltetéssel magyarnak is lehetne olvasni, annak nem volna sok értelme, hiszen eleinket nem úgy nevezték.

A fentiekből az is adódik, hogy egyszerre több nép is viselhette ugyanazt a nevet. Idegen neveink (hungarian, ungar, venger stb.) az onogur (jelentése: tíz törzs) népnévre vezethetők vissza. Azonban ez alapján nem tehetünk azonosságlelet az onogur és a magyar közé, hiszen a bolgárokat is onoguroknak hívták.

Mondák és hagyományok. Vajon miként terjedtek a mondák egy olyan korban, amelyben még nem volt tömegkommunikáció? Feltehető, hogy a krónikások átvették a népi hiedelmeket, ki is színezték azokat és maguk váltak a terjesztőiké.

A mondákkal és hagyományokkal csínján kell bánni. Kedves mese a Dés város nevére vonatkozó hiedelem. A név onnan származik, hogy a honfoglaló magyarok itt megpihentek és Álmost köszöntötték (aki egy másik monda szerint nem is lépett a Kárpát-medencébe, ismét egy másik szerint pedig amint belépett, meggyilkolták, bár az aktusra a „feláldozás” szót illik használni). A köszöntés közben háromszor így kiáltottak: „Deus!” (azaz Isten). Szóval a honfoglalók nemcsak hogy keresztények voltak, de latinul is kiválóan tudtak... Ez csak egy apró adalék a mondák állítólagos valóságtartalmához.

Noha a mondák nagy szerepet játszanak az érzéseinkben, objektív hírértékük a nullánál is kevesebb. Arra is figyelni kell, hogy a mondák sokszor nem köthetők egy adott néphez. Gondoljunk arra, hogy a bolgároknak és a németeknek is vannak a hunokkal kapcsolatos meséik, nemcsak a székeleyeknek. A mondai motívumok közkinccsek.

Egy fiatal kutató „új felfedezést” közölt, miszerint a fehér ló és a csodaszarvas a sztyeppei népekre jellemző tipikus mondai motívum. Találmányával csak két baj akad. Egyrészt a két elem a kelta és a germán mondakörben is sűrűn előfordul, pedig az a két népcsoport aligha sztyeppei. Másrészt a honfoglalás előtti magyarságot a jeles tudósok nagy része nem is tartja tipikus vándorló sztyeppei lovasnépnek. Azért nem, mert népünk akkor már földműveléssel is foglalkozott.

Beszélt nyelv. A modern tudósok az antropológiai elemzést, főleg a DNS-mintát tartják fontosnak. A régészek szerint csak a földből előkerült tárgy beszél a múlttól. A forráskutató történészek szerint egy megfelelően értelmezett egykori híradás többet árul el mindennél. A néprajzkutató (és a laikus) a hagyományoknak hisz: ha apáink azt mondták, akkor abban biztos van valami... Manapság ez a négy fél egyre inkább lenézi és félvállról veszi a nyelvészt: ugyan mit tud mondani a már elcsépelet összefüggéseken túl?

A magyar nyelvben számos olyan **szó** van, amely a finn-ugor népeknél használatos. Néhányat felsorolok, nehogy valaki üres beszéddel vádoljon: fej, haj, homlok, szem, orr, fül, száj, ajak, hát, here, fog, nyelv, áll, bőr, váll, emlő, szív, máj, nő, hím, ősz, anya, ara, fiú, öcs, árva, férj, nő, meny, én, te, ti, kettő, három, négy, öt, hat, hét, ég, menny, hang, éj, virrad, ősz, tél, tavasz, jég, hó, fagy stb. „Kis lak áll...” és „Nagyfalu határán...” – a lak és a falu is ugor

kifejezés. Jóllehet az újabb behatások miatt nehéz arányokat meghatározni, a mai magyar szókészletnek mintegy 30-35 százaléka még mindig finn-ugor eredetű.

Nemcsak a szókincs, hanem a nyelv **szerkezete** is árulkodik a gyökereiről. A magyarban egyes ragozási és képzési módok ugor természetűek. Ilyen a „d” és a „di” képző (pl. Szód, Tyúkod, Csapdi, Zamárdi stb.) Ilyen a névszói ragozás. Mi azt mondjuk, hogy *lovam*, ugor rokonaink pedig azt, hogy *lúm* (épp mint a vidéki magyar öregek). Az ugor nyelvekben mód van a ragozott főnév további ragozására: pl. ló – lovam – lovamnak, ami más nyelvekben szokatlan. Említeni kell a gyakorító szavakat. Bár ilyen előfordul a latinban is, az indoeurópai nyelvekben fehér holló és széleskörű használata csak a finn-ugor nyelvekre jellemző.

Vannak népek, amelyek a nyelvüket feladták: például az eredetileg török bolgárok és szarmata horvátok ma szlávul beszélnek, míg a sokak által leginkább germánnak tartott poroszok eredetileg éppenhogy szlávok voltak. Ezzel szemben a magyar nyelv erejét mutatja, hogy fennmaradtak a legősibb kifejezések is, amelyek az erős törökös behatásra sem tűntek el. Elterjedtsége, objektivitása és máig ható érvénye miatt népünk eredetét tekintve a felsoroltak közül a nyelv tűnik a legbiztosabb meghatározó eszköznek. Ezért bátran kijelenthetem, hogy

mai ismereteink szerint a magyarság finn-ugor eredetű.

Végezetül álljon itt egy idézet az elfogultsággal aligha vádolható Révai Lexikonból: „A magyarság finn-ugor és török elemekből álló nép, mely ... erkölceiben, szokásaiban ... közelebb áll a törökökhöz, mint a finn-ugorsághoz, nyelve azonban az erős török hatást feltüntető sajátosságok mellett is finn-ugor eredetű.” Ehhez ma sincs mit hozzátenni.

3.4.4 A magyarság gyökerei

Európában nincsenek gyökereikben egynemű népek. Például egyetlen brit sem állíthatja magáról, hogy ő úgy angol, hogy kelta vérébe ne keveredett volna norman, szász, sőt dán életnedű. És ki a portugál? Negyedrészt spanyol, negyedrészt mór, egy hányadban francia, nem kicsit még angol (!) is. Ki tehát ki a magyar? Teljesen közömbös, hogy elméletileg kiknek – milyen egykori nagynál-nagyobb népek leszármazottainak – szeretnénk látni magunkat, mert gyakorlatilag persze úgysem azok vagyunk. Ezért valóban csak elvi szinten érdemes felvetni a kérdést, hogy melyek voltak a honfoglalás előtti magyarság meghatározó gyökerei.

Ugorok. A tárgyi leletek és a beszélt nyelv kétségtelenül bizonyítják, hogy népünk egykor az Ural délnyugati lábánál ugor környezetben élt. Sokan hiszik azt, hogy az ugorok primitív halászhajósok-vadászhajósok voltak és ódzkodnak ettől a nemtelennek, halszagúnak vélt rokonságtól. Tévednek. Az ugor népcsalád nem volt egynemű. A délebbre élők mindennap érintkeztek a Fekete-tenger melletti egyéb népekkel, akiktől eltanulták a földművelés csínjait-bínjait nem beszélve arról, hogy hamar lovas népekké váltak. Gondoljunk csak a velünk együtt élt, sokak által magyaroknak tartott baskírokra, akik lovastudományát a mongolok is megcsodálták.

Törkök. Eleink az Ural vidékéről délre húzódtak és a Fekete-tenger mellett a Kazár Birodalomba kerültek. Ott szokásokat és részben életmódot váltottak. Elkeveredtek a türk elemekkel, fizikai külsejük is változott és nyelvükben túlsúlyba került a török, bár megőrizték nyelvük ugor szerkezetét és részben szavait is. A honfoglalók már inkább voltak törökök, semmint ugorok, de a két jelleg arányát bajos lenne meghatározni: a két vonás annyira összekeveredett, mint az angolokban a norman és a szász vér.

Néhány tudósunk a magyarok kettős természetét némileg másként látja. Szerintük a honfoglaló magyarság a kabaroktól eltekintve sem volt etnikailag egynemű: míg egyes törzsei eredendően ugor, mások török eredetűek. Például a Megyer és a Nyék törzsnév ugor, a Gyarmat és a Jenő pedig török gyökérre enged következtetni. Eszerint népünk nem ugor természetűről váltott törökre, hanem eleve kétféle etnikum egyesülésével jött létre. Ez a feltételezés feloldja a magyarok és a hunok tévesen értelmezett rokonságának a dilemmáját, de nem magyarázza meg, hogy kétféle törzsi alapon miként keletkezett egy vegyes nyelvű, külső kinézetű és természetű nép: vagyis az ugor és a török vonás mikor és hogyan ötvöződött eggyé a magyarokban.

Jászok. Mondáink Meotisza a Don torkolatának a mocsaras vidékével azonos. Ott találkoztunk a jászokkal, akiket akkor már *alánoknak* hívtak. Hunor és Magor mítosza, a csodaszarvas története oda kötődik. A két testvért elbűvölő alán lányok mondája azt a tényt örökíti meg, hogy eleink délről származó elemekkel keveredtek. Nyelvünk több kifejezéssel gazdagodott általuk, például a szőlőműveléssel kapcsolatos szavakkal. Ebből világos, hogy a magyarságnak vannak nem jelentéktelen kaukázusi gyökerei is.

Az elfogulatlan tudósítások a honfoglaláskori magyarokat átlagos külsejűnek írták le. Vonásaikban nem domináltak se az ugor, se a törökös, se az alán jegyek: egyikből se adódik például a jellegzetesen magyarnak tartott gesztenyeszínű haj. Ez a tény – sok más mellett – igazolja azt a feltételezést, hogy a honfoglaló magyarság etnikailag már erősen kevert nép volt és nem csak a későbbi behatásokra vált sokszínűvé.

3.4.5 Hun-magyar rokonság

A magyarság gyökerei között nem említettem a hunokat. Ennek okai az alábbiakból majd világossá válnak. Előzetesen megjegyzem, hogy az egyesek által a kínaiaknak tulajdonított, a magyarokra és Attilára vonatkozó kitételeknek nincs objektív alapjuk. Ugyanis a kínaiakra támadó távolkeleti hunok (hsziungnuk) és az itteni hunok nem ugyanazt a népet jelentik. Csak annyi közük volt egymáshoz, mint például a keleti gótoknak a nyugatiakhoz. A „mi” hunjainkat az ogurok lökték nyugatabbra az Aral tó vidékéről 350 körül. A kínaiakat ezek a hunok aligha foglalkoztatták és az sem valószínű, hogy Attiláról egyáltalán hallottak.

Nem mindenki tudja, hogy mikor kezdődött nálunk a hunok dicséretének a kurzusa. IV. Béla halála után a kunok befolyása megnőtt, ami azzal járt, hogy elszabadultak az erkölcsök és a keresztény eszméket vad képzetek váltották fel. Az élet rövid és csak harc, dőzsöljünk és öljünk amíg lehet; gyenge, aki békességet akar. Ez a felfogás vezérelte Kézai Simon krónikáját. Erős elődöket keresett, akiket a hunokban vélt megtalálni. Előtte az ősgeszta nem emelte ki a hun-magyar rokonságot és bár Anonymus többször említi, nem fektet rá különös hangsúlyt.

Anonymustól hun vonatkozásban három dolgot tudhatunk meg. Egyrészt azt, hogy a hunok és a magyarok egyazon mítikus őstől (Magóg) származnak. Ennek a hírértéke kb. annyi, hogy se a hunok, se a magyarok nem négerrek. Másrészt azt, hogy a két nép nem lehetett testvér, mert a hunok jóval régebbi eredetűek. Végül azt, hogy Attila Etzilburgban (Budán) székelt. Ez tévedés, amely bizonyára a Kun László idejében Budán járt német keresztesek híreszteléseiből származott.

A hun rokonságot Kézai emelte először rangra, hogy királya – Kun László – vad felfogását és alantas tetteit igazolja. Tévedésére jellemző, hogy a hunokat a kunokkal azonosítja, ami

ékes bizonyítéka annak, hogy az előbbiekről semmit se tudott: a kun más etnikumú és jóval későbbi nép, mint a hun. A kettő éppen úgy nem találkozhatott, mint a hun és a magyar.

A hun rokonság nem áraszt éppen dicső fényt ránk, hiszen kiket neveztek hunoknak a világháborúban? A német katonákat. Ámde nem a szubjektív érzések kell, hogy vezéreljék gondolatainkat, hanem a tények. A mítoszok alapján több nép is igényt tarthatna a hun rokonságra, a németek mellett a bolgárok is. Ha a mondákat készpénznek vennénk, akkor a németeket a rokonainknak kellene tartanunk, hiszen ha a német is hun, a magyar is az...!? Viszont ha Hunor és Magor valóban testvérek voltak, akkor nincs a világon két ennyire eltérő karakterű fivér. Attila világot akart hódítani, Árpád csak a népének keresett hazát. A hunok hadakoztak és elvéreztek, a magyarok országot építettek és fennmaradtak. A két népben nincs semmi közös, a nyelvük is eltérő: a hun nem ugor, nem türk és bizonyára nem kaukázusi.

Ezután mit kezdünk a mondákkal, amelyeknek sokak szerint mindig van igazságmagva? Szeressük, olvassuk, meséljük őket gyermekeinknek. Mire felnőnek, talán már többet fognak tudni nálunk, bár mi sem vagyunk olyan elveszettek, ha józanul gondolkozunk. A valóság a mondáknál ugyan kicsit szürkébb, de sokkal logikusabb: a magyarság vitathatatlanul kettős (ugor és török) alaptermészetére létezik egy kézenfekvő magyarázat is.

A kazár korszak során a magyarság a volgai bolgárok szomszédságában élt és velük nap-mint-nap érintkezett. Feltehető, hogy a két nép idővel elkeveredett és egyes magyar törzsek eleve etnikai ötvözetekként jöttek létre. Mondáink ezt a tény örökítették át ránk kódolt formában, csak éppen az eddigi dekódolás volt téves. Hunor és Magor valóban testvérek voltak, csakhogy az idősebb testvér nevét eddig mindig félreértelmeztük! A mondai Magor *személynévből* helyesen következtetünk a magyar *népnévre*, viszont a Hunorból semmilyen etimológiával sem adódik a hun népnév! Az onogur viszont illik hozzá, levezethető belőle. Vagyis a tények arra mutatnak, hogy a magyarság a volgai bolgárság egy részével (onogur-bolgárok) egyesült és a levédi törzsszövetség ezen kettősség jegyében jött létre, a levédi ugor megnevezésből következően kétségtelenül ugor dominanciával.

3.4.6 Hun-székely leszármazás

A hun-székely leszármazás gondolata némileg más mérlegelést igényel, mint a hun-magyar rokonságé, mert a székelyekben sokkal erősebben maradt meg a hun rokonság tudata, mint a magyarokban. Vajon mi ennek az alapja? Az érvelés elején hallgassuk meg magukat a székelyeket! Szerintük Attila legkisebb fia Csaba volt, aki apja halála után maradék népével a „Csigla mezejére” vonult, amely Erdélyben található. (Egyesek szerint az ottani Belső-Szolnok vármegye déli részén.) Majd legjobb vitézeivel eltávozott, hogy felkutassa a hunok keleten élő maradványait és hazahozza őket, hogy a hun-székely törzseket újra egyesítve ismét naggyá tegye népét. A székelyek azóta is visszasírják: „Mikor jössz már Csaba hősünk...?” Valóban megható, ápolásra méltó, fényes hőstörténet ez, egy szép – mese.

A tények szürkébbek. Attila kedves fiát nem Csabának, hanem Irniknek hívták. Ő a hun összeomlás után előbb délre, Bizáncnak tartott, majd Szkítiába vonult. Nem tudunk róla, hogy bárkit is a Kárpát-medencén belülre vezetett és a hunoknak nem maradt fenn sem írásos, sem tárgyi emléke Erdélyben. Az ottani Szolnok megye a honfoglalás előtt olyan mocsaras táj volt, amely alkalmatlan volt egy nép tartósabb ellátására. Továbbá valóban élt egykor egy Csaba nevű híresség, aki azonban nem téveszthető össze mással, bár ő nem hun, hanem magyar kalandozóvezér volt. Lázadás miatt embereivel együtt Erdélybe száműzték, ahol határőrző feladatot kellett ellátnia. Nem véletlen, hogy őket „Csaba-magyarjainak” – és nem „Csaba-

székelyeinek” – hívják. Mára az is kiderült, hogy a „csigla” nem nagybetűs tulajdonnév, hanem köznévi, amely a kor szóhasználatában kaput, kőművel védett térséget, vagyis gyeptűt jelentett. Erdélytől igen távol – pl. Sárosban – is találkozunk csigla nevű helyekkel a gyeptűk mentén. Az sem véletlen, hogy e tájakon mindig említenek székely határvédőket is.

Tény, hogy Csaba vezér élt és tény, hogy egy „csigla-mezőre” kellett vonulnia, tehát a székely mítosznak van valóságmagva. Csak éppen a helyek, az időpontok és a személyek terén akad ellentmondás a monda és a tények között. Továbbá sem a monda, sem az ismert tények nem adnak magyarázatot arra, hogy milyen rokonsági kapcsolat áll fenn a magyarok és a székelyek között, illetve az utóbbiak honnan, mikor és hogyan jutottak mai hazájukba. Mindezzel a hun-székely folytonosság gondolatát még nem zártam ki, csak azt szögeztem le, hogy az a Kárpát-medencén *belül* elképzelhetetlen. Az azon *kívüli* kapcsolatra, illetve a magyarok és a székelyek viszonyára a B. függelékben térek ki.

3.5 ETNIKAI KÖRKÉP A HONFOGLALÁS ELŐTT

A honfoglaláskor a történelmi Kárpát-medence 325 ezer km²-es területének *közel a fele lakhatatlan vadon* volt. (N.B.: Vadonnak nem az őserdőt, hanem az ember által került tájat hívjuk.) Ilyennek számítottak a járhatatlan hegyek: a Kárpátok peremei (a havasok), az Erdély határát képező Bihar-hegység és az a Zólyomi erdőség, amely a XII. századig áthatolhatatlan dzsungel volt és a Garamtól a Hernádig terjedt (lásd a 3. és a 8. ábrát). Az Alföld jelentős területeit mocsarak tették lakhatatlanná. Vad láposok töltötték ki a Dráva-Száva között és az erdélyi Mezőség egy részét. A Duna alsó szakasza mentén a mocsarat (Alibunár) valódi sivatag (Deliblát) kísérte a maga mozgó homokdűnéivel.

8. ábra: A Kárpát-medence etnikai képe közvetlenül a honfoglalás előtt

Az ilyen ábrákon a történelmi Magyarország határait mindig arany, a trianoniakat bordó szín jelzi. A hatalmakat és a népeket egymásnak megfelelő színek reprezentálják. A velünk rokon népeket a piros szín árnyalatai jelképezik. A vázlatok csak szemléltetésre szolgálnak, nem aprólékosan pontosak. Bár mindegyiknek van egzakt forrása, főleges vitatni a részleteiket, mivel csak tendenciákat akarnak érzékeltetni. Ezért az olvasó ne is firtassa, hogy pl. egy adott folyókanyarban valóban a mutatottnak felelt-e meg az etnikai helyzet. A XVIII. század végéig ezt amúgy sem lehet eldönteni.

A kezdeti és a későbbi ábrák egy fontos vonásban különböznek. Az elsőknél még fehér foltok is látszanak, melyek a lakatlan területeket reprezentálják. A továbbiakban őket már nem jelölöm. Ennek oka az, hogy az etnikai birtoklási viszonyokat kívánom szemléltetni. Világos például, hogy a Bihar hegység egyes területei ma is lakatlanok. A XIV. század közepéig bármelyik nép belakhatta volna a környékét, amit végül az oláhok tettek meg, nem a magyarok. Ezért ha az etnikai – és nem a népsűrűségi – viszonyokról van szó, megtévesztő azt állítani, hogy a Bihar néptelen volt, hiszen minden oldalról oláh tömegek vették körül, tehát etnikai értelemben ők birtokolták.

Az olvasó jól teszi, ha a különböző korszakok ábráit összeveti egymással. Ezáltal nyomon követheti a Kárpát-medencei etnikai váltásokat.

Beszélünk az avarok pusztaságairól, de ugyanilyen erővel szólhatnánk a bolgárok és a szlovének pusztaságairól is. Előbb az avar-frank-bolgár harcok, utóbb Szvatopluk és Braszlav dúlásai annyira elnéptelenítették a Kárpát-medencét, hogy lakott régióiban az átlagos népsűrűség 2 fő/km^2 -t tett ki és csak egyes kiemelt szerepű vidékeken érte el az $5\text{--}6 \text{ fő/km}^2$ -t. Egy szóval a honfoglalás előtti Medence szinte teljesen kihalt régió volt.

A Medence *lakható tájainak a jó része sem volt lakott*, hanem puszta. Régebben ezt a kifejezést sem biológiai értelemben használták. Az „avarok pusztái” nem voltak félsivatagos tájak, mint ma pl. Bugac. Pusztának a lakható, de az ember által aktuálisan nem vagy alig lakott tájakat nevezték. A Kárpát-medence efféle területein a népsűrűség még az 1 fő/km^2 -t sem érte el. A *lakott területek* népessége az alábbi volt:

Az avarok főleg az Alföld északi felén, a Fertő környékén és a Duna mentén éltek, a Balatontól a Dunáig húzott vonal mentén szlávokkal vegyesen. Jóllehet még Liptóban is nyomaira bukkanhatunk, az ilyen szórványok esetében csak egy egykori menekült vezér és a kísérete búvóhelyéről lehet szó. A Duna-Tisza közét és a Tiszántúl déli felét az avarok pusztasága töltötte ki, amelyen tíz napi járóföldre is alig lehetett találkozni élő emberrel. Feltételezhető, hogy Szabolcs környékén székelyek laktak, Erdély északi felében pedig esetleg gepida maradványok tanyáztak.

A Kárpát-medence délkeleti régióját bolgárok birtokolták. Nem éltek ott tömegesen: a katonai elemek mellett csak egy vékony kereskedő réteggel, illetve a sóbányákat intéző gazdasági csoporttal kell számolnunk. A horvátok a tengerpartra és az azt kísérő hegyek völgyeibe szorultak úgy, hogy lakterületüket a dalmát városok gyöngyfűzére tarkította. A Dráva-Száva közét és a Dunántúlt a déli (pannon) szlovének, a Dunától északi teret a nyugati (dunai) szlovének csak igen gyéren népesítették be. A Medence északkeleti, keleti és déli folyóvölgyeiben anonim szlávok szporadikus csoportjai éltek.

Vajon mekkora volt a Kárpát-medence teljes népessége röviddel a honfoglalás előtt? A szélsőségeket kizárva a tudósok többsége a földrajzi régió lakosságát *kb. 200 ezer főre* teszi, amihez hozzá kell még adni a horvát és dalmát népességet. A szám korrektségét jól mutatja, hogy a Nagymorva Birodalom hívei sem vitatják. Egyébként sem a pontos szám, hanem a nagyságrend a fontos, amint a következő zárópontból is kiderül.

3.6 MIRŐL VITATKOZUNK?

895-ben eleink beköltöztek a Medencébe, hogy hét év alatt a terület uraivá váljanak. Honfoglalásuk legfeljebb 200-220 ezer itt élő embert érintett.

A Kárpát-medence összlakossága 895-ben annyi volt, mint egyetlen egy itteni mai magyar nagyvárosé, mondjuk Debrecené vagy Miskolcé.

Ennek tükrében visszaszámolva, hogy egyesek a mai kb. 30 millió lélek sorsát és a népeink közötti viszonyokat a kontinuitási nézetek alapján akarják megítélni és elrendezni. A tudósok persze vitatkozhatnak még a folytonosság, az elsőbbség kérdéséről, de annak semmi köze sincs a térség honfoglalás utáni történelméhez és Trianonhoz.

Amúgy a kontinuitás egy tipikusan Kárpát-medencei találmány: az érett nyugati népek körében ismeretlen. A déltiroli osztrák, az isztriai olasz, a helgolandi fríz nem azért óhajt nemzeti természetű jogokat, mert a távolmúltban így-meg-úgy, hanem azért, mert ma adott helyen van az otthona, ahol a saját életét kívánja élni. Még sok időnek kell eltelnie addig, amíg erre a szellemi fokra mi is felnövünk. A Kárpát-medencében a folytonosság egyszerre volt Trianon alapja és következménye: 1920 előtt annak indoklásául szolgált, 1920 után pedig a trianoni állapot fenntartásának az ürügyévé vált.

A fejezetnek két tanulsága van. Az olvasó az elsőt bizonyára örömmel nyugtázza:

Honfoglaló eleink semmilyen népnek semmiféle – etnikai, területi vagy állami – kontinuitását sem szakították meg.

Beköltözésünk csak a térség urait – a frankokat, bolgárokat és morvákat – érintette, akik közül egyik se emelt panaszt a honfoglalás miatt. A mai Kárpát-medencei népek vagy még nem éltek itt (németek, románok, ruszinok, szerbek), vagy még nem alakultak ki (szlovákok, szlovének), vagy csak a szomszédságban terjedtek el (horvátok).

A másik tanulság csak a magyarokat érinti. Én is szeretem a mondáinkat: nemcsak a gyermekeimnek olvastam, hanem másoknak is ajánlom őket. Azonban a meséket nem szabad összekeverni a történelmi tényekkel. Olvassuk például a „Zalán futása” eposzt, de nem hatol el a tudatunkig, hogy az csak – egy sztori. Mondáinkat készpénznek vesszük, még büszkéek is vagyunk csalafinta szerződéseinkre (vö. föld, fű, nyereg), majd pedig csodálkozunk azon, hogy mások szerződészegőnek mondanak minket.

Helytelen az is, ha sérelmeinkért úgy akarunk elégtételt venni, hogy vélt nagyságunkat fitogtatjuk. Senkit sem hatunk meg az eredetünkre vonatkozó áltudományos elméletekkel, amelyek miatt jobb esetben megmosolyognak minket. Ne az őseredetre, ne az államalapításra, ne a történelmi múltra, általában se az egykori nagyságra, hanem a mai otthonra hivatkozva ragaszkodjunk a Kárpát-medencében bennünket megillető jogokhoz. A múltra vonatkozóan úgyszólván mindent le lehet tagadni. Ki lehet találni egy soha nem is létezett múltat is, az viszont cáfolhatatlan tény, hogy egyelőre még itt élünk.

II. RÉSZ

ETNIKAI ÉS HATALMI VÁLTÁSOK

4. A TERJESZKEDÉS KORA (896-1301)

4.1 MAGYARRÁ VÁLT KÁRPÁT-MEDENCE?

A honfoglalásra és az azt követő időszakra derűvel szoktunk emlékezni. Nemcsak megmaradtunk a Kárpát-medencében, hanem államot is alapítottunk benne úgy, hogy megőriztük magyarságunkat. Ez nem kis fegyvertény. Gondoljunk arra, hogy hányféle nép hódította meg előttünk ezt a térséget, nálunk sokkal erősebbek is, mint a hunok vagy az avarok, de ők eltűntek a történelem sülyesztőjében. Az is eszünkbe juthat, hogy a bolgárok elfoglalták a Balkán nagy részét, a varégok alapították meg az orosz államot (vö. Rusz), de ennek áraként mindkét nép elveszítette egykori etnikai arculatát.

895 után belaktuk ezt a szép hazát, megvédtük a külső támadásoktól, sőt volt erőnk hódításokra is. Kétféle értelemben is terjeszkedtünk: a magyar nép kezdte kitölteni a Kárpát-medencét, Magyarország pedig megalapozni a hatalmát azon túl is.

„A tatárjárás megzavarta ezt az idillt, de az csak epizód volt. Majd jöttek a törökök, ami már más lapra tartozik: addig minden rendben ment. A magyarság rohamosan asszimilálta az itt élteket, a szentistváni intelem jegyében már idegeneket is befogadott. Nemcsak hatalmi, hanem etnikai tekintetben is a Kárpát-medence uralkodó nemzetévé vált, amely így maradéktalanul magyarrá lett.” – Ha nem is szó szerint, lényegében ezt a panorámát vázolják élénk történelmi műveink.

Azonban ez a kép túl szép ahhoz, hogy igaz is legyen. Kárpát-medencei létünk kezdeti hatalmi tekintetben olykor talán valóban fényesek voltak, azonban etnikai szempontból távolról sem olyan sikeresek, mint általában gondolni szoktuk.

Első századaink során a Kárpát-medence nem vált teljesen magyarrá.

A fejezet végére meg fogjuk látni, hogy miért és hogyan nem.

4.2 HONFOGLALÁS ÉS BERENDEZKEDÉS

A régi híradások alapján a honfoglalásról két ellentétes képet kapunk. Krónikáink szinte tervszerű, diadalmas bevonulásról számolnak be. A magyarok „feljöttek Kárpát szent bérére”, majd mindent gyorsan elrendeztek hősi csatában legyőzve Gyalut, Zalánt és a többieket. Fordítottan vélekednek az ellendrukkerek. Szerintük a besenyők annyira szétzúztak bennünket, hogy csak zsenge maradékaink élhették túl a csapást, tehát honfoglalásunk nem volt más, mint kényszerű ugrás az ismeretlenbe.

A szemléletmód nem lehet közömbös a számunkra: nem mindegy, hogy eleink csak kétségbeesett földönfutók, vagy mérlegelésre képes gondolkodók voltak. Ezt majd a pont végére meglátjuk. Előzetesen megjegyzem, hogy a Kárpát-medencében 895-ben ténylegesen történt eseményekről semmilyen írásos feljegyzés sem maradt fenn, ezért minden azokkal kapcsolatos állítást óvatosan kell kezelni. A tények a következők:

Magyar előőrsök már 895 előtt négy ízben is jártak a Medencében, hol a frankokat, hol a szlávokat támogatva az egymás elleni és közötti torzsalkodásokban. Ismeretes, hogy a keleti népek ilyen vállalkozásba nemcsak a zsoldért fogtak, hanem a terepet és a majdani ellenfelet is ki akarták ismerni a leendő foglalás céljából. Ezért feltételezhető, hogy honfoglalásunkban volt bizonyos fokú tervszerűség. Nem véletlenül haladtunk errefelé – és nem délnek vagy északnak. (N.B.: Más népek vagy bebocsátást kértek a Bizánci Birodalomtól, vagy pedig megtámadták a kievi oroszokat. Tehát a nyugati, vagyis a Kárpát-medencei irány nem volt az egyetlen lehetséges választás.)

A besenyőktől komoly vereséget szenvedtünk, de messze nem olyan súlyosat, mint amilyenről egyes krónikások kárörvendően beszámoltak. A vereség idejéből (895 ősze) adódik, hogy Árpád népe már jóval azt megelőzően elindult északnyugat felé, különben állatait nem lett volna hol teleltetni. Vajon miért nem üldözték és semmisítették meg a győztes besenyőket? Mivel pedig nem tették, kizártnak tartható, hogy beköltözésünk csak fejvesztett futás lett volna.

A fenti két tény arra a következtetésre vezet, hogy a honfoglalás nem volt sem riadt menekülés, sem előre és roppant tudatosan eltervezett népmozgás. Eleinkben bizonyára már korábban is felmerült a nyugatabbra vonulás gondolata, de a konkrét időpont még nem határozható el, amikor a besenyők elpáholtak bennünket. Ezért a tervszerűség és a szükség-szerűség mozzanata egyaránt hozzájárult mozgásunkhoz.

Állítólag a vereség után a „hét vezér” Erdélynek futott. Node elmélkedjünk el ezen a csodás hetes számon! Heten Erdélybe *futottak*, előtte pedig Árpád nyolcadikként (?!) zavartalanul *menetelt* északra. A futás és a menetelés, a hét és a nyolc sehogyan sem felel meg egymásnak. És a nagy rohanásban miként volt idő Álmos állítólagos feláldozására az új haza peremén, ami csak Árpád távollétében (vagyis tudta nélkül?) történhetett. Az ellentmondások azt sejtetik, hogy valami nagyon nincs rendben a honfoglalással kapcsolatos nézeteink körül, legalábbis beköltözésünk több mozzanata még mindig homályos.

Most csak két ellentmondásos részletre hívom fel a figyelmet. Egyrészt egyesek a honfoglalás kizárólagos okaként a besenyők győzelmét említik fel és ezért azt állítják, hogy menekülésünk egyetlen iránya Erdély volt. Viszont ennek tükrében mit kezdjünk azzal a kijeji krónikák által rögzített ténnyel, miszerint a magyarok tömegei elvonultak városuk mellett? Mikor és mit kerestek ott? Másrészt történészeink egy része azt állítja, hogy a honfoglaláskor Kurszán kündü volt a magyarok szakrális fejedelme és Árpád volt a gyula, vagyis a katonai fővezér. Mármint miként kísérhette volna fővezérünk a beköltöző nép asszonyait, gyermekeit barmait? Nem a harcoló egységek mellett lett volna a helye? Ezek szerint Árpád semmiképpen sem mutatkozhatott Vereckénél (?).

A Kárpát-medencébe sokféleképpen érkeztek népek. Frontális támadással, mint a gótok. Ravasz körülölelő mozdulatokkal, mint a hunok. Szinte észrevétlenül, mint a gepidák. A magyar honfoglalás feltehetően leginkább ezt a módot követte. Azzal az eltéréssel, hogy minket nem akadályozott más jelentős nép és/vagy hatalom a továbbterjeszkedésben, mint a gepidákat. Egy kissé menekülnünk kellett, egy kicsit már el is terveztük a másik térségbe való költözésünket, míg végül itt kötöttünk ki. Ezért sem a vereség miatti csüggedés, sem a hősi

foglalás miatti büszkeség nem indokolt. A magyarok nem először kerestek és találtak új hazát, hiszen egykor a kazárok országából, illetve Levédiából is hasonló módon távoztak: menekülés és előre eltervezett vonulás által. Kárpát-medencei megtelepedésünket csak azért hívjuk *honfoglalásnak*, mert arra már *államalapítás* következett.

A honfoglalás és az államalapítás jellegzetesen magyar fogalmak: mások nem élnek velük. Honfoglalás helyett költözésről beszélnek, államuk alapítását pedig már azért sem ünneplik meg, mert a dátum ismeretlen. Ki tudja, hogy ki és melyik napon alapította meg Angliát, Franciaországot avagy Svédországot? Mindez nem baj, mi ennyivel gazdagabbak vagyunk és vannak alkalmaink az ünneplésre, az emlékezésre. Baj az, ha visszaélünk e fogalmakkal és jogalapnak tekintjük őket.

Beköltözésünk 895-ben kezdődött, jöllehet egyes történészeink ennél korábbra, 892-894-re teszik a honfoglalás kezdetét. Mindennek ellentmondani látszik, hogy ezeréves évfordulóját (millennium) 1896-ban ünnepeltük meg. Ezen csak az lepődik meg, aki nem ismeri nagy népünk kicsinyke szervezési képességeit. Az történt, hogy az előkészületeket nem fejeztük be 1895-re, ezért a honfoglalás évén változtattunk egy aprócska évet. Hát nem jellemző ez ránk? Ez az igazi hungarikum, nem a szóda (amely melleleg nem az)!

Vajon hányan voltak a beköltözők? Egyes tudósok hallani sem akarnak e kérdésről, mások pedig éppenhogy kiterjedt elemzésekbe bocsátkoznak. Mivel a honfoglalás jelentette a legjelentősebb Kárpát-medencei etnikai váltást, a kérdés nem söpörhető a szőnyeg alá. A szélsőséges nézetektől eltekintve, amelyek a számot vagy csak 100 ezer főre, vagy annak épp a tízszeresére teszik, a legtöbben úgy gondolják, hogy a beköltözők mintegy 400 ezren lehettek. Ezt sokféle számítással igazolják, amelyekre nem térek ki. A IX-X. század fordulóján 200 ezren éltek itt, 400 ezren költöztek ide, tehát **a Kárpát-medence összlakossága közvetlenül a honfoglalás után kb. 600 ezer főre rúgott**. Ehhez járul a Kapelán túli horvát és dalmát népesség 20 ezernyinek feltételezhető száma.

Mivel biztosit úgysem tudhatunk és csak a nagyságrendek lényegesek a számunkra, fogadjuk el ezt a *mennyeiséget*. Viszont az abból levont *minőségi* következtetésekkel már nem mindig lehet egyetérteni. Néhányan úgy tartják, hogy – a tengerparti területeket kivéve – a honfoglalás után 400/200, vagyis 2:1 volt a magyarok és a nem-magyarok aránya, vagyis az előbbiek tették ki a lakosság kerekén kétharmadát. Ez a felfogás hibás. A honfoglalók nem voltak etnikailag tisztán magyarok: már a kabarok velünk együtt beköltöző három törzse sem volt az. Továbbá a beköltözők között voltak még alánok, szlávok és más népelemek is. Ezért feltehető, hogy a beköltözőknek legalább az egyötöde nem volt magyar és a honfoglalás után közvetlenül a magyarság aránya legfeljebb 52 százalékot ért el. Az alábbi tábla mutatja a népesség honfoglalás utáni becsült mértékét és összetételét.

NÉPESSÉG 900-ban	ezer fő	százalék
teljes népesség	620	100
már itt lakók	220	35
szlávok és avarok	200	32
horvátok és dalmátok	20	3
honfoglalók	400	65
kabarok, alánok, szlávok	80	13
magyarok	320	52

A XIX. század közepéig nincsenek a lakosság népi megoszlását megbízhatóan tükröző adataink: mindegyik csak becslés. Ezért amint az etnikai térképek, úgy a táblázatok is csak szemléltető adatokat tartalmaznak. Mások a nevezetes történelmi fordulópontokhoz – Árpád ház kihalása, Mátyás halála, Mohács, Budavár visszavétele stb. – kötik adataikat, egy-egy jelentősnek tartott felmérés szerint kerekítve (pl. 1495, 1720). Hasonlóan fogok eljárni én is, amikor az oláh államok megalakulását és a török első Kárpát-medencei tartós foglalását veszem alapul (1350, 1520).

A számszerű mutatók mellett az is fontos, hogy miként telepedett meg a magyarság, azaz a Kárpát-medence mely térségeit foglalta el és melyeket nem. 900-ig csak az alföldi területeket népesítettük be a Duna déli vonaláig. 900-ban egy itáliai kalandozást követően ragadtunk meg a Dunántúlon és jutottunk el a Dunától északra is. Viszont nem laktuk be a Dráva-Száva közét és nem nyomultunk fel a hegyvidéki folyóvölgyekbe. Jellemző példa, hogy a bars megyei garamszentbenedeki kolostornak még 1075-ben sem voltak tőle északabbra fekvő birtokai: az a térség lakatlan volt. Elterjedésünknek északon a Zólyomi-erdőség, keleten a Bihar-hegység, délen a Dráva-Duna vonala, nyugaton az Alpok előtere szabott gátat. Lásd a 9. ábrát.

Eleink a segédnépeket – a kabarok magját kivéve, amelyet Nógrád és Heves táján helyeztek el – szétszórták a gyepűk védelmére és az ún. dukátusokba (lásd 4.3 pont). Az avarokat és a székelyeket hasonló feladatokkal látták el és szintén oda telepítették őket. A magyarság törzsek és nemzetségek szerint telepedett meg. Ezek nevei igen szporadikusan mutatkoznak a Medencében, mindig a törzs területén kívül. Ez logikus, hiszen például a Kér név a Kérek településterületén belül nem megkülönböztető, viszont rajta kívül az. Ilyen és hasonló gondolatok alapján végül is be lehet határolni, hogy a honfoglalók merre települtek meg. Jellemző, hogy törzsi nevek Erdélyben szinte nem is találhatók. Ez és a Bihari dukátus léte egyaránt azt a feltevést igazolja, hogy Erdélyt a honfoglalók szinte üresen hagyták és nagy részét csak később vettük a birtokunkba.

9. ábra: A Kárpát-medence etnikai képe a X. század első felében

A monda szerint az Erdélyen át bevonuló vezérek hét várat építettek. Valójában a már ott találtakat építették újra. Persze azok még nem voltak igazi várak, legfeljebb csak földsáncok, bizonyára silány állapotban. Nem is hét ilyen sánc volt, hanem ki tudja hány. A valódi várak csak jóval a honfoglalás után épültek, bár néha az előbbiekre. Láncolatuk az északi Déstől a déli Hunyadig húzódott: a legkeletibb Küküllővár volt. Megjegyzendő, hogy mindhárom Erdély közepén található, vagyis ugyancsak távol volt a térség peremeitől.

Vita folyik arról, hogy mi történt aztán. Az egyik nézet szerint eleink csak gyepűőröket hagytak ott és rögtön áttelepedtek a biztonságos Biharon innenre. A másik felfogás szerint eleve megtelepedett ott néhány nemzetség, amelyek ugyanazon minta szerint rendezkedtek be mint a többiek a Biharon innen. Ezt a felfogást érdemi adatok nem támasztják alá. Mindössze három honfoglaláskorinak vélt nemzetségről (Bogát, Doboka, Zombor) tudunk. De még az is kérdéses, hogy ők valóban honfoglalók voltak-e, mert a rájuk utaló településnevek igen ritkák (nincs egy tucatnyi sem) és azok nagy része is csak a XI. századból ismert. Az elmondottak a későbbi Erdélynek – a honfoglalás után még ez a fogalom maga is teljesen ismeretlen volt – csak az északi részére vonatkoznak, a déli részen magyar őstelepülést senki se feltételez.

Emiatt akad olyan nézet is, amely szerint Erdély déli részét a XI. század elején még a bolgárok birtokolták, akiket Szent István győzött le és kényszerített távozásra. A legyőzött bolgár a krónikákból ismert Kean lett volna. Azonban valószínűbb, hogy ez a tulajdonnév valójában egy köznevet – kán – takar és tisztségre utal. Esetleg Ajtony rejlik mögötte.

Azt viszont tudjuk, hogy a gyulák Biharból kerültek Erdélybe, tehát nem a honfoglaláskor ott megállapodott nemzetségről van szó. Ezek szerint a X. század első felében csak az északi (Déstől induló) és a déli (Tordáról eredő) sószállító útvonal biztosítására, illetve a gyepűk őrzésére maradtak volna magyarok Erdélyben, meglehetősen szóróványosan. A 9. ábrán halványabb színárnyalat mutatja a gyéren lakott erdélyi magyar és szláv területeket.

Visszatérve az összképre tudjuk, hogy megjelenésünket követően az északi morvák és a keleti bolgárok elmenekültek. A két jelenségre szimbolikusan utal Szvatopluk megadásának és Zalán futásának a mondai motívuma.

Az anonim szlávok köreit nemigen zavartuk, csak a Nyitra alattiak húzódtak északabbra. Nem bántottuk őket, mert szokásaink eltérőek voltak. Mi a lapos és vízben bő alföldies tájakat kedveltük az állattartás miatt, míg ők a domboldalakat, mert földművesek voltak és nem birtokoltak nagytestű állatokat. Ezért eleinte nem is a szláv földeket szálltuk meg, hanem melléjük, az avarok egykori helyébe telepedtünk. Szállásterületeink mentén sokfelé vegyes magyar-szláv lakosság alakult ki. Ahol mégis rátelepedtünk a szlávokra, ott háziszolgákká – és nem rabszolgákká – tettük őket. Emiatt indulhatott meg az a sajátos etnikai átalakulás, amit inkább összeolvadásnak, semmint a szlávok elmagyarosodásának lehet tekinteni.

Figyeljük meg, hogy a szlovákok gondolkodásmódja belsőleg mennyire ellentétes ezen a téren! Az egyik oldalon az általunk történt alávetésük miatt panaszkodnak, a másikon pedig azzal büszkélkednek, hogy a „barbár ázsiai magyarokkal” ők ismertették meg a civilizált európai életvitelt; tőlük tanultuk el a földművelést és ők vezettek minket az Egyház kebelébe.

Ez így – már bocsánat a szóért – számárság. Az úr ritkán tanul el bármit is a szolgától: eltanulni dolgokat csak együttéléssel lehet. Tehát a szlovákok öntudatlanul is bevallják, hogy ősük a legnagyobb békében éltek velünk. Amúgy eleink a természetet, az életet és főleg a családot sokkal jobban tisztelték, mint a legtöbb európai. Sokkal jobban ismerték és szerették Istent, mint az úgymond keresztények: Mennyei Atyáskának hívták, ami az akkori Európában szokatlan módon tükrözte Jézus üzenetét, miszerint az emberek Isten gyermekei. Az

pedig tudnivaló, hogy az egyházi nyelvet és praktikákat nem a nyitrai szlávoktól, hanem az általunk behívott déli karantán-szlovén hittérítőktől vettük át. Végül a földművelésben legalább annyira jártasak voltak, mint a szlávok, így például Árpád neve is „árpácskát” jelent. Az állattenyésztésben pedig sokkal előtűk jártunk és nem csak a lovakat illetően: ismeretes, hogy a szlávoknál szarvasmarhája csak az előkelőknek volt.

Végeredményben a hatalmilag mindenki által magára hagyott, a kölcsönös frank és szláv torzsalkodásokban szinte a végletekig kivérzett Kárpát-medence népeire honfoglalásunk nem átkot, hanem áldást hozott: valami reményt arra, hogy a dolgok rendeződnek és az örökös torzsalkodást felváltja egyféle rend ebben a magárahagyott térségben.

4.3 KALANDOZÁSOK ÉS ÁLLAMSZERVEZÉS

Régen arra tanítottak minket, hogy előbb szinte csak kalandoztunk, majd 1000-ben szinte egysapásra államot alapítottunk. Természetesen nem ez történt. Már Árpád törekedett a hatalom központosítására és a többi törzsfőnök alávetésére.

A magyar történelem egyik legátlátszóbb meséje a vérszövetségről szóló igen megható mítosz. Evidens, hogy a beköltözés **után** már nem lett volna szükség egy ilyen aktusra és világos, hogy a **helye** is csak kitaláció. Pusztaszer teljesen alkalmatlan volt úgy az erdélyi, mint a vereckei beköltözők számára.

A magyar történelemírás a későbbi korokat tekintve nem szépít. Éppenúgy bemutatja a magyar élet véresen visszás eseményeit, mint mondjuk az angol história az ottaniakat. Egy meglepő kivétellel, amin eddig senki sem gondolkozott el. A törzsek mindenkor és mindenütt viszálykodtak, de állítólag ez a hatás nem „gyűrűzött be hozzánk”, mert itt a törzsek örök winettoui-szintű békére léptek egymással. Egy ujjal se nyúltak volna egymáshoz! Valóban?

Anonymus a vérszövetség idilli meséjével akarta eltussolni a tényt, miszerint Árpád és utódai a kor szokásai szerint egyeduralomra törekedtek, alávetni akarva a többi törzset. Így akarta igazolni az Árpád-vonalon kívüliek utódainak az igényeit úgy, hogy közben Árpádot sem vádolja meg. Anonymust előbb-utóbb újra kell értékelnünk, mert szinte dialektikusan ügyes kettősség jellemzi több témában, nemcsak a hun kérdésben, hanem immár az Árpád-vonal-kontra-ellenzék témában is.

Visszatérve a fővonalra megjegyzem, hogy Fajsz fejedelmünk már jóval a kalandozások lezárulása előtt fel akarta venni a nyugati kereszténységet (950), de elutasításra talált. Voltak más komoly jelei a magyar államszervezési és beilleszkedési törekvéseknek is. Mielőtt azokra rátérnék, a kalandozások néhány sajátosságát kell megemlítenem.

A kalandozásoknak többféle célja és iránya volt. A kezdetiek rablóhadjáratok voltak és elérték Hispániát is. Majd zsoldosnak szegődtünk főleg a Német-Római Birodalom uralmáért marakodók egyikének az oldalán. Az augsburgi vereség (955) után Bizánc felé terelődtek adószedő kiruccanásaink. A részletek szinte lényegtelenek. Témánk szempontjából csak azt kell tudni, hogy vajon mindez kihatott-e a Kárpát-medence etnikai összetételére is? A felvetés jogos, hiszen hun és avar elődeink sorai az általuk vezetett hadjáratok miatt ritkultak meg.

Ámde van egy nagy eltérés az ő és a mi kalandozásaink között: a mieinkben soha nem vett részt a magyar főfejedelem és katonai derékhada. Ezért jöllehet kiruccanásaink áldozatokat követeltek, azok nem voltak jelentősek. Még a súlyos augsburgi kudarc sem járt komolyabb véráldozattal: akkori veszteségünk is csak ezekben mérhető.

A mérlegeléshez nem árt tudni a következőket. A catalaunumi csatatéren állítólag 340 ezer halott maradt (451-ben). Bár ez alighanem túlzás, tény, hogy Attila korában még voltak százezres hadseregek. De a középkorban már a 15-20 ezres sereg is igen nagynak számított. A bizánciak szerint az etelközi magyarok 20 ezer lovast tudtak kiállítani és elborzadtak ezen a rettentő nagy számon. Meg kell jegyezni, hogy a besenyők csak 10 ezer lovas felett rendelkeztek. Ez visszaigazolja azt az ismeretet, hogy a tőlük elszenvedett vereséget csak Levente hanyagságának köszönhetjük, aki miután szinte már megnyerte a velük vívott csatát, katonáit mulatozni engedte. Visszatérve Augsburghoz a lényeg az, hogy 1055-ben a veszteségek már semmiképpen sem lehettek tízezres nagyságrendűek.

A magyarság katonai ereje megmaradt és népünk nem fogyatkozott meg. Viszont mindig sok fogollyal tértünk vissza a kalandozásokból. Eleinte eladtuk őket a rabszolgapiacra, később szolgálkként alkalmaztuk őket. Ők pedig a magyarságba beolvadva sorainkat gyarapították és ekként a kalandozások etnikai mérlege számszerűen kiegyenlítődt.

Bár nem ért el minket a hunok sorsa, kalandozásaink nem maradtak területi és etnikai kihatások nélkül. Megtorlásaként a németek ránk támadtak. Fel kellett adni a Morva- és a Bécsi-medencében előretolt gyepeinket (9. ábra), visszahúzódva későbbi határunkra (területi veszteség). Ez azzal is járt, hogy az ottani székelyek és avarok felmorzsolódtak, helyüket pedig szlávok és németek vették át (etnikai veszteség).

A 955-ös év nem csak Augsburgról nevezetes: akkor váltotta fel Fajsz fejedelmet Taksony. Besenyő lányt vett feleségül, aminek kapcsán országunkba engedte az apját, Tonuzoba vezért. Ő még különös elbánásban részesült: népét Heves vidékére egy tömbbe telepítették. Később Géza fejedelem is befogadott besenyőket, de szigorú feltételekkel: másodrangú elemeknek tekintette és szétszórta őket, határőrző és egyéb katonai feladatokat – például Koppány sakkban tartását – bízva rájuk. Az ország peremein sokfelé találkozunk besenyőkre utaló helynevekkel, így Erdély déli szzebeni szélén „talmács” formában, ami egy besenyő törzs neve.

Ezek után rátérhetünk az államalapításra, amelynek évfordulóját méltán ünnepeljük. Azonban nem hihetjük, hogy az államok adott napon egyszeri aktussal születnek meg. Nálunk sem az történt. Fejedelmeink mindegyike hozzáadott valamit Árpád kezdeti központosító munkájához úgy, hogy a műre Szent István tette fel a koronát. Államépítő érdemeit mindenki ismeri és elismeri, ezért inkább az édesapjáról fogok megemlékezni, mivel ő végezte el a ma Istvánnak tulajdonított munka dandárját, bizonyára a kellemetlenebbik részét.

Géza fejedelemről sok csacsiságot hordanak össze attól kezdve, hogy véreskezű volt addig, hogy csak politikai okokból támogatta a nyugati kereszténység felvételét és ámbár maga is megkeresztelkedett, lélekben pogány maradt. Ez nem igaz. Elég megemlíteni, hogy került a háborúkat: a béke érdekében még a Lajtán túli területeinket is feladta. Keresztény szellemben neveltette fiát, ami nélkül hol lenne ma István műve és hol lenne a magyarság? Géza csak azért nem lehetett az első királyunk, mert uralkodása idején még nem volt kedvező arra a nemzetközi helyzet. Konkrétabban: a Szentszéknek nem volt sürgető szüksége a magyarok támogatására a németek ellenében.

Ma Szent Istvánnak tulajdonítjuk a „fogadd be az idegeneket” elvet, hiszen ő írta le. Azonban kitől tanulhatott ilyen dolgokat? Az apától, aki gyakorolta is, amit tanított. Az első német (sváb) lovagokat ő hívta be, úgy, mint az első nyugati (sváb és karantán) hittérítőket.

Udvarában fehér-horvát és varég (orosz) testőrök szolgáltak. Géza vetette körül Koppányt a segédnépek gyűrűjével, felkészülve a várható összeütközésre. Somogy megye mentén sorra találhatók a Berény, Káloz, Oszlár, Székely és Várong helynevek, amelyek jelentős nem-magyar etnikum egykori jelenlétére utalnak.

A Berény, Ladány, Oszlár, Tárkány, Varsány népnevek alán-jász törzsekre utalnak. Az Örs, Ság nevek kabarokat sejtetnek. A Kalász, Káloz kálizokat, vagyis mohamedán kazárokat takar, akik a honfoglalókkal érkeztek ide. A Varáng varég-oroszokat takar.

Az államalapítás kapcsán mindig szóba kerül a német lovagok szerepe (már a Gizellát kísérő bajorokról van szó). Nekik szokás tulajdonítani István „keresztény” seregének a „pogány” Koppány fölötti győzelmét. Bizonyára tévesen. Egyrészt Koppány sem volt pogány: ő is megkeresztelkedett. Másrészt később többször is hatalmas német hadak leptek el minket, amelyekkel csúful elbántunk: a német katona semmivel se volt kiválóbb, mint a magyar. Páncél ide, fegyverzet oda: egy maréknyi lovag nem dönthette el a csata sorsát; sokkal valószínűbb, hogy az István pártján álló magyarok és a segédnépek vívták ki diadalát.

Annak dacára, amit belénk akarnak sulykolni, az István kontra Koppány epizódnak nincs etnikai vonzata (németek-magyarok) és nincs köze a valláshoz (keresztény-pogány) sem. Csak arról szól, hogy a régi társadalmi rend véget ért. A korábbi szokás szerint az elhunyt fejedelem legidősebb férfirokona – és nem a fia – örökölte a főhatalmat, ezért Koppány joggal tartott rá igényt. Azonban már Árpád és fiai elkezdték a hatalom központosítását. Géza erőszakolta ki annak örökletessé tételét István érdekében, aki újszerű jogait fegyverrel érvényesítette.

Fejedelmek a kormányzás terheit rokonaikkal osztották meg, a kiemelt térségek és egyszersmind a segédnépek irányítását bízva rájuk. Így keletkeztek az ún. dukátusok, amiket a 9. ábra narancsszínű foltjai mutatnak. Bár helyük és méretük olykor változott, három tartósan is fennállott. Nyugaton a *nyitrai* létét a morvák ellenőrzése indokolta. Délen a *temesiét* a bolgárok szomszédsága. Legnagyobb a *bihari* volt, amely Szabolcsot is felölelte és általános védőzónának számított jelezve a tényt, hogy Erdélyt még akkoriban sem éreztük biztosan magunkénak. A dukátus hercegséget takart: a király kiszemelt utódjára bízta országának egy részét a tapasztalatszerzés céljából. Szent Imre például Bihar hercege volt.

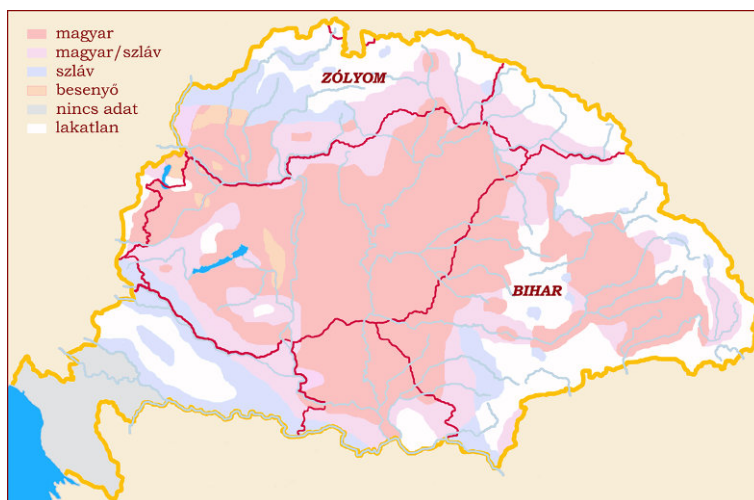
A „dukátus” a latin „dux” szóból ered, ami vezért jelent, de a szlávok királyt értettek alatta. Ilyen értelemben már Géza király volt, ahogyan Árpád is. A király latinul „rex”. E címnek a használatát a pápai – és általa az összeurópai – elismeréshez kötötték. Ezért lett Szent István az első keresztényként elfogadott magyar király, jöllehet már előtte is voltak királyaink.

Megyéink közül egykor csak Somogy és Bihar viselte az „ország” nevet: ma is használjuk a Somogyország és a Biharország kifejezéseket, de nincs pl. Tolnaország szavunk. Az ország fogalom az úr szóból ered: valakik valakit uruként ismertek el, „uruságuk”-nak tartottak.

Szinte döbbenetes, hogy ezeket az alapvető fogalmakat még a történészek sem használják a megfelelő módon. Például a nemrégien megjelent magyar királyok sorozatban x helyen szerepel efféle kitétel: „Mátyás Erdélyt uralta”. Pompás: eszerint Mátyás Erdélyt ismerte el urának. Merthogy az „ural” szó ezt jelenti! Fordítva kellett volna írni: Erdély uraként ismerte el, azaz uralta Mátyást...

Úgy tűnik, mintha Koppányt ki szeretnék törölni az emlékezetből, hiszen Somogyországot említik a dukátusok között. Annak dacára sem, hogy a kifejezésből bizonyos, hogy Koppány hercegsége volt, aminek a szomszéd Bizánc miatt volt nagy szerepe. (Mellesleg az akkor még formálódó Baranya, Somogy és Zala megyék a Szávaig terjedtek.)

Eleink a segédnépeket (avar, székely, kabar, majd besenyő) nem tartották magukkal egyenrangúaknak, hanem másodrendű védelmi feladatra szorították őket a gyeplőknél. A külső gyeplő leendő határainkat kísérték, de mélyen azokon belül is találkozunk kapu, les, lövő, őr stb. névrészt tartalmazó helyekkel, amelyek a belső védművekre utalnak. Itt térek ki a „fekete-magyarok” (ungri nigrii) kifejezésre. Régen a fehér az előkelőség színe volt. A fekete másodrendűt jelentett: a fekete-magyar az efféle elemek gyűjtőneve volt. Oda tartoztak azok is, akiket valamiért lefokoztak. Az ok lehetett a katonai vereség, bár később is működött a társadalmi lift, lásd Csaba esetét az előző fejezetben. Az avarokat, kabarokat, besenyőket és székelyeket a 9. ábra (fél)rokonokként tünteti fel. Rájuk nézve lásd a B. függelékét.

10. ábra: A Kárpát-medence etnikai képe a XI. század végén (Kniezsa alapján)

Formálódó országunk etnikailag vegyes képet mutatott. A magyarok, a segédnépek és a velünk keverten, de tőlünk külön is élő szlávok csak igen-igen gyéren töltötték ki a Kárpát-medence egyáltalán lakható területeit. Sokan úgy vélik, hogy mindez gyorsan megváltozott: a magyarság hamarosan benépesítette a térséget, rohamosan asszimilálva az egyéb elemeket. Ez a nézet téves. Igaz, hogy megkezdődött a magyarok és a szlávok összeolvadása. Igaz, hogy a betelepített elemek csak tarkították, de lényegében nem színezték el az etnikai palettát. De a sok részizagság dacára a magyarság csak lassan tolta ki etnikai határait és az asszimiláció sem volt kimondottan gyors.

A 10. ábra Kniezsa István örökbecsű alkotásának a mása. Tudós berkekben a térkép közismert és elfogadott: a Medence etnikai viszonyait mutatja a XI. század végén. Több tanulság vonható le belőle. Látható, hogy a Kárpát-medence jelentős térségei maradtak lakatlanok. Az is kiderül, hogy bár a gyeplő funkciója idővel megszűnt, területük néptelen maradt. A magyarság nem továbbterjedése nem volt jelentős: súlya inkább a szaporodása, semmint az elterjedése által növekedett. A szabály alól csak Erdély jelent kivételt, ahol soraink a XI. században oda áttelepített székelyekkel gazdagodtak.

Az „ezeréves határok” hamis képze miatt elterjedt tévhittel szemben határaink sohasem húzódtak a Kárpátok gerincén, a vízvázalstón. Attól mindkét irányban, de főleg

befelé, kilengtek. Amúgy a tárgyalat korban egyáltalán nem voltak országhatárok, sőt még a megyék se alakultak ki. Szent István csak az ország belső területeinek a közigazgatását szervezte meg, a peremvidékeket nem. Például Bereg, Máramaros és Ugocsa csak sokkal később alakult ki az egyetlen Borsova megye területéből. Ennek Munkács fölötti része még a XIII. században is szinte teljesen lakatlan volt és királyi vadászterületnek számított.

Kniezsa térképének legfőbb érdeme az etnikai elfogulatlanság. Viszont sok részletet elrejt előlünk. Mert nemcsak az az információ fontos, hogy a XI. század végén a magyarság még mindig jelentős területeket osztott meg a szlávokkal, hanem az is, hogy kik voltak azok? Erre a kérdésre majd a 4.5 pontban adok választ.

4.4 TERÜLETI HÓDÍTÁSAINK

A *magyarság* szépen gyarapodott, bár még nem lakta be a Kárpát-medencét. Ennek ellenére *Magyarország* elkezdte kiterjeszteni a határait, mert az uralkodók számára a terület és nem azok népének az etnikai hovatartozása volt fontos.

Az államalapítás előtt nem fogtunk területszerző háborúba. A kalandozásokkal nem nyertünk új földeket, sőt közvetve kisebbeket elvesztettünk miattuk. Ugyanis egykori gyepűink az Enns folyóig terjedtek (vö. Oberenns, innen ered az „óperenciás” kifejezésünk), de a háborúzni nem akaró „vad” Géza visszavonta határainkat (lásd a 9. ábrát). Fia is került a harcokat, de ő és utódai a németek, a lengyelek és a lábra kapó morvák ellen többször meg kellett, hogy védjék hazánk északi-északnyugati végeit. Keleten és délen a besenyők, majd az úzok, végül pedig a kunok meg-megújuló támadásait kellett elhárítanunk.

11. ábra: Magyarország hódításai az Árpádok korában

A kocka a XI. század második felében fordult: királyaink már hódításokba fogtak. Nyugati és északi irányban ezt nem tehették meg az igen erős németek és a lengyelek ellenében, sőt egy ideig dél felé sem törekedhettek a bolgárok és Bizánc miatt. Így elsődleges célpontjaikká a szomszédos délnyugati és (észak)keleti térségek váltak (lásd 11. ábra).

A hatalmi térképeken élénk piros szín jelzi Magyarországot, halvány a szerves részét alkotó Szlavóniát és még halványabb a bánságokat. Horvátországot ibolya szín jelöli. Kumánia volt a leendő román államok bölcsője, ahol főleg oláhok éltek, színe ezért zöld.

A legjelentősebb és legtartósabb gyarapodást Horvátország csatlakozása jelentette. Szent László testvére, Ilona volt az utolsó előtti horvát király felesége és az utolsó anyja, akinek halála után a horvátok két pártra szakadtak. Az egyik a bizánciak uralmát akarta, a másik Lászlót hívta meg a trónra, aki rövid harcok árán el is foglalta azt (1091). Századok múlva a horvátok azt állították, hogy Szent László szerződést kötött eleikkal, amelyet a magyarok megszegtek és szétszakították az ún. Háromegy Királyságot (lásd 3.8 pont). Egyik panasz sem jogos. A szerződésnek nincs nyoma, egyébként is kizárt, hogy László hagyta volna megkötni a kezét. A másik tétel pedig éppenséggel megfordítható.

1090 táján **Horvátország** szétesőben volt. A városi és a hegyvidéki párt viszáljai a horvátok fennmaradását veszélyeztették. **Szlavónia nem létezett**, azt mi alakítottuk ki Somogy és Zala Dráván túli részeiből északnyugati bosnyák területek csatlakozásával. Magyar területekből keletkezett Kőrös, Varasd és Zágráb megye, a bosnyák részekből pedig Dubica, Orbász és Szana megye. Lásd a 7. ábrát. Végül **Dalmácia** sohasem volt történelmi egység: az adott korban olyan városkák gyűjtőneve, amelyek hol Velencéhez, hol Bizánchoz húztak, de leginkább függetlenek akartak volna maradni mindenkitől.

A káoszból 1105 után Könyves Kálmán teremtett rendet. Horvátország élére királyi tisztviselőt, bán (avar eredetű méltóságnév) nevezett ki. A központtól való távolság és a szláv lakosság miatt Szlavóniát és az általunk ellenőrzött dalmát részeket is a horvát bán alá rendelte. A dalmát városkák hol vállalták fennhatóságát, hol nem. Szlavónia a török időkig külön tartomány maradt. Ha királyaink nem hozzák létre az utóbbit és időnként – korántsem mindig – nem igazgatják együtt Horvátországgal és a dalmát részekkel, akkor ma emlegetni se lehetne a háromegy királyságot...!

A „ha” ritkán megengedett történelmi feltétel, de most élek vele. Ha 1090-ben a bizánci párt győzött volna, akkor a horvátok áttértek volna a keleti kereszténységre és ma a horvát nép nem lenne más, mint a szerb jelentéktelen ágacskája. Ezzel szemben a magyar uralom alatt Horvátország a török időkig megőrizte részleges önállóságát, sőt a horvát urak egyre nagyobb beleszólást kaptak-szereztek Magyarország irányításába.

Megjegyzés: Röviddel halála előtt Szoltsenyicin összegezte mondanivalóját. A hangszült a cári uralom bukására és a bolsevizmus hatalomra jutására helyezte. A mű kapcsán kijelentette, hogy **a történelmi „ha” az egyetlen helyes kutatási módszer**. Csak akkor találhatunk rá az okokra, a felelősökre, a lényegre, ha feltesszük a **„mi lett volna, ha...”** kérdést. Próbaképpen: Mi lett volna, ha Szapolyai nem késik el a mohácsi csatából? Vegyük észre, hogy a kérdés valójában ez: miért késett el Szapolyai a csatából? Valóban elkészt, vagy másról volt szó? Avagy: kinek volt érdeke II. Lajos veresége? Mi lett volna, ha Szapolyai nem hajt annyira a királyi méltóságra?

Dél(nyugat)i tényerésünk nem állt meg itt. II. (Vak) Béla terjesztette ki uralmunkat Boszniára (Ráma királysága, 1141). Családi kapcsolatok révén átmenetileg Szerbia és még

rövidebb ideig Bulgária északi felének a birtokába jutottunk. A Bizánccal való és a XII. századot végigkísérő csetepatéink közben sorra alakultak ki a Szávát délről kísérő, változó számú, nevű és területű aprócska bánságok, amelyek ütközőzónaként szolgáltak országunk és Bizánc között. Közben folytonos harcot vívtunk úgy Velencével, mint Bizánccal a dalmát tengerpart és szigetek birtokáért. Rövid időre sikerült elfoglalni a tengerpart Horvátországon túli kis részét is, lásd a 11. ábrán Hulm tartományt.

Hasonlóan alakult a helyzet a tőlünk északkeleti tájakon. Arrafelé állandó civakodás folyt a kievi fejedelemség és tartományainak a birtokáért. A vitákba ködös rokonsági kapcsolatok ürügyén mi is beleszóltunk. III. Béla az egyik fél támogatásának a címén végül elfoglalta Halicsot (vö. Galícia, 1188). Attól fogva a magyar uralkodók még sokáig viselték a Halics és Lodomeria királya címet, jóllehet a tartomány csak igen rövid időszakokra került a tényleges birtokunkba. (Halicsot nem kell bemutatni, hiszen az Galícia. Lodomer vagy Ladomer neve az egykori orosz Vlagyimir város nevéből származik.) Ugyanez mondható el a Medence nyugati határán túl időnként meghódított Stájerországról is.

Tartósabb sikerrel járt a Kárpátoktól keleti és déli területek elfoglalása. A besenyők meggyengülése és az úzok felszámolódása után kunok telepedtek a Duna, a Dnyeszter és a Kárpátok közé. Mások „kumán” néven emlegetik őket. Megtérítésük szolgált ürügyül arra, hogy Kumániát Magyarországhoz csatoljuk. IV. Béla viselte elsőként (és utolsóként) a Kunország királya címet (1223). A térítés miatt hoztuk létre a Szörényi Bánságot (1227) is a Duna és az Olt között, amely egy ideig a Kárpátokon innenre is kiterjedt.

Magyarország hatalmi értelemben szépen terjeszkedett, de foglálásainak többsége csak időleges és névleges volt. Vajon együtt jártak-e a magyarság etnikai terjedésével? Egyáltalán nem, sőt a terjeszkedés etnikailag inkább káros volt. Az új birtokokért sok magyar vér hullott és határaink – mai szóval élve – légiesekké váltak. Így szabadon telepedhettek be hozzánk az idegenek. Bár ez nem jelentett tömegeket, a dolog nem kölcsönösen működött. A XI. század végén a Kárpát-medence lakossága a 2 millió főt sem érte el, ezért nem voltak tartalékaink. Az új területekre nem bocsáthattunk ki rajokat, még az ottani közigazgatást is helybéli elemekkel szerveztük meg. Az általános szabály alól egy kivételt ismerünk: IV. Béla magyar és szász településeket hozott létre a Kárpátok délkeleti sarka mellett (lásd az 59. ábrát).

4.5 FOGADD BE AZ IDEGENEKET!

Mivel részletes eligazítás nem áll rendelkezésünkre, a szentistváni intelem többféle módon értelmezhető. Feltehető, hogy eredetileg főleg a szokásokra irányult. Eleinknek el kellett sajátítaniuk a nyugati életvitelt: a harcmódot, az ipart, a kereskedést és minden mást, ami fennmaradásukat elősegíthette. Szent István nem azt üzent, hogy vessük el saját hagyományainkat, hanem azt, hogy tanuljunk melléjük újabb dolgokat is. Nem bármifélet, hanem csak az erkölcsileg elfogadhatókat. Nála az idegenek befogadása nem a „másság” elismerését jelentette. Ezt mutatja, hogy a teológiaiilag nem kifogásolható, de a szokásokban maradi keleti kereszténység jelenlétét is nehezen tűrte el. Annyi biztos, hogy Magyarországot és a magyarságot magyarnak kívánta megtartani.

Első uralkodóink még ilyen szemléletben fogadták a térítőket, lovagokat, testőröket, kereskedőket stb. Országunk akkoriban biztos menedéknek számított és hiányában volt úgy a fegyverforgatóknak, mint a munkáskezeknek. Ezért viseltük el, sőt bátorítottuk, hogy volt ellenségeink (besenyők, úzok) csoportjai beköltözzenek. Ezért jöttek hozzánk oroszok, lengyelek, csehek, morvák, németek, „olaszok”, sőt már szerbek is. Erről korai csehi, lengyeli, németi, orosz stb. helyneveink tanúskodnak.

A tudósok a névalakból következtetnek a helység eredeti etnikumára. Például ha a helységnév toldaléka „laka” vagy ilyesmi, akkor az előtte lévő etnikai név, pl. Horvát, valójában személynevet és nem népelemet takar. Viszont az ...-i, ...-falú nevek feltehetőleg etnikumot rejtenek. Érdekeselek a névkölcsönzési szokások is. Például ha az oláhok átvették a „tót” helynevet, ott elmagyarosodott anonim szlávok éltek valamikor. Ha viszont a „szirb” hivatkozást használták, akkor a falu az oláh beköltözéskor is szláv volt, mert az oláhok minden szlávot szerbnek neveztek. Tanulság: mi laikusok ne akarjunk a népvétet sejtető falunévből a valódi etnikumra következtetni.

A XII. században a Felvidék benépesedett főleg azután, hogy a szászok átjárhatóvá tették a zólyomi vadont. Magyarok alig költöztek északra, ahol a népesség nagy részét tótok tették ki. (A „tót” kifejezés magyarázatára lásd a 3.3.2 alpontot.) Nem a nyitrai szlovénység szaporodott el ennyire: a lakosok északról és nyugatról beköltözött szlávok voltak, amit a személynevek igazolnak. A betelepedés arányaira jellemző, hogy például 1082-ben a trencsényi Bán falu környékére tízezer (!) cseh költözött, ami több tucatnyi falu lakosságát jelenti.

A „tóthoz” hasonlóan félreérthető az „olasz” kifejezés is. Latinos elemet jelent, amely ritkán takar itáliait, többnyire flandriai, illetve vallon (vö. gall) csoportra utal. A szerémségi Fruska Gora hegy régi neve is Franka Gora volt. Az ottaniak a szőlő művelésében jeleskedtek, de nem a frankok maradékai, hanem késői francia telepeselek. A XII. század elejétől érkező olaszok a vallási-kulturális központokban és mellettük (Buda, Fehérvár, Pécs vö. Pécsvárad, Nagyvárad vö. Váradolaszi) telepedtek le, azonban a Szepesség-től kezdve Sárospatakon (amit állítólag ők alapítottak) és az erdélyi Beszterce vidékén át egészen Erdély déli pereméig találkoztunk a nyomaikkal. Esztergomban akkora befolyásra tettek szert, hogy a várost csak „civitas latinorum” néven emlegették. Nekik köszönhető a kultúra, a művészet és a tudomány terjedése, de ők fejlesztették a kereskedelmet és a pénzügyeket is. Ennek ékes bizonyítékaként a bank szavunk is olasz eredetű.

E téren igen erős konkurenciával kellett számolniuk. A zsidók első nagy beköltözését 1098-ra datálják: akkor üldözték el őket Csehországból. 1243-ban örmények érkeztek Esztergomba. Melléjük kell tenni az izmaelitákat, akik szintén vámok és adók behajtásából éltek: például ők bérelték a pesti vám jogát, ahol melleleg bolgárok voltak a révészek. Királyainknak sok vitája támadt az Egyházzal az izmaeliták és a zsidók miatt, akiktől emiatt olykor nemcsak az adóbehajtás bérlésének a lehetőségét, hanem egyéb természetű jogokat is megtagadtak. Viszont nem üldözték és nem távolították el őket: e népek országunknak mindig elfogadott etnikai elemei maradtak.

Az izmaelitáknak két rétege volt, amelyeket a közös iszlám vallás kötött össze. Az egyik a honfoglalókkal jutott ide. Ők a keleti (azaz khorezmi) eredetű kálizok, akik nemcsak Buda környékén (vö. Budakalász), hanem még a Szerémségben is letelepedtek. A másik Afrika északi részéről ered. Ők a szaracénok (vö. szerezsen), akiket böszörményeknek hívtunk. Mivel ők is az alán-jász népcsaláddal álltak rokonságban, nem voltak idegenek a számunkra. Egy korabeli moszlim utazó szerint Magyarországon tízezerrel voltak böszörmény falvak, ami persze erős túlzás, de jól mutatja a népcsoport széleskörű elterjedését.

4.6 HÍVJAD BE AZ IDEGENEKET?

Idővel a szentistváni felszólítás eredeti jelentése megkopott. A körülmények miatt az idegenek befogadása már nem alkalmanként követendő nemes elvnek, hanem nagyon is parancsoló szükségszerűségnek mutatkozott. A Medence annyira gyéren lakott volt, hogy a fenyegető újabb (kun, majd tatár) ellenségek elleni védelemre erői már kevésnek bizonyultak. Fogadd be az idegeneket, azaz keress olyan csoportokat, amelyek képesek és hajlandók segídek nyújtani országod megvédéséhez.

Katonai erőink az ország központjában tanyáztak, ezért – illetve az aktuális politikai viszonyok miatt – nyugati határainkért nem kellett aggódni. Horvátország csatlakozása és a bánóságok kialakítása némi biztonságot nyújtott déli és délnyugati végeinken. Csak két térségünk maradt sérthetően nyitott: egyrészt északi régióink, másrészt és főként a magyarság által csak kis részben belakott Erdély.

A XII. század végétől királyaink idegenek tömegeit költöztették be. Előbb flandriai vallo-nokat, később főleg szászokat. Ezzel komoly fordulat következett be politikánkban. A „fogadd be” (akik azt kérik) és a „hívjad be” (akiket te kérsz) elv között igen jelentős az eltérés. Az előbbi azt jelenti, hogy te teszel szívességet és cserébe semmit nem várhatnak el tőled, az utóbbi éppen az ellenkezőjét.

A betelepülők közül a németek képviselték a legfajsúlyosabb tételt. Ma is emlegetjük a németek feletti egykori győzelmeinket: Búvár Kundot, Vérttest és a felégetés okosnak hitt taktikáját. Arról viszont hallgatunk, hogy eközben néptelenné váltak nyugati végeink, ahová szabadon szivároghattak át a németek, akik már a XI. században a Fertő-tó vidékének etnikailag meghatározó elemeivé váltak. A Stájerországért folytatott hiábavaló küzdelmekből nemcsak hatalmilag, hanem etnikailag is mindig mi kerültünk ki vesztesen, hiszen tovább fokozódott a nyugati peremvidék elnémetesedése.

12. ábra: Erdély a tatárjárás előtt

Szászok jöttek Budára, Egerbe, Esztergomba, Fehérvárra, Kassára és máshová az ipar, a bányászat és a kereskedelem fellendítése céljából. Új településeket alapítottak, például Beregszászt (eredeti neve Lampertszásza volt a telepítő Lampert, Szent László fivére után). Északon a bányák sorát nyitották meg Selmetől Rozsnyóig. Ennek kapcsán törték fel és tették járhatóvá az áthatolhatatlan Zólyomi erdőséget. Keletebbre Abaújban eredetileg 10 falu volt a kezükön. Újabb bevándorlók által gyarapodva onnan terjedtek el Gömörön és Szepesen át Sárosig. Szepesben olyan súlyra tettek szert, hogy még a XIX. században is szász vidéknek számított, bár lakosainak többsége akkorra már nem német, hanem szláv volt.

Mindennél fontosabb az erdélyi szászok telepítése. Erdély egyes vidékei a szó szoros értelmében lakatlanok voltak, így például szebeni peremét csak desertorumként, vagyis pusztaságként emlegették. Oda előbb vallonokat, majd az őket később beolvasztó szászokat költöztettek. Három térséget népesítettek be (lásd 12. ábra): a déli területet, amelyet az adományozóról Királyföldnek neveztek, attól keletre a Barcaságot (Brassó környékét), fent északon pedig Beszterce és Radna vidékét. Ezek a régiók ekkor még nem alkottak egy szász közösséget, sőt maga a Királyföld is több székből állt.

Magyarországot közigazgatásilag megyék alkották, melyek élén ispánok álltak. Eleinte nem járásokra, hanem székekre (latinul: sedes) tagolódtak. A közösségeket választott vagy kinevezett bírák igazgatták. A bíráskodás során csak ők maradhattak ülve: így vált a „szék” bütördarabot jelölő szó közigazgatási fogalommal. Ez az egység másutt elhalt, de a székelyeknél és a szászoknál fennmaradt, náluk viszont ismeretlen volt a megye egysége. Vezetőjük elméletileg a székely, illetve a szász ispán volt. Azonban a kaotikus viszonyok miatt néha a székely ispán igazgatta a szász székek egy részét is, máskor a megyéispán vette át a tisztüket, ismét máskor pedig a vajda.

A szászok megjelentek másutt is, például Kolozsvárott és a bányafalvakban, mint pl. Torockó. Számuk csak erdélyi viszonylatban volt jelentős, hazánk egészét tekintve még nem. De nem a *menyiség*, hanem a *minőség* a döntő. A régen *befogadott* elemeknek hozzánk kellett igazodniuk: ők még nem bírtak sajátos jogokkal. Viszont a *behívott* csoportok azokhoz ragaszkodtak. II. Endre – az András és az Endre egyenrangú névalakok, én a magyarosabb utóbbit használom – a királyföldiek előjogait olyan szinten biztosította az Adreanummal (1224), hogy joggal beszélhetnénk *az első európai etnikai autonómiáról*. A szászok maguk választhatták meg vezetőiket; azok közvetlenül a királyhoz fordulhattak; csak a határokon belül voltak hadiszolgálatra kötelezhetők; idegen nem telepedhetett a területeikre stb. A Királyföldre még magyarok sem költözhettek, a saját országukban!

Az idegeneknek annyira kedveskedtünk, hogy miattuk még a rokonainkkal is csúful bántunk. Valamikor a XI. század során a székelyeket Erdély nyugati bihari pereméről a Küküllők vidékére mozgattuk. Amikor a szászoknak adtuk azt a területet, a székelyeket odébb kényszerítettük mai hazájukba, a Székelyföldre. Az áttelepítés tényét bizonyítja, hogy a Küküllők menti Szászkéz, Szászorbo és Szászsebes települések nevei csengenek vissza a Háromszéket alkotó kézdi, orbai és sepsi fiúszékek neveiben. És bár a székelyek elégedettek mai otthonukkal, a szászoknak juttatott Küküllő-vidék sokkal kellemesebb és termékenyebb táj, mint a zordon-bordon Háromszék.

A szászok mellett oláhokat is hívtunk Erdély déli peremére, az ún. vlachok földjére (az ábrán Fogaras). Itt kell említeni, hogy a szász Királyföld és Barcaság, valamint a Fogarasföld is az egykori erdélyi Fehér vármegyéből szakítottatott ki. Ez furcsa módon történt. A szászok földjein belül, Fogaras és a Barcaság peremén, de még a Székelyföld közepén is királyi fennhatóság alatt maradtak egyes megyerészek. Később a török idők után ezekből Felső-Fehér

néven új megyét alkottak, amely szétszórt darabkákból állt. Miért nem adták mindjárt azokat is a székelyeknek? Lám, milyen a sors fintora: Trianonkor éppen azok voltak többségükben románok által lakottak!

Régen két közel azonos nevű vármegyénk volt: a Dunántúlon Fejér, Erdélyben Fehér. Az előbbi központja Székesfehérvár, az utóbbié Gyulafehérvár. Mindkettő az előkelőségre utal: az előbbi a magyar királyság központja, az utóbbinak pedig hasonló szerepet szánt az erdélyi Gyula. A történelmi Magyarországon volt még más Fehérvár is: Nándorfehérvár (ma Belgrád) és az adriai Tengerfehérvár (ma Zára alatt Biográd).

A szászok beköltözéséig Erdély déli részén Fehér vármegye ugyanolyan lakatlan, rendezetlen térség volt, mint a Felvidéken Zólyom. Igen kaotikus igazgatási viszonyait az 58. ábra sejteti. 1775-ben a megyét két – Alsó és Felső – részre osztották, és jellemző, hogy szétszórt darabkáit csak az 1876-os (!) közigazgatási átszervezéssel számolták fel.

A „hívjad be” szemlélet ellentmondott a szentistváni „fogadd be” intelemnek. Szent királyunkkal szemben uralkodóink már nem ritkán a magyarok kárára az idegeneknek kedveztek és ennek következményeképpen már a tatárjárás előtt idegen erkölcsök és szokások lettek úrrá hazánkban, főleg a kunok beköltöztetése után.

A kunok a várható tatár támadás miatt kéredzkedtek be (1239). A források 40 ezer harcost említene, ami 200 ezer főt jelent. Nem az ismert otthonukba telepítettük őket: a két Kunság csak Károly Róbert korában alakult ki. A Tisza, Maros és Körös folyók közeibe kerültek, de még a távoli Bars vidékére is jutott belőlük, amint a 13. ábra foltjai mutatják. Velük való viszonyunk eleinte nem volt olyan ellenséges, mint hírlik. Haragudtunk rájuk a földművelő életmódunkat megzavaró állattartó szokásaik miatt, de csodáltuk is őket szabadságukért. Vezérüket, Kötönyt, rémhírek alapján ölték meg pesti magyar és német fegyveresek. Erre a kunok rabolva és pusztítva kirohantak az országból. Persze csak a harcosok távoztak el: a köznép jó része továbbra is hazánkban maradt. Később a harcosok is visszatértek, amiről majd a B. függelékben lesz szó.

Nem tudni, hogy mikor és hogyan költöztek be hozzánk a jászok. Annyi biztos, hogy egyes elemeik már a jóval a kun beköltözés előtt megjelentek (lásd a B. függelék).

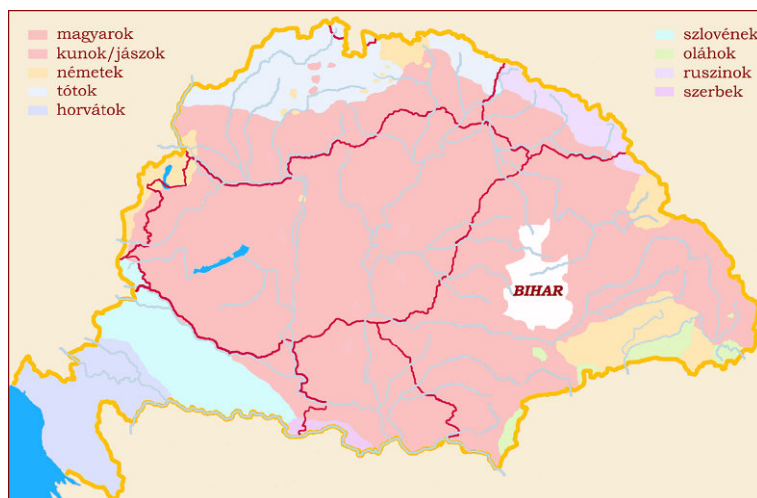
4.7 TATÁRJÁRÁS ELŐTTI ETNIKAI KÖRKÉP

Első évszázadaink igen gazdagok voltak etnikai eseményekben. Helyzetünket két tényező tette különlegessé: egyrészt fel kellett fognunk a népvándorlás utolsó hullámait, másrészt gondoskodnunk kellett a még mindig igen ritka népesség feltöltéséről.

A tatárjárásig az etnikai kép magyar szempontból igen kedvezően alakult. A 2 millió főre becsült összlakosságból valamivel több, mint 1,5 milliót tehetett ki a magyarság és aránya meghaladta a 75 százalékot. A lakatlan terek benépesítése által a kultúrterületek erősen kiterjedtek (kb. 260-280 ezer km²) és belőlük egyre nagyobb részt tudhatott magáénak (kb. 200-220 ezer km²). Bátran kijelenthetjük, hogy **1240-re a Kárpát-medence nemcsak hatalmi, hanem etnikai értelemben is magyarrá vált.**

NÉPESSÉG 1240-ben	ezer fő	százalék
teljes népesség	2.000	100,0
magyarok	1.520	76,0
nem-magyarok	480	24,0
horvátok és déli szlávok	150	7,5
északi szlávok	130	6,5
jászok-kunok	100	5,0
németek	50	2,5
oláhok	30	1,5
mások	20	1,0

A magyarság magas szaporodási rátája (évi 3-4 ezrelék) révén szépen növekedett. A kis népsűrűség kedvezett a népesség homogenizálódásának és elterjedésünknek. Noha az asszimilálódás nem volt rohamos és újabb idegen rajok színesítették az etnikai palettát, soraink a beolvadás által is gyarapodtak. Így hát a tatárjárás előtt a magyarság kitöltötte a Kárpát-medencét, kivéve a földrajzi Felvidéket, Erdély déli harmadát és északkeleti sarkát, továbbá a Dráva-Duna vonalától déli területeket, ahol csak egy Verőcétől keletre szélesedő sávban honosodott meg. A volt gyeplőkön és a folyók mellett akadtak még lakatlan területek, amiket az alábbi ábra már nem mutat. Viszont fontos, hogy az Erdély nyugati határát képező Bihar hegység óriási, megyényi tömbje még ekkor is néptelen volt.

13. ábra: A Kárpát-medence etnikai képe 1240 táján

Az ábrákon csak azt lehet mutatni, hogy egyes térségek benépesedtek. Ez nem jelenti azt, hogy rajtuk egyformán sűrű volt a népesség. A Felvidéken az erdővonal fölött, Máramarosban, a történelmi Erdély teljes egészében, Krassóban és Szörényben, továbbá a Dráva-Száva közén a népsűrűség igen alacsony volt. Ez az oka annak, hogy bár például az északi szlávok eléggé nagy területet foglaltak el, lélekszámuk mégsem volt jelentős.

Sokan úgy gondolják, hogy a magyarság a török időkig megőrizte a tatárjárás előtti 75-80 százalékos súlyát. Ez alapvető tévedés. A magyarság aránya sohasem érte el a 80 százalékot és a 75 százalékos „álomhatár” közelében is legfeljebb csak egy-két évtizedig mozgott. 1240 tájára jutott el az etnikai delelőre úgy arányát, mint elterjedését tekintve. Később mindkét téren erősen romlott a helyzete: a súlya is, az általa benépesített terület is csökkent.

A terjeszkedés és letisztulás nem csak ránk volt jellemző. Horvátország csatolásával elkezdődött a *horvátok* előrenyomulása, ami együtt járt a Dráva-Száva közén élt anonim szlávok asszimilálásával. A Kárpát-medence délnyugati sarkában kialakult egy kompakt délszláv etnikai tömb, bár az összterületnek egyelőre csak a 10 százalékát érintette. Hasonló folyamat vette kezdetét északon is. A *nyitrai szlovének* kelet felé terjeszkedtek és lassan egyneművé váltak, jóllehet még messze nem alkottak olyan egységes népet, mint a horvátok. Mivel a Felvidéken magyarok is éltek és éppen ebben a korban telepedtek meg a németek, arrafelé még nem körvonalazódott ki a kompakt szláv tömb.

Határaink mentén már feltűntek a *ruszinok* és a *rácok* is. Lélekszámuk csekély volt: külön-külön pár ezer főre tehető. A rácokra figyelni kell, mert a Szerémségben vetették meg a lábukat, amely már Szent István korában is az ortodoxok hídfőjének számított. A *jászokról* és *kunokról* csak annyit, hogy még nem hajlottak a beolvadásra, mint ahogyan tőlünk eltérő szokásaik miatt a görögök, izmaeliták, örmények, zsidók és *oláhok* sem. Az utóbbiakat mi telepítettük 1200 körül a Fogarásföldre és a Barcaság peremére határőrző feladatokra, alig ismert körülmények között. Addigra felerősödött a spontán beszivárgásuk is a déli-délkeleti – főleg krassói és hunyadi – folyóvölgyek mentén.

A *németeket* részben mi telepítettük a városainkba, a Felvidékre és Erdélybe. Mellesleg nemcsak a szászok, hanem a svábok is igen korán, már a XII. században, megjelentek nálunk, főleg a Bácska déli peremén. Részben jöttek ők hívás nélkül is: nyugati végeinket jóval a tatárjárás előtt a beszivárgó szomszédok foglalták el. Ezért feltehető, hogy a fentebb mutatott lélekszámuk alábecsült. A németek alapvetően pozitív szerepe sok visszasszággal párosult. Nem csak az erdélyi szászok elzárkózására kell gondolni. Az 1218-25 között Budára települt és más városokban, pl. Kolozsvárott, élő németek a magyar polgárságot elnyomták, amiről az 5.2 pont fog beszámolni. Itt egy másik érdekes esetre hívom fel a figyelmet.

II. Endre 1211-ben a Német Lovagrendet hívta be a Barcaságra (Brassó vidékére) a kunok térítési szándékával. Kiváltságait 1222-ben megerősítette. Kezdetben a dolgok jól mentek, azonban a rend önállóságra tört. Jogtalan foglalatásokba kezdett, zaklatta a lakosságot, majd a területet önkényesen a pápának kínálta fel. Ezt Endre nem tűrhette: 1225-ben fegyverrel zavarta ki a renitenskedőket. Ez az első eset, amikor az idegenek befogadásának az elmélete látványosan megbukott a gyakorlatban. A Lovagrend példája általános tendenciát mutat: az új jövevények nem tisztelték a magyar törvényeket és szokásokat, és mivel megengedtük nekik, a fejükre nőttek. Méghozzá már akkor is külső támogatással, mert például a pápa mindenben a lovagokat kedvezményezte és Magyarország szuverenitása egy cseppet sem érdekelte.

Mindent egybevéve sokkal jobban kellene figyelnünk arra, hogy a tatárjárás előtti korra nemcsak a magyarság gyarapodása és elterjedése volt jellemző, hanem más itt élő népek is egyneműsödtek és terjeszkedtek, illetve új elemek jelentek meg a Kárpát-medencében (oláhok, rácok, ruszinok), amelyek idővel komoly szerephez jutottak.

4.8 A TATÁRJÁRÁS UTÁN

Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy a döntő etnikai váltások csak a hódoltság során következtek be: volt ugyan tatárjárás is, de csapásait hamar kihevertük. Ez a kép nem felel meg a valóságnak. A tatárjárás sokkal jelentősebb mértékben járult hozzá Trianon első mozgatórugójához, a térség elmagyartalanodásához, mint feltételezzük. Ezért körül kell járni etnikai következményeit, amelyeket nem súlyuknak megfelelően szemlélünk. Egy összetett közvetlen és két közvetett hatást kell megértenünk.

A közvetlen hatás három tényezőben jelentkezik. Az első az *elpusztultak abszolút száma*, amely minden vélemény szerint jelentős volt: pesszimista nézetek szerint elérte az 50 százalékot, azaz kereken egy millió főt tett ki. Az optimisták csak felére taksálják a veszteséget, de az is félmillió lélek! A második az *elpusztultak etnikai megoszlása*. A déli szlávokat a dúlások nem érték el. Az északiaknak volt hol elrejtőzniük csakúgy, mint az erdélyi lakosság nagy részének. A szászokat úgy-ahogy védték a falaik. A tatárok a sík- és dombvidékeken okozták a legkomolyabb károkat, ahol főleg magyarok laktak, tehát a tatárjárásnak főleg mi voltunk a szenvedő alanyai. Ezt mutatja a harmadik tényező, a *területi veszteség* is. A magyarság csak nemrégén áramlott ki a központi régiókból a folyóvölgyekbe és Erdély keletibb tájaira. A tatárok pont ezeken a vidékeken vonultak fel, ezért a frissen magyarrá vált területekről népünk szinte maradéktalanul eltűnt.

A közvetett hatások közül első az, hogy megcsappantak népünk etnikai tartalékai:

népünk már csak a természetes szaporodása által gyarapodhatott.

Már keletről sem vettek körül félrokon népek, amelyek beköltözésükkel növelhették volna lélekszámunkat. Ugyanakkor megindult felénk az oláhok, a ruszinok, sőt immár a szerbek kiapadhatatlan áradata, és ők egyáltalán nem hajlottak a beolvadásra. A Kárpát-medencében kialakult etnikai vákuum jóval a török idők előtt az etnikai arányok számunkra kedvezőtlen eltolódásához vezetett. A másik közvetett hatás az említett ürrel kapcsolatos. A földet meg kellett művelni, de nem volt elegendő munkáskéz és szükségessé vált a tömeges betelepítés. Csakhogy az már nem az idegenek befogadásának a tetszetős elméletén alapult, hanem a gyakorlat kényszerítette ki. Ebből az következett, hogy

már nem tartottuk fontosnak az etnikai folyamatok irányítását.

Már nem magyarok közé, zárt tömbökbe és jól ellenőrzött akciókkal költöztettük be az idegeneket, hanem jöttek ők maguktól is a magyarok volt helyére, bárhová, a helyi földesúri akarat szerint. A központi hatalom meggyengülése miatt a telepítéseket – egyes jelentősebb, tömeges mozgások kivételével – már senki se tudta ellenőrizni.

1241-ig népünk helyzete remekül alakult. A természetes szaporodás, az összeolvadás és a beköltözők asszimilálása által abszolút számban is jól gyarapodtunk és arányunk is fokról-fokra nőtt. A szinte üres Kárpát-medencében tág lehetőség nyílt a terjeszkedésre: úgy tűnt, hamarosan teljesen magyarrá fog válni. Előre araszoltunk a folyóvölgyekben a peremvidékek felé és belaktunk olyan elhagyott térségeket is, amilyenek Erdély távoli tájai voltak. Azonban a gyors növekedés dacára sem voltunk elegendően, ezért egyes térségekbe – például a Dráva-

Száva közére – továbbra sem jutottunk el, bár az már csak idő kérdése volt: a lehetőség nyitva állt előttünk. A gyér népesség kiegészítésére szívesen fogadtunk idegeneket, ami a tudatos irányítás és a betelepülők egyelőre csekély száma miatt eleinte nem okozott gondokat. Ezeknek a biztató kilátásoknak vetett véget a tatárjárás.

Magyarország hatalomként megingott, amit mások azonnal kiaknáztak. Nemcsak az ellenséges német szomszédok, akik el akarták orozni nyugati végeinket, hanem a barátunk vélt horvátok is, akik kihasználva időleges gyengeségünket azonnal el akartak szakadni tőlünk és rengeteg galibát okoztak nekünk.

A **magyarság** mindenütt visszaszorult. A tatárjárással megindult a Kárpát-medence etnikai szétforgácsolódása. Népünk eltűnt a felvidéki folyó völgyekből, ahová többé már nem is tért vissza. Nem maradt ereje arra, hogy benépesítse Erdély gyéren lakott tájait. Nem tolta előre állásait a Dráván túlra, sőt ottani korábbi telepei is felszámolódtak. A nyugati határszél elnémetesedése is a tatárjárás miatt erősödött fel. Amikor IV. Béla menekülni kényszerült, ausztriai Frigyes befogadta őt, de fogolyként kezelte és három megyénket követelte tőle szabadsága fejében. Bár azokat még visszaszereztük, a németek újra meg újra elorozták őket tőlünk és nyugati végeinkről a magyarság lassan-lassan eltűnedezett.

Világos, hogy a Medence elmagyartalanodását nem a hódoltságnak kell tulajdonítani: nem Mohácstól (1526), hanem Mohitól (1241) kell számítani. Ezért nem anakronizmus már a tatárjárás kapcsán Trianont kiáltani. Vajon miért nem magyarok lakják ma Kismartont, Nagyszeben, Eperjest vagy Zágrábot? Netán a huszadik századi francia ármány miatt? Kismartont a németek vették el, amikor nyugati peremvidékünk zálogba került és azóta gyakorlatilag csak németek laktak. Nagyszeben területét mi adtuk a szászoknak abban a reményben, hogy megvédenek minket a keleti ellenségektől. Reményünk nem vált be, viszont a Szászföld a tatárjárás miatt lassan éppúgy elrománosodott, mint Erdély magyar vidékei. A tatárjárás előtt Eperjes még magyar város volt. Viszont Sáros megye a tatárjárás során elnéptelenedett és északi és középső régióiban – Eperjesen és attól északra – már sohasem laktak jelentős számban magyarok. Végül Zágrábot Szent László alapította, de a tatárjárás miatti megfogyatkozásunk miatt sohasem birtokolhattuk etnikailag is. Megtehettük volna talán valamikor, ha nem következik be a tatárjárás.

Az nemcsak hogy megállította, hanem meg is fordította a számunkra kedvező etnikai folyamatokat. Hatalmi értelemben még Magyarország töltötte ki a Kárpát-medencét, de etnikai tekintetben már nagyon sokat romlott a magyarság helyzete. A tatárjárás előtti háromnegyedes aránya (75%) a dúlás következtében kétharmad alá (65%) csökkent és már nem működtek olyan tényezők, amelyek ezt a tendenciát megfordíthatták volna. Kismarton, Eperjes, Nagyszeben és Zágráb a tatárjárás miatt elmagyartalanodott, illetve magyarrá sohasem vált környezete együttesen mintegy 25 ezer km²-nyi területet tesz ki. Pedig ezek csak a mondanivaló szemléltetésére kiválasztott példák.

A magyarság mindenkori etnikai helyzetének a megítélésekor sokan csak az *abszolút lélekszámra* és a *relatív súlyra* gondolnak elfeledkezve a Kárpát-medence végső sorsát meghatározó harmadik tényezőről: a *területi eloszlásról*. Egyszerű példával élve hiába élt sok magyar és mindig többségben a Duna és a Tisza vidékén, ha a magyarság sohasem került többségbe vagy megritkult a négy égtáj szerinti peremvidékeken, vagyis ha azokat etnikailag sohasem hódítottuk meg, illetve hamar elveszítettük. A tatárjárásnak nem annyira a közvetlen népiirtás, mint ezen közvetett hatás által volt meghatározó szerepe.

A tatárjárás után a magyar etnikai határok már csak a Székelyföldön, valamint itt-ott a Duna déli szakasza mentén érték el az országhatárt.

A fejezet nem zárható le az **erkölcsi hanyatlás** említése nélkül. 1241-ig a keresztény erkölcs uralkodott nálunk. A tatárjárás után a Kárpát-medencét idegenek lepték el. Hazánkat ők már semmivel sem gazdagították, mint egykor a latinok, szászok, zsidók, izmaeliták tették. Éppen ellenkezőleg:

fellazították az etnikailag kompakt és erkölcsileg szilárd magyarságot.

IV. Béla látta ezt a romlasztó folyamatot és még le tudta fékezni, de megállítására már nem volt képes. A keresztény erkölctől elfajzott utódai pedig nem is akarták.

5. „ARANYKORSZAK” (1302-1520)

5.1 NEM MINDEN ARANY...

Hazánk életében két viszonylag békés időszak volt, melyekben szépen gyarapodott, úgy-ahogy elkerülte a betolakodókat és a háborúkat. Az első a tatárjárásig tartott, a második a jelenleg tárgyalt kor. Ezeregyszáz esztendőből négyszáz évnyi elégedettség adatott népünknek, és ez végeredményben nem is olyan kevés!

Amikor költőink a régi dicsőséget sírták vissza, Szent István és Szent László, Nagy Lajos és igazságos Mátyás fényes országlására gondoltak, melyek során békén éltünk és növekedtünk. Ezekben a periódusokban méltán beszélhetünk „nemzeti nagylétről”. Ha a kifejezést olvassuk, természetesen a magyar nemzetre gondolunk, mint ahogyan a költő is tette, amikor leírta. Dehogyan figyelünk arra, hogy akkoriban még nem is voltak klasszikus értelemben vett valódi nemzetek! Ha Magyarország nagy volt, a magyarok is azok voltak, mert a kettő ugyebár együtt jár. Avagy mégsem?

Ha úgy lenne, akkor ennek a fejezetnek nem lenne sok értelme, hiszen csak annyit mondhatna el, mint az iskoláskönyvek: e századokban Magyarország és a magyarság szépen virágzott. Sajnos ez nem felel meg a valóságnak. Ami országunk hatalmi helyzetét illeti, látszatra még valóban nagyok voltunk. Viszont a magyarság etnikai tekintetben gyorsabban kezdett hanyatlani, mint országa. Erről lesz szó az alábbiakban.

5.2 A KÉT ANJOU

Utolsó árpádházi uralkodóink idején a hatalmat kiskirályok birtokolták, akik nem voltak tekintettel sem az ország, sem népe érdekeire. III. Endre halálát követően egymással civakodtak, mindegyikük az általa irányítható bábót kívánva látni a trónon. Nagy szerencsénk volt, hogy végül Károly Róbert lett az uralkodónk (1308). Őt joggal nevezhetnénk „harmadik országépítőnek”, mert tett annyit e hazáért mint a „második országépítő”, IV. Béla, sok szempontból sikeresebben is. Noha Károlyt „idegen” volta miatt egyesek nem kedvelik, mégis a legnagyobb uralkodóink közé kell sorolnunk.

Neki köszönhető a kiskirályok uralmának a felszámolása és a közigazgatás modern átszervezése, miszerint a volt királyi megyéket a nemesek irányítására bízta. Ami minket most közelebből is érdekel: újra központi kontrol alá vonta az etnikai csoportokat. A székelyeket és a szászokat megyéktől független ispán(ok) alá rendelte, de székbíróik magához a királyhoz is fordulhattak. A horvátokat és szlavónokat bán, a bosnyákokat zsupán, a kunokat és jászokat főkapitány, a szepesi szász lándzsásokat örgróf igazgatta.

A 14. ábra mutatja hazánk állapotát Károly trónralépésekor. A király csak a pirossal jelzett terület birtokában volt: ide vezetett IV. Béla „privatizációs” politikája. Várokra szükség volt, de építésükre nem volt központi forrás, ezért magánosítani kellett. A király jóformán kiárulta az egész országot. Megyényi térségek jutottak a kiskirályok birtokába. Ebből a káoszból Károly teremtett rendet. Ha mást nem ért volna el, már ezért is nagy uralkodónak kellene tartanunk, de persze egyéb érdemei is voltak.

14. ábra: A kiskirályok birtokai

Ő virágoztatta fel a városokat. Az más kérdés, hogy pozitív tettének voltak negatív kísérő-jelenségei is. A többnyire német lakosú városok szövetségeket kötöttek egymással (például a sárosi pentapolis), amivel a magyar megyék befolyásának a csökkentését célozták. Kialakult a város-megye ellentét, amely végigkísérte századainkat (vö. „A fekete város”). A német *patrícusok* meggátolták, hogy az irányításban a magyar *plebejusok* is részt vegyenek. Bár itt főleg a gazdag/nem gazdag ellentétéről, a jussok átörökítéséről volt szó, a jelenségnek volt etnikai vonzata is. Például Budán (valamint Kolozsvárott) csak az tölthette be a bírói tiszte, akinek mind a négy nagyszülője német volt.

Anjou királyunk nemcsak belső viszonyainkat rendezte el, hanem békés külkapcsolatokra is törekedett. Hozzá fűződik a visegrádi találkozó (1335), amivel létrejött az első európai unió a cseh, lengyel és magyar érdekek egyeztetésével. Valójában a találkozó nem hármas, hanem négyes volt: jelen voltak a bajorok is. Azonban ezt a szocializmus korában nem volt illő említeni, azóta pedig – úgy látszik – elfeledkeztünk erről. Kerülte a háborút, de ragaszkodott ahhoz, ami a miénk. Visszavette a másoknak kényszerűen átengedett (pl. Pozsony), a mások által elorzott (pl. Muraköz) vagy elszakítani óhajtott (pl. Szörényi bánság) területeinket.

Történelemkönyveinkben többször talákoztam olyan kitétellel, amely egykori magyar területnek a visszavételéről szól. Ebben az a megdöbbentő, hogy elfelejtik megemlíteni, hogy miként veszítettük el a kérdéses területet. Pl. leírják, hogy Muraköz hosszú ideig az osztrákok birtokában volt. Azt viszont nem, hogy mikor, miért és hogyan került oda...?

Sajnos Károlynak sem sikerült minden. Uralkodása előtt az oláh Basarába volt a fogarasi vajda. Neve alapján nem is oláh, hanem kun származék volt. Királyunk központosító akciói miatt távoznia kellett az országból. 1324-ben kíséretével a Kárpátoktól délre vonult, ahol az oláhok addig csak helyi közösségekben éltek. Ezeket Basarába módszeresen felszámolta, megalapítva a *havaselvi oláh vajdaságot*, amit róla Basarábiának is hívtak. **Ezzel létrejött az első román állam**, aminek a fontosságát fölösleges ecsetelni. Basarába el akarta szerezni tőlünk a Szörényi Bánságot, bár sikertelenül és Károlyt csatában is legyőzte. Ám a végeredmény így sem lehetett kétséges: a Havasalföld magyar hűbér lett, amit görög neve (Ungro-Valachia) is jelez. Ettől fogva a havaselvi vajdák folyton lázadoztak ellenünk és arra bíztatták moldvai rokonaikat is; szóval velük csak nyűgöt vettünk a nyakunkba.

Károly Róbert ugyanazt jelentette fia, Nagy Lajos számára, mint egykor Géza Istvánnak: előkészítette az utat utódja nagysága felé. Lajos óriási birodalmat kovácsolhatott össze (lásd 15. ábra), amelynek a szólás szerint három tenger mosta a partjait.

A szólásnak nincs alapja. Hazánknak mindig csak egyetlen tengere volt: Horvátország révén az Adria. Hűbértartokaink (Bulgária és Moldva) átmeneti kijáratot adtak a Fekete-tengerre. Viszont a Balti-tenger sohasem mosta magyar föld partjait, mert Lengyelországot – amely egyébként sem volt hazánk része – a Német Lovagrend állama választotta el tőle.

15. ábra: A Magyar Birodalom Nagy Lajos halálakor (1382)

Lajosról a megérdemelnél többet feltételezünk. Sok nála jobb uralkodónk volt, de csak őt illetjük a „Nagy” jelzővel. (Krónikáink itt-ott III. Bélát is „Nagy”-nak nevezték, sőt elődjére, II. Gézára is alkalmazták a jelzőt, azonban a történészek nem vették át ezt a minősítést.) Lajos csak formálisan volt Lengyelország királya, a lengyelek nem kedvelték és az érzés kölcsönös volt: nem is időzött ott hosszabb ideig. Lengyelország vezetését előbb anyjára, majd Hedvig lányára bízta. Őt a lengyelek már nemcsak megszerették, hanem Jadviga néven ma is saját nagy szentjükként tisztelik a litvánok megtérítése – no és persze meghódítása – miatt.

A Toldi monda, a Lackfiak hőstettei ne tévesszenek meg bennünket! Sajnos Lajos életének nagy részét az értelmetlen és eredménytelen nápolyi hadjáratok töltötték ki. Ezt az intrikáktól

terhes rémtörténetet nem akarom felidézni; legyen elég leszögezni, hogy általa semmivel sem gyarapodtunk. Viszont azt is el kell mondani, hogy jogosan tartjuk Lajost az utolsó magyar, sőt akár európai lovagkirálynak. Ellenfeleivel nemesen bánt és a keresztényi erkölcsök védelmezőjeként lépett fel egy olyan korban, amely azokat már megtagadta. Gondoljunk csak a pápaság akkori – legsötétebb – avignoni korszakára!

Ennél is fontosabb, hogy Lajos volt az utolsó királyunk, aki még a súlyának megfelelően próbálta kezelni a török veszélyt – bár annak távlati hatásait nem érzékelhette – és aki még ragaszkodott a szentistváni elvekhez. Déli tartományainkat azért erősítette meg és bővítette az ún. vidini Bulgáriával (Bulgária északi fele), hogy gátat vessen a törökök előretörésének, hiszen ők már 1361-ben elfoglalták Drinápolyt. Itthon arra törekedett, hogy a beköltöző idegenek a nyugati keresztényi eszményeket és szokásokat kövessék.

Az utóbbi téren nem járt sikerrel. Erdélyt és déli peremvidékünket nagy tömegekben árasztották el főleg az oláhok, de részben már a szerbek is. Finoman fogalmazva ők egy másféle kultúrkörből érkeztek. Ámbár a keleti keresztény *teológia* alig tért el a nyugatitól, a *vallásgyakorlatot* tekintve más volt a helyzet: a keleti vallást babonák és olykor – hm – furcsa szokások kísérték (pl. a több napja halottak csókolgatása). Az igazi főfájást az okozta, hogy az ortodox lakosság a mindennapi életben is egyházi vezetőire hagyatkozott, akik a határainkon kívül éltek és ebből adódóan itthoni világi vezetői szinte képtelenek voltak irányítani.

Lajos a korát meghaladó módon türelmes volt, amit pl. az is bizonyít, hogy a munkácsi ruszinoknak kolostort adományozott (lásd 3.3.4 alpont). Azt viszont nem tűrhette el, hogy népe a balkáni szabályok szerint éljen. Ezt a hatást úgy akarta megkerülni, hogy az ortodox papokat püspökeink alá rendelte. Vagyis egyféle vallási uniót óhajtott volna (a valódira csak a XVIII. században került sor), de szándéka megtört a pópák ellenállásán. Még az is megfordult a fejében, hogy kiűzi őket az országból, de az ortodoxia addigra már annyira elterjedt, hogy erre a lépésre nem számhatta el magát. Így az ortodox már az ő korában megtört vallás lett, jöllehet ezt a jelzőt csak jóval később alkalmazták rá. Megjegyzendő, hogy a zsidók kitiltását célzó rendeletét pedig akkor kellett vissza vonnia, amikor anyagilag bajba került ...

Lajos védelmi zónát akart kiépíteni a Kárpátoktól keletre a tatárok és a litvánok ellen. Magyar telepéseket küldött oda (lásd a B. függelék csángók alcímét). A szervezéssel azt az oláh Dragost bízta meg (1346), aki a bereg-ugocsa oláhság ispánja volt. Lajos ezen szándéka sem vált be, mert Dragos ellenlábasa, Bogdán lett Moldva (görögül: Mauro-Valachia) vajdája. **Így létrejött a második román állam**, a havaselyi vajda alig titkolt támogatásával. Bár egyelőre Moldvát is visszatértítettük a magyar hűbérre, az oláhsággal kapcsolatos gondjaink magva már ott el is volt vetve.

A vajda szó szláv eredetű és első számú hadi vezetőt – azaz hadnagyot – jelent. Régen így hívták Erdély első emberét. Később abból származott a román fejedelmek címe, majd végül a tőlünk elorzott déli területek neve (vö. Vojvodina, azaz Vajdaság).

Általában egyenlőségelet szoktunk tenni a két oláh vajdaság, Havasalföld és Moldva közé, mivel egyformán viselkedtek velünk szemben: ha szükségük volt ránk, látszólag behódoltak nekünk, egyébként gáncsoltak minket, ahol csak tudtak. Ne vessük ezt a szemükre, rövidesen a török idők alatt Erdély is efféle hintapolitikát követett. Azonban a kettő története teljesen más. Nagy Lajos halála után Moldva sokkal inkább Lengyelország vazallusának számított, mint magyar hűbérnek, míg Havasalföld továbbra is kötődött hozzánk. Pedig ott szinte alig éltek magyarok, miközben Moldva lakosságának – állítólag – még a XIX. század elején is a magyarok tették ki az egyötödét.

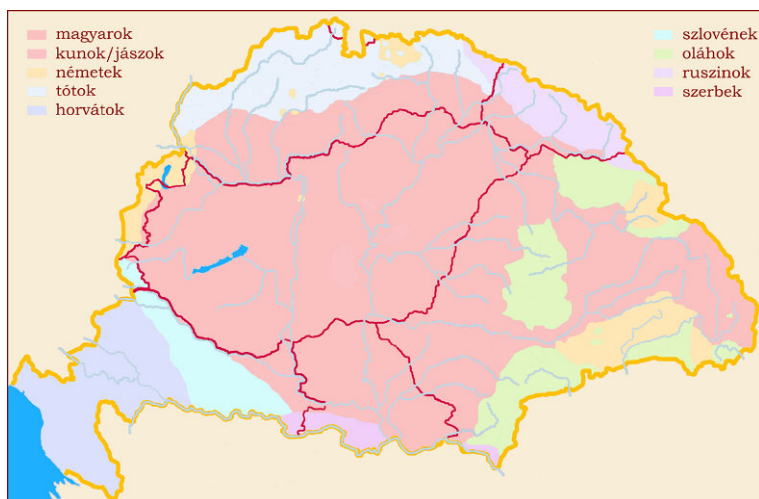
5.3 OLÁH BEÖZÖNLÉS ÉS EGYÉB VÁLTOZÁSOK

Rossz tájékozottságunk miatt úgy tudjuk, hogy az oláhok csak a hódoltság során váltak a Medence jelentős etnikai tényezőjévé. Ez tévedés: mindjárt a tatárjárás után megindult felénk az oláh áradat. Az oláhok háromféle módon jutottak Magyarországra.

Egyrészt *beengedés* által. A gazdasági körülményektől kényszerített és a tatároktól tartó oláhok csoportokba tömörültek, vezetőt fogadtak fel, aki (a kenéz>knyáz) a hatóságoktól formálisan kérte a beköltözésre szóló engedélyt. Azt ritkán tagadták meg és nagyon komolyan vették. Jellemző, hogy az egyeztetéssel megbízott kalocsai érsek 1334-ben háromnegyed évig tárgyalt (!) egyetlen oláh csoport befogadásának a feltételeiről. A méretekre jellemző, hogy Erdély délnyugati részén és attól nyugatra sorra születtek az oláh kerületek (provincia valachialis), amelyek közül csak néhány nevét említem: Almás, Bél, Déva, Hátszeg, Hunyad, Ikus, Jófő, Karánsebes, Komját, Lugos, Omlás, Világos. Erdély északi peremén, a Tisza ottani vidékén hasonló volt a helyzet, de ott az oláhokat közös ispán igazgatta (vö. Dragos).

Másrészt az oláhokat földesuraink *hívták be*, a hatóságok megkerülésével. Ez a mód főleg Erdély középső harmadára volt jellemző. Erdély északi és déli vidéke a tatárjárás előtt is lakatlan volt, viszont a Mezőségről a tatárjárás során pusztult ki a magyarság és pótolni kellett a föld megműveléséhez szükséges munkaerőt. A földesurak innen-onnan elcsábított oláhokkal népesítették újra Belső-Szolnok, Doboka, Kolozs és Torda megye elnéptelenedett területeit, amelyek már ekkor teljesen elrománosodtak.

Végül az oláhok engedély és hívás nélkül is *beszivárogtak*. Arad, Hunyad, Krassó és Zaránd megyéinken észrevétlenül áthatolva jutottak fel Biharig és Szilágyig, új telepek (novae plantationes) tucatjait hozva létre. Emellett sokan nem a falvakban telepedtek meg, hanem továbbra is a kóborló pásztorok életmódját folytatták. A Bihar vidéki vad oláhok voltak a „mócok”, akik 1767-ben, majd 1848-ban annyi gondot okoztak nekünk.

16. ábra: A Kárpát-medence etnikai képe 1350 táján

A fentiek miatt az *oláhság* már a XIV. században a Medence alapvető etnikumává vált. Körbefolyta az erdélyi magyarságot: Erdély déli és északi peremén (fől a Tiszáig), illetve Erdélytől nyugatra a Bihari és a Krassó-Szörényi hegységben az oláhság került túlsúlyba. Az erdélyi magyarságot csak két sáv kötötte össze az alföldivel: északon egy szélesebb a Meszes, délen egy keskenyebb a Maros mentén. Bár az oláhok még kevesen voltak (lásd a táblázatot), ne tévesszenek meg a számok. Erdélynek és környékének a lakatlan vagy a tatárjárás alatt elnéptelenedett tájait az oláhság vette birtokba (lásd a 16. ábrát) úgy, hogy azokra már soha nem jutott vissza a magyarság. Elegendő két példára utalni. Az egyik a Bihar hatalmas, több mint 10.000 km²-es tömbje. A másik az ún. Kővár-vidék, amely később a Partium része volt. Itt Dragos és utódai a XIV. században 130-150 falut birtokoltak, amelyek között már akkor is alig akadt olyan, amelyben magyarok is éltek!

A tatárjárás a Kárpát-medence más régióiban is érezte közvetett etnikai hatását. A Felvidék nyugati határa mellől visszaszorult a magyarság. A szászok által Szepesben régen még szétválasztott nyugati és keleti tót népesség összeért. Északkeleten a ruszinok lejjebb húzódtak a hegyekből az Alföld pereméig. Nyugaton a németek, délnyugaton a horvátok tolták előrébb etnikai állásaikat. Ezenkívül jóllehet táblázatunk még nem mutatja ki a szerbeket, hazánk déli peremén már ők is megjelentek.

NÉPESSÉG	1240-ben		1350-ben	
	ezer fő	százalék	ezer fő	százalék
teljes népesség	2.000	100,0	2.500	100,0
magyarok	1.520	76,0	1.620	64,8
nem-magyarok	480	24,0	880	35,2
horvátok és déli szlávok	150	7,5	250	10,0
tótok	130	6,5	200	8,0
ruszinok			30	1,2
németek	50	2,5	150	6,0
oláhok	30	1,5	150	6,0
jászok-kunok	100	5,0	80	3,2
mások	20	1,0	20	0,8

A XIV. század közepén a Medencének csak 2,5 millió lakosa volt, alig fél millióval több, mint a tatárdúlás előtt. A veszteséget nem sikerült pótolni, mert 1347-1350 között óriási pestisjárvány dühöngött: Európában közel minden harmadik ember meghalt. Nálunk főleg a magyarok alföldi régiót sújtotta. Ezért inkább optimista, semmint pesszimista becslés szerint népünk lélekszáma 1350-ben kb. 1,6 millió fő lehetett. Ez azt jelenti, hogy a tatárjárás előtti 76 százalékhöz képest aránya 65 százalék alá esett vissza, amint a fenti táblázat mutatja, az összehasonlíthatóság kedvéért az 1240-es adatok mellett. (Mások ki tudja milyen alapon, a világosan látható tendenciák ellenére azt feltételezik, hogy a magyarság még növelte is a súlyát a tatárjárás után. Ez érthetetlen és tarthatatlan optimizmus.)

A magyarság részben regenerálódott és népsűrűsége a különböző csapások dacára is nőtt a *központi területeken*. Viszont abbamaradt a *peremvidékekre* való előretörése és a hegyi folyóvölgyekből mindenfelé eltűnedezett. A *lakatlan térségek* benépesítésére már végleg nem jutott ereje, ezért azokat mindenütt nem-magyarok foglalták el. Miközben arányunk csökkent, a többi nép növelni tudta a súlyát, leginkább az oláhok.

Nagy Lajos uralkodása alatt Magyarország eljutott dicsősége csúcsára, azonban már érezni lehetett a tatárdúlás közvetett hatásait, amennyiben a magyar nép korábban szilárd etnikai túlsúlya napról-napra érezhetően csökkent.

5.4 FENSÉG ÉS TEHETETLENSÉG

Lajos halála (1382) után csak huzavonák után választottuk királlyá Zsigmondot (1387). Addig lovagkirályunk birodalma szanaszét hullott. Moldva a lengyelekhez pártolt, Havasalföld önálló lett és bekebelezte a Szörényi Bánságot. Bosznia, Szerbia és Bulgária elváltak tőlünk. A dalmát városok Velence felé orientálódtak. A horvátok is meg akarták ragadni az alkalmat az elszakadásra. Ellenkirályt választottak II. (Kis) Károly személyében, elfoglalták Szlavóniát, zaklatták a Dráva-Száva közét, még Erzsébet anyakirálynét is meggyilkolták.

Zsigmondnak nem volt könnyű dolga. Egyszerre több irányban kellett hadakoznia hol az oláh vajdákkal, hol a szerb és bosnyák uralkodókkal, hol a horvátokkal, hol Velencével. Német-római császári aspirációi miatt beavatkozott Cseh- és Lengyelország ügyeibe. Emiatt összeütközésbe került a morva őrgrófokkal és az osztrák hercegekkel. Végül megválasztották német királynak (1410), aminek azonban nagy ára volt.

Német királyként jó döntéseket is hozott, bár a konstanzi zsinaton (1414-18) játszott szerepe kétféleképpen. A zsinat vallási megújulást eredményezett, viszont az küldte máglyára Husz Jánost. Ezért a csehek meggyilkolták Zsigmondot. Ez pedig azzal járt, hogy királyunk vég nélküli – többnyire vesztes – háborúskodásba kezdett a huszitákkal, akik rajtuk torolták meg sérelmeiket. Zsigmondot magyar uralkodóként sem igazán dicsérhetjük. A megválasztása körüli huzavonák miatt nem szenvedhette a magyarokat és alig-alig tartózkodott nálunk. Eltávolította a hatalomból a magyar főurakat, idegenekre testálva a legfőbb tisztségeket. A temesi bán Ozorai Pipo lett; az erdélyi vajda tisztét a lengyel Stiborici Stibor töltötte be; Pozsonyba német ispánt, Zágrábba horvát bánt ültetett. Uralkodása végén megbékélt velünk, „haza” költözött és kerülte az idegeneket. Azonban addigra a dolgok végleg rosszra fordultak.

Az országot belső viszályok dúlták, határain pedig feltűnt az új félelmetes ellenség. A törökök az első rigómezei csatában (1389) szétverték a szerb-bosnyák szövetségeseket, elfoglalva a szerb királyságot és sakkban tartva a bosnyákokat. (N.B.: Rigómező a mai Koszovo Polje.) Rögtön ezután, vagyis *1390-ben törtek be legelső ízben Magyarország területére* Krassó, Temes és Szerém megyékbe, tehát még kerekén 130 esztendőnk lett volna a török veszély elhárítására. Majd látni fogjuk, hogy mit (nem) tettünk meg annak érdekében. A török 1393-ban elfoglalta Bulgáriát, 1394-ben a Havasalföldet és azután minden évben feldúlta déli végeinket, Erdélyt (a Barcaságot) is zaklatva. 1414-től kezdve már Szlavóniát és a Dráva-Száva közét is rendszeresen pusztította.

Zsigmond nem mérte fel a török veszély súlyát. Ugyanúgy sikertelenül harcolt velük, mint más ellenfeleivel, főleg az egykori magyar hűbértokok (Bosznia, Szerbia, Havasalföld) visszaszerzéséért. Hiúságát legyezgette, hogy a török elleni kereszteshad fővezéréként Nikápolyhoz vonulhatott, de ott csúfos vereség várta (1396). Abból nem azt tanulta meg, hogy a török komolyan veendő ellenség, hanem megsértődött. Később személyesen már nem is vett részt a török elleni hadjáratokban; azokat vezéreire bízta. Ozorai Pipo ekkor kezdte el a magyar végvár vonal (Galambóc, Nándorfejérvár, Szendrő stb.) felépítését és megerősítését, amire az oszmán birodalom időleges meggyengülése adott lehetőséget.

De a török ismét megerősödött és egyre közelebb nyomult határainkhoz. 1427-ben a rácok árulása miatt bevehetette Galambóc várát. Úgy tudni, hogy a nikápolyi vereség is a szerb Lazarevics kétszínűségének tulajdonítható. Az effajta árulások egyre gyakoribbá váltak. Mindenki önálló akart volna lenni, de a két – a magyar és a török – hatalom között őrlődve nem

válhatott azzá, így érdekből az erősebbik oldalára állt. Márpedig világos, hogy egyre inkább a török volt a komolyabban veendő tényező.

Zsigmondot európai uralkodók kérték fel döntőbírául viszályaikban. Rajta keresztül Magyarország még jó hírnévnek örvendett (vö. fenség), de ugyanakkor már elindult a lejtőn lefelé (vö. tehetetlenség). Nemcsak Magyarország hatalmi helyzete ingott meg, hanem a magyarságot is új kedvezőtlen etnikai hatások érték. Ezek közül sokért maga a király volt a felelős. Örökös pénzzavarban lévén 1385-ben a morváknak adta zálogba a Duna és a Vág közötti térséget, vele Pozsony városát. 1412-ben potom pénzért a lengyeleknek zálogosított el 13 szepesi várost, melyeket csak Mária Terézia váltott vissza 1772-ben. 1428-ban huszita martalócok foglalták el a Felvidék nyugati részét és negyven évig ki sem takarodtak onnan. Zsigmond komoly engedményeket tett a szerbeknek is, amire az 5.6 pontban térek vissza. Előbb azonban az erdélyi három nemzet intézményét kell bemutatnom.

Röviddel Zsigmond halála előtt (1437) tört ki Erdélyben a Budai Nagy Antal vezette lázadás. A kolozsmonostori egyezményrel zárult, ami csekélyke jogokat adott a parasztoknak, de jórészt csak írott malaszt maradt. Számunkra az a fontos, hogy a felkelés miatt kötötték meg az erdélyi magyar, székely és szász vezetők a kápolnai uniót, a „**három nemzet**” egyezségét. Erről rengeteg téves felfogás kering, ezért érdemes egy kicsit körüljárni.

Egyrészt sokan hangoztatják, hogy ez az egyezmény alakította Erdély sorsát. Ez téves beállítás. Erdély Magyarország szerves része volt. Törvényeit és lehetőségeit a magyar király határozta meg, nem pedig az erdélyi rendek. A paktum összehangolhatta a három nemzet érdekeit az alávetettekkel szemben, de nem a király ellenében: már Mátyás is csúnyán elbánt a külön jogaira hivatkozó erdélyiekkel. Mivel pedig kizárólag erdélyi vonzatú intézményről volt szó, országos szinten végleg nem volt jelentősége.

Mindez történelmünk egyik legzavarosabb mozzanata, amely kérdéseket vet fel Erdély egykori státusával kapcsolatban. Ha valójában nem is volt önálló tartomány, akkor miért nem hívták meg az egyezkedésekre mondjuk az aradi és a bihari nemeseket is? Ha viszont önálló volt, akkor miért nem úgy beszélünk róla, és miért nem tudunk arról, hogy ki és mikor tette azzá? Történelmi műveink mindegyike kerüli az ezekre a kérdésekre adandó világos és egyértelmű választ.

Másrészt a paktum sohasem működött a gyakorlatban. Ha a helyzet úgy kívánta, a három fél mindegyike habozás nélkül feladta a többi. Alig találunk példát az egységes fellépésükre, miközben számos eseményről van tudomásunk, amikor szembe kerültek egymással. A három nemzetnek sokkal több volt a füstje, mint a lángja.

Harmadrészt utóbb a XVIII. században az oláhok sérelmezték, amiért nem ismerték el őket negyedik nemzetként. Ez a felvetés a tények anakronisztikus félreértésén alapult. A XV. századi nemzet fogalom nem azonos a XVIII. századival (lásd 2.2 pont). Akkor még nem volt köze a néphez: ha lett volna, akkor a magyar és a székely nem képezhetett volna két nemzetet. A beszivárgó és a földbirtokosok által becsábított oláhságnak egyáltalán nem is voltak jogai, a hivatalosan beköltözők pedig csak csoportos jogokat kaptak. Ezek akkor szűntek meg, amikor a szabadokat általánosan alávetették. A lényeg az, hogy az oláhok sohasem élveztek olyasféle kollektív jogokat, mint a székelyek és a szászok. Az utóbbiak privilégiumait is területek és nem egyének bírták: pl. a Szászföldön kívüli szászokra már nem vonatkoztak. Végül az oláhság nemcsak Erdélyben, hanem azon kívül is szanaszét szórtan élt: nem létezett tehát olyan megfogható terület, amelyre a jogokat – ha olyanok egyáltalán lettek volna – értelmezni lehetett volna. Mindezeket mérlegelve az oláhság nemzetként való elismerésének nem volt sem elvi, sem gyakorlati alapja.

5.5 A KÉT HUNYADI

Zsigmond halála után káosz uralkodott el hazánkban. A köznemességnek nem volt beleszólása az irányításba. A nagyurak pártokra szakadtak és oly kegyetlenül irtották egymást, hogy ahhoz képest az angol rózsák háborúja kismiska. A török hadjáratok komolyabbakká váltak: 1438-ban Erdélyből 70 ezer foglyot hurcoltak el magukkal. A zűrzavart kihasználva nyugatról a magyar királyi címre (egyébként joggal) igényt tartó Frigyes vonult be egészen Székesfehérvárig hatolva. Északról lengyelek törtek be hozzánk, hogy elorozzák Sároست és a környező felvidéki területeket.

A „magyar, lengyel két jó barát” kedves szöveg igen újkeletű. A lengyelek régebben mindig a magyar területekre ácsingóztak és egészen 1848-ig hadilábon álltak velünk. Szomorú, de tény, hogy akkori állapotunkat semmibe véve elismerték még Trianont is. A valódi nagy barátság csak a második világháborús korszakig vezethető vissza, amikor befogadtuk a menekülő lengyeleket.

E zavaros korban találtunk rá Hunyadi Jánosra. A nagy törökverő dicső tetteit mindenki ismeri, ezért csak két mozzanatot kell kiemelni vele kapcsolatban. Az egyik az ún. „hungarus” tudat. Származását tekintve Hunyadi nem volt magyar: a románok is és a szerbek is (vö. Szibinyáni Jankó) a magukénak tudják. Ez lényegtelen, mert ízig-vérig magyarrá vált. Az idegen származású, de lélekben magyar személyek – amilyenek voltak később a Zrínyiek is – a hungarusok. Azonosultak a magyar haza múltjával, jelenével és jövőjével: nem származásuk, hanem tetteik határozták meg hovatartozásukat. A XVIII. századra már annyira jellemző elfogult nemzeti érzéseknek ekkor még nyomát sem találjuk.

A másik megemlíthető mozzanat Hunyadi Jánosnak a török veszéllyel kapcsolatos koncepciója. Ő úgy gondolta, hogy a törököt még a Balkánon – vagyis hazánktól távol – kell megállítani. Ezért a török elébe ment és bár sikerei kudarcokkal váltakoztak (Várna 1444, Rigómező 1448), hadjárataival távol tartotta tőlünk az ellenséget és ki tudja, hogy ezzel hány magyar életet mentett meg. 1456-ban a nándorfehérvári diadallal feltartóztatta a törököt. Legalábbis így véljük, mert csak a harangzúgásra gondolunk. Ámde a teljes kép korántsem ennyire örömteli. Azért nem, mert bár még 70 év volt hátra Mohácsig, a két teljes emberöltőt nem használtuk ki a török elleni felkészülésre.

A köznemes nem szólhatott az irányításba, erre daczból katonáskodni se volt hajlandó. 1439-ben törvényt hoztak, miszerint a nemesek csak akkor kötelesek hadba szállni, ha a zsoldosok már nem képesek elhárítani a veszélyt. Ezt éppen azelőtt tették, hogy a törökök már hazánk kulcsát, Nándorfehérvárt ostromolták (1440). Akkoriban a katonák parasztok voltak, akik nem igazán értettek a fegyverforgatáshoz és – főleg a nyári munkák idején, tehát pont azokban a hónapokban, amikor a török a hadjárataiba fogott – csak vonakodva hagyták el otthonukat. Ez jellemezte uraikat is. Mindegyik csak a birtokaiban gondolkozott, a hazában már egyik sem. Akiknek északon voltak a földjeik mit sem törődtek a török déli betöréseivel. Csak az ottani birtokosok – akik között immár több volt a szláv, mint a magyar – próbálták megvédeni a sajátjukat, ami által legalább ők komoly harci tapasztalatokra tettek szert.

Ilyen viszonyok között került a trónra Mátyás részben azért, mert a Hunyadi-párt még erős volt, részben azért, mert a főurak egy időre elunták a torzsalkodást. Mátyást mint reneszánsz nagyságot fölösleges méltatni. Témánkból adódóan uralkodásának a kevésbé is-

mert negatív vonásait kell kiemelni, válaszolva a kérdésre, hogy hibáztatható-e más szempontokból bizonyára jó királyunk a török elleni védekezés elhanyagolásáért?

Mátyás tudta, hogy a törökök elleni harchoz igen sok pénz kell. Azt kétféle úton kívánta megszerezni. Egyrészt jelentősen emelte az adót. Ez lázadáshoz vezetett Erdélyben, amit kemény kézzel tört le és az események során sok székely kényszerült a hazáján kívülre. Másrészt hódításba fogott. A török által nyomorgatott, tőlünk déli és keleti országokból nem remélhetett pénzt. A németek a számára is kemény diónak bizonyultak. Ezért a morvákra és a csehekre támadt, noha azok segítették a trónra jutásban. Konceptiójával nem értett egyet nevelője és barátja, Vitéz János, Janus Pannoniussal és más főurakkal együtt. Ők – a pápával és sok európai uralkodóval egyetemben – azt akarták volna, hogy a fiú az apa művét folytatva gátat vessen a török előretörésének. Erre mi történt? Mátyás a renitenskedőket félreállította és tíz évig tartó haszontalan, de iszonyatosan költséges háborúskodásba fogott Morvaország birtokáért. Német-római császár akart lenni, amihez Ausztria, Csehország és Morvaország volt az ugródeszka. Óriási vagyonokat pazarolt el azok megszerzésére, holott tudhatta, hogy császárként sem tehet majd többet a török ellen. Amúgy sem tett. 1485-ben elfoglalta Bécsét, ami után a kisujját sem mozdította a török veszedelem megelőzésére.

Sajnos nem fogalmazhatunk másképpen: Mátyás elhanyagolta hazánk védelmét. A török elleni harcban egyetlen említésre méltó érdeme Jajca felmentése (1463). Később a védelmet vezéreire bízta. Mivel nyugati hódításaihoz katonára volt szüksége, kiegyezett a felvidéki huszitákkal, belőlük alakította ki „fekete seregét”.

Ezzel a sereggel nincs miért büszkélkednünk. Idegenekből állott, rengeteg pénzt emésztett fel és kétes érzelmeket is ébresztett. Például az egységet – tudtommal – soha sem vetették be a török ellen, csak a nyugati hódításokra használták fel.

17. ábra: Magyarország Mátyás halálakor (1490)

Atyjával szemben Mátyás úgy gondolta, hogy a pogányt hazai, azaz ismert földön kell megfékezni. Most lássuk, hogy mi lett ennek a koncepciónak a következménye!

1474-ben a török már Váradot is megrohanta országunk kellős közepén! Nem lehetünk annyira büszkék a kivételes kenyérmezei diadalra (1479) sem. Bennünk csak az a kép él, amint Kinizsi három törökkel a kezében/fogában táncol. Eszünkbe sem jut feltenni a kérdést, hogy miként juthatott el a török Kenyérmezőig emberek tízezreit pusztítva el, mielőtt pár százat dicsőségesen megszabadítottunk a fogságából! Nem gondolunk az efféle veszteségekre, így azokra a tízezrekre sem, akiket a Dráva-Száva közéről és a Dunántúl végeiről hurcoltak el még e diadal évében, utána pedig rendszeresen, évente. Hol voltak ilyenkor a magyar hadak és mit tett Mátyás? Egyes források szerint még az sem kizárt, hogy kiegyezett a törökökkel és ő engedte át rabló hordáikat a Dráva-Száva közén át Stájerországba, amely nagyban gátolta ausztriai aspirációit...!

A dolgon nincs mit szépíteni. Sok szempontból méltán nagynak tartott uralkodóink – előbb Zsigmond, majd Mátyás – nem gondoskodtak arról, hogy Magyarország a jövőben is fennálljon és magyarnak maradjon meg. A figyelmeztető jelek dacára mindketten lebecsülték a török veszély súlyát, mint ahogyan a pápán kívül Európában senki sem törődött a törökök előrenyomulásával, hacsak nem éppen abban volt érdekelt (franciák, velenceiek).

5.6 ETNIKAI KÖRKÉP A HÓDOLTSÁG ELŐTT

A Kárpát-medence tatárjárás előtti 2 milliós össznépessége 1350-ig csak 2,5 millióra, 1520-ig pedig 4,2-4,4 millióra növekedett. Büszkén emlegetjük, hogy Magyarország lakossága akkor nagyobb volt, mint Angliáé. Ez a ránk annyira jellemző öncsalások egyike, hiszen annak területe félakkora sem volt, mint a mi hazánké! Miért nem Franciaországhoz hasonlítjuk magunkat, hiszen az volt velünk közel azonos méretű? Talán azért nem, lakossága többször annyi volt, mint Magyarországé? Jobb körülmények között ekkorra már a mi népességünk is el kellett volna, hogy érje a 7-8 milliót. Miért nem az történt?

Az elmaradás három tényezőnek tudható be. Az értelmetlen *nyugati* hadakozások okozták a legkisebb, bár egyáltalán nem elhanyagolható veszteséget. A husziták *északi* dúlásait a magyar történetírás sohasem kezelte a súlyának megfelelő módon. A husziták több száz (!) település lakosságát irtották ki vagy üzték el olyan keleti és déli térségeket is ideértve, mint Munkács és Heves környéke. Nem mellesleg őket Erzsébet királyasszony is behívta a saját hatalmi törekvéseinek a támogatására. Cseh-morva „testvérek” költöztek a régi lakosság helyére és emiatt ***Zsigmond és Mátyás idején a földrajzi Felvidék déli peremén teljes népességváltás következett be***, a magyarság kárára. Veszteségeink oroszlánrésze mégis a harmadik tényezőnek, az immár sorozatos török becsapásoknak tulajdonítható. Erdélyből egyetlen alkalommal 70 ezer embert hurcoltak el, máskor amott várt 60 ezer lakosra hasonló vagy még rosszabb sors. Oly könnyen emlegetve e számokat eszünkbe sem jut, hogy 60-70 ezer fő Erdély akkori népességének bizony a 15-20 százaléka volt! Ilyen mértékben pusztult a Dráva-Száva köze lakossága is: megbízható adatok szerint 17 százaléka veszett ki onnan még a hódoltság előtt. A népiptás valószínűleg még nagyobb mérvű volt a Bácskában és a Bánátban, de rájuk nézve nincsenek adataink.

Mátyás korában egy sajátos adok-kapok harcviselés zajlott. A törökök be-beütöttek hozzánk magyarok és horvátok tömegeit hurcolva el, miközben mi a tőlünk déli szerb és bosnyák

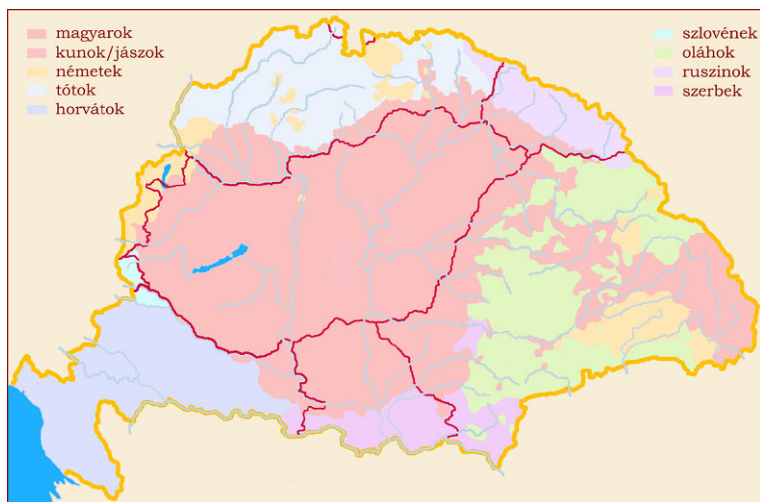
területeket zaklattuk. Így egy furcsa *népességcserére* került sor. A Balkánon tőlünk elvitt magyarok ezrei tűntek fel, miközben déli végeink kiüresedtek és a lakosság a balkániak tömegeivel pótlódott. Emiatt a Kárpát-medence etnikai viszonyai magyar szempontból még tovább romlottak, amint az alábbi körképből kiderül. Előzetesen fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy a térség nagyfokú elmagyartalanodása már a török foglalások előtt bekövetkezett, amint a 18. ábra is mutatja.

A *magyarság* a központi területen megőrizte a súlyát. Viszont a nyugati határszáron és a Felvidék tájain visszaszorult részben a hadakozás, részben a huszita dúlások miatt. Az erdélyi és az alföldi magyarság Maros-menti kapcsolata a török hadjáratok miatt megszakadt. Ennél is feltűnőbb változás, hogy a magyarok teljesen eltűntek a Bánát déli széles peremvidékéről és a Dráva-Száva vonalát kísérő tájakról.

A *tótok* lassan felőrlték a szászokat. Ebben közrejátszott Amerika felfedezése. Általa és a telérek kimerülése miatt már régóta haldokló bányászat végső hanyatlásnak indult. A munka nélküli szászok elszlávosodtak. A szász városokat tótok árasztották el, az egy Rozsnyót kivéve, amely elmagyarosodott. A folyamat a lengyel zálogban lévő városokat nem érintette, de azok közeit az újonnan keletkezett tót falvak tucatjai töltötték ki. Tehát **már a Felvidéken is kialakult egy összefüggő szláv etnikai tömb.**

A *ruszinok* sávja északkeleten már nem szélesedett, de egyre jobban kitöltődött.

Az *oláhok* gyarapodása nemcsak Erdélyben, hanem az egész országban is jelentősen meghaladta a magyarokét. Miközben a magyarság aránya 1520-ra még tovább esett, az oláhság hányada nőtt és az egymástól elkülönült oláh lakterületek összeértek. Az oláhok már a sajátos jogokkal körülbástyázott szász földeket is ellepték.

18. ábra: A Kárpát-medence etnikai képe 1520 táján

A *horvátoknak* jelentős etnikai tartalékai voltak. Horvátország a történelmi Kárpát-medencén túlra is kiterjedt (lásd 17. ábra) és ekkorra Bosznia és Dalmácia lakosai már jórészt horvátok voltak. A horvátok Medencén belüli aránya mégis csökkent. Ennek oka az, hogy a törökök számos hadjáratot vezettek a gazdag és kifosztandó Stájerországba a Dráva-Száva közén, vagyis a horvátokta térségeken át. Egyelőre nem támadták meg az erősnek vélt

Magyarországot, viszont igen korán (az 1490-es években) kikezdték annak leggyengébbnek tartott végeit, vagyis Dalmáciát és a Kapelán túli Horvátországot.

A *vendek* sorsa sajátosan alakult. Ez a nép – mint a neve is mutatja – sokáig nem volt önálló. Valamikor a török idők előtt vált azzá úgy, hogy sikeresen elkerülte a déli tótok általános sorsát: a horvátokba történő asszimilálódást. A vendek a török portyák szenvedő alanyai voltak és külső utánpótlás hiányában egyre csak fogyatkoztak.

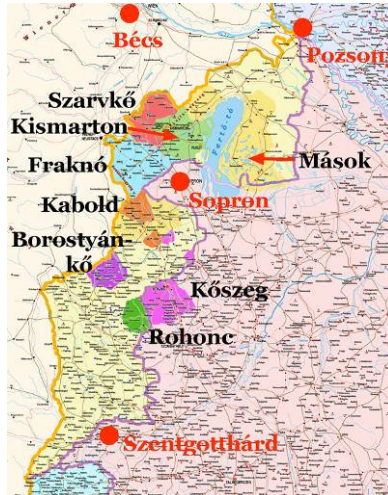
A *szerbek* elszaporodását minőségi váltásnak kell tekinteni, jóllehet annak mennyiségi aspektusa sem elhanyagolható. A honfoglaláskor a szerb népként még nem volt jelen a Kárpát-medencében. Bár később rokonsági alapon egypáran hozzánk költöztek (így II. Béla feleségével, Urosevics Ilonával, akiknek számára a Csepel-szigeten görög templomot is emeltek), ezek a szeparált csoportok még nem alkottak népi közösséget. A helyzet Szerbia török általi elfoglalása után változott meg. Azt követően kétféle módon, kétféle háttérű és természetű délszláv bevándorlóhad özönlötte el hazánkat.

Az országuk helyreállításában remélő szerbek sokáig királyaink barátságát keresték. A közös török ellenséggel folytatott harcban ők is részt vettek, bár szereplésük kétarcú volt. Lazarevics István elárulta Zsigmondot a nikápolyi csatában, Brankovics György a rigómezei ütközet után tartotta túsul Hunyadi Jánost. Uralkodóink a nekik formálisan behódoló szerbeknek mégis hűbérjutalmakat osztogattak, ki tudja miért? Lazarevics somogyi, szatmári és torontáli birtokokat kapott (1404), amiket utódja, Brankovics is örökölt. Sőt egy külön szerződés alapján (1426), állítólag Nándorfehérvárért megkapta még – többek között – Aradot, Csongrádot, Debrecent, Munkácsot, Szentendrét, Tokajt stb. Bár a szerb birtoklás általában nem jelentette azt, hogy a településeket szerbek is lakták, mégis például Arad szerb lakossága jelentősen megnőtt, a szentendrei szerb közösség pedig ma is virágzik. Az ilyen alapon hozzánk került szerbekkel barátságos viszonyban éltünk.

Sajnos azonban hamarosan a másik mód vált jellemzővé. A balkáni szlávok jórésze a kilátástalanságban egyrészt áttért a moszlim vallásra, másrészt felcsapott martalócnak. Ők már nem akartak szövetkezni velünk, ők már nem akartak harcolni a török ellen, hanem annak segédcsapataiként és mindenki rémeként rabolva-fosztogatva kószáltak észak felé. Hamar rátaláltak elhagyott délvidéki területeinkre, ahol lábukat megvetve a lakosságot a töröknél sokkal kegyetlenebbül irtották. Velük új szokások váltak úrrá: a rácok földet nem műveltek, azok urainak adót nem fizettek. Ez igen jelentős etnikai váltásnak számít, mert a törvényesen hozzánk került szerbekkel ellentétben ők sohasem ismerték el Magyarországot és a magyarok fennhatóságát.

Eszerint ***déli végeinken kialakulóban volt egy új délszláv etnikai tömb***. Ez nem Mohács után történt meg, hanem már jóval előtte. Ismeretes, hogy például Kinizsi egyetlen alkalommal 70 ezer (!) rácot telepített a Temesköz déli részére az onnan kihalt népesség pótlására. Képzeltük, hogy hányan érkeztek oda hívás és telepítés nélkül is!

A *németek* közül a felvidéki szászok már csak a Szepességben tartották magukat. Az erdélyiek ekkor érték el, hogy jogaikat minden szászföldre egyetemlegesen értelmessék (vö. „Universitas Saxorum”, azaz Szász Egyetem, 1486). Azonban a török portyák miatt szűkössé vált a munkaerő, ezért bár formálisan még tiltakoztak az azokra történő oláh beköltözés ellen, azt mégis eltűrték. A németek a régen általuk irányított városokban is hátrébb szorultak. Mátyás elrendelte, hogy Budán és Kolozsvárott két évenként magyar bírót válassza a németet. Azonban nem az ilyen ad-hoc rendeletek, hanem a Dózsa-féle felkelésig érvényben lévő szabad költözködési jog vetett véget a németek egykori városi hegemoniájának: az elnyomott magyar és nem-magyar parasztok tömegesen telepedtek a városokba, megváltoztatva azok etnikai összetételét.

19. ábra: Az Ausztriának zálogba adott területek (1447-1647)

A németek erősen asszimilálódtak. Soraik az egykezés (csak egy gyermeket vállaltak) miatt már ekkor megritkultak. Mégsem veszítettek súlyukból, sőt a nyugati határszálon még gyarapodtak is. Az ottani városokba Károly Róbert óta tartott a német beáramlás. Kőszeg, Pozsony, Sopron már réges-régen nem volt magyar város. Hol ezt a birtokot (Fraknó, Kismarton stb.) szerezték el tőlünk, hol azt (Bazin, Szentgyörgy stb.) adtuk mi magunk német zálogba. Ki tudja miért, történelemírásunk sokáig rejtegette, hogy nyugati határvidékünk nagy része 200 évig (1447-1647) ausztriai zálogban volt, pedig annak van külön tanulsága is. Lásd a 19. ábrát és az alábbi táblázatot.

Szarvák	1440-46, 1447-63, 1491-1647
Kismarton	1445-88, 1491-1647
Fraknó	1445-1626
Kabold	1445-1626
Borostyánkő	1445-1644
Kőszeg	1445-1448, 1449-1647
Rohonc	1451-1476, 1491-1502
Mások	1447-1647

Büszkék vagyunk arra, hogy Kőszeg feltartóztatta a Bécs ellen vonuló törököket (1532). De az aktushoz a magyaroknak semmi köze sem volt: Jurisics Miklós *horvát* várparancsnok az általa toborzott *horvát* katonákkal egy *német* tulajdonban lévő várat védett egy *németek* lakta városban. Mellesleg csoda, hogy a németek Győrt nem szerezték el tőlünk, hiszen a nyugati határszél Vastól Pozsonyig, sőt Nagyszombatig németté vált. Ma már vidáman emlegetjük, hogy Mosonba heidebauerek, Sopronba, Vasba és Zalába hiencek települtek, pedig ez azzal járt, hogy nyugati végeink végleg elveszítették egykori magyar jellegüket. Ennek – és nem a törököknek, nem is a XX. századi franciáknak – köszönhető a mai Burgenland.

A Kárpát-medence 1520-as etnikai képét az alábbi táblázat szemlélteti. Az adatok híven tükrözik a tendenciákat és összhangban állnak egyéb ismereteinkkel is. Egy 1495-ös felmérés

szerint Erdélynek 425 ezer lakosa volt. Régen azt feltételezték, hogy 60 %-ban magyar és székely, 16 %-ban szász, 24 %-ban pedig oláh. Ma már tudjuk, hogy az oláhok számát erősen alábecsülték. Saját számításaim szerint a megoszlás 53-15-29-3 százalék volt, ahol 3 % az egyéb népek aránya, a magyar és a székely nép megoszlása pedig 40/13 volt.

NÉPESSÉG	1350-ben		1520-ban	
	ezer fő	százalék	ezer fő	százalék
teljes népesség	2.500	100,0	4.400	100,0
magyarok	1.520	64,8	2.800	63,6
nem-magyarok	780	31,2	1.600	36,4
oláhok	150	6,0	360	8,2
horvátok és vendek	250	10,0	350	8,0
tótok	200	8,0	320	7,3
szerbek és rácok	-	-	200	4,6
németek	150	6,0	180	4,1
ruszinok	30	1,2	100	2,3
jászok-kunok	80	3,2	50	1,1
egyéb etnikum	20	0,8	40	0,8

1350 és 1520 között erőteljes etnikai váltás következett be. A Kárpát-medencei régi népek (magyarok, horvátok, tótok) *abszolút száma* még nőtt, de *aránya* már csökkent. A német népesség az északi fogyás és a nyugati gyarapodás kiegyenlítődése által stagnált. Az oláhok és ruszinok száma több, mint a kétszeresére nőtt. Az arányeltolódás ezen kívül a rácok tömeges beáramlásának tudható be. A változásokat a 16. és 18. ábra eltérésein is lemérhetjük.

5.7 „VIRÁGOS KERT VALA...”

Sokan ringatják magukat abban a tévhitben, hogy **hazánk** hatalma fényében fürdött és **népünk** virágzó nemzetként élt a Kárpátok között egészen Mohácsig.

Ami a hatalmi oldalt illeti, Mátyás hódításai kérésztűiek voltak: halála után fel is számo-lódtak. Csak a történelmi Magyarország maradt meg nekünk, amelyet délről csak a korábbinál sokkal vékonyabb sávban kísérték a törökök által át- meg átjárt bánságok, melyek jelentős várai mind török kézre jutottak. Harapófogóba kerültünk: mindenfelől ellenségek vettek körül bennünket. A németek mellett a lengyelek és a velenceiek is a megtépázásunkra törekedtek, hogy a fojtogató Oszmán Birodalomról ne is beszéljünk. A területileg még jelentős Magyar-ország elerőtlenedett. Belső helyzetét a káosz jellemezte. Az európai politikában már nem számoltak vele hatalmi tényezőként. Az aktuális pápa sajnálkozva jósolta meg országunk rövidesen bekövetkező végső romlását...

Nemcsak hazánkat kerítették be, népünket is közrezárta a nem-magyarok gyűrűje. Erő-teljesebben fejlődtek mint mi és így arányunk a dicső századok alatt is csökkent.

**1240-ben minden négy Kárpát-medencei lakos közül három még magyar volt.
1520-ban már csak alig két magyar jutott egy nem-magyarra.**

A 18. ábra mutatja a magyarság területi visszaszorulását. A Bácska, a Bánát és az Arad fölötti alföldi sáv egyes részeitől eltekintve népünk etnikai tömbje szinte a Trianon előttire (lásd 63. ábra) szorult vissza, pedig a hódoltság még meg sem kezdődött!

A mennyiségi váltásnál is fontosabb a minőségi. A beengedett és beszivárgó elemek *csak lakóhelynek és nem hazának* tartották Magyarországot. Az utoljára érkező rácok még annak sem, csak kifosztandó prédának. Ezen nincs mit csodálkozni. Királyaink közül Nagy Lajos volt az utolsó, aki talán még magyarként gondolkozott. Zsigmondot és Mátyást a nép etnikuma nem érdekelte: ők csak területeket akartak, minél több lakossal, mindegy, hogy milyennel. Példájukat az alattvalóik is követték: csak a pénz és a ragyogás számított. A főurak között alig akadt hazafias érzelmű, a köznemesség csak szájhősködött, a népet pedig nem érdekelte más, mint a saját egyre sanyarúbb sorsa.

Magyarország nagysága 1490-re leáldozott és ezzel egyidejűleg a Kárpát-medence elveszítette egykor meghatározó magyar etnikai arculatát.

„Virágos kert vala fényes Pannónia...”, Fénye nem Mohács miatt halványult el. Épp ellenkezőleg: tragédiánk azért következett be, mert nem őriztük volt értékeit. Nemzeti nagylét? Csak költők tudnak ilyen csacsiságot kitalálni. *Országunk* már nem volt nagy, *népe* pedig egyre kevésbé volt magyar. *Erkölcsei* állapotát jól jellemzik a pápai legátus keserű szavai: **„Ha három forint kellene Magyarország megmentésére, nem akadna ott három ember, aki azt összeadná!”**

Ennyit a virágzó pannon kertekről és a magyar nemzeti nagylétről.

6. TÖRÖK HÓDOLTSÁG (1521-1718)

6.1 TISZTÁZANDÓ ALAPOK

Indulásként három kérdést kell tisztázni, hogy a továbbiakat meg lehessen érteni.

Mennyi ideig tartott a hódoltság? Úgy tudjuk, hogy Buda elvesztésétől (1541) a karlócai békéig (1699), azaz kereken 150 évet tett ki. Azonban a határpontokkal baj van. A török 1521-ben elfoglalta déli várainak nagy részét, közöttük Zimonyt, és azokat ki sem engedte a kezéből. A Szerémséget teljesen megszállta, ezért sok forrás azt különálló tartományként említette így: Magyarország és a Szerémség. Tehát a hódoltság már akkor megkezdődött. A Temesközből csak 1717-ben űzték ki az oszmánokat és az új helyzetet a pozsareváci béke (1718) rögzítette. Tehát a török uralom valójában **198 évig** (1521-1718) tartott, ami kereken 200 – és nem 150 – év. Az ötven évnyi eltérés azért fontos, mert pont aközben zajlódtak le a hazánk sorsát döntően meghatározó folyamatok.

Hány részre szakadt az ország? Azt tanultuk, hogy hazánk 1526-ban két, majd 1541-ben három részre szakadt. Ezzel is akadnak gondok. Egyrészt már a Szerémség elvesztését (1521) szakadásnak illene tekinteni. Másrészt elfeledkezünk Horvátországról és Szlavóniáról, melyek nagy részét a török hamar elfoglalta. Nem tudtuk tartani őket, így védelmüket az osztrák tartományok pénzelték és császári katonai biztos irányította. 1578-ban graz-i székhellyel közös osztrák parancsnokságot vezettek be Horvátországra és Szlavóniára. Ezzel elszakították tőlünk Szlavóniát is, amely mindaddig szorosan Magyarországhoz tartozott. Vagyis valójában hazánk nem három, hanem **négy részre** szakadt.

Miként alakultak hazánk határai a török uralom időszakában? Sokan az ún. „ezeréves határokból” gondolkoznak – alaptalanul. Szlavónia példája is mutatja, határaink délen mennyire újak voltak. Még fontosabb, hogy Erdély a XVII. században önálló állam lett és közjogi értelemben nem volt köze Magyarországhoz: az utóbbi nem ölelte fel az előbbi, határaihoz nem tartoztak az előbbi határai. Erdély csak 1867-ben került vissza hozzánk. Ezért ezeréves határokról keleten sem lehet szó, vagy legalábbis azok arrafelé több mint 300 évig „szüneteltek”. Gyakorlatilag 1910-ben „ezeréves” határaink nagy része – keleten és délen – **alig volt 50 éves**.

Általában úgy tartjuk, hogy a hódoltság az etnikai hatás – a magyarság pusztulása – miatt volt számunkra meghatározó korszak. Ez persze így is van. Azonban hajlamosak vagyunk elfeledkezni arról, hogy volt országunk területén új államok és tartományok jöttek létre, amelyek évszázadokig tőlünk független saját életüket éltek. A hódoltság kora nemcsak azért volt döntő, mert a Kárpát-medencében kisebbségbe kerültünk, hanem azért is, mert a térséget hatalmi-irányítási értelemben elvesztítettük, ezáltal pedig

működésbe lépett Trianon második alapvető mozzanatja.

Trianont nem érthetjük meg, ha a hódoltság korát a régi sablonok szerint szemléljük.

6.2 MOHÁCS ÉS BUDA

Mohács nem volt váratlan és érthetetlen csapás. Nem az volt a tragédia és nem ott volt „nemzeti nagylétünk nagy temetője”. Nagyságunk már jóval korábban leáldozott akkor, amikor a törököt közel engedték határainkhoz. Magunk ástuk meg a sírunkat.

Az 1514-es Dózsa-féle felkelésről nem számolok be, annak csak a végzetes katonai következményeire kell felhívnom a figyelmet. Előbb azonban jelzem, hogy a dolog körül sok minden nem volt rendben. Például kérdés, hogy miért egy hadvezetésben járatlan székely köznemesre bízta a kereszteshad vezetését. Bizonyára más – tapasztalt és rangos hadvezető – nem állt a rendelkezésre, vagy a feladatot nem akarta elvállalni. Az utóbbi a valószínűbb. A felkelés leverése után a jobbágyoknak, polgároknak, papoknak, tanítóknak stb. megtiltották a fegyverviselést, ezért az országot népfelkelés nem védhette meg. Viszont megerősítették azt a törvényt, miszerint a nemes csak akkor köteles hadba vonulni, ha a fizetett sereg már nem bír az ellenséggel. Ez tipikusan magyar rendelkezés volt: mivel az adók nem folytak be (az ország 210 ezer adóköteles portája közül 95 ezer egyáltalán nem adózott, a maradék sem az előírt mértékben), ezért nem volt miből fizetni egy zsoldos hadat. Az idegenek segítségére vártunk, de ők nem kívánták támogatni a magyarokat, akik maguk nem ragadtak fegyvert. Tehát

csak a nemesség okolható azért, hogy végtelen önzése és a hazaszeretet teljes hiánya miatt Magyarország véderő nélkül maradt.

A várható be is következett. A rákosi gyűlésen 12-14 ezer fegyveres is handabandázott, de II. Lajossal csak 4 ezren indultak Mohács felé. A sereg útközben kerekedett 26 ezerre, de ennek a felét idegenek tették ki. A magyarok közül csak azok csatlakoztak, akiket délvidéki birtokaik védelme készítetett rá. Érthetetlen, hogy miként merészkedett egy ilyen kicsi – és mi tagadás, eléggé szedett-vedett – csapat szembeszállni a hatalmas és szervezett török haddal. Még Szapolyai és Frangepán egységeit sem várták be. Mellesleg az esetet illetően ma is ámtanok minket. Szapolyai ifjúkorától álmodott a koronáról és gyűlölte Lajost. Ezért nem véletlen, hogy az akkori fáma szerint Szapolyai ölette meg a királyt, ami persze csak mese. Viszont aligha volt ártatlan a késedelemben. És ha mégis az volt, akkor is érthetetlen, hogy a vereség után miért nem zavarta-lassította legalább Szulejmán Budára vonulását, pedig ahhoz bőven elegendő volt a katonai ereje: 35 ezer fő, azaz jóval több, mint a királyi sereg volt.

Az állapotokra jellemző, hogy Mohács után sokan örvendeztek azon, hogy a „német” király, II. Lajos, így póruhárt. A süket és vak nemesség nem fogta fel Mohács súlyát: még tizenöt éve volt Buda feladásáig, de semmit se tett a török megfékezésére. Báthori István nem véletlenül állította, hogy pusztulásunkért csakis magunkat okolhatjuk. A déli végek korábbi elvesztése után országunkat magunk daraboltuk további két részre a kettős királyválasztással, amiért semmiképpen sem vádolhatjuk a törököket.

A kettős választásban amúgy nincs semmi különös: hasonlóra bőven, sőt hármásra is akad példa a történelmünkben. A helyzet csak a török jelenléte és országunk általános állapota miatt vált kritikussá. A kettős választást ma is sokan félremagyarázzák, ezért tisztáznunk kell a részleteket. Szapolyai Jánost a **köznemesség kiáltotta** királlyá. Ő állt az ún. szittyá mozgalom élén, amely az idegenek ellen irányulva mindenáron magyar uralkodót akart, aminek az önös érdekeken kívül semmilyen objektív indoka sem volt. Ellenfelét, Ferdinánd ausztriai

főherceget, V. Károly német-római császár öccsét Lajos özvegye, Mária akaratából a **főrendek választották** királlyá, bár csak egy évvel később.

Elégge elfogultan sokan Szapolyait tartják a jogos jelöltnek, az utolsó úgymond „magyar nemzeti királynak” – minden alap nélkül. Apai ágon szlavón származású volt, azért vette körül magát délszláv (tót) urakkal, amilyen például a Dózsát legyőző Petrovich. Anyja német, tehát annyira azért nem volt „echte” magyar. A szocializmusból maradt ránk az a tévhit, hogy a csúnya főnemesekkel szemben mindig a szép köznemesek képviselték a magyar érdekeket. Ez több mint csacsiság, ez szándékos megtévesztés. Elég arra utalni, hogy Szapolyait pont azok támogatták, akik távol maradtak a mohácsi csatából, mert a hazát csak szájjal és nem fegyverrel védelmezték. A „nemzeti király” szólam egyébként is csak maszlag, hiszen a nemes-ség Mátyással sem árt igazán jól.

Mindez azért lényegtelen, mert az adott történelmi helyzetben Szapolyai királlyá való kikiáltása minden jogi alapot nélkülöző puccs volt, hiszen Mátyás érvényes szerződésben testálta Magyarországot a Habsburgokra, vagyis Ferdinánd jogosan aspirált a trónra.

A magyarok a megérdemelt királyokat kapták: egyik se volt jobb a Deákné vásznánál. A kapzsi, hatalomleső és a hazával mit sem törődő urakat ígéretekkel csábították magukhoz, de szavukat nem tartották meg. A hatalom érdekében még az ördöggel is cimboráltak. Például előbb az egyikük, majd a másikuk bérelte fel Cserni Jovánt (akiről a 6.5 pontban lesz szó) vetélytársa ellenében. Nem törekedtek a török elleni harcra, sőt mindkettő önként vállalt adóval, kötelezettségekkel próbálta elnyerni a magas porta tetszését.

Miközben hazánkat már részben elfoglalta a török, a két király egymás ellen gyűjtve hadat népünket belháborúba sodorta. Ennek során a legitimitás jegyében a főurak nagy része végül Ferdinánd mellé állt a botcsinálta önjelölt Szapolyai helyett. Tudjuk, hogy a „német-magyar” Ferdinánd igen keveset tett a török ellen: olykor felvonult a hadaival, de azok csak a népet kínozták, a töröknek semmit sem ártottak. Nála is rosszabb volt a „török-magyar” János. Nem sürgető kényszerre, hanem csak a saját hatalma érdekében és éppen Mohácsnál önként a szultán hűbéreséül kínálkozott fel (1529). **Ha nem lett volna magyar király, akkor tettét minden józanul gondolkodó ember hazaárulásnak tartaná.**

20. ábra: A Kárpát-medence országai a XVI. század második felében

1529-ig semmilyen olyan fontos esemény nem történt, amely Ferdinándnak a magyarok elleni rossz szándékait jelezte volna. Egyes kiadványaink a későbbi évtizedek – önmagukban véve is sokszor félreértelmezett – jelenségeit vetítik vissza a múltba, amikor igazolni próbálják Szapolyai tettét, mintha amögött összmagyar érdek húzódott volna meg. Ez anakronizmus, mert eleinte még senki sem tudhatta, hogy a német uralom rosszabb lesz-e (még az is kérdés, hogy valóban az volt-e), mint a török. Igazándiból Szapolyai személyes szénája állt rosszul, és önös érdekeiért képes volt az országot zálogba vetni.

Jó hír a sok rossz között, hogy bár a *haza fizikailag* nyugati és keleti félre szakadt, a *magyarság szellemileg* nem oszódott meg. Mindkét országrészben sokan akadtak, akik az újraegyesítésen fáradoztak. Közülük Martinuzzi Fráter Györgyöt szokták emlegetni, neki tulajdonítva a váradi béke (1538) érdemeit, ámbár a dolog bizonyára a másik félen is múltott. A Fráter – Szapolyai egyik szláv kreálmanya, valódi neve Utyeszenics – kiváló diplomata volt, már ha diplomáciának azt tartjuk, hogy a második lépésben elhárítjuk azt a sok rosszat, aminek az első lépésben magunk voltunk az okozói. Valóban mesteri fokon alkalmazta azt a hintapolitikát, aminek köszönhető, hogy Erdély nem züllött le az oláh vajdaságok (Moldva és Havasalföld) vazallusi szintjére. Azonban a Fráter valójában nem óhajtotta Magyarország újbóli egyesülését, amint híresztelték róla és amint az alábbiakból kiderül.

A török 1541-ben elfoglalta Budát, amivel az ország „három részre szakadt”. Erről az eseményről ma is mesék keringenek. Az ismert adoma szerint a szultán meghívására Török Bálint levitte Izabella királynőt és János Zsigmondot, a csecsemő királyt a török táborba, közben pedig a budai várat szemlélgető és oda beszivárgó törökök azt csendben elfoglalták. Ez a sztori már az első olvasatra badarságnak hangzik, aminthogy ténylegesen is az.

1540-ben Szapolyai meghalt. 1541 nyarán *az akkor egyetlen törvényes magyar király*, Ferdinánd hadai Budát ostromolták, amit a váradi béke értelmében I. János halála után át kellett volna neki adni. A szorongatott védők és Izabella erre hajlandó is volt, azonban Fráter György megakadályozta azt. Inkább bevárta a török sereget, amelynek *maga adta át Buda kulcsait*. Inkább kiszolgálta a törököt, semmint hogy egyesüljön a két országrész! ***Tette nem volt más, mint tudatos esküszegés és hazaárulás.*** Ő is így érezte, és állítólag élete végéig bánta, amit tett. Mentségére fel szokták hozni, hogy attól tartott: a török előzőli hazánkat, ha Ferdinándnak engedi át Budát. Ez csacsiság. 1541-ben a törökök roppant nagy haddal, azzal a feltett szándékkal indultak felénk, hogy Magyarországot végleg elfoglalják. A mindig jól tájékozott Fráternek tudnia kellett, hogy valójában nem is Buda felmentése volt a céljuk, hiszen ahhoz nem kellett volna ekkora, ráadásul a szultán által vezetett sereg!

6.3 A SZÉTDARABOLT KÁRPÁT-MEDENCE

Azt szoktuk mondani, hogy hazánk 1526-ban kettő, 1541-ben három ***részre szakadt***, mintha rajtunk kívülálló erőkről lett volna szó. Ez hamis beállítás. Országunk nem részekre szakadt, hanem ***magunk szakítottuk szét***. Önáltatás az is, ha úgy állítjuk be, mintha a megosztottság időleges lett volna. Ezt a csaló képet sugallják történelmi atlaszaink, amikor a Kárpát-medencét 1541 után is egyetlen országként mutatják dīb-dáb vonalakkal jelezve a Török Birodalom, a Királyi Magyarország és az Erdélyi Fejedelemség mindenkori határát.

A valóság egészen más: az egykori Magyarország megszűnt létezni és helyében a Kárpát-medencében

előbb három, majd négy egymástól független ország keletkezett.

Az alábbiakból ezekről fogok egyenként és röviden megemlékezni.

6.3.1 Magyar királyság

Legnagyobb bajunk idején Európát az V. Károly német-római császár és az I. Ferenc francia király közötti hegemonisztikus hatalmi harc kötötte le. Európa hazánkat már a XVI. század elején leírta. V. Károly távoli gyeplőnek tekintette, amibe semmit sem érdemes fektetni. I. Ferenc szándékai pedig kimondottan sötétek voltak ránk nézve: a törököket országunk elfoglalására tüzelte, hogy keletről is megszorongathassa ellenfelét. Azaz a „legkeresztényibb” király eleve odadobott bennünket a „pogánynak”.

A kereszténység ekkor már csak szólam volt. A hatalmasokat nem érdekelte a partner vallási háttere, tehát a török is csak egy volt a szövetségesek között. Így gondolkodtak a franciák, a velenceiek, a genovaiak stb. A magyarok is: miközben szidták a pogányt, nem tartották szégyennek vele szövetséget, sőt még büszkélkedtek is a tettükkel.

V. Károlyhoz még csak annyit, hogy ő volt az a nagy császár, akinek birodalma fölött sohasem nyugodott le a nap. Egy egész földrész – Amerika – gondjait vette a vállaira. Lehet-e kárhoztatni azért, amiért keveset törődött egy olyan pitiáner kis országgal, amelynek uralkodója (Szapolyai) az ellenfeléhez húzott? Védte volna meg Magyarországot a saját maga által választott hűbérurától?

Idővel egyre több bajunk akadt Ferdinánddal, neki pedig velünk. Ezt a kölcsönös antipátiát jól meg kell értenünk, mert sok probléma forrásává vált. Három területen – a pénzügyekben, a hadügyekben és a közigazgatásban – éleződtek ki ellentéteink. Az alábbiak olvastán úgy tűnhet, hogy Ferdinándot mentegem. Szó sincs róla: csak arra törekszem, hogy a helyzetet a kevésbé ismert oldaláról is megvilágítsam.

Pénzügyek. Nálunk a nemesek nem adóztak, a köznép adóit viszont ők szedték be és nem az állam. Hazánk éves jövedelme egyes években olyan csekély volt, hogy azon egy mutató velencei gályát (60-100 ezer forint) se lehetett volna megvenni. Közben az ún. örökös tartományok egyenként milliókat fizettek adóba. (Az osztrák uralkodó ezen tartományok – Alsó-Ausztria, Stájerország stb. – közös választott fejedelme volt. 1919 után ezekből állt össze Ausztria, amely ekkoriban még nem is létezett.) Érthető, hogy az osztrák pénzügyi körök ragaszkodtak ahhoz, hogy ügyeiket Bécsből intézzék.

Hadügyek. A magyar nemes nem katonáskodott, de zsoldosokat sem tartott. Katonai potenciálunk a nullával volt egyenlő. Levitéztünk Mohácsnál, elbuktunk Budánál. A magyar urak hol Szapolyai, hol Ferdinánd oldalára állva sűrűn váltottak színt. Szapolyai lepaktált a törökkel. Ezek után ki bízhatott meg az amúgy sem létező hadi vezetésünkben? Az osztrákok Bécsben akarták látni a hadügyek irányítását. Nem hibáztathatom őket, mivel meg kellett védeniük magukat. Felemlítjük, hogy Ferdinánd nem is akarta kiűzni a törököt. No és a másik oldal azt akarta? Hiszen önként, minden kényszer nélkül a török szövetségesevé vált és átadta neki Budát is.

Közigazgatás. Az országgyűlés sebtében telepedett át Pozsonyba, ami akkor még egy kis porfészeknek számított. Nem volt képes az uralkodó méltó fogadására, aki emiatt előbb ritkította, később be is szüntette látogatásait. Bécsből kezdett országolni, ahová meghívta a magyar urakat is, de azoknak derogált külföldön élni: megsértődtek és nem fogadták el az invitálást. Közigazgatásunk lassan átcuszott a bécsi kancelláriák kezébe, amelyekben így nem volt magyar képviselő. E téren is csak büszkeségünk nem engedi belátni, hogy az osztrákok racionálisan jártak el: Bécs nem volt messze Pozsonytól és technikailag sokkal felkészültebb volt a funkció betöltésére.

Ismétlem: nem Ferdinándot akarom mentegetni, csak arra akarok rámutatni, hogy a Magyar Királyság mennyire szétzilált, irányíthatatlan állapotban volt. Ferdinánd mint az örökös tartományok ura és mint egyben Csehország királya birtokai közül nem tekinthette Magyarországot a legtöbbet érőnek. Azt is meg kell értenünk, hogy a bécsi polgárt nem érdekelte, hogy mi történik velünk, ő csak a maga védelmére gondolt. Miért, régebben a budait talán zavarta, hogy a török elfoglalja a Havasalföldet? A fentiekből adódóan fokról-fokra elvesztettük önállóságunkat és kialakult egyféle, a majdani Monarchiára emlékeztető állapot, amely ebben a korszakban hanyatlást és nem felemelkedést jelentett a számunkra.

1541-ig nem volt okunk a németgyűlöletre, csak gyanakodva szemléltük egymást. Utána viszont a helyzet rohamosan romlott. A király nem nevezett ki nádort, akinek a tiszte a magyar szuverenitást úgy-ahogy jelképezte. Az osztrákok katonai igazgatást vezettek be és zsoldosok lepték el hazánkat. A pénz (itt nem a csekélyke magyar adóra, hanem pl. a török kiűzésére szánt pápai juttatásokra kell gondolni) elfolyt a korrupt bécsi tisztviselők kezén. A zsoldosok föl-alá vonulgattak az országban, kerülve a törökkel való harcot, a rossz ellátás miatt a föld népet sanyargatva. Tipikus példa erre a cseh-morva önkéntesek esete, akiket Ferdinánd elvileg a csehek adójából pénzelt. A fizetés elsikkadt, a katonák országunkba érve Nyitra, Pozsony és Trencsén megyéinket kezdték felélni, majd zálogba követelték őket soha nem tett szolgálataik fejében. A „pogány” elleni „keresztény” harc jelszava átlátszó ürügyé aljasult: mindenki a mi bajunkon akart meggazdagodni.

Bár a zsoldosok jórésze nem volt német, hanem cseh, itáliai, spanyol stb. kalandor, belőlünk a sok keserűség németgyűlöletet váltott ki. Már nem alaptalanul. Ferdinándot és utódait már nem lehet mentegetni: hazánkat módszeresen védőpajzssá züllesztették. Ezt a töröktől való félelmükkel és azzal akarták igazolni, hogy a magyarok a törököket támogatják, ami persze nagyrészt igaz volt.

Most vessünk egy pillantást a katonai helyzetre. Egyéb viszályai miatt Európa nem akart szembeszállni a törökkel. Minket már feladott és célja csak annyi volt, hogy a török ne foglalhassa el Bécset. Mármint egyeseknek. A franciák viszont éppen arra tüzeltek őket. A Medence központi és nyugati részén hullámozó hadiállapot alakult ki. Tavaszi hadjáratai során a török egy-egy lépéssel előre nyomult, egyre nagyobb részt harapva ki a Kárpát-medence területeiből. A köztes őszi-téli időszakokban sikerült kissé hátrébb nyomnunk, de komoly ellenhadjáratra sohasem volt erőnk.

Magyarország 12-15 ezer főnél nagyobb hadsereget nem tudott kiállítani. A végvárak katonasága ennél valamivel többet, 15-18 ezer főt tett ki, amiből 1541 után már alig 10 ezer volt magyar. Mindez igen kevés volt még a védelemhez is, nemhogy a támadáshoz. Ezért a XVII. század utolsó harmadáig védekezésre szorultunk: csak akkor indította meg Zrínyi a dunántúli felszabadító hadjáratot (1663-64).

A végvári élet távolról sem volt olyan vidám, mint Balassi versei sejtetik. A rossz ellátás miatt – a zsoldot csak igen ritkán kapták meg – a végvári vitézek a lakosságot sanyargatták, ezért nem örvendtek népszerűségnek. Nem vitás, hogy a várvédők közül főleg a rácok a török

harcmódort jól ismerő kemény katonák voltak. Csak a földhöz nem kötötte őket semmi, hogy életüket áldozzák érte. Mi persze a hősies magyar várvédőkre (Szondi, Dobó, Losonczy) emlékezünk szívesen, azonban ők kivételnek számítottak: sokkal gyakoribb jelenség volt a palánkok idegen kapitányok általi feladása.

Mindmáig nem tudunk elszakadni az olyan nekünk kedves szólamoktól, amelyen például a „kereszténység védőbástyája”. (Valójában ezt a címet – „védőpajzs” formában – századokkal régebben kaptuk a pápától a nyugati vallásnak tett szolgálatért.) Hunyadi János korában még talán megérdemeltük volna a titulust. Viszont Mohács után a kereszténység cserbenhagyott minket, mint ahogyan már azelőtt mi is őt. Továbbá már magunkat sem tudtuk megvédeni, nemhogy más, és persze a bástya legfeljebb fából-földből összerótt palánkot jelentett...

6.3.2 Erdélyi fejedelemség

A források nem adják meg egyértelműen, hogy mikor jött létre az önálló Erdélyi Fejedelemség. Ez érthető, hiszen olyan folyamatról van szó, amelynek során többször is úgy tűnt, hogy Erdély elszakadása nem végleges. Sajnos végül mégis az lett.

A hódoltság előtt Erdély nem volt külön tag az integráns Magyarország testében, bár külön igazgatták. A magyar király nevezte ki az erdélyi vajdát (olykor kettőt is), akinek a hatalmi köre gyakran változott: például hol alá tartozott a székelyek ispánja, hol nem. Tehát Erdély nem volt önálló, de egyes részei akként viselkedtek. Talán a sajátos intézményrendszer (vö. „három nemzet”) kelti azt a látszatot, hogy önállósággal bírt. Az erdélyiek erre rá is játszottak, ami miatt sajnos a Királyhágón inneni és túli magyarok meghasonlottak, hiszen akkoriban még nem a nemzeti hovatartozás, hanem a hatalmi helyzet volt fontos. Az előbbieket úgy vélték, hogy amazok elzárkóznak, az utóbbiak meg úgy látták, hogy elhanyagolják őket. Ez tovább gerjesztette bennük az önállóság vágyát. Szerencsétlen módon éppen 1526-ban gondolhatták úgy, hogy végre elérkezett az ő órájuk.

Az erdélyiek sokat vártak Szapolyai királyságától, aki korábban erdélyi vajda volt. Ámde csalódnuk kellett. I. János nem rájuk, hanem idegen urakra támaszkodott és politikája veszélyeztette a keleti országrésznek a vélt önállóságát. Az erdélyieknek nem tetszett a Ferdinánddal kötött alku (vö. váradi béke). Így amikor 1556-ban V. Károly lemondott a császári címéről Ferdinánd javára, megkondították a vészharangot, veszélyben érezve Erdély státuszát. Ezért „behívták” Izabellát és a fiatal János Zsigmondot. A kolozsvári gyűlésen fejedelemmé tették őt és egyhangúlag kimondták a Magyarországtól való elszakadásukat. Ezzel kapcsolatban nagyon határozottan le kell szögezni, hogy

1556-tól fogva Erdélyt Magyarországtól független államnak kell tekinteni, amelynek elszakadása nem külső kényszer hatására következett be.

Ettől fogva Erdélynek a közös múlton kívül semmi köze sem volt a Magyarország nevet viselő államhoz. A döntést nem a török és nem a német kényszerítette ki: az erdélyiek maguk akarták a szakítást, amivel már régóta kokettáltak. Már Mátyás halála után és a Dózsa-féle felkelést követően is akadt olyan erdélyi fejedelmi önjelölt, például Mailáth, aki már akkor – azaz még Mohács előtt – török hűbéresnek kínálkozott volna fel, csakhogy elnyerje az erdélyi fejedelmi címet...

A fejedelemséget a speyeri egyezményvel (1570) I. Miksa magyar király elismerte. Példáját több európai uralkodó követte, ezért a „bércecs hazácska” valóban önálló, saját

határokkal rendelkező országgá vált. Más kérdés, hogy önállósága nem jelentett egyben függetlenséget is. A helyzetet a török elfogadta, de kétségtelen jeleit adta, hogy az új – kedvére való, mert érdekeinek megfelelő – államalakulatot csak hűbéresének tekinti. Ennek tükrében kell szemlélni Erdély további sorsát. Hol az osztrákok akarták rátenni a kezüket, hol az erdélyiek (Bocskai, Bethlen) léptek fel országegyesítő kísérletekkel, de mindezek eleve kudarcra voltak ítélve, mert ellentmondtak a török hatalmi céloknak. Ezért az 1556-ban létrejött Erdély megmaradt annak a korlátos alakulatnak, amellyé az erdélyiek akarata és a szultán kegye tette, jóllehet határai gyakran változtak.

Időközben az erdélyiség új értelmet kapott. 1541 után a hódoltság területe kelet felé is kitágult. A birtokaikat vesztett urak előbb kénytelenségből orientálódtak Erdély felé, utóbb maguk is erdélyiekké váltak. A török által el nem foglalt birtokaikat Erdélyből igazgatták, amely így új birtokrészekkel bővült. Később az alföldi megyedarabokon túl teljes északkeleti felvidéki megyék is Erdélyhez kapcsolódtak, időnként változó számban és módon. Ezeket együttesen Részeknek (latinul partes, tulajdonneve Partium) hívták.

Az új országot erős megosztottság jellemezte. A három nemzet előbb sem élt harmóniában (lásd 5.4 pont), ami erre a korra különösen érvényes. A szászok többnyire a német zsoldosok pártjára álltak. A székelyek jogaikért lázadoztak, amiért őket a fejedelmek megbüntették: például János Zsigmond, aki mindjárt 1562-ben ellenükben emeltette a Székelytámadt és Székelybánja várakat. Ezért a székelység gyakran a másik két nemzet ellen fordult. Jellemző, hogy amikor az oláh Vitéz Mihály rövid időre Erdély ura lett (1599-1600), székelyek ölték meg Báthori András fejedelmet és az oláhok oldalára szegődtek. Megfordítva: a fejedelmek a renitenskedő magyarokat és szászokat azzal riogatták, hogy rájuk küldik a székelyeket.

Az alpontot két kitételrel zárom, amelyeken első olvasatra sokan meg fognak ütközni. Mélyebb átgondolás és az érzelmek felretétele után remélhetőleg megértik a lényegét.

A szocialista korszak németfóbiája miatt belénkverték, hogy csakis Erdély volt a magyar szellemiség őrzője és függetlenségének letéteményese. Ez nem igaz: a magyar szellemnek éppen úgy voltak óriásai a királyi, vagyis „német” Magyarországon, mint Erdélyben. Az utóbbi semmivel sem volt szabadabb, mint az előbbi: ha megmozdult, a török ráküldte a tatárokat és az oláhokat. Erdély helyzete csak azért volt kedvezőbb, mert a török Bécsset akarta elfoglalni és hadjáratai főleg Magyarország nyugati-délnyugati régióit sújtották. Erdély egyetlen érdeme a létében rejlik: a török néha azért nem lépett Magyarországon, mert nem tudta, hogy mi fog történni közben Erdélyben. Ez a helyzet sem egyedülálló: a török gyakran azért nem támadt Lengyelország ellen, mert útjában volt Moldva. Erdély a kezdetektől fogva a törökökhöz kötődött; önként vállalta a hűbéres viszonyt, amitől nem is akart szabadulni. Léte konzerválta a status quot. Ezért ha tetszik, ha nem, ki kell mondani: Erdély nem a magyar függetlenség, hanem a töröktől való függőség kulcsa volt.

Az erdélyiek maguk felelősek Erdély trianoni sorsáért. Miképpen? A déli végek török megszállásától eltekintve Magyarország Mohács után a kettős királyválasztás ellenére is integráns állam maradt. A helyzet akkor változott meg gyökeresen, amikor az erdélyiek deklarálták elszakadásukat (1556). Erre nem szolgáltattak külön okot se a németek, se a törökök: csakis az erdélyiek akarták úgy, hogy külön országban éljenek. Mindennek háttérében a hatalomvágy áll, amelynek három képviselőjét kell említeni. Még Mohács előtt Mailáth erdélyi vajda felkínálta „saját” vajdaságát a töröknek, elfogadva attól akár a vazallusi státust is a fejedelmi titulussért. Méltó volt hozzá Szapolyai, aki árulóként ezt meg is tette. A hódoltság végén a sorba beállt Thököly, akinek hatalomhajhászása miatt Erdély keményen megfizetett a török kiűzése után.

Erdély nem töltötte be azt a nemzetmegőrző szerepet, amit az érzelmekre apelláló, de a tényeket homályba burkoló utókor neki tulajdonít. Ellenkezőleg: különállási törekvései által maga adott alapot trianoni elszakadásához. 1556 és 1867 között több, mint 300 évig Európa által ismert és elismert, Magyarországtól független ország volt, amelyben ráadásul már a kezdetektől fogva igen jelentős hányadot képviselt az egyre gyarapodó oláhság.

6.3.3 Hódoltsági terület

A törököt mint hódítót kettősen kell megítélni. Amíg és ahol nem rendezkedett be, ott dúlta, pusztította az elfoglalandó térségeket. A férfiakat legyilkolta, a nőket és a gyermekeket elhurcolta a sztambuli rabszolgapiacra, az utóbbiak egy részéből janicsárokat képezve. Viszont a meghódított területeken felhagyott a népi tással, hiszen tisztviselői be kellett, hogy fizessék az adót, amit valakinek meg is kellett termelnie. A török uralom nem volt éppen leányálom, de elviselhetetlen sem. A pogányok – akik hitüket mellesleg szebben gyakorolták, mint az úgy-mond keresztények – ismertek voltak a vallási türelemről. (Éppen ezért ítélandók el a renegátok, akiket senki se kényszerített hitük elhagyására.)

A rontást mégis a török hozta ránk, a rácok képében. Jellemző az alábbi eset. 1526-ban a haramiak élére állt egy botcsinálta vezér, Fekete Iván (Cserni Jovan) „cár”. Azzal a szándékkal lódult északra, hogy a Körös-Maros vidékéről teljesen kiirtsa a magyarokat! Korábban nem tapasztalt, semmivel se magyarázható etnikai gyűlölet vezérelte. A két folyó vidékét felégette, tovább dúlt a Bácskában és a Temesközben, végül székhelyét Szabadkára tette át. Kerek-perec kijelentette, hogy hazánk déli részén saját vajdaságot akar létrehozni. Végül Szapolyai vezére legyőzte és így a „cár” trónra jutott, csak hogy a Dózsáéra. Az eset egy döbbenetes részlet miatt érdemel külön figyelmet. Jovánt először Szapolyai fogadta fel, majd miután őt is pácban hagyta, a lator Ferdinándnak kínálkozott fel. Az meg is ígérte neki a vajdaságot, tehát **az osztrákok már négyszáz évvel Trianon előtt a rácoknak ítélték a Kárpát-medence déli végeit!** Van min elgondolkodni: úgy az osztrákok, mint a rác betolakodók szemléletén. Közös bennük, hogy semmibe vették a múltat, Magyarország és a magyarság érdekeire füttyöltek, a Kárpát-medencét mindahányan csak könnyű prédának tartották.

6.3.4 Horvátország

Hasonló tünetek már a Dráván túl is jelentkeztek: a Zrínyiek érdemeit nem feledve kell elmondani, hogy a horvátok szemléletében fordulat állt be. Mi saját magunkat sem tudtuk megvédeni, nem hogy másokat. A magyar nádor által kijelölt horvát bán már nem tölthette be tisztségét, a kinevezés idővel elmaradt: Horvátország – és vele együtt Szlavónia – irányítását osztrák főkapitány vette át, majd később az osztrákok nevezték ki a bánt a hatályos törvények ellenére. Ezért a horvátok már Bécshez és nem hozzánk fordultak panaszaikkal, kéréseikkel. Tévedés azt hinni, hogy a horvátok csak majd a XIX. században, az állítólagos magyarosítás hatására pártoltak el tőlünk: azt már a török időkben megtették.

A fordulat alapja az, hogy a Dráván túli etnikai viszonyok megváltoztak. A horvátok sorai megritkultak. Helyükre balkáni tömegek özönlöttek, részben horvátok is, akik nem kötődtek a Kárpát-medencéhez mint egykori otthonhoz. Az új jövevények többsége rác és vlah volt, akiket az osztrákok szívesen alkalmaztak védelmi feladatokra, jobban bízva bennük, mint a

hozzánk hasonlóan jogokat igénylő és panaszkodó horvátokban. Például az 1581-ben alapított, a volt császár nevét viselő Károlyvárost is vlahokkal rakták meg. Mindennek következtében a Kárpát-medence délnyugati végében létrejött egy hazánktól független osztrák tartomány, amely már csak *perszonáluniós* kapcsolatban állt velünk.

Számos történelmi munka úgy állítja be a dolgokat, mintha Horvátország mindig, régen is perszonálunióban állt volna Magyarországgal. Ez vagy a fogalom nem-ismeretéből származó tévedés, vagy – sokkal inkább – tudatos ferdtetés. A perszonálunió azt jelenti, hogy egymástól *független országoknak* egyazon személy az uralkodója. Ilyen természetű volt Lengyelország és Magyarország viszonya Nagy Lajos korában, hiszen egyiket se kapcsolták a másikhoz. Ezzel szemben 1578-ig Horvátország Magyarországnak csak egy *tartománya* volt, nem pedig egy vele egyenrangú és tőle független állam. Ezért itt szó sincs perszonál vagy másféle unióról: csak a magyar király egyik birtokáról beszélhetünk.

Az osztrákok tudatosan, a megosztás szándékával vezették be a Háromegy Királyság fogalmát és tettek úgy, mintha Magyarország és Horvátország perszonálunióban állna. Ezzel azt a – hamis – tudatot akarták mindenkibe belesulykolni, hogy az osztrák uralkodó nem a magyar király minőségében, hanem attól független horvát királyként dirigál a délszlávoknak. Ez a megtévesztés persze jól jött a horvátoknak, a magyarok nagy részét is elringatta, Európa pedig honnan tudhatta volna, hogy mi az igazság? Ettől a kortól fogva Horvátország, amint Erdély is, Magyarországtól és a magyaroktól különálló alakulatnak számított.

Trianon egyik alapvető oka az ellenünk irányuló osztrák mesterkedés volt. Csak azért nem vettem fel külön mozgatórugóként, mert az első háromban már bennefoglaltatik mint azok motorja. Először is, mint majd meglátjuk, a Kárpát-medence a török időket követően az osztrák telepítések miatt magyartalanodott el még a korábbinál is jobban. Másodszor a hódoltság után az osztrákok tudatos megosztó politikája miatt nem állhatott helyre hazánk integritása. Végül az osztrákok szándékosan hergelték ellenünk nemzetiségeinket addig a határig, hogy el akarjanak szakadni tőlünk, viszont megmaradjanak a Birodalom keretein belül. Ebben a célzatosan felépített koncepcióban Horvátország és a horvátok tőlünk való leválasztása volt az első lépés.

6.4 KÁRPÁT-MEDENCEI HATALOMVÁLTÁS

A XVI. században és a XVII. század elején még senki sem gondolhatott komolyan a török kiűzésére. Mohács után mi magunk nem kaptunk észbe és erőink egyesítése helyett egymással civakodtunk. Majd Európát a két nagy uralkodó viszálya kötötte le, hogy a harmincéves háborúban új dimenziókban folytatódjon a földrésztelenség. A színpadon mindenki lélegzethez próbált jutni. A török birodalom éppen e viszálykodások idején ért el hatalma csúcsára és egyelőre igen kemény diónak számított. Mindezek következtében a Kárpát-medence állapota és benne hazánk sorsa hosszú ideig senkit sem érdekelt.

Felszabadulásunk reménye csak a westfáliai béke (1648) után csillant fel. Azonban a szégyenletes vasvári béke (1664) megmutatta, hogy I. Lipót a megalkuvásra hajlik és a tettektől ódzkodik. Csak az erélyes pápának (XI. Ince) és persze Bécs ostromának (1683) köszönhető, hogy szemlélete megváltozott és létrejöhett a Szent Szövetség (1684). Ez a társulás

nem volt érdekmentes. A lengyelek abban bíztak, hogy nekik jut majd Erdély. A velenceiek Dalmáciára ácsingóztak. A többiek a dicsőséget hajkurászták, nem számolva azzal, hogy az osztrákok mindenkit be akarnak (és rendszeren be is fognak) csapni. A tülekedésben a magyarok mellékszereplővé váltak: a török kiűzésében minimális volt a szerepünk. A vasvári békét követő lázongások és a kuruc szabadságharcok miatt az osztrákok nem bíztak meg bennünk és mi sem szívesen csatlakoztunk hozzájuk. A felső katonai vezetésben nem is volt magyar, a közkatonák között is csak pár ezret találunk, őket se közös irányítás alatt. Buda bevételénél ugyan mi álltunk az első sorban, de az csak jelképes gesztus volt. Közben a Felvidéken várakozott Thököly 20-30 ezres kuruc serege, az egyetlen ütőképes magyar had, amely nem került bevetésre, mivel a kuruc vezér nem tudott megállapodni az osztrákokkal a saját fejedelmi státusáról. Serege nem vett részt a török kiűzésében, sőt átállt hozzá.

Talán nem erőltetett a következő analógia. A török kiűzése során hasonlóan jártunk, mint 1945-ben a németekkel. A várható győztes (akkor az osztrák, ekkor az orosz) semmit se ígért nekünk, ráadásul erkölcsileg is nulla volt, ezért sok magyar jobb híján a leendő vesztes oldalán maradt – amiért viszont egész népünket elítélték és megbüntették.

A zentai csatát (1697) követő karlócai béke (1699) után a török a Temesközbe szorult vissza, ahol még két évtizedig, a pozsareváci békéig (1718) tartotta magát. A három évtizedes (1684-1718) felszabadítás igen sokba került nekünk: Magyarországon 3-400 ezer főnyi *civil* áldozatot követelt, nem szólva a vagyoni és erkölcsi károkról. Erdély se járt jobban. Bár kiesett a hadművelleti főcsapások útjából, az osztrákok bevonulása előtt a fejedelemség roncsaiért erdélyiek, kurucok és törökök marakodtak egymással, közben pedig a tatárok még annak rendje s módja szerint végigrabolták.

A sok vér nem Magyarország érdekében omlott. Ma is mindenki „felszabadításáról” papol, holott a történet nem arról, **hanem a Kárpát-medencei osztrák hatalomátvételéről szólt.** (Vö. II. világháború vége.) Csöbörből vödörbe kerültünk. 1718 előtt négy ország létezett a Medence területén (lásd 20. ábra), amelyek közül Erdély – formálisan – önálló volt. Viszont 1718 után már hat olyan osztrák tartományról kell beszélnünk (lásd 21. ábra), amelyek közül négyhez a magyaroknak köze sem volt. Önáltatásaink egyikeként azt hisszük, hogy hazánk újra egységes országgá vált. Ez alapvető tévedés.

A török hódoltság után Magyarország integritása nem állt helyre.

Erdély. Magyarországtól továbbra is különálló osztrák tartománnyá degradálódott. Ügyeit Bécsből, illetve a kinevezett osztrák helytartón át Nagyszebenből intézték. Hozzá csapták a Részek maradványait (Szilágy, Kővár vidéke és Zaránd), bár azt csak a zarándiak kívánták, a szilágyiak és a kőváriak nem. Sajátos helyzete miatt a Partiumot hetedik országrésznek is tekinthetnénk: csak közigazgatásilag tartozott Erdélyhez, közjogilag Magyarország része maradt. Ez adott alapot arra, hogy visszaköveteljük.

Horvátország. Gyakorlatilag már régen (1578) elvált tőlünk és jóllehet követei még megjelentek a magyar országgyűléseken, a vele való kapcsolatunk már semmiben sem emlékeztetett az egykori fölérendelt ország – alárendelt tartomány viszonyra. Ekkorra már a régi tényleges Szlavóniát (benne Zágrábbal) is Horvátország részének tekintették.

Szlavónia. Most már a Dráva-Száva közén kreált három megyét – Pozsega, Szerém és Verőcze – hívták így. Ezek nem új megyék voltak, ahogyan egyesek említik, hanem a régi négy magyar megye (Pozsega, Szerém, Valkó és Verőcze) azon darabjai, amelyeket nem csatoltak a

Határőrvidékhez. Kapcsolatban álltak Magyarországgal is, de státusukat nem rendezték és az osztrákok külön igazgatták őket. Bár 1746-ban visszakerültek hozzánk, képviselőik a horvát tartománygyűlésekre is eljárak és minden tekintetben a horvát érdekek mellett álltak ki.

Határőrvidék. Sem Horvátország, sem az új Szlavónia nem volt teljes, mert volt területeikből kiszakították a Határőrvidéket. Ez osztrák hatalmi övezet volt, amely a Száva mentén a török által birtokolt Temesközig húzódott. Eleinte nyugatról és északról a tiszai-marosi körzet kísérte. (Lásd az A. függelék 50. ábráján a bal felső szelvényt.) A Temesköz visszahódítása után ezt a titeli sajókörzetet kivéve megszüntették, közben a Határőrvidéket kibővítették egy széles krassói-szörényi sávval.

21. ábra: A Kárpát-medence orszagai és tartományai a török idők után (1718)

Temesi Bánság. A töröktől 1718-ban elszerzett Temesközből osztrák tartományt kreáltak. Savoyai Jenő javaslatára azt nem kapcsolták vissza Magyarországhoz, hanem tőlünk függetlenül igazgatták. A „zentai győző” azt is elintézte, hogy a magyarokat ne engedjék visszatelepedni az új tartományba. Savoyai utálta a magyarokat. Az idegeneknek mindig meghunyászkodni hajlamos vezetőink mégis szobrot emeltek neki abban a hamis tudatban, hogy a török kiűzésén hazánk érdekében fáradozott, pedig valójában csak az osztrákoknak szerezte meg a Kárpát-medencét. Nem ez az egyetlen téves történelmi megítélésünk...

Magyarország. A maradék ország a hódoltság előttinek csak a töredéke volt: a Medence 325 ezer km²-nyi területéből 190 ezer km²-t sem tett ki! A maradék sem volt integráns: a székesvárosok lengyel zálogban voltak. Időközben a jász-kun kerületeket is elzalogosították a Német Lovagrendnek. A kunok és a jászok a XVIII. század közepére magukat váltották meg.

Furcsa, hogy a Kárpát-medence hat részre szakadását szinte alig kíséri figyelem, holott annak távlati következményei sokkal súlyosabbak voltak, mint a három részre szakadásnak. Horvátország és Szlavónia soha többé nem tért vissza hozzánk. A Határőrvidék adott alapot a szerbek önállósodási törekvéseihez. A Temesközi *oláhság* ellenünk fenekedett. No és Erdély? Unióját nemcsak a *szászok* és az *oláhok* ellenzték: az egyesítésnek az ottani magyarok köreiből is csak kevés híve volt, annyira hozzászórtak az úgymond önállósághoz. Egyelőre az óhazai magyarok sem rajongtak az Unió gondolatáért.

6.5 ETNIKAI VÁLTÁS A HÓDOLTSÁG SORÁN

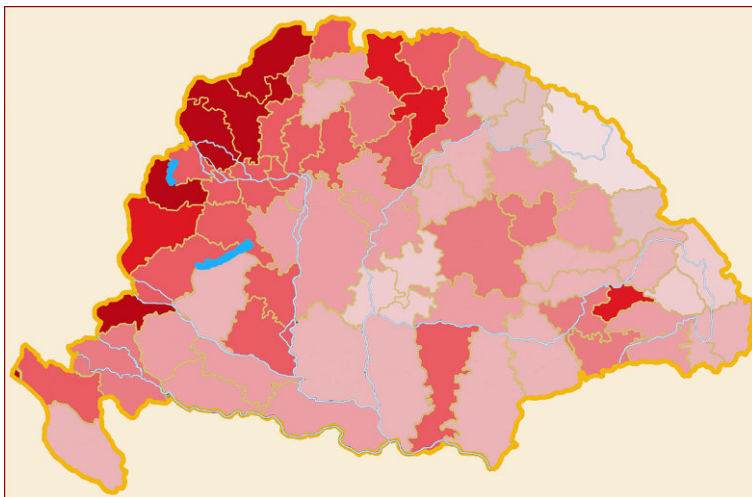
A 200 éves török hódoltság két etnikai hatással járt: a Kárpát-medence egyrészt *elnéptelenedett*, másrészt *elmagyartalanodott*. A két vetületet külön-külön tekintjük át.

6.5.1 A Kárpát-medence elnéptelenedése

Sokan keserűen ma is azt hangoztatják, hogy a Kárpát-medence népessége a Mohács előtti 4 millióról 2-2,5 millióra zuhant és míg az előbbiből 80 százalékban részesült a magyarság, az utóbbinak még a 40 százalékát sem tette ki. Az újabb kutatások alapján tévesnek tartom ezt a nézetet és némileg derülátóbb képet vázolhatok fel. A tisztánlátás kedvéért a pusztulás okait, területi jellemzőit, időszakait és mértékét érdemes megvizsgálni.

A elnéptelenedés legfőbb **okát** Magyarországon a török hadjáratokban és a martalócok dúlásaiban, Erdélyben pedig a tatár és oláh büntetőexpedíciókban kell keresni. Arról se feledkezzünk el, hogy a felszabadító hadműveletek nagyobb veszteséget okoztak, mint egy-egy török hadjárat: 3-400 ezer civil életébe kerültek. Ugyanilyen nagyságrendű volt egyenként a két kuruc szabadságharc polgári áldozatainak a száma is. Ehhez még hozzá kell tenni, hogy időközben éhínség és járványok is tizedelték a lakosságot. Így például az 1663-ban, majd a XVIII. század elején dúló pestis sok százezer ember életébe került.

A pusztulás **területi eloszlása** ismert. A 22. ábra az 1910-es megyékre vetítetten mutatja a népsűrűséget. A legsötétebb szín 50-55 fő/km², a világosabbak arányosan kisebb sűrűséget jeleznek. Bár ez XVIII. század végi, tehát jóval a hódoltság utáni kép és így jórészt felöleli már a beköltözötteket is, az arányokat és összefüggéseket mégis jól tükrözi.

22. ábra: A megyék népsűrűsége a XVIII. század vége felé

A legnagyobb veszteség az *Alföldet* érte, noha a Bácskába és a Bánátba sok új jövevény érkezett. A Viharsarok néptelensége feltűnő, hiszen oda sok tízezer tótot telepítettek. Rosszul állt az *északkeleti régió*, amely a kuruc harcok miatt (vö. Munkács ostroma) néptelenedett el. *Erdélyben* szembetűnő a szászok által lakott területek kisebb mérvű vesztesége. Az oláh térségek átlagos népsűrűsége nem igazolja azt a nézetet, miszerint Erdély az oláhoknak a török idők közötti betelepődése által magyartalanodott el: ugyanis a hódoltságban ugyanúgy pusztultak, mint a magyarok. Figyeljünk arra, hogy a peremvidék – Csík, Máramaros és Udvarhely – népsűrűsége a természeti adottságok miatt mindig is alacsony volt.

A *Dráva-Száva köze* átlagos népsűrűségű, ami meglepő, hiszen hódoltsági terület volt és oda nem történt a török kiűzését követően nagyarányú telepítés. Bizonyára a törökkel jó viszonyban álló balkáni elemek pótolták a veszteséget még a hódoltság során. A *Dunántúlon* a helyzet valamivel kedvezőbb, mint régen feltételeztük. Bár néhány megye jórészt a német telepítésnek köszönheti újbóli benépesülését, a török időket sok magyar is túlélte, főleg a nyugati és az északi megyékben. A *Felvidék* középső harmadában, ahol a magyarság tartotta magát, az átlagosnál kicsit nagyobb a népsűrűség. Nyugati harmada – és a teljes nyugati peremvidék – volt a legsűrűbben lakott Kárpát-medencei régió. Más kérdés, hogy arrafelé nem magyarok, hanem tótok, németek, vendek és horvátok éltek.

Az is érdekes, hogy az etnikai váltásokra mely **időszakokban** került sor. A bevezetőben felhívtam a figyelmet arra, hogy nem közömbös a hódoltság időtartama (150 év vagy 200 év). A mindenkori romlásnál különösen nagymérvű volt a pusztulás **1521-1541** között, amikor a török még nem rendezkedett be, még megszerzendőnek tartotta a térséget és irtotta a lakosságát. Ez leginkább a déli végeinket – a Dráva-Száva közét, a Bácskát és a Temesközt – érintette. **1686-1718** között a török kiűzése, majd a Temesköz elszakítása okozott komoly etnikai változást. Az előbbi az elnéptelenedéshez, az utóbbi az elmagyartalanodáshoz járult hozzá. Szögezzük le ismét, hogy a hódoltsági kor ama bizonyos 20+30 évnnyi különbsége – a török korszak kezdete és vége – a szokottnál sokkal nagyobb figyelmet érdemelne.

Végül, de nem utolsósorban a pusztulás **mértékét** a szórványos összeírások alapján szokták felbecsülni, általában a *településszám * portaszám * portánkénti lélekszám* képletre alapozva. Most tekintsük át ezt a három tényezőt.

Adatok tömege sejteti, hogy igen nagymérvű volt a *településszám* visszaesése. Így Pest megyében 1545-ben még 255, 1606-ban már csak 81 falu volt ismert. Vác környékén Buda elvesztése előtt még 60 falut jegyeztek, visszafoglalása után mindössze kettőt! Az utóbbi adat már a „felszabadítás áldásait” tükrözi. Időközben a szorzat első tagjáról kiderült, hogy nem nyújt biztos támpontot. A XVIII. század elejére a Vác környéki falvak száma hihetetlenül gyorsan a korábbi is meghaladóan 62-re nőtt. Ez a szlovákok áttelepítése, illetve a németek betelepítése nem indokolja, mert a települések jórésze magyar volt. Vajon honnan bukkantak elő a magyarok, ha másutt is kevesen voltak? A rejtély kulcsa az, hogy a népesség nem is pusztult el, hanem csak más helyre költözött, de több ok miatt nem közölte, hogy hová: vagyis egy-egy falu „papíron” való megszűnése nem jelentette azt, hogy a népessége kihalt. Ezért a településszám tényezőjével csínján kell bánni.

Megbízhatóbb a második faktor, a *portaszám*. Ugyanis az volt az adózás alapja, tehát legalább az ismert településeken belül hagyatkozni lehet rá. Azonban ne feledjük, hogy a népesség nem kis hányada állandó mozgásban volt, erről a területről arra futott, tehát a portaszám szinte állandóan változott.

Komoly gondot főleg a harmadik tétel, a *portánkénti lélekszám okoz*. Régebben azt feltételezték, hogy egy-egy portán 4-5 fő élt a hódoltság után is, csakúgy mint az előtt. Azonban hová menekül valaki katasztrófa és vész esetén? A rokonokhoz és barátokhoz. Ezt tették a

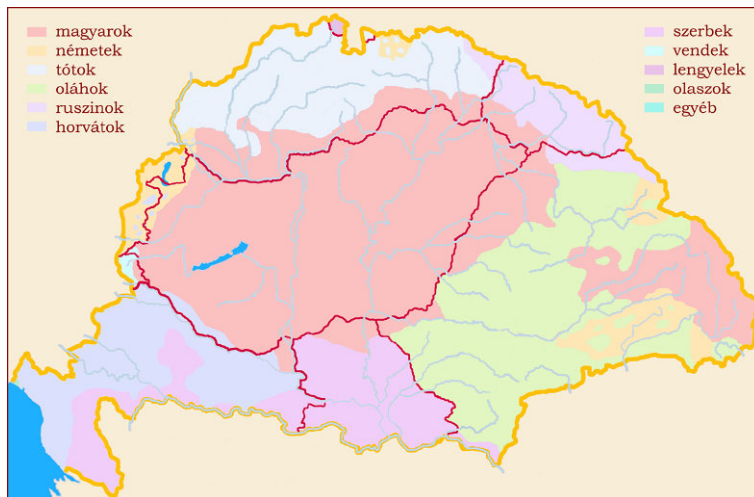
török időkben is, tehát egy-egy portán bizonyára többen éltek a régen feltételezettnél. Ezt belátva ma már portánként nagyobb lélekszámot vesznek alapul.

A fentiek miatt tudósaink jórésze úgy tartja, hogy a XVII. század végére felszabadult területeknek 4,0-4,2 millió lakosa lehetett és a Temesköz visszahódítása után az össznépesség még ezt a számot is meghaladta. Ezt a nézetet támasztja alá az az adat, amely szerint a XVIII. század végén a Kárpát-medencének csaknem 10 millió lakosa volt. Jóllehet a háborúk után gyorsan regenerálódik a népesség és tudjuk azt is, hogy a térségbe sok új jövevény érkezett a század során, a két tényező együtt sem magyarázza, hogy alig száz év alatt miként nőtt volna a lakosság 2-2,5 millióról a közel ötszörösére! Még az is szép teljesítmény, hogy az 1720-ra feltételezett 4,6 millió körüli lélekszám 1787-re, a felmérés idejére megkétszereződött, miközben két újabb nagy járvány és többször is fellépő éhínség ritkította a népességet.

A hódoltság 200 éve alatt Európa lakossága sem gyarapodott fényesen: a rengeteg háború miatt csak mintegy 60 százalékkal nőtt (200-250 százalék helyett). Azonban ha csak ezt a gyengécske szaporulatot vesszük számításba, akkor is a Kárpát-medencének 1720-ra legalább 7 millió lakosa kellett volna, hogy legyen. Ez pedig azt jelenti, hogy az itteni stagnáló népesség mintegy 2,5 millió fővel maradt el a várhatótól.

6.5.2 A Kárpát-medence elmagyartalanodása

Viszonylag kedvező hír, hogy a magyar lakosság nem pusztult akkora mértékben, mint azt régebben feltételezték. Még ma is olvashatunk olyan adatot, amely szerint a hódoltság végére aránya 29 százalékra csökkent. Ez téves feltételezés. Úgy tudjuk, hogy a XVII. század elején a magyarság aránya megközelítette, majd nemsokára meg is haladta a 40 százalékot.

23. ábra: A Kárpát-medence etnikai képe 1720 táján

A helyzet így sem volt rózsás. 1520-ban a Kárpát-medence minden nem-magyar lakosára két magyar jutott, kétszáz év múlva már minden két magyarra három nem-magyar állt

szemben. Miközben minden más nép gyarapodott, a magyarság abszolút lélekszáma csaknem egy millió fővel csökkent. Ha csak az átlagos európai növekedési rátával számolunk, akkor is 1720-ra lélekszámunk el kellett volna, hogy érje a 4,7 milliót. Így a gyarapodás elmaradásával növelt **veszteségünk 2,7 millió fő**. Ennek nagyságát két mutató érzékelteti: 200 év alatt 35 százalékkal több magyar pusztult el, mint ahány életben maradt és veszteségünk annyit tett ki, mint például a mai Lettország teljes lakossága!

A másik negatív jelenség a magyarlakta területek összezsugorodása (lásd 23. ábra). A magyarságnak nemcsak a lélekszáma és aránya csökkent drasztikusan, hanem az elterjedése is. A váltás két helyen igen szembetűnő. Elsősorban Erdélyben, amelynek északi és déli harmadában szinte már nem is éltek magyarok. Az erdélyi és az alföldi magyarság északi, Meszes-menti kapcsolata megszakadt, az oláhok átvették a Biharon inneni alföldi térség jórészét is. Másodsorban a déli végeken, a Kalocsa-Szeged-Arad vonal alatti térségben. A Bánságba oláhok telepedtek, bár érkeztek oda rácok is. A két nép közötti választóvonal idővel és nagyjából Románia és Szerbia mai határa mentén állapodott meg.

1526 után nem sokkal a Bácskát szinte csaknem kizárólag rácok lakták. 1541-től már a Dunántúlra a Balatontól délre eső felét is megszállták, ahol 84 új települést hoztak létre. Bár ez nem tűnik soknak, a kor viszonyait tekintve nem kevés. A balkáni népség „föltolyakodott” egészen Győrig, ahol végre ráncba szedték. A török kiűzésekor megfordult a kocka. A felszabadító harcok során a rácok egy része elpusztult, más része elmenekült és csak kis hányaduk maradt meg Pécestől délre-délkeletre össze nem függő szórványokban. A magyarság visszahódította egykori dunántúli lakterületeit és még arra is volt ereje, hogy Szeged alatt Szabadkától Óbecséig újra tért nyerjen a Bácska északkeleti sarkában.

NÉPESSÉG	1520-ban		1717-ben	
	ezer fő	százalék	ezer fő	százalék
teljes népesség	4.400	100,0	4.600	100,0
magyarok	2.800	63,6	2.000	43,5
nem-magyarok	1.600	36,4	2.600	56,5
oláhok	360	8,2	550	12,0
tótok	320	7,3	540	11,7
horvátok és vendek	350	8,0	530	11,5
szerbek és rácok	200	4,6	450	9,8
németek	180	4,1	290	6,3
ruszinok	100	2,3	220	4,8
jászok-kunok	80	3,2	-	-
egyéb etnikum	40	0,8	20	0,4

A horvátok észak felé lökődve a Muraköz kizárólagos lakóivá váltak, a Dráván innen elfoglaltak egy hosszú keskeny sávot, a nyugati határszáron pedig 150 új falut hoztak létre föl Pozsonyig. Burgenlandban ma is sokkal több horvát él, mint magyar. A magyarság eltűnt a Dráva-Száva közéről. A Szerémség végleg szerb etnikai góccá vált, főleg amiatt, hogy 1690-ben egy több tízezres rác csoportot fogadtak be oda. Ott volt a rácok kemény magja, amely 1848-49 során annyi gondot okozott. Északon Érsekújvár tájáról előbb a török ostrom, majd a kuruc harcok során tűnt el a magyarság. Helyét egy délkeletre nyúló öbölben tótok vették át. Kassa környéke hasonló módon, de a német zsoldosok garázdálkodásai miatt vált tóttá. Még a ruszinok is tért nyertek úgy Munkács táján, mint Husztól keletre a Tisza völgyében. Tovább tarkította a képet, hogy az osztrákok óriási belső telepítésekbe fogtak, például Harruckern báró szinte a teljes Békés megyét szlovákokkal népesítette újra.

A Kárpát-medence elnéptelenedése miatt az osztrákok telepesekeket hívtak be, főleg ún. „megbízható, katolikus” népeket. A délnémet svábokon kívül jöttek olaszok, franciák, belgák (vallonok), spanyolok és ki tudja még hányféle náció. Új uraink nem ragaszkodtak elveikhez: beengedtek rácokat, bolgárokat és más balkáni ortodox elemeket is, de főleg oláhokat. Ezen a ponton egy vissza-visszatérő kettős félreértést kell tisztázni.

Az egyik oldalon néhány tudósunk úgy tartja, hogy Mohács előtt az oláhság többsége Erdélyben élt és csak kisebb hányaduk lakott az azt kísérő régiókban. Az általam elemzett adatok mást mutatnak. 1520-ban Erdélyben és a későbbi Partium területén nagyjából azonos számú (6-600) településen éltek oláhok. Azonban míg Erdélyben alig tudunk ki nem mutatott vagy elpusztult oláh falvakról, rajta kívül ezek száma 300-nál is többre tehető! Ami ugyebár azt jelenti, hogy Erdélyen kívül nagyságrendileg másfélszer annyi oláh élt, mint azon belül. A ki nem mutatott falvak többsége Biharban, az elpusztultaké a Temesközben volt.

Idézet Csánki művéből: „A Sebes- és főleg a Fekete-Körös felső völgyeinek falvairól kevésbé tudunk számot adni. Telepekkel, tanyákkal bizonyára benépesítette e tájat is az oláhság már ez időben (1495 előtt), de az így támadt kicsinyke falvak neveivel nem sokat törődtek még akkor, sőt birtokával sem, mert lakossága leginkább pásztorkodásból élt.”

A másik oldalon vannak, akik szerint Erdély csak a hódoltság után magyartalanodott el az oláh beáramlás által. Ez tévedés. A Török Birodalom hanyatlásakor a Havasalföldre görög vajdákat (vö. fanarióták) neveztek ki. Sok adót vártak el tőlük és így mindig fenyegette őket a selyemzsinór. Mivel megbízatásuk kérésztől volt, igyekeztek a saját zsebüket gyorsan megtölteni. Ezért a népre iszonyatos terheket róttak és emiatt indult meg az oláh áradat a Kárpát-medence felé. Csakhogy nem Erdélybe, amely viszonylag zárt és ellenőrzött osztrák tartománynak számított, hanem a Temesköz irányába. Erdély csak tranzit volt kevesek számára. Mindezt jól mutatja, hogy az erdélyi oláhság lélekszáma a XVII. század végén is csak 220 ezer fő volt, ami aránylagosan alig több, mint 1495-ben (187 ezer fő).

Az elmagyartalanodás mozzanatait gyakran félreértik. Például szokás hangoztatni, hogy az „oláhok leszálltak a hegyekből és elfoglalták a magyarok üresen maradt falvait”. Persze, hogy ez történt: a síkvidéki tájakon élő magyarság erősen pusztult, főleg a tatárok dúlásai miatt. Csakhogy akik leszálltak a hegyekből, magyar földön éltek korábban is, tehát az össznépesség általuk nem gyarapodott! Az adatokkal és a rájuk épült hírekkel egyébként is csínján kell bánni, mert azok sokszor félrevezetőek. Példa: Egy közlés szerint az erdélyi Szolnok megye 96 néhai magyar településéből a XVII. század közepére 76 már nem-magyar volt. Ezen a mintegy 80 százalékos veszteségen meg kellene döbbernünk. Ne siessünk vele! Mert egyrészt a megyében több mint 300 falu volt, amiről hallgat a híradás. Bizonyára azért, mert a többiek már korábban is oláhok voltak és nem illik abba képbe, miszerint Erdély a hódoltság során magyartalanodott el. Másrészt a többség relatív fogalom. A 96 falu egyike sem volt korábban kizárólag magyar és a 76 település egyike sem vált később tisztán románná.

A pont zárásaként kell említeni egy kevésbé ismert jelenséget.

A beözönlő oláhok és rácok ortodox vallásúak voltak és ezért tudvalevőleg nem fizettek tizedet, tehát terheik kisebbek voltak, mint a magyaroké. Ezért nem csoda, hogy az utóbbiak közül sokan áttértek az ortodox hitre. De ne gondoljuk csak a „piszkos anyagiakra”. Ha egy faluban csak mutatóban maradt pár magyar, pap nélkül maradt és oda oláhok költöztek, az előbbieket is a pópát keresték fel, hogy vallási támaszt és szentségekkel való ellátást – keresztele, esküvő, temetés – nyerjenek. A magyarság egy része így asszimilálódott oláhhá. A hódoltság során sokkal több magyar vált oláhhá vagy ráccá, mint később megfordítva.

6.6 KORAI ETNIKAI ELLENTÉTEK

A hódoltság koráig békében éltek egymás mellett a Kárpát-medence népei. Ez nem azt jelenti, hogy nem akadtak közöttük a szokások, a vallás, az életmód és a vagyoni helyzet eltéréseiből fakadó súrlódások: ilyenek mindig voltak, vannak és lesznek. Azonban ha a török előtti időkben olykor előbukott is az idegenek gyűlölete, az sohasem a föld népét, hanem annak urait jellemezte. Ez a kép Moháccsal alaposan megváltozott.

A hódoltság káros következményeként kicsíráztak népeink ellentétei.

Baj volt az is, hogy népünk megfogyatkozott, de ez önmagában nem vezetett volna későbbi tragikus trianoni sorsunkra. A valódi problémát az okozta, hogy a hódoltságtól kezdve a Kárpát-medence népei már nem fértek össze egymással. Ennek a jelenségnek több okát és korszakát kell szemügyre vennünk.

A török idők kezdetén délről felénk kényszerült idegenek lepték el országunkat. A *rácok* nem az otthonkeresés békés szándékával jöttek. Alig tudunk bekéredzkedő, a hazai közjogi állapotokat tiszteletben tartó rácokról. Jól ismerjük viszont Cserni Jován esetét (lásd 6.5 pont). Bár példája kirívó, magatartása a rácság egészére jellemző volt. A rácok nemcsak az üresen maradt falvainkat foglalták el, hanem már akkor az „etnikai tisztogatás” eszközét alkalmazva a lakottakból is elűzték a magyarokat.

Talán itt kell szólni a hajdúkról. Eredetileg rác hajléktalanok voltak, akik elveszítve otthonukat és családjukat bandákba verődtek és fosztogatásból éltek. Később az embert-próbáló marhahajtás volt a foglalkozásuk, azaz „cowboyok” voltak, akik igen jól értettek a fegyverforgatáshoz. Bocskai fogadta fel őket, akitől földet és jogokat vártak. Tévhit, hogy Bocskai ilyesmit ígért nekik, mert nem volt miből... Valójában azért álltak mellé, mert reformátusok voltak (mivel addigra elmagyarosodtak) és az osztrákok ellenreformációjával akartak szembeszállni. Bocskai halála után a hajdúk újra martalócokká váltak és hol ennek, hol annak az erdélyi fejedelmjelöltnek az oldalán kínózták a köznépet. Végül letelepítették őket a hajdúvárosokba, amivel kétes szereplésük véget ért.

A török idők során az előbbihez hasonló ellentétek alakultak ki a horvátok és a rácok (illetve vlahok) között is. Az új népség („homo novus”) viszonylag még jobban ellepte Horvátországot – odaértve Szlavóniát – mint Magyarországot. Nem véletlen, hogy a Kárpát-medencében uralkodó két hatalom az új jövevényeket kedvezményezte az őshonos népekkel, a magyarokkal és a horvátokkal szemben. A németeknek elégük volt a magyarok és a horvátok panaszaiból, lázadó magatartásából. A törökök pedig sokkal szívesebben tudták maguk körül a hitehagyásra hajlamos, velük nem konfrontálódó elemeket, mint a földjeikhez ragaszkodó egykori birtokosokat. Jellemző, hogy a külföldi utazók ruházatuk és szokásaik miatt a rácokat törököknek vélték. Az sem véletlen, hogy a törökök a magyarokat nem engedték a városokba, de a rácok azok mellé települhettek. Így jöttek létre a „rácvárosok” Buda, Pécs és egyéb városaink környékén.

A török idők után a Medencében mindent az osztrákok intéztek. Idegeneket hívtak és engedtek be megkérdezésünk nélkül. Az új beköltöző adókedvezményeket, földet, ingyen eszközöket és állatokat kapott, miközben a magyart nem engedték otthonába visszatelepíteni.

Kész csoda, hogy a magyarság nem gyűlölte meg a telepeseket. Viszont a rácokkal nem békélt meg. Őket az osztrákok elvileg határőrökként (vö. granicsár) alkalmazták a Határőrvidéken. Nem tudunk arról, hogy ebben a funkcióban bármikor jeleskedtek volna. Kilógott a lóláb: az osztrákoknak a rácokra a kurucok miatt volt szükségük. Be is vetették őket Rákóczi ellen és mindig azzal fenyegették a renitens magyarokat, hogy rájuk küldik a rácokat éppúgy, mint a törökök Erdélyre a tatárokat. Ez nem volt pusztán ijesztgetés. Jellemző, hogy míg Kecskemét és Debrecen lakossága a legvéresebb török harcok során sem hagyta el városát, a rácok jötteinek a hírére megfutamodott.

A magyarok szívükbe zártak olyan személyeket, akik magukról terjesztették a hírt, hogy kedvelnek bennünket, pedig dehogy... Sissi a legpregnansabb példa: a magyarok nem is érdekelték, csak politikai okokból és anyósa bosszantására volt nyájas velünk. Hasonlóan hírt kell közölnöm Mária Teréziáról is. Róla elterjedt a tévhit, hogy jóságosan viszonyult hozzánk. Ezzel nem vág egybe az alábbi kitétele: „Valahányszor nyugtalanság tört ki magyar földön, mindannyiszor megmutatkozott, milyen hasznos, szükséges, sőt nélkülözhetetlen e nép (ti. a szerb) a megzavart nyugalom helyreállítására.” Szóval a népiértők mint rendfenntartók lett volna Mária Terézia ideálja?

Az etnikai ellentétek magja el volt hintve. A magyarok utálták a labancokat és nem kedvelték a magas Porta képviselőit, de sohasem gyűlölték a németet vagy a törököt az etnikai eltérések miatt. Jellemző, hogy a török kiűzése után még jelentős számban éltek törökök Buda, Eger, Pécs és egyéb városaink környékén, de soha egy rossz szó sem érte őket. Viszont a rácokkal már ekkor kiéleződtek ellentéteink.

Ezek az új jövevények felismerték, hogy ki errefelé a valódi úr – és azt nem magyarnak látták. Idegen földekre telepedtek, amit hol hallgatólagosan, hol támogatólag elismert a török, majd az osztrák hatalom. A balkániak új generációi pedig már „ősi jussként” tekintettek az apáik által csak frissében elbitorolt Kárpát-medencei területekre.

Sokan úgy állítják be a dolgokat, mintha a magyarok a XIX. század során nem adták volna meg nemzetiégeiknek az őket megillető jogokat és az vezetett népeink ellentéteihez, vagyis közvetve Trianonhoz. Ez hamis megközelítés: az igazság ennek pont a fordítottja.

A Kárpát-medencére sokan úgy tekintettek, mintha az soha nem is lett volna a magyaroké, mintha az mindig is az ő birtokukban lett volna.

1680-ban egy budai zsidó azért fohászkodott, nehogy a magyarok foglalják vissza Budát! Ő sem tartotta Budát és Magyarországot magyarnak. Ez a felfogásmód és nem a Medence elnéptelenedése vagy elmagyartalanodása vált a későbbi bajok forrásává.

6.7 A HÓDOLTSÁG ÖSSZETETT HATÁSA

A hódoltság döntően meghatározta a Kárpát-medence sorsát. Sokan csak az etnikai hatásait emelik ki, miszerint a térség elnéptelenedett, illetve elmagyartalanodott. Arra kevesen figyelnek, hogy a korszak végére

Trianon három mozgatórugója már egymásra hatva működött.

Az első. A Kárpát-medence nagy részét idegenek lepték el, miközben a magyarság a jórészeről kipusztult. A török kiűzése után népünk talán újra tért nyerhetett volna, de ez csak feltételezés, mert a tömeges betelepedés és betelepítés miatt erre nem került sor. **A Medence már nem volt etnikailag magyarok által dominált térség.**

A második. 1521-ben a török elfoglalta déli végeinket és azok (vö. Szerémség) végleg elszakadtak tőlünk. 1526-ban Mohács után a kettős királyválasztással két további részre szabdaltuk országunkat. 1541-ben átadtuk Budát a töröknek, ami által növelhette a hódoltsági területet. 1556-ban az erdélyiek váltak el végleg tőlünk. 1578-ban az osztrákok vették át Horvátországot és Szlavóniát. Vagyis a közhely kétszeresen megtévesztő: *hazánk nem három részre szakadt, hanem mi szakítottuk négyfelé.* Továbbá örömködünk azon, hogy hazánk felszabadult a török alól, bár az nem jelentette integritásunk helyreállítását: az osztrákok tovább darabolták. A XVIII. század végén **a Kárpát-medencét nem Magyarország, hanem hat osztrák tartomány töltötte ki.** Közülük csak az egyiket tekinthetjük magyarnak és a mi hazánknak. Ezért Európa a XVII. század elején már nem ismerte azt az egységes országot, amely régen a Kárpát-medence ura volt, hanem elkönyvelte, hogy Erdély és Horvátország külön állam, a Temesi bánságot, a Határőrvidéket és az új Szlavóniát pedig nem a magyar érdekek szerint, hanem osztrák tartományokként szemlélte.

A harmadik. A hódoltság előtt a velünk élő nem-magyarok többségét a patriotizmus jellemezte. A felvidéki tót, az erdélyi oláh, a délvidéki szerb is tudta, hogy ő nem magyar, de ez nem érdekelte. Mindegyikük szeretett ebben a hazában élni a maga módja szerint és kész. Ez a szemlélet már a hódoltság elején megváltozott. A Balkánról „feltolyakodott” rác, vlach stb. már nem hazát, hanem csak megélhetést keresett a Kárpát-medencében. Egyik sem tisztelte a hagyományokat és a berendezkedést. Esze halvány ágában sem volt **Magyarországon, a magyarok irányítása alatt élni.**

***

A török korszak formálisan a pozsareváci békével (1718) zárult le. Európában a népek addigra még nem értek nemzetekké: arra csak a XVIII. század végére került sor. Ezért bár ellentéteink kiütözköztek, a nem-magyar népek egyelőre nem léptek fel kimondottan nemzeti természetű követelésekkel. Ez csak később, az egyes népeknél eltérő időben, különböző módon és más-más intenzitással következett be.

7. NEMZETEK SZÜLETÉSE (1719-1847)

7.1 MEGHATÁROZÓ KORSZAK

Ha megkérdezném, hogy sorsunkért melyik korszak etnikai eseményei a leginkább felelősek, a legtöbben habozás nélkül a XVI-XVII. századot jelölnék meg. Jogosan, hiszen a honfoglalást kivéve a hódoltság során következtek be a legnagyobb Kárpát-medencei etnikai váltások. A magyarság sok területről kipusztult és helyét az ellenőrzés nélkül beáramló idegenek tömegei vették át. Ez a nézet mégis csak részben állja meg a helyét. A török kiűzése során sok táj még jobban elnéptelenedett, főleg a Bácska és a Bánát, Buda vidéke és a Duna mente, kipusztultak onnan az idegenek is és újra elterjedhetett volna a magyarság, ha a török távozása után maga rendelkezhetett volna a sorsa fölött.

Nem így történt. Az osztrákok a Kárpát-medencét több (hat) egységre osztották fel, mint ahány (négy) létezett a hódoltság során. Ők intézték a belső áttelepítést és a külső betelepítést; már ahol kontrolálták a folyamatot. A török kor végére a Kárpát-medence néptelenné vált, de egyes erdélyi és délvidéki tájait kivéve még nem magyartalanodott el. Azonban amit a török elkezdett, az osztrák befejezte.

Eközben érték el a Kárpát-medencét a felvilágosodás hullámai. Hatásukra a népek nemzetekké kezdtek alakulni. A nemzeti érlelődés ellentéteket is hordozott magában, mert

sokaknak sokféle elképzelése támadt e térség múltjáról, jelenéről és remélt – azazhogy általa alakítandó – jövőjéről.

7.2 NEMZETI ÉRLELŐDÉS

A nemzet szó jelentéseiről a 2.2 pontban volt szó. Itt a klasszikus (XIX. századi) nemzet-fogalom három jellemző jegyét kell megvilágítani. Ezek a következők: közös eredet, közös háttér és közös nyelv. Ezek együtt adják a nemzet ismérveit úgy, hogy az idők során hol ez, hol az vált a többenél fontosabbá.

Közös eredet. A brassói szászban, a bánáti svábben, a zalai hiencben kevés közös vonást találni, talán meg se értik egymást. Akkor mégis mi köti össze őket? Ugyanaz, mint a Kárpát-medencei és az óhazai szerbet, az itteni és a regáti románt: a közös eredet tudata. A nemzet a népben gyökeredzik, a népek pedig adott helyről származnak. Nem országokról van szó, hanem egykori közös földről. Az egységes Németország még nem is alakult ki, amikor az erdélyi szász és a tolnai sváb már egyaránt németnek tekintette magát nem annyira a nyelv, mint a közös óhaza, az ősi gyökér, az azonos eredet alapján.

Közös háttér. Sok mindent jelent: szokásokat, hagyományokat és persze a vallást. Az amerikai olasz is spagettit eszik, ezért a szolás kifacsarásával azt mondhatnánk, hogy „spagettijében él az olasz”. Ellenpéldaként a balkáni szlávokat említhetjük. A horvát, a szerb és a bosnyák szinte ugyanazt a nyelvet beszéli és bizonyos területeken együtt él, mégis három különböző nemzetet alkot. Részben a származás okán, de főleg az eltérő vallás miatt, mivel az katolikus, ez ortodox, emez pedig muzulmán. Ámbár a vallás sem éles választóvonal, hiszen vannak katolikus bosnyákok is, azonban az ő etnikai hátterük és életvitelük más, mint a velük együtt élő szintén katolikus horvátoké.

Közös nyelv. Sokan ezt az ismérvet tartják a nemzet legfontosabb kritériumának (vö. „nyelvében él a nemzet”). Azonban sok amerikai olasz nem is tud olaszul, mégis olasznak vallja magát. A csángók nagy része nem tud magyarul, nem is magyar földről ered, mégis magyarnak tartja magát. A szlovák és a cseh nyelv között kisebb az eltérés, mint az előbbi egyes dialektusai között, a szlovák mégis büszke a saját nemzetére. Tehát a nyelv nem a nemzet mindent meghatározó ismérve. A nyelv csak attól fogva kezdett fontos mozzanattá válni, amikor már maga a nemzeti lét is. Kiegészítésül lásd a C. függelékét.

A közös eredet, háttér és nyelv a népekre is jellemző (lásd 2.2 pont). Akkor mégis miben tér el a nép és a nemzet fogalma? A nemzetté válásnak két mozzanata van. Egyrészt tudatos felismerést jelent: az én eredetem, az én vallásom, az én nyelvem más, mint a tiéd, tehát én másik nemzetbe tartozom, mint te. A tudatosságból adódik, hogy népet nem lehet változtatni, de a nemzeti hovatartozás választható. Másrészt a nemzethez való tartozás politikai akaratral párosul. Például az *oláh nép* elfogadta helyzetét, de a *román nemzet* már új szerepet szánt magának. Régen a közös ország összetartotta az eltérő etnikumú egyéneket, akiket nem osztott meg a másság tudata, mert népeket és nem nemzeteket alkottak. A XVIII. században a nemzet („náció”) ideája a haza („pátria”) fölé kerekedett. Már nem az volt a fontos, hogy ki milyen országban él: az vált döntővé, hogy mi kedvező a szűkebb, egy politikai akaratú közösség, vagyis a nemzet számára.

Az alábbiakban megvizsgáljuk, hogy a Kárpát-medencei népek miképpen ébredtek nemzeti öntudatukra és milyen politikai elképzelések vezérelték őket.

7.3 MINDENKI MÁSKÉPP CSINÁLTA

7.3.1 Horvátok

A horvátok korán nemzetté értek. Egykori országuk területén éltek és Magyarországon belül mindig külön jogokat élveztek. Éppúgy voltak nemzetségeik (azaz nemeseik), mint nekünk. Hagyományait őrítették. A reformáció náluk csak átmenetileg volt sikeres, végül döntően katolikusok maradtak. Azonban nem volt közös irodalmi nyelvük: három dialektust beszéltek. A klérus egy régieset erőltetett, viszont az értelmiségiek a modernebb mellett álltak ki. A XIX. századra az ún. stokáv nyelvjárás vált elfogadottá.

Történelemírásunk megrekedt azon a szinten, miszerint a magyarok és horvátok ellentétei a nyelvkérdésre vezethetők vissza. Ez erős ferdtítés, mert a horvátok részére nem a nyelv jelentette a nemzetté válás legfontosabb aspektusát: az nem végcél, hanem csak átlátszó ürügy volt valódi vágyaik elérésére.

A horvátok a hódoltság során meghasonlott állapotba kerültek. A régi idők jegyében még élt bennük a hungarus tudat, de már magával ragadta őket az új kor szelleme: főleg azokat, akik délről kerültek hozzánk és akiket már nem vezérelt a régi haza képe. 1578-tól osztrák irányítás alatt – vagyis tőlünk függetlenül – éltek. A török kiűzése után újra részt vettek a magyar országgyűléseken, ahol a rájuk érvényes törvények (lex) születtek, de volt saját tartományi gyűlésük is, bár az csak helyi rendeletekre (statutum) jogosult. A gyűléseket a bán hívta össze, akit közvetlenül a király nevezett ki, ami a magyar nádor tiszte lett volna. A horvátok hangoztatni kezdték, hogy velünk csak perszonálunióban állnak, azaz bár közös a királyunk, Horvátország nem képezi Magyarország részét. Ennek jegyében tartományi gyűléseiket horvát országgyűléssé óhajtották volna előléptetni és tiltakoztak a magyar nyelv hivatalos használata ellen. Viszont nem a saját nyelvükhöz ragaszkodtak, hiszen az még nem is alakult ki és nem terjedt el, hanem a latinhoz. Ez is mutatja, hogy valóban nem a nyelv jelentette számukra a fő kérdést. Akkor tehát mi?

A horvátlakta területek jócskán kiterjedtek. A horvátok asszimilálták a Dráva-Száva köze lakosságát és Dalmáciában is többségbe kerültek. A néhai picinyke Horvátországot már minden oldalról olyan régiók kísérték széles sávban, ahol horvátok éltek azonos szokásokkal és hagyományokkal, katolikus vallásban és egységesedő horvát nyelvvel. A közösség tudata nemzeti igényeket ébresztett, amelyek jogosságát – velünk szemben – igazolniuk kellett. Ekkor terjedt el Rousseau hatására a társadalmi szerződés eszméje, amit anakronisztikus módon nemzetek közötti megegyezésként értelmeztek. A horvátok felfogásuk igazolására Spalatói Tamást (1200-1268, Spalató érseke volt) vették elő a tarsolyból.

Bár a „horvát Anonymus” a miénknél hitelesebb krónikás volt, némi szépítésért ő sem járt a szomszédba. A tatárjárás után írt művében, amit nem véletlenül 1748-ban Bécsben adtak ki újra, Horvátországról és Dalmáciáról egységként szól és sejteti, hogy Szlavónia mindig az előbbihez tartozott. Persze ő is a kora viszonyait vetítette vissza a múltba. Ez nem zavarta a horvátokat, akik rá hivatkozva kezdtek beszélni a soha nem is volt „Háromegye Királyságról”, azaz Horvátország, Szlavónia és Dalmácia egységéről, aminek a helyreállítását követelték, felemlítve a László királlyal kötött szerződésüket. Annak nincs nyoma, és ha Szent László hagyta volna is, hogy megkössék a kezét (ami kizárt), a megállapodás akkor sem térhetett volna ki Szlavóniára, amely hazánk része volt és Dalmáciára, amit csak később és akkor is csak részben hódítottunk meg.

A Háromegye Királyság nem a múlt, hanem a horvátok által vágyott jövő volt. A horvát nép nemzetté vált, amelynek a korszak felfogása szerint saját ország dukált és ők azt az akkori nál jóval tágabb otthonban látták. A Mária Terézia által kreált (1746) három új szlavón megyét (lásd 6.6 pont), a Muraközt és a nekünk ítélt Fiumét is a magukénak akarták tudni, amiből száz évig tartó viszály kerekedett közöttünk.

Már hallatszottak olyan hangok is, miszerint a horvátoknak nem kellene a magyarokkal és az osztrákokkal együtt élniük (Orfelin, 1761). Azonban egyelőre nem kívánták a törést, hanem a fokozatos elszakadás taktikáját követték. A hivatalos nyelv próbáján túl a hadügyekben is saját útra tértek, külön fizetve a hadiadót (1802) és vezetve nemesi felkelésüket (1808). A vallás terén is akadtak ellentéteink: a horvátok nem engedtek úgymond saját országukba protestánsokat, vagyis magyarokat. Általánosan elleneztek a reformjainkat. Ügyeikben nem hozzánk, hanem közvetlenül Bécshez fordultak. Mindezek miatt Metternich már 1830-ban jól meglátta, hogy biztos szövetségesre lelhet bennük a magyar törekvések ellen. A várható be is következett: a horvát-magyar viszony 1844-re javíthatatlanul megromlott.

A horvát önálló nemzetté – és azáltal sajnós ellenségünké – vált.

Remélhetőleg a fentiekből világosan kiderült, hogy ellentéteinknek egyáltalán nem a magyar nyelv körüli huzavona volt a valódi oka és azokat nem mi gerjesztettük.

7.3.2 Szerbek

A szerbek is korán nemzeti öntudatra ébredtek, de náluk a nemzetté alakulás más kurzust követett, mint a horvátoknál. A török időkben déli határaink megszűntek és attól fogva az óhazai és a Dunán innenre költözött szerbek ugyanazt az életet éltek. A török kiűzése után Szerbia török uralom alatt maradt, az itthoni szerbek nagy része pedig a Határőrvidék katonája lett, ahol sajátos, autonómiára emlékeztető külön jogokat élvezett. Emiatt a szerbekben erős volt a közös terület tudata: a Dunán és Száván inneni és túli térségeket egyetlen szerb hazának tekintették. Berendezkedtek új otthonukban és azt többé már nem óhajtották senkinek sem – még a volt tulajdonosnak sem – átengedni.

Szokásaikat, hagyományaikat, főleg ortodox vallásukat megőrizték, amiben meg is erősödtek. I. Lipót 1690-ben több tízezres szerb csoportot költöztetett a Szerémségbe Csernovics Arzén ipeki pátriárka vezetésével. Nem mellékes, hogy az osztrákokat minden ügyükben kiszolgáló, a hazát eláruló, finoman csak aulikusnak titulált magyar főnemesség maga is hozzájárult ehhez a paktumhoz. A Szerémséget ők engedték át a szerbeknek, amivel lényegében megalapozták a Délvidék majdani trianoni elcsatolását.

A szerbek óshazai vallási központja, Ipek (Peč) lehanyatlott és helyét Karlóca vette át. A betelepedés feltétele volt, hogy a szerbek vallási gyűléseket tarthattak az egyházi autonómia jegyében. És mivel azokon nemcsak a Kárpát-medencei, hanem az óhazai szerbek is részt vettek és nem csak vallási kérdésekről esett szó (a pátriárka a legfőbb politikai vezetőnek is számított), a karlócai összejövetelek már a XVIII. században nemzetgyűlés jelleget öltöttek. A szerbek számára ott – és nem a magyar országgyűlésen – hozták a követendő döntéseket.

A nyelv őket nem foglalkoztatta; még ürügyet se kreáltak belőle. Az egyházi vezetők a pravoszlávot – az egyházi liturgia ószláv-orosz keveréknyelvét – erőltették. 1733-ban még orosz paptanárokat hívtak Karlócára, mert hiába kértek szerb könyveket Bécestől. Később azokat Pesten (!) nyomtatták. A nyelvújítási fáradozások csak lassan értek be. Végül Karadžić 1814-ben vetette meg a szerb irodalmi nyelv alapjait.

A szerbek a területhez ragaszkodtak. Nem hozakodtak elő mondvacsínált kontinuitási és szerződési elméletekkel. A mindennapi kemény gyakorlatra alapoztak és joggal. Ki tudja miért a nagyhatalmak – a törökök és az osztrákok – kedvelték és pátyolgatták őket: aktuálisan éppen az utóbbiak. Ferdinánd felkarolta Cserni Jovánt (lásd 6.5 pont), akinek már saját Vajdaságot ígért. Ezért a beköltöző szerbekben sohasem fogant meg a hungarus tudat: ők nem Magyarországhoz, hanem a Kárpát-medence mindenkorai tényleges urához igazodtak.

Magyar nyomásra a Határőrvidék egyes részeit idővel polgáriasították. Ez bántotta a szerbeket, akik emlékeztették az osztrák uralkodót (és nem a magyar királyt!) az egykori ígéretnek – az önálló szerb Vajdaság létrehozásának – a betartására. Ámde elutasították őket 1770 után a két Illír Regulamentum-mal, 1779-ben a Rescriptum Declaratorium leirattal. Ekkor más utat választottak. 1790-ben Putnik pátriárka azt kívánta tőlünk, hogy ismerjük el a szerbet politikai nemzetnek és így ők is képviselhessék magukat az országgyűlésen. Erre következett a meglepetés. A magyarok a javaslatot elfogadva a szerbeket az országgyűlési megjelenésre bíztatták mondván: azáltal elismerik, hogy ők is a „natio hungarica”, tehát a magyar politikai nemzet tagjai. A szerbek észrevették a csapdát és azonnal visszakoztak, de addigra már fény derült valódi szándékaikra.

Mert az eset fekete-fehéren megmutatta, hogy a szerbek nem Magyarország magyar irányításában akartak részt venni, hanem területi önállóságot kívántak. Megjegyzendő, hogy a régóta itt élt szerbek nem ezt az irányvonalat követték: a Budán és környékén lakókat nem fűtötték efféle vágyak. Jellemző, hogy a szerb vallási vezetők el is tiltották híveiket a reformgondolatokat tápláló pesti Szerb Nemzeti Újság olvasásától.

1830-ban újjászületett a szerb állam, bár még török fennhatóság alatt. Karadjordević lett a fejedelme, aki szakított a régi irányultsággal. Belügyminisztere, Garašanin, átfogó elképzelést vázolt fel, amely töröktől, osztráktól, oroszról és magyartól függetlenül egy államban egyesítette volna valamennyi délszlávot. Nem titkolta, hogy annak részeként képzelte el a Kárpát-medence tőlünk elszakítandó déli vidékeit is. Egyébként már jóval korábban felmerült egy Montenegrótól a Bácskán át a Bánságig terjedő délszláv országnak, azaz Nagyszerbiának a gondolata (Obradović 1784, Rajić 1794).

Mindezek miatt világos, hogy a szerbek nem nemzetiségi jogokat akartak, hanem a magyartól független nemzetté kívántak válni. Velük már a Rákóczi-féle szabadságharc alatt összeakasztottuk a bajuszt (lásd 6.9 pont). A helyzet 1848-ig sem javult, mert

a szerb nemzetté lépett elő és területet követelt magának.

Kibékíthetetlen ellenségekként értük meg a forradalmak korát. Az ellentéteket nem lehetett enyhíteni, mert a szerbek nem óhajtották elismerni a magyar szuverenitást.

7.3.3 Románok

Az oláh nép helyzete gyökeresen más volt, mint a délszlávoké. Bár volt két országa is (Havasalföld és Moldva), azok még a török alatt szenvedtek. A Medencén belüli oláhság szétszórtan élt három tartományban: Magyarországon, Erdélyben és a Bánságban. Nem volt önálló egységes *területe*, mint a szerbeknek a Határőrvidék és nem voltak *nemesei*, mint a horvátoknak. Az oláhok hagyományai és szokásai sem voltak közösek: a váradi értelmiségít egy világ választotta el az érchegyeségi móctól. A vallás is megosztotta őket, mert míg egyesek unionáltak, mások ortodoxok maradtak (lásd a D. függelék). Végül nem létezett közös román nyelv sem, aminek fejlődését gátolta a szerb ortodox befolyás.

Micu-Clain 1780-ban Bécsben publikálta az első román nyelvtant, amelynek a címe már dáko-románokat emleget („Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae”) és amelyben az addigi cirill helyett a latin írásmódra tért át. A román nyelv fejlődésének az útjából már csak egy akadályt kellett elhárítani. Az úgymond rómaiság jegyében egyesek a klasszikus latin mellett tették le voksukat. Mivel a köznép azt nem értette, Petru Maior a román nyelvújítást a vulgáris, azaz szlávval kevert latinra alapozottan képzelte el.

Az oláhokat valójában nem a három ismérv (származás, szokás, nyelv) vezette a nemzetté válás útján, hanem a nemzetnek, mint önálló és nagy népnek az ideálja. Bár egyesekben már 1735-ben felvetődött a latin leszármazás gondolata, az még nem terjedt el és a családfában nem szerepeltek a dákok sem. Azonban az ideák gyorsan változtak. A XVIII. században lábra kapó történelmi kutatások hatására felmerült a dák-latin-román kontinuitás gondolata, bár egyelőre nem nyert tért. Azért sem, mert a szerbek magukhoz akarták láncolni az oláhokat és a Bánságban azt a tévhitet terjesztették, hogy az oláhok eredetileg szlávok, hiszen lám, még a vallási nyelvük is az. A nézethez több oláh potentát csatlakozott. Ezért a vallási unió és a román irodalmi nyelv nem terjedt el és az ottani oláhság megmaradt balkáni állapotában.

Bob és Adamović (az utóbbi szerb) 1791-ben fogalmazta meg a „Supplex Libellus Valachorum” beadványt. Ebben azt kérték az uralkodótól, hogy adassanak vissza az oláhság egykori jogai, vagyis ismerjék el őket negyedik nemzetnek. Ez a kívánság több ellentmondást tartalmazott. Egyrészt még a *régen* hazánkba települt oláhok sem kaptak egységes jogokat, csak egyes csoportjaik élvezhettek némi előnyöket. Másrészt a „három nemzet” intézménye csak Erdélyben állt fenn, miközben az oláhság nagyobb része már Erdélyben kívül élt. Harmadrészt a Kárpát-medencébe tömegesen költöztek új oláh jövevények, akik a régi kedvezményekre már semmiképpen sem hivatkozhattak. Végül – és ez a legfontosabb – az ilyen-olyan egykori népi privilégiumok akkor sem vonhatták volna maguk után az újkori nemzeti előjogokat, ha valóban léteztek volna. A románok esete igen jól példázza a nép és a nemzet fogalmának a sarkalatos különbségét.

A beadvány elbírálását a király az erdélyi országgyűlésre bízta, amely azt kerekén elutasította. Az oláhok rossz időpontot választottak. Csak egy éve halt meg II. József, akinek a nevelője oláh volt. (Annak is köszönhető, hogy a térképeken és összeírásokban az erdélyi településnevek jórésze románul van feltüntetve.) Pártfogójuk halála után nem találtak új mecénásra. Elkeseredésükben tagadásra tagadással feleltek: ha mi nem ismerjük el őket nemzetnek, akkor ők nem támogatják Erdély Unióját. Az akarás helyét a nemakarás vette át, ami kevés a tettekhez, de több mint elég az ellenséges érülethez.

Csak futólag említtem az 1840-es oláh felkelési tervet, melynek részletei homályosak és amely nem járt következményekkel, bár annak kapcsán már Erdély elszakításának és az oláh fejedelemségekkel való egyesítésének az ötlete is felmerült. A bánságiak fejében is megfordult hasonló idea, mert nekik nemigen tetszett, hogy a tartományt végül mégis visszacsatolták Magyarországhoz (1778).

Az oláhság területileg és szokásaiban annyira megosztott volt, hogy a XVIII. század elején senki se gondolt rá egynemű közösségként, de a század végére már egy öntudatos oláh társadalommal kellett számolni. Az oláh népből nem lett még román nemzet, de pár fontos lépést már megtett afelé. Így ami előbb csak homályos oláh népi vágy volt, az 1848 során

erőteljes román nemzeti követeléssé lépett elő.

A forradalmak korára a magyar és a román nép még nem vált ellenséggé. Azonban a magyarok és a románok politikai akaratai között már alapvető ellentétek mutatkoztak és csak egy szikra kellett a kirobbanásukhoz.

7.3.4 Szlovákok

A tótok csak 1849 után kezdtek nemzetté válni. Vajon kik is vagyunk mi? A sértés szándéka nélkül mondhatjuk, hogy a kérdésre még akkor se tudtak felelni. Nem voltak nemeseik, mint a horvátoknak és nem rendelkeztek saját területtel, mint azok. Nem volt hátszáguk, mint a románoknak vagy a szerbeknek. Szokásaik, hagyományaik, még a vallás sem kötötte össze őket. A Felvidék nyugati részén élők a csehekhez-morvákhoz, a keleten lakók a lengyelekhez és a ruszinokhoz kötődtek. Akadtak közöttük katolikusok, evangélikusok és unionáltak. A szlovák nyelv sem volt egységes.

Nem véletlen, hogy a szlovákok képviselői semmit se követeltek tőlünk: előbb saját belső harcaikat kellett megvívniuk. Náluk a nemzetté válás legfőbb eszköze is, célja is a nyelv volt. Előmozdítói többnyire papok voltak, ezért a nyelv a felekezeti viták tárgyává vált. A protes-

tánsok Csehországból kapták liturgikus könyveiket, így a cseh nyelvet tekintették alapnak és úgy tartották, hogy a tót nem más, mint annak egyik dialektusa. Viszont a nagyszombati és a pozsonyi katolikus klérus haladóbb elveket követett és a králici bibliát tette etalonná, aminek szlovakizáló cseh nyelve közel állt ugyan az utóbbihoz, de nem volt azonos vele. Bernolák arra építve írta meg „Grammatica Slavica” címen az első szlovák nyelvtant (1790) és ezzel a szlovák irányzat győzött a cseh fölött.

A tót történetírás éledezett (Fándly, 1793). Vezérgondolata az volt, hogy a tótok a magyarokkal szerződést kötöttek (ami vitatható) és hogy ők mindig mellettünk álltak a küzdelmekben (ami vitathatatlan). Bár már feltűnt a Nagymorva Birodalom fixaideája is (Papánek 1780, Sklenár 1784), még nem voltak negatív felhangjai. Azonban idővel a viták méltatlan fitogtatássá züllöttek le, amiben magunk is ludasak vagyunk és ami kölcsönös pocskondiázásában mutatkozott meg. Nálunk olyasféle kitételrel éltek, mint „a tót nem ember”, mire föl Francisci, a lőcsei diákkör egyik vezetője egy képzelt ország, Blahoslavia (Boldogszlovákia, 1847) leírásában „kutyafejűeknek” titulálta a magyarokat. Mindez már túllépte az élcelődés határait. Például Kollár, pesti egyetemi tanár (!), miközben feldicsérte a szerinte szép szlovák nyelvet, primitívnek becsmérelte a magyart (Svájc, 1821).

Sokat ártott kapcsolatainknak az is, hogy az evangélikus főfelügyelő, Zay, erőszakos akciókba fogott a Felvidéken. Például akadályozta a pozsonyi cseh-szlovák líceum és a lőcsei szlovák diákkör működését. Módszerei ellen Széchenyi is tiltakozott heves vitákat kiváltó akadémiai beszédében (1842). A jelenségek mögött az állt, hogy a magyarok az „éjszaki kolosszustól” (Oroszországtól) való félelmünkben minden szláv felemelkedési kísérletet pánszláv akciónak és így veszélyesnek tartottak. Erre vall Wesselényi 1843-as értekezése, a „Szózat a magyar és a szláv nemzetiség ügyében” is.

A fentiek dacára sem alakultak ki éles szlovák-magyar ellentétek, mert a szlovákok maguk sem tudták, hogy mit akarjanak. Például míg egyik részük tiltakozott a magyar nyelv hivatalos használata ellen, másik részük azt tekintette a felemelkedés zálogának. Végeredményben ellentéteink elmaradásának alapvető oka az volt, hogy

a tót nép a tárgyalt korszakban még nem vált szlovák nemzetté.

A következő fejezetre tartozik, hogy a helyzetet csúnyán kihasználva a magyarok visszaéltek a tótok türelmével és maguk generálták a szlovák nemzeti törekvéseket.

7.3.5 Németek és a kisebb népek

A németek távol álltak a nemzetté alakulástól. Elszórtan éltek a Medencében, igen eltérő korokban és tájakról érkezve hozzánk. Az erdélyi *szászok* úgy érezték, hogy már nemzeti jogokkal rendelkeznek. A szepesiek hasonlóan vélekedtek. Az eredet és a nyelv csak lazán kötötte őket a *svábokhoz* és a nyugati peremeken, illetve a városokban élő *egyéb német* csoportokhoz. Hagyományaik és szokásaik eltérőek voltak; a vallás is elválasztotta pl. az evangélikus szászokat a katolikus sváboktól. Területi jogokat nem óhajtottak (az erdélyi szászoknak saját földjük volt), kedvezményt éppen eleget kaptak, a nyelvkérdés meg nem érdekelte őket. Náluk a nemzetté válás folyamata a nyelvművelő körökben merült ki, ahol megpróbálták elsajátítani a német irodalmi nyelvet. Meglepő módon az újonnan jöttek erősen hajlottak az asszimilálódásra: sokan ténylegesen be akartak illeszkedni új otthonukba, más népelemekkel ellentétben országunkban hazát is látva.

A ruszinoknál nem voltak a nemzeti gondolat felvetésére képes széles rétegek. Papjaik, a batykók, alig voltak műveltebbek a köznépénél. Bazilovics 1799-ben latin értekezést írt, melyben a ruszinok őshonosságát és vélt ősi jogait bizonygatta, de művét aligha olvasták. A ruszin nyelvújítás akadozott. Kocak bazilita szerzetes nyelvtanában még a latinos egyházi szláv nyelv grammatikáját írta meg, de munkája indokaként már a nemzeti öntudatot jelölte meg. Fontos, hogy a hazai ruszinokban még nem merült fel a nagy testvér gondolata, tehát ekkor még nem vetették fel, hogy ők is ukránok, netán oroszok.

A Kárpát-medencében egy tucatnyi kisebb nép is élt. Közülük csak a vendek váltak nemzetté, de sokkal később és nem a Kárpát-medencén belül. Ők jobban tartottak az osztrákoktól és a horvátoktól, mint a magyaroktól, ezért velünk mindig loyálisak maradtak.

7.4 ÉRTELMISÉG, SAJTÓ, MŰVELŐDÉSI KÖRÖK

A „nemzet” kifejezés a XVIII. századig nem volt mindennapi fogalom: a köznép csak az úr és nem úr társadalmi kategóriákban gondolkodott. Élt a falujában, beszélte az anyanyelvét és bizonyára tudta, hogy ő például tót, de azt már nem érzékelhette, hogy a szlovák nemzet tagja. A nemzet ideája először csak a művelt rétegekben fogant meg, a hétköznapi emberekben külön tudatosítani kellett, hogy melyik nemzethez tartoznak. Azonban ehhez nem álltak rendelkezésre a kommunikációs eszközök. Ezért a nemzetté válás eltérő sebességgel zajlott a Kárpát-medencei népeknél: az jutott előbb a nemzeti érettség magasabb fokára, amelyben több volt a felvilágosult egyén és amely előbb tudta felhasználni a megfelelő eszközöket. Itt két mozzanatot kell megvizsgálni: kik voltak a nemzeti gondolat hordozói és milyen módszereket alkalmaztak annak elterjesztésében.

A magyaroknál (amint a horvátoknál is) a literátusok jó része a nemesség soraiból került ki és ők váltak a nemzeti gondolat terjesztőivé. Nálunk nagy szerepet játszott a XVIII. század elején kezdődő nyelvújítás (lásd 7.7 pont) is, azonban a nemzeti érlelődés leghatékonyabb eszköze az országgyűlés volt. A horvátoknál a tartománygyűlés látta el ugyanezt a feladatot. A többi nemzetiségnél más volt a helyzet. Náluk a korszak elején a klérus befolyása volt a döntő: papjaik indították el népeiket a nemzetté válás útján. A szerbeknél a pátriárka által vezényelt vallási események fordultak át nemzetiekbe. A románoknál papok döntöttek a vallási unióról, amely fejlődésük legfőbb motorjává vált. A szlovákoknál a nyelvújítás egyházi alapon ment végbe. Végül fölösleges ecsetelni, hogy az anyanyelvre lefordított biblia mekkora hatással volt minden nemzet fejlődésére.

A klérus szerepe kétféle volt, mert pozitív befolyása dacára ellenezte a társadalmi reformokat és olykor – mint a szerbeknél – a nyelvi fejlődésnek is a kerékkötőjévé vált. A nemzetiségek értelmiségi rétegei látták a papság korlátait és átvették a kezdeményezést. Ők voltak azok az írók, ügyvédek, tanárok, akik a nyugati egyetemeket járva szomorúan vetették össze népük elmaradottságát az ottani viszonyokkal. Maguk is csak akkor döbbentek rá, hogy ők mások, lehetnének mondjuk románok is. Az már más kérdés, hogy mivel ez a réteg igen vékony volt és nem is tartott olyan szoros kapcsolatot a néppel, mint a klérus, egy ideig nem lehetett annyira hatékony sem.

A helyzet akkor változott meg, amikor a sajtó a közélet szereplője lett. Egyre-másra születtek a nyelvművelő kiadványok, majd a történelmi múltat feszegető írások, végül a politikai vitairatok, pamflettek is. Újságok tucatjai láttak napvilágot, immár címükben is utalva nemzeti tartalmukra. A sajtó nélkül senki sem hallott volna mondjuk a dákokról, a Nagymorva Birodalomról, Spalatói Tamásról, így tehát a nemzeti öntudatra ébredés elképzelhetetlen lett volna nélküle.

E ponton felmerül a sajtószabadság kérdése is. Ezen a téren kettősséget tapasztalhatunk. A XVIII. században erős volt a cenzúra, de csak a veszélyesnek ítélt *társadalmi nézetek* ellen irányult, miközben meglepően engedékeny volt a *nemzeti eszmék* irányában. Hazai nyomdákban láthattak napvilágot a magyarság és a Magyarország integritása ellen írt kiadványok is. Tucatjával születtek olyan értekezések, amelyekre ma a nacionalizmus címkét ragasztanák. Ma aligha jelenhetne meg Belgrádban, Bukarestben vagy Pozsonyban *Magyar Nemzeti Újság* című kiadvány, amely leplezetlenül a magyarok elszakadását hirdetné. Pesten a XVIII. században a fordítottjának nem volt akadályja.

A sajtó kevés helyre jutott el és a köznép jórészt analfabéta volt. Az írásokat tudatni és értelmezni kellett a számára. Ezért sorra alakultak a nemzeti művelődési egyletek, diákkörök, felolvasótársaságok. Ezek előbb a nemzeti gondolat terjesztésének a pozitív feladatát látták el, utóbb viszont már negatív éllel a magyarok ellen irányultak, vagyis lázítottak. Ebben a szlovák és a szerb Matica („anyácska”) egyesületek jártak az élen. Ezért nem csoda, hogy hatásaink idővel korlátozták a működésüket.

7.5 KÉT VÉRES EPIZÓD

Etnikai vonzataik miatt kell megemlékezni a kor két véres incidenséről. Erdélyben 1761-ben kezdődött Mária Terézia kívánságára a határőrezredek felállítása. Előbb az oláhokat, majd a székelyeket kapacitálták az osztrákok, hogy álljanak be határőrnek. Szemben déli végeinkkel itt nem alakítottak ki összefüggő határőrvidéket, hanem egyes falvak lakosságának adtak fegyvert. Ez erősíti a gyanút, miszerint a katonákat sokkal inkább csendőrökként, semmint honvédekként kívánták alkalmazni.

Eltérő háttérből adódóan a két nép másként fogadta a helyzetet. A székelyeknek, akik addig viszonylagos szabadságot élveztek és már jórészt átváltottak a gazdálkodásra, a kényszerű szolgálat hanyatlást jelentett. Ellenállásuk miatt toborzásuk lassan haladt, ezért az osztrákok erőszakot alkalmaztak: 1764-ben Madéfalván a tiltakozó tömegbe ágyúztak. Ez volt a „siculicidium” (székelyöldöklés), amely számos halottat követelt és amely után sok székely menekült át Moldvába és Bukovinába.

Az oláhok nincstelen jobbágyok voltak, akiknek a földje nem volt képes kitermelni a kivetett magas adókat. Mivel a határőrök kedvezményeket kaptak, szívesen álltak katonának. Emiatt tört ki hírhedt felkelésük is. 1784-ben osztrák katonai összeírást rendeltek el, amire örömmel csődültek a hunyadi és az érchegyesi oláhok, a mócok. Kiderült, hogy a sorozás elmarad, amire feldühödtek. Horea, Closca és Crisan vezetésével 20-30 ezer oláh iszonyatos dúlást végzett az érchegyesi települések magyar lakosai között. Végül a császári csapatok levertek a lázadókat és olyan kegyetlen bosszú következett, hogy egész Európa felhőrdült.

A románok a történekeért ma is minket vádolnak. Azonban Erdélyben az osztrákok diktáltak. Az érintett érchegecségi birtokok mind állami – azaz osztrák – tulajdonban voltak. A magas adókat az osztrákok vetették ki. A lázadás az ő akciójuk miatt tört ki és azt ők verték le. Ezért nem fogadhatjuk el, hogy a felkelés indokát a „magyar elnyomó – oláh elnyomott” ma is szívesen bevetett, de hamis képletére vezessék vissza. Sőt, mi élhetnénk vádakkal a románok ellenében, akik ártatlan magyarok ezreit gyilkolták le.

7.6 ETNIKAI KÖRKÉP A FORRADALMAK ELŐTT

Ma már csak kevesen tartják úgy, hogy a hódoltság során a Kárpát-medence teljesen elnéptelenedett és elmagyartalanodott. Inkább olyasféle kép alakult ki, hogy a hódoltság, annak felszámolása, illetve a kuruc szabadságharcok mindenestül elvitték két évszázadnak a teljes népszaporulatát, a magyarokét jóval nagyobb mértékben, mint másokét.

Mindezt adatok igazolják. Az osztrákok meg akarták ismerni új szerzeményeiket, ezért a török kiűzése táján részletes népesség-összeírásokat készítettek (1715 és 1720), amelyekből az etnikumokra is következtetni lehet. 1717-ben a Kárpát-medencének mintegy 4,6 millió lakosa volt, közülük körülbelül 2 millió magyar. II. József hasonló felmérést rendelt el a század vége felé (1784-87) és így meg tudjuk becsülni a gyarapodást: a népesség közel 10 millióra nőtt. A táblázatban Erdély a Partiummal együtt értendő és akkor keleti határai beljebb húzódtak az 1910-esnél. Ezért az összterület valamivel kisebb a Trianoninál, ami 325. 411 km² volt.

Terület	Terület km ²	Település	Lakos ezer fő
Magyarország	208.763	9.654	6.808
Erdély	60.699	2.615	1.653
Horvátország	9.841	1.194	404
Szlavónia (új)	9.437	606	280
Határőrvidék	33.550	1.739	795
Összesen	322.290	15.808	9.940

A század etnikai folyamatait magyar szempontból egy sajátos kettősség jellemezte. A betelepítések miatt a magyarság arányának erősen csökkennie kellett volna, mert természetes szaporodási rátája nem haladhatta meg többszörösen az egyéb népeket. Mégsem ez történt: a csökkenés szerény mértékű volt, mivel a be- és áttelepedők, vagyis a svábok és a tótok, igen gyorsan asszimilálódtak. Jellemző volta miatt említtem a következő esetet.

Károlyi Sándornak, Rákóczi fővezérének le kellett tennie a fegyvert mert nem volt más kiút – állították történelemkönyveink. De arról nem szóltak, hogy ez az „álkuruc” mennyire gyűlölte a magyarokat. A fegyverletétel után kiterjedt – főleg a Rákócziaktól elkobzott és neki juttatott – szatmári birtokain összeterelte és soványabb vidékekre telepítette őket, miközben sváb telepéseket hozatott a zsíros földekre. Más aulikus urak hasonlóan jártak el. Számításuk nem vált be, mert a beköltözött svábok hihetetlen gyorsan és önként elmagyarosodtak.

Az érintett települések: Alsóhomoród, Barlafalu, Csanálos, Erdőd, Gilvács, Kálmánd, Kaplony, Krasznabéltek, Krasznasándorfalu, Krasznaterebes, Mérék, Mezőfény, Mezőpetri,

Mezőterem, Nagymajtény, Nagymadarász, Nagyszokond, Nántú, Szakas, Szelestyehuta, Szinfalu, Vállaj, Zajta és mások. Ide kapcsolódik a következő eset.

Az újabbkori népességstatisztikai hamisítás egyik kirívó példája, hogy a románok a 300 éve történt beköltözésre hivatkozva a Majtény vidékén élő, németül nem is tudó, de németes nevű magyarokat a felmérték akarata ellenére, úgymond névelemzés alapján a „sváb” anyanyelvi rovatban mutatták ki.

A népesség lélekszámának és megoszlásának az alakulását az alábbi tábla mutatja. Az 1717-es és 1787-es adat megalapozott. A korszak záróévével (1847) gondjaink vannak, mert akkor nem volt összeírás. Ezért tájékoztatásul az 1850-es adatokat adjuk közre. Az osztrák a magyarsággal szemben elfogult és módszertani hibái miatt pontatlan. Sajnos Fényes Elek akkoriban készült felméréseiben és becsléseiben sem lehet megbízni. Lásd az F. függelék.

Méltó dicsérettel kell megemlékezni Fényes munkásságáról, aki 1836-os és 1841-es statisztikaival, 1851-es földrajzi szótárával és későbbi műveivel nagyot alkotott. Talán mégsem visszás, ha szólunk hibáiról is. Nyíregyházát (18.000 lakos) például egyszerűen csak tót városnak tartja és ennyi tót lakossal is számol, ami képtelenség. Mert miként magyarosodhatott el ilyen sok tót ilyen rövid idő alatt, ha nem akadt ott senki sem, akivel magyarul érintkezett volna? (1880-ban a lakosságnak már csak 36 százaléka volt tót.) Ezért világos, hogy ott mindig is több ezer magyarnak kellett élnie.

NÉPESSÉG	1717-ben		1787-ben		1850-ben	
	ezer	%	ezer	%	ezer	%
lakosok	4.600	100,0	9.940	100,0	12.946	100,0
magyarok	2.000	43,5	4.130	41,6	4.543	35,1
mások	2.600	56,5	5.810	58,4	8.403	64,9
oláhok	550	12,0	1.607	16,2	2.279	17,6
horvátok	530	11,5	950	9,5	1.189	9,2
szerbek	450	9,8	681	6,8	865	6,7
tótok	540	11,7	1.062	10,7	1.702	13,1
németek	290	6,3	992	10,0	1.421	11,0
ruszinok	220	4,8	356	3,6	355	2,7
egyéb	20	0,4	162	1,6	592	4,6

Sajnos az 1850-es adatsor gyakorlatilag semmire sem használható, mert nem anyanyelvi alapon készült, hiszen az egyéb rovatban mutatja ki a cigányokat (140 ezer) és a zsidókat (344 ezer), akiknek több mint a fele ekkor már magyar anyanyelvű volt.

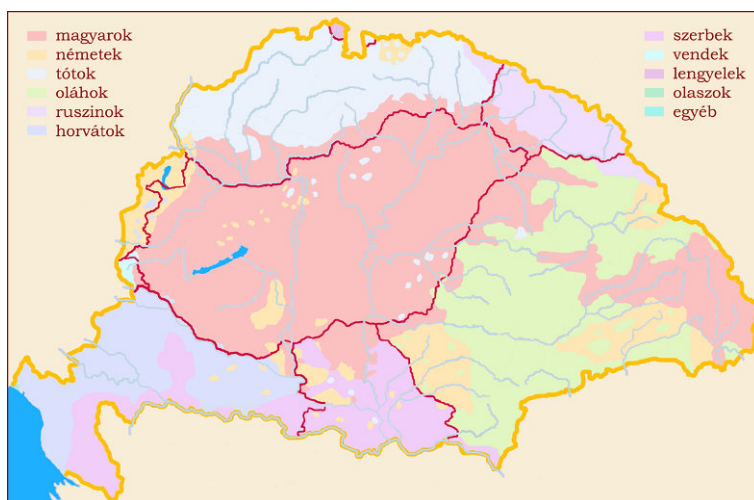
A fenti táblázatból megismerhető főbb tendenciák a következők:

A *magyarság* a hódoltság után szépen gyarapodott. Lélekszáma a XVIII. század végére a duplájára nőtt, aránya mégis csökkent a bevándorlók miatt. A XIX. század elején növekedése lelassult és aránya még kisebb lett, ami cáfolni látszik a feltételezést, hogy már a XIX. század elején folyt az erőszakos magyarosítás. Sajnos nincsenek megfelelő adataink a szabadságharc veszteségeinek (elesettek, emigráltak stb.) az elemzésére, de feltehető, hogy a magyarság áldozatai jóval meghaladták a többiekét és súlya emiatt is csökkent.

Az *oláhok* a Kárpát-medence második legszámosabb népévé léptek elő. Gyanítható, hogy valós arányuk a mutatottnál valamivel kisebb, mivel az 1850-es felmérés a javukra torzított. A *délszlávok* súlya 1787-re és 1850-re csökkent, ami csak látszat, mert az egyéb szlávok a horvát és szerb rovatból az egyéb rovatba kerültek. A *tótok* kisebb aránynövelése összhangban áll a *ruszin* és az *egyéb* tétel hullámozásával: a felmérők gyakran nem tudtak különbséget tenni tót,

ruszin és lengyel között, ezért a megbízhatónak vélt szlovákok sorait gyarapították – papíron. Végül a képet alaposan összezavarták az északkeletről beáramló *zsidók*, akiket ekkor még az egyéb, illetve a német etnikai rovatban mutattak ki az anyanyelvük (jiddis) szerint és csak később kerültek részben a magyar rubrikába.

A táblázat szerint a XVIII. században valóban jelentős etnikai változásra került sor. Ennek két oldalát fogjuk vizsgálni. A *menyiségi* oldalon a természetes szaporodást és a beköltözést kell mérlegelni. A *minőségi* oldalon a területi átrendeződésekre kell figyelni.

24. ábra: A Kárpát-medence etnikai képe 1787 táján

Az osztrákok nagyarányú német betelepítésbe fogtak, mivel megbízható elemekkel kívánták felhígítani a régi lakosságot. Egy német birodalmi gyűlésen még az a javaslat is elhangzott, hogy a magyarokat mindenestül ki kell paterolni a Kárpát-medencéből és a helyükre németeket kell hozni! A telepítés ebben a szellemben zajlott: olyan területekre is németek kerültek, ahová szívesen visszaköltöztek volna a magyarok is, akiket viszont nem engedtek a termékeny földekre. Emiatt vált döntően svábok által lakottá Tolna és Baranya, a Bácska és a Bánság. De svábok jöttek Buda környékére, egy átlós szakadozott sávban Fejér és Veszprém megyébe Pápáig (lásd 24. ábra) és még Somogyba is jutott belőlük. A német betelepítés mértékét csak két adattal szemléltetem. 1763-1773 között mindössze 10 év alatt 200 ezren érkeztek a Kárpát-medencébe. 1718-ban a Temesköznek még egy szál német lakosa sem volt, viszont 1778-ban már 143 ezren éltek ott.

Ugyanis a telepítés egyik fő célpontja a Bánság volt, amely 1778-ig osztrák tartományként állt fenn. Oda mindenféle egyéb népet is hívtak: franciákat, olaszokat, spanyolokat, még bolgárokat is. Etnikailag igen tarka-barka kép alakult ki a Bácskában is, ahová katolikus délszlávokat (bosnyák, bunyevác, sokác) telepítettek a már ott éltek mellé (pl. Szabadkára bunyevácokat, Zomborba sokácokat). Ebből adódóan 1910-ben a Bácska és a Bánság volt a Kárpát-medence két etnikailag legutarkább régiója.

A telepítéseknek voltak igen furcsa mozzanataik. Az örökös tartományok meg akartak szabadulni a protestánsoktól, akiket Erdélybe költöztettek. Velük egy kalap alá sorolták a nehéz bűnözőket, valamint a rosszlányokat, akiket szintén a „gyarmatra” lakoltattak át, mint

az angolok a perth-i ausztráliai fegyenctelepre. Kuriózum, hogy Erdélybe örmények is érkeztek (Szamosújvár, Erzsébetváros, Gyergyószentmiklós). Nem vált be az osztrákok azon szándéka, hogy a Bánságot csak megbízható katolikus elemekkel népesítsék be: tömegesen szivárogtak oda rácok és oláhok annyira, hogy a XVIII. század végi számuk már külön-külön is meghaladta a telepített lakosokét. Az új jövevények százezrei nem voltak se katolikusok, se megbízhatóak. Az osztrákok mégsem gátolták a beözönlésüket, csak a magyarokat nem engedték visszatérni egykori földjeikre!

A Medence etnikai arculatát belső áttelepítések is formálták. Az Újraszerzeményi Bizottmány a „rebellis” magyar uraktól elvett földekre főleg tótokat telepített a hiányzó munkáskéz pótlására. Így kerültek tömegesen Békésbe és Csanádba, elszórtan Somogyba és Veszprémbe. Önkéntes tót telepések lepték el Nógrádot. A magyar-szlovák nyelvhatártól délre mindenütt megjelentek, hogy Buda és Pest vidékéről ne is szóljak.

Végül ne feledkezzünk el a magyarokról se. Sikerként könyvelhetjük el, hogy népünk újra birtokba vette a Dunántúlt. Visszatért annak déli vidékeire is, amelyeket a szerbek a török kiűzése során hagytak el, bár a sváb telepítés miatt a jobb földek másnak jutottak. Az Alföldet a tót telepéseken kívül mi népesítettük be újra, bár sajnos csak a mostani országhatárig, azon túl csak a Nagyszalonta-Nagyvárad vonaltól északra. A Bácskában visszahódítottuk a Zenta alatti keleti térséget, viszont a nyugati régió – Zombor és vidéke – a délszláv és sváb telepések kezén maradt. Egyes kutatók szerint Erdély nyugati vidékén jelentős volt a magyaroknak az anyaországba való átköltözése, amit az itteni kedvezőbb természeti és gazdálkodási feltételek váltottak volna ki. Ennek a mozgásnak én nem találtam a dokumentumait.

A XVIII. század végére kialakult a Kárpát-medencének az a területi etnikai képe, amely Trianonig már alig változott. Utána a magyarság egy-két kistérségben és a városokban még előre tört, azonban a hódoltság alatt elvesztett területeiből nagyobb részt már nem tudott visszahódítani: ahhoz túl kicsi volt a lélekszáma és túl nagy a nem-magyarok aránya.

7.7 NYELVKÉRDÉS ÉS MAGYAROSÍTÁS

Még 1730-ban Bél Mátyás csinos és elfogulatlan könyvecskét állított össze a Kárpát-medence népeiről, a mintát az etnikailag tarkabarka Esztergom és Pest megyékből véve. A szerbet keményebbnek, a tótot szorgalmasabbnak ítélte a magyarnál. Bár már célzott a népeink közötti idegenkedésre, munkájából kiderül, hogy ezek még nem fajultak súlyos ellentétékké. No persze, hiszen nem a déli rácokról írt, akikkel a Rákóczi szabadságharc során összeverekedtünk. Ez az idilli kép a korszak végére drámaian megváltozott.

Sokan ma is azt hajtogatják, hogy a magyar nyelv erőltetése és az azzal párosuló erőszakos magyarosítás vezetett a XVIII-XIX. század fordulójától népeink ellentéteinek a kiéleződésére. Ez olyan távol áll a valóságtól, mint Makó Jeruzsálemtől. (N.B.: Ebben a szólásban nem a hagymatermelő vidékünkéről van szó. Makó egy katona volt, aki keresztes vitéznek állt be, de mivel az útbaeső kocsmákat igen sűrűn látogatta, végül sohasem jutott el a Szentföldre.) Előbb az ügy nyelvi oldalát fogom tisztázni, majd a magyarosítás kérdését tekintem át. Közben arról se fogok hallgatni, hogy történt elmagyartalanodás is. Azonban mindenek előtt két bevezető megjegyzést kell tennem.

A XIX. századra mindenki örömmel fedezte fel saját nyelvének a szépségeit, ezért annak az útját szerette volna egyengetni. Ez korábban nem így volt. Persze a mindennapokban például az egyszerű tót a tóttal tótul érintkezett, azonban a kevéske értelmiségi körében a köznép nyelvét lenézték, póriásnak tartották és latinul, németül, sőt magyarul diskuráltak. Csak a nemzetté válás eszmélésében figyeltek fel a saját anyanyelvükre, de akkor mindjárt a ló túlsó oldalára esve azt tartották a legelsőknek, minden más fölöttinek. Egyáltalán nem csak a magyarok akartak magyarosítani: a horvát horvátosítani, a tót szlovákosítani stb. szeretett volna. Ez tehát egy általános, a korra jellemző mondhatni természetes jelenség volt, ezért a magyarosítási hevületet nem szabad negatív szándékúnak beállítani, vagy pedig annak kellene tekinteni a szlovák, román stb. nemzeti felbuzdulásokat is.

Másik megjegyzésem az, hogy a dolgoknak van egy természetes rendje. Igen meglepő lenne, ha egyenrangúsítani akarnák Nagy-Britanniában a hindi, Hollandiában az indonéz, Franciaországban az arab nyelvet a bevándoroltak magas aránya miatt és panaszt emelnének a hivatalos angol, holland, illetve francia nyelv ellen. Hollandiában aránylagosan sokkal több az indonéz, mint az egykori Magyarországon pl. a szerb. Mégis mindenki mókásnak tartaná, ha valaki ott zsörtölődne a holland hivatalos nyelv miatt mondván, hogy az alkalmatlan az ügyintézésre és az indonéz egyébként is szebb... Akkor miért van az mégis, hogy a magukat magyaroknak mondó történészek még mindig ezen a csonton rágódnak?

7.7.1 A hivatalos nyelv kérdése

1526-ig – és utána még sokáig – senki sem kérdőjelezte meg a magyar hivatalos nyelvként való használatát. Jóllehet az okiratok latinul készültek, az országgyűléseken mégis magyarul diskuráltak, a hivatalokban pedig mindenki megértette egymást. Hazánkban soha senki sem deklarálta, hogy latin lenne a hivatalos nyelve! A hódoltság közben és után magunk kezdtük úgy használni, hogy érintkezhessünk az új jövevényekkel és az új – az osztrák – hatalommal, de a török területeken továbbra is magyarul intéztük a dolgainkat. Ezért le kell szögezni, hogy a hivatalos nyelv ügyében eleve senki és semmit se kérhet tőlünk számon!

II. József otromba nyelvrendelete a németet erőltette nemcsak az igazgatásban, hanem a civil szférában is. Ez ellenreflexiót váltott ki és a magyar nyelv volt jogainak a helyreállítását követeltük. Egyértelmű, hogy az annak érdekében tett erőfeszítéseink nem mások ellen irányultak. Ezt mutatja az is, hogy a magyarok még maguk között sem egyeztek meg abban, hogy melyik nyelvet lenne célszerű a hivatali életben használni. Többen kibékültek volna a némettel is. Sőt egyes főurak – kósza ötletként – a franciát (!) javasolták bevezetni. Sokan kardoskodtak a latin mellett (nem az irodalmi nyelvre, hanem egy magyarral és szlávval vegyített „konyhanyelvre” kell gondolni), mivel azt egy adott kisnemesi réteg használta. A magyart azért vetették volna el, mert nem eléggé kifejező. Ez badarság. Nyelvünk időközben jelentős nyelvújításon ment át, ami után képes volt az akkor modernnek számító fogalmak visszatükrözésére, ami a latinról messze nem mondható el.

A latinul jól (?) tudó köznemesség a magyarhoz ragaszkodott és helyesen tette. Az ország ügyeit intézni kellett és miért használták volna a holt latint az egyre élőbb és kifejezőbb magyar helyett? A nem-magyarokkal úgyis azok nyelvén érintkeztek és vajon hány oláh, rác, tót akadt, aki ügyeit latinul intézte volna? Az ország működéséhez egy közös nyelvre volt szükség: hat-hét hivatalos nyelv nem létezhetett. Magyarországon a magyarság volt relatív többségben. Tehát mi baj lehetett a nyelvével?

Valójában nem is volt vele baj! Nemzetiségeink közül csak a horvátok vetették el a magyar hivatalos nyelvet. Ők sem a saját nyelvük, a horvát érdekében: az avított latinhoz ragaszkodtak. Csakazértis. Rajtuk kívül csak kevés szlovák értelmiségi tiltakozott az első nyelvi törvény (1792) ellen. Nem véletlenül: népeink közül csak náluk volt az anyanyelv ápolása a nemzetté válás motorja. Palkovič 1794-ben cikket írt a szlovákokról és anyanyelvükről mondván, hogy elpusztul az a nemzet, amelynek a nyelve elhal (vö. nyelvében él a nemzet). Ebben igaza volt, de hát éppen ezért kellett volna megértenie a mi törekvéseinket. Viszont a szlovákok egyéb képviselői, a németek (az erdélyi szászok kivételével), a románok, illetve a szerbek semmi kivetnivalót sem találtak a hivatalos magyar nyelvben sőt, legtöbbjük azt tekintette a népi felemelkedés zálogának.

Az 1790-92-es országgyűlésen születtek az első igen korlátos rendeletek, amelyek a magyar nyelv hivatalos használatát egyáltalán megengedték, azonban I. Ferenc ezeket is gyorsan visszavonta. 1826-ban a törvényeket magyarul is leírhattuk, de a hivatalos változat a latin maradt. Csak az 1832-36-os országgyűlésen értünk el némi eredményt: akkor lett a magyar törvényeink **egyik** hivatalos nyelve. És azt a „sikert” akarják elvitatni tőlünk, hogy hazánknak megengedték, hogy saját nyelvén **is** leírhasa a saját törvényeit? A történészek egy része mégis, ma is azon a képtelen gondolaton rágódik: miért sértettünk másokat... Badarság!

7.7.2 Magyarosítás?

Az 1836-os törvény előírta, hogy a magyar nyelvet Magyarországon rendes, kapcsolt részein (pl. Határőrvidék) rendkívüli tárgyként kell oktatni az iskolákban. Egyesek ezt magyarosítási akciónak tekintik. Ilyen alapon bejelenthetjük, hogy Itáliában ma erőszakos olaszosítás folyik, mert iskoláikban tanítják az olasz nyelvet, még Bolzánóban is!

Törekvéseink csak a *hivatalos* nyelvre irányultak, a *magánszférát* nem érintették. Ebben a korban a nyelvkérdést és a magyarosítási törekvést nem lehet összekapcsolni (mint majd 1880 után) és az utóbbit másként kell megközelíteni: a vágyakat nem szabad összetéveszteni az eszközökkel, azokat pedig az eredményekkel.

Magyarosítási *szándék* már régóta létezett. A magyar köznép nehezményezte, hogy mások több privilégiumot élveznek, mint ő a saját hazájában. A magyar birtokos tartott a földjét elárasztó, de neki nem adózó idegenektől. A magyar vezetés pedig meglátta, hogy országa az etnikai megosztottságból fakadó sokféle akarat következtében egyre inkább irányíthatatlanná válik. Vagyis a magyarság minden rétege homogenizálódást óhajtott: természetesen azt, hogy mások hasonuljanak hozzánk. Ez minden korban és minden többségi nemzetre jellemző, ezért nincs benne semmi különös vagy elítélendő.

Most lássuk az *eszközöket*. Ehhez több társadalmi szférát kell vizsgálat alá venni. A köznép beszélte a maga nyelvét és az elvi kérdések nem foglalkoztatták. A középréteg, benne az értelmiséggel, két részre oszlott. Kazinczy és követői a magyar nyelvet akarták felemelni. Viszont a bulvársajtóban és egyes áltudományos értekezésekben tucattal jelentek meg a magyarokat és a nyelvüket feldicsérő, a más népeket és azok nyelvét pocskondiázó kitételek. Ez a jelenség kölcsönös volt és nem lehet mondani, hogy mindig a magyarok voltak a kezdeményezők. Csak annyi biztos, hogy ez is hozzájárult a népeink közötti elidegenüléshez. A középvezetés a hivatali életben, így a megyék levelezésében, a magyart erőltette. Ez aligha járt magyarosítással. Viszont néhol a gazdasági szférában is a magyarhoz ragaszkodtak, ami már érintette a magánéletet is. A felső vezetés a nyelvi törvényekben látta volna a célszerű megoldást, de mint az előző pontból kitűnik, azon a téren nem ért el jelentős sikert.

Természetes, hogy a nem-magyarok mai képviselői panaszkodnak a régi körülmények miatt. Viszont nem érthető, hogy egyes magyar szerzők miért emlegetik fel szinte (ön)kínzó pontossággal a magyarosításra általuk alkalmasnak vélt mozzanatokot ilyen beteges önváddal. Ugyan miért bűn az, ha megkövetelik, hogy a fontos tisztségek viselői, pl. a jegyzők, ismerjék az állam nyelvét? Lehet ma Romániában jegyző az, aki nem tud románul? Vajon ki gondolja, hogy bárki elmagyarosodik attól, ha a cégkönyveket magyar nyelven kell vezetnie? Elfogadják ma Szlovákiában a magyarul vezetett cégkönyvet, számlát stb.? Ki hiszi azt, hogy a rossz magyar kiejtéséért megpofozott nebuló a magyarosítás áldozata? Szörnyülködnek, hogy ez vagy az a hivatalnok itt vagy ott megpálcázott valakit. Ehhez két megjegyzést kell fűzni. Az ilyen eseteknek csak azért volt hírértéke, mert eléggé ritkák voltak. Másrészt tudnivaló, hogy akkoriban a törvény megengedte, hogy a szolgát, az alárendeltet testileg megfenyítsék, tehát a pálcázás akkoriban egyáltalán nem volt nagy ügy.

Végül térjünk rá az *eredményre*. A történelmi jelenséget nem a szubjektív szándék, hanem az objektív következmények alapján illik megítélni: tessék megmutatni, hogy kik és hol váltak a magyarosítás áldozatává! Magyarországon a nemzeti öntudatra ébredés jegyében valóban volt magyarosítási szándék, de nem történt erőszakos magyarosítás. Különböző módon magyarázható, hogy a magyarok aránya 1850-ig 1787-hez képest nem nőtt, hanem némileg még csökkent is, pedig akkor már nem volt jelentős a bevándorlás?

7.7.3 Elmagyartalanodás

A tárgyalt korban Magyarországot nem magyarok, hanem osztrákok irányították. Nekik sokkal hatékonyabb eszközeik voltak a tömegek manipulálására, mint nekünk. Az egyik ilyen eszköz a közigazgatás „adott céloknak megfelelő” átszervezése volt.

II. József korában és utána a Felvidéken olyan járásokat alakítottak ki, amelyekben a tótok voltak többségben (mintha csak a mai Szlovákiában lennének). Ebből és más, még nem kellően tisztázott körülményekből adódóan a szlovák-magyar etnikai határ menti falvak magyarsága elszlovákosodott. 63 falu jutott erre a sorsra, főleg Kassa és Eperjes vidékén. Arrafelé százával akadunk Farkas, Kovács, Szabó stb. magyar nevű, de tótként kimutatott lakosra. Mitől vált az eperjesi Szabó hirtelen tóttá? Sajnos erre nem tudunk felelni. Csak annyi biztos, hogy ez a felvidéki elmagyartalanodás tízezreket érintő fajsúlyos jelenség volt.

7.8 SZAKÍTÓPRÓBA ELŐTT

A nyelvkérdés és a magyarosítási vágy hozzájárult a magyarok és a nem-magyarok ellentéteinek az *elmélyüléséhez*. A kifejezés is mutatja, hogy gondjaink már régebben is voltak, tehát azok gyökereit másutt kell keresni. A jelenségek sorrendjét ismerve úgy tűnik, mintha egyesek összekevernék az okozatot (nyelvkérdés, magyarosítási szándék) az eredendő okokkal. Ezért vissza kell térnünk az ellentétek alapjaira.

A XIX. században a pátria fogalma semmivé foszlott. Az új jövevények csak birtokot és nem otthont, nem hazát láttak a tőlünk elbitorolt területekben. Ez abból tűnik ki, hogy nem

azonosultak a térség múltjával, de mindegyik maga akarta alakítani a jövőjét. Elképzeléseikkel megfertőzték a korábban már itt élteket is. A horvátok saját országot óhajtottak. A szerbek déli végeinkre mint területre ácsingóztak. A románok nemzeti státust akartak, hogy az általuk lakott megyékben autonómiára tehessenek szert. A szászok tiltakoztak Erdély uniója ellen. Nemzetiségeink közül egyik sem gondolkozott egy újra integrálódó Magyarországon, tehát egyikük sem viselkedett patriótaként (amit bezzeg ma a magyaroktól elvárnának).

A magyar *köznép* mindenben és mindenütt csak az elnyomatását érezte. Földjeivel az osztrákok garázdálkodtak: ők hívtak/engedtek be rájuk idegeneket. A telepesek házat, földet, eszközt és adókedvezményeket kaptak, amik nem illették meg a magyart. Őt még a szabad költözködés jogától is megfosztották, mert hiszen Tolnában, Baranyában, a Bácskában és a Bánságban kívánatosabb volt a német, a francia, a spanyol, az olasz és egyéb náció, mint a magyar. Mindezek tükrében kész csoda, hogy mégsem gyűlöltük meg az idegeneket.

A magyar *felső vezetés* gyorsan kiegyezett az osztrákokkal és csak lassan jelentek meg soraiban a magyar hazában gondolkodni akaró személyiségek. Ezért a *köznemesek* és a megyék léptek a tettek mezejére. Felismerték hazánk és népünk kettős problémáját: a magyarság fogyatkozását, ami a Kárpát-medence elmagyartalanodására vezetett és az idegenek magatartását, akik önállósodási törekvéseiket nem is leplezték. Az önvédelem sajátos stratégiájaként alkalmazták a *politikai nemzet* koncepcióját. Lényegtelen, hogy milyen népek laknak Magyarországon, fontos az, hogy ezt az államot mi hoztuk létre és ezért csakis mi vagyunk jogosultak irányítani (lásd 2.3 és 2.4 pont).

A politikai nemzet koncepcióját is a felvilágosodás termelte ki, láthatóan a király pótlékeként. Vonjunk csak párhuzamot a kettő között! A királyt nem érdekelte, hogy milyen etnikumú népeken uralkodik: adott területek ura volt vagy mert leigázta őket, vagy mert elismerték őt. A XIX. századi magyar vezetés is megpróbálta elmismásolni a nép etnikai összetételét a történelmi jogokra, vagyis a terület birtoklására hivatkozva.

Időközben népeink nemzetekké értek. Két tényező motiválta őket: a nagyság iránti vágy és a másság tudata. A kettő összefüggött: az általam lakott X országban azért nem lehetek nagy, mert más vagyok, mint az ott uralkodó Y nemzet. Tehát saját országra kell szert tennem, vagy ha az nem lehetséges, ki kell csikarnom az engem megillető politikai-irányítási jogokat. A közös eredet, szokás és nyelv (vö. nép) fontos dolgok, de messze nem annyira, mint a közös politikai akarat és az vezetési vágy (vö. nemzet).

Még ezer évig diskurálhatunk a hivatalos magyar nyelvről és a magyarosításról, de annak nincs sok teteje. Ezek csak felszínes ürügyek, amelyek a valós szándékokat nem leplezhetik és a korszak dilemmája messze nem velük kapcsolatos. A valódi kérdés 1848-ra kristálytisztán megfogalmazódott és így hangzott:

Ki birtokolja és irányítja a Kárpát-medencét?

A következő fejezetben meg fogjuk látni, hogy valóban ez volt a tét.

8. AZ 1848-AS FORRADALMAK (1848-49)

8.1 SABLONOK ÉS SZEMLÉLETVÁLTÁS

1848-49-ben a többi néppel végletes, fegyveres összeütközésekbe torkolló ellentétbe kerültünk. Forrásaink a tényekről híven beszámolnak, bár a nem kimondottan ezzel a témával foglalkozók a nemzetiségi kérdést csak másodlagosnak tekintik. Céljaink miatt itt a fordított gondolkodásmódot követjük. Trianon egyik oka az, hogy a Kárpát-medencét idővel elárasztó népek szakítani akartak velünk. 1848-ban érezték úgy, hogy elérkezett számukra a történelmi pillanat. Emiatt 1848-at a megszokottól eltérő szemléletben, a nemzetiségekre összpontosítva kell bemutatnunk, mellőzve az egyéb fejleményeket.

1848-ról úgy gondolkozunk, mintha *kizárólag magyar ügy* lett volna és felfogásunkat sablonos szövegek határozzák meg. Ez a nézetmód féloldalas: *1848 minden itt élőknek a közös ügye* volt. Egyesek számára visszatetszőnek tűnhet, hogy a mi szent akaratunkat egy síkra helyezem a szerbek tetteivel, Kossuthot egy szinten említem Jellasiéval stb. Pedig hozzá kell edződnie ehhez a szokatlan szemlélethez.

Gondoljunk el a következő párhuzamokon!. Az olasz el akarta venni az osztráktól Velencét, amit mindenki forradalomnak tart. A szerb a Bácskát kívánta elszerelni tőlünk, ami viszont ellenforradalom. A magyar uniót akart Erdéllyel és az ellenforradalom. A horvát egyesíteni kívánta a horvátok térségeit, amit ellenforradalomnak mondunk... Ilyen kettős szemléletben nem lehet megérteni, hogy valójában mi is történt 1848-49-ben és miért kell azt gondolnunk, hogy az akkori események döntően meghatározták Trianont.

Itt nem lesz szó ellenforradalmi reakcióról (ami tautológia), forradalmi baloldarról (netán van forradalmi jobboldal is?) és népeink legjobbjairól (miért nincs szó a legrosszabbjairól?). Ezek csak frázisok, amelyek semmitmondóak és elterelik a figyelmet a lényegről.

El kell felejtetni azt a sablonokon alapuló koncepciót, miszerint 1848 kiváló alkalom lett volna népeink kibékülésére, de arra nem került sor nemzetiségeink túlzott igényei, a magyar vezetés feléjük mutatott szűkkeblűsége és a népeket megosztó osztrák ármány miatt. Vagyis egy alaptételt – elhalasztott alkalom – három jelenség igazolna: a túlzás, a szűkkeblűség és az ármány. Azonban a részletek nem igazak, tehát hamis a belőlük levont következtetés is. Ennek belátásához elegendő a szerb példára gondolni.

1848-ban még fennállt az osztrák Határőrvidék, aminek egy része csak júniusban került vissza a magyar közigazgatás alá. A szerbek ott önállóságot élveztek; semmi közük sem volt Magyarországhoz és a magyarokhoz. A rác metropolita irányítása alatt ortodox vallási eseménynek álcázott, valójában nemzetgyűlésként szolgáló összejöveteleket tartottak. Bánatukra a területből 1848-ra sem lett Vajdaság. Ezért helyre akarták állítani a korábbi állapotot, sőt újabb előnyökhöz jutni. Követelésüket túlzónak nevezni értelmetlenség, hiszen nem kívánhattak kevesebbet annál, amit egykor már birtokolni véltek.

1848-ban egyik vágyunk hazánk integritásának a helyreállítása volt: nemcsak Erdély Uniója, hanem a Horvátország fölötti szuverenitásunk elismertetése és a Határőrvidék felszámolása is. Mi azt akartuk volna, hogy az utóbbi teljes egészében újra betagozódjék országunkba. Eközben a szerbek azt várták el tőlünk, hogy annak helyén, sőt tágabb területen autonómiát adjunk nekik, azaz mondjunk le a még nem is integrálódott ország részeinek az irányításáról az ő javukra. Valóban szűkkeblűség volt a magyar vezetés részéről, hogy erre nem volt hajlandó? (N.B.: A Határőrvidék végül csak 1873-ban szűnt meg!)

Az osztrákok kihasználták a helyzetet, hiszen mindig ellenpontoszni akartak minket a szerbekkel, amint Rákóczi idejében tették. Ha úgy tetszik, ezt hívhatjuk ármánynak, de az buta dolog lenne. Mi magunk is alkalmaztuk a „divide et impera” elvét pl. akkor, amikor ki akartuk aknázni a bánáti románok és szerbek vallási ellentéteit. Eszerint mi is ármányosak lettünk volna, avagy ezt a rút kifejezést fenntartjuk azokra a mozzanatokra, amelyek nekünk nem tetszenek? Az ármány nem történelmi kategória.

A résztételek (túlzás, szűkkeblűség, ármány) hamisak, így nem igaz a belőlük levont következtetés sem. 1848 nem kínált jó esélyeket népeink megbékülésére. Ellenkezőleg:

1848 arra volt jó alkalom, hogy ellentéteink végletesen kiéleződjenek.

8.2 „NÉPEK TAVASZA”

Ahogy emlegetni szokás, 1848 tavaszán forradalom söpört végig Európán. A megmozdulások Pármában kezdődtek, Párizsban folytatódtak, majd áterjedtek Bécsre és Budára is. Csak egy közös jellemzőjük volt: a láz. Minden más vonásban – célban, eszközben és módban – teljesen eltértek egymástól: nem volt két egyforma forradalom.

Kettős jelszavunk a „*haza és haladás*” volt. Függetlenedni kívántunk Bécsből, bár nem akartunk teljesen szakítani és helyre óhajtottuk állítani volt országunkat (haza). Ugyanakkor meg akartunk szabadulni a feudális kötöttségektől (haladás) is. Ez a kettős vágy Európa népei közül csak ránk volt jellemző, illetve még a németekre, akik egyszerre kívánták a haladást és az egyesült Németország létrejöttét. Az olaszok mit sem törődtek a fejlődéssel: minden vágyuk és gondolatuk az olasz egység, az Unità körül forgott. A franciák a fordított kurzust követték: nekik volt már kereken szép országuk, ezért csak a haladás jegyében mozgolódtak: nekik semmit sem jelentett a haza jelszava.

A forradalmi hev elkapta a Habsburg Birodalom népeit, kivéve a cseheket, bár egy rövid pillanatra még őket is, de nem mertek az osztrákokkal ujjat húzni. Arra bezzeg volt merszük, hogy minket mindkét ügyünkben el akarjanak gáncsolni. Ezért új gondolatot kell elfogadni: ***1848-ban a Medencében nemcsak magyar forradalom zajlott, hanem vele párhuzamosan szerb, szerb, román és szlovák forradalom is.***

A nem-magyarok mozgalmait ellenforradalomnak, lázadásnak titulálni nemcsak sértés, hanem igazságtalan is: át kell éreznünk, hogy másoknak a saját ügyük éppolyan szent volt, mint nekünk a sajátunk. És természetes, hogy nemzetiségeinket nem a mi két jelszavunk vezérelte. Őket a *haladás* alig érdekelte: gondolataikat a *haza* töltötte ki. A horvátok saját országot, a szerbek autonómiát, a románok és a szlovákok nemzeti elismertetést akartak.

Történelemírásunk annyira csak a társadalmi reformokban gondolkozik, hogy az azok iránti magyar vágyat kiterjeszti a nemzetiségekre is. Általában is jellemző rá, hogy mindenkitől az 1848-49-es magyar szemlélet elfogadását várná el. Ez hibás megközelítés. A nem-magyarok képviselőinek csak kis töredéke kívánta a reformokat, a többiek bennük csak a magyar uralom új eszközét látták. Egy román képviselő világosan meg is fogalmazta a lényeget: „Nemzetiség nélkül a köztársaság is csak zsarnokság”. Nemzetiségeink nem reformokra, hanem politikai hatalomra, azaz önállóságra vágytak.

Figyelni kell még egy aspektusra. A forradalmak önzőek: nincsenek tekintettel másokra és nem jellemző rájuk a népek összefogása. Hasonlóról 1848-49 kapcsán sem tudunk. Emlegetni szokás a lengyel-magyar és a magyar-olasz együttműködést, de ezek abban merültek ki, hogy miután az egyikünk forradalma megbukott, egyes személyek másutt folytatták szent harcukat: Bem nálunk, Türr az olaszoknál. Viszont bőven akad példa arra, hogy a forradalmi helyzet népeket állított szembe egymással: ez történt velünk is. Az alábbiakban nyomon fogjuk kísérni a nem-magyar népek ténykedését a kiváltó okoktól kezdve addig, hogy ellentétes céljaink miként vezettek az elkerülhetetlen összetűzéshez.

8.3 SZERB ERŐSZAK

A szerb nemzeti felfogás mindig nagyon egyszerű volt. Nagyjából így hangzik: Ami a miénk, az maradjon nálunk, meg persze egy kicsit szerezzünk hozzá a másokéból is. A Balkánról feltolult jövevények ilyen alapon üldözték el a magyarokat a Maros vonalától északra és hasonló módon távolították el a Dráva-Száva közén élt horvátok egy részét is.

A szerbeknek nem voltak a nemzetség értelemben vett nemeseik. Ámde határőrző katonákként földet túró jobbágyoknak sem számítottak: helyzetük leginkább a magyar kisnemesekére, illetve a székelyekére hasonlított. Három oka van annak, hogy bennük korán kialakult az erős nemzeti öntudat: etnikailag szinte zárt tömbökben éltek; az autonómiához közeli önállóságot élveztek; akkor kerültek déli végeinkre, amikor azok hatalmi értelemben már nem tartoztak hozzánk. Ezért a szerbeket semmi sem kötötte Magyarországhoz és a magyarokhoz: bennünk csak riválist láttak.

Részükről 1848 alaphangulatát ez a tudat, illetve a saját haza iránti felfokozott vágy határozta meg. Bár már újraéledt Szerbia, még török uralom alatt sínylődött. A szerbség szétszórtan élt az óhazában, a Dráva-Száva közén, a Magyarországra még nem integrált Határőrvidéken és annak a már visszacsatolt bácskai és bánáti vidékein. A szerbek úgy vélték, hogy előbb itt kell megerősödniük és innen lehet majd felszabadítani az óhazát is a török alól. Ehhez pedig egy szerb irányítású térségre – a Vajdaságra – volt szükségük.

Egyes történészek kiemelik, hogy március 21-én a szerbek Budán, Újvidéken és más városokban a magyar forradalommal szimpatizáló tüntetéseket szerveztek. Azt már nem hangsúlyozzák, hogy bár mellettünk is kiálltak, inkább azt skandálták, hogy a szerbet ismerjék el nemzetként; hogy legyen saját nemzetgyűlésük; hogy kapjanak autonómiát. Azaz valójában a politikai hatalomból akartak volna részesedni, mégpedig nem is akárhogyan. A követelések világossá váltak április 9-én, amikor Stratimirović felkereste Kossuthot, úgymond békejobbot kínálva. Bár diplomatikus formában, a szerb népvezér gyakorlatilag ultimátumot terjesztett

elő: ha nem teljesülnek a követeléseik, akkor **másutt fogják keresni a megoldást**. Ez nem is burkolt fenyegetés volt. Amire Kossuth kevésbé finoman, de jóval egyenesebben az **„Akkor döntsön köztünk a kard!”** kitételrel reagált.

Szlavofil történéseink furcsa módon ma is a válaszbán, nem pedig a felvetésben látják a magyar-szerb ellentét kiéleződésének az okát. Kossuth nem mondhatott le hazánk egyes területeinek az irányításáról és nem dönthetett hazánk államformájáról. Ha ugyanis a szerbet politikai nemzetként – vagyis a magyarral egyenrangúnak – ismerte volna el, azzal szövetségi államnak deklarálta volna Magyarországot. Felkínálta a szerbeknek, hogy a magyar nemzet tagjaként részt vállaljanak az ország irányításában, de az már régebben is kevés volt nekik.

Forradalmak idején a nézetek gyorsan radikalizálódnak, node azért öt nap alatt nem változnak meg teljesen! Már április 14-i karlócai gyűlésükön a szerbek saját Vajdaságot követeltek, amelyet a – nem is létező – Hárommegy Királysággal akartak volna egyesíteni. Világos, hogy küldöttük már ennek tudatában jött Pestre öt nappal korábban. Kossuth nem látott rémeket és az elutasítása indokolt volt. Ennek dacára ma is azt sugallják nekünk, hogy júniusig lett volna még mód a magyar-szerb kibékülésre. Hogyan, miután az álláspontok megmerevedtek, egyik fél sem kereste a tárgyalásos utat és annak nem is lett volna értelme az összeegyeztethetetlen vélemények miatt?

A szerbek hamar bekeményítettek. A május 13-15. közötti újabb karlócai gyűlésen már szerbiai fegyveresek is részt vettek. Leszögezték, hogy a szerb politikailag szabad és független nemzet, mely megtagad minden engedelmisséget a magyar hatóságok felé és kikiáltották a szerb Vajdaságot. Ez persze háborút jelentett egy idegen ország katonáival magyar földön! Méghozzá jól képzett katonákkal, mivel úgy a szerb határőrök, mint a Szerbiából átözönlő fegyveresek azok voltak.

Június 12-én a szerbek megindultak ellenünk. Fegyverrel támadtak a bácskai civil magyarokra. Hasonló barbárságra kevés példa akad, de a szerbek már akkor is az etnikai tisztogatás módszerével éltek.

Idézet Zenta történelméből: „A városban leírhatatlan öldöklés folyt. A szerb vezérek 48 órai szabad gyilkolást és rablást engedélyeztek. Eddig tartott a szüzek megbecstelenítése, az öregek kínzása ... Az elfogottakat fejjel lefelé a templom előtti haranglábakra aggatták, s alájuk tüzet gyújtottak. Másokat nyakig földbe ástak, s úgy vágták le a fejüket, ... óriási piramist raktak a Szentháromság szobra elé és a szobrot is körülrakták emberfejekkel. Mire a 48 órai szabad öldöklési idő lejárt, nem volt élő magyar Zenta városában.”

Előbb az osztrákok küldtek ellenük tábornokokat, azok viszont sorra átálltak hozzájuk. Utóbb már ők adtak nekik hadvezért (Šupljikac) is. Nekünk viszont nem volt sem fegyverünk, sem harci tapasztalatunk, sem jó vezérünk. Ezért akkor sem bírtunk velük, amikor magyar katonai vezetők vették át a harc irányítását. Ezért állóháború alakult ki és a Délvidéket az összeomlásig nem tudtuk megszabadítani a szerbektől.

A fentiek tükrében el kell gondolkozni azon, hogy méltányos-e szerb forradalomról beszélni. A szerbeket egyáltalán nem érdekelte a haladás. Óhazai fegyveresekkel karöltve háborút indítottak ellenünk és nem akartak mást, mint elszerezni hazánk déli területeit. Viszont az olaszok sem akartak társadalmi fejlődést, őket is csak az egység érdekelte. Fegyvert fogtak az osztrákok ellen, hogy területeket vegyenek el tőlük. Megmozdulásukat mindenki forradalomnak tartja. Tehát ...? A szerb fölkelés is tartható egyféle „unita” törekvésnek, ha eszközeiben nem is éppen a legnemesebbnek.

8.4 HORVÁT ELSZAKADÁS

1848-ig a horvátok értek el a nemzeti fejlődés legmagasabb fokára. Ez egyrészt annak tulajdonítható, hogy Horvátország velünk párhuzamosan fejlődött, de társult helyzete révén különálló egységnek számított és a horvátoknak saját nemeseik voltak. Másrészt a horvátok már csak igen laza szálakkal kötődtek hozzánk, aminek a háttérét korábban ismertettük: Horvátországot (és Szlavóniát) 1578-ban osztrák katonai vezetés alá rendelték és attól fogva de facto elvált hazánktól, ami után már tényleg csak perszonáluniós viszonyban állt.

Az elválás nem jelentett szellemi szakítást is, amint azt a Zrínyiek tettei tanúsítják. A horvátokban továbbra is erős volt a közös haza „hungarus” tudata, bár a török időkben mi már semmit sem nyújthattunk nekik. Viszont megfordítva ők nagyon sokat tettek értünk. A Zrínyiek és a Frangepánok mellett kell említeni a Nádasdyakat, akik eredet szerint szintén horvátok voltak és csak a hódoltság során váltak magyarokká.

Időközben a Dráva-Száva köze lakossága nagyrészt horvattá lett, már ahol nem lepték el a Balkánról felözönlő vlachok és rácok. A horvátok északabbra kényszerültek, így lett Zágráb a központjuk. A hódoltság végére Horvátországból tőlünk független osztrák tartomány lett. Ennek és a felvilágosodásnak a hatására a horvátokban meggyengült a „hungarus” tudat és azt az „illír” érzület váltotta fel. Ehhez bizonyára az is hozzájárult, hogy 1809-ben Napóleon létrehozta a rövidlétű Illír tartományt Horvátország és Dalmácia egy részének a területén. A horvátokban ez azt a képzetet kelthette, hogy saját országgal bírnak és végre függetlenek nemcsak az osztrákoktól, hanem a magyaroktól is. Ez akkor is így van, ha a tartomány nagy része német volt, viszont a Száván inneni Szlavóniát már nem foglalta magában.

A schönbrunni békével (1809) kreált Illír tartomány a Szávaig ért és oda tartozott Fiume is. Felölelte Görzöt, Isztriát, Karintiát, Krajnát, Triesztet és Dalmácia kisebb részét. A párizsi béke (1815) után Ausztria egyik királysága lett, Dalmácia nélkül. Területéből I. Ferenc Fiumét, környékét és Horvátországot visszacsatolta Magyarországhoz (1822).

A reformkorban erőltetni akartuk Horvátországban is a hivatalos magyar nyelvet. Be kell látni, hogy az ezirányú horvát panasz jogos volt. Azonban nem a nyelvkérdés okozta 1848-as összetűzésünket. A horvátok már azelőtt elhallgattatták a *haladás* híveit, a nyelvkérdés másodlagos lett és a *haza* – azaz a terület – vált tetteik egyedüli mozgatórugójává. A hazát számukra a Háromegy Királyság jelentette. Az elé magyar részről nem is gördítettek volna akadályt, de a horvátok maguknak követelték a Muraközt és a Fiumét felölelő Tengeremelléket is, amiket nem akartunk nekik átengedni. Az előbbi hazánk szerves része volt, az utóbbira pedig – ahol főleg olaszok éltek – fellendülő kereskedelmünk miatt volt szükségünk.

Fiume városa 1776-ig nem is tartozott a Kárpát-medencéhez: Mária Terézia akkor kapcsolta Horvátországhoz. 1779-ben szabad várossá tette. 1807-ben Magyarországnak adta, de 1809-ben francia birtokba került. 1822-től ismét magyar birtok, bár magyarok akkor még nem is lakták. A Muraköz csak földrajzi és nem történelmi egység volt. Mohács előtt elnéptelenedett, majd a Zrínyiek telepedtek át a központjába, Csáktornyára. Azóta szinte kizárólag horvátok lakják. Egyes horvát szerzők azt állítják, hogy a Muraköz mindig is horvát terület volt, hiszen 1034-től a zágrábi egyházmegyéhez tartozott. Ez azonban áltatás, mivel az egyházmegyéknek semmi közük sem volt a közigazgatási elrendezéshez.

Meg kell érteni, hogy a horvátok számára a Háromegy Királyság éppen olyan szent ügy volt, mint számunkra az unió Erdéllyel. Még az ördöggel is cimboráltak volna az érdekében. Meg is tették. Akkoriban Dalmácia, amely egykor a Magyar Birodalom része volt, osztrák irányítás alatt állt. Előállt tehát az a furcsa helyzet, hogy ha a horvátok meg akarták kapni az osztrákoktól Dalmáciát, azért nyújtaniuk kellett valamit. A „föladjuk a haladást egy országrért cserébe” lényegű alkut Jellasić vállalta. Mi elmarasztaljuk, viszont a horvátok szemében az a hős, aki elsőként tett valamit álmuk, az egységes horvát hazza megvalósításáért: egyféle horvát Garibaldi volt. Jellasićnak ugyanannyi szobra van odaát, mint Kossuth apánknak nálunk. Tetszik-e nekünk, vagy sem, a horvátok őt tekintik „népük legjobbjának...”.

Most térjünk át az eseményekre. 1848-ban röviddel a miénk után horvát forradalom kezdődött. A zágrábi szabor létrehozta Ideiglenes Nemzeti Választmányát (március 25.), éppen úgy, mint tíz nappal korábban a magyarok. Ugyanazokat a követeléseket terjesztették elő és ugyanúgy Bécshez, mint mi. Ez rossz jel volt, mert nem velünk egyezkedtek, hanem tőlünk függetlenül kezdtek akcióba. Megjegyzendő, hogy két nappal korábban Jellasić báni kinevezést és tábornoki címet kapott, illetve horvátországi főhadparancsnokká is előléptették. Mindez törvényesen csak a magyar parlament jóváhagyásával történhetett volna!

Jellasić kijelentette, hogy **az áruló magyar kormánnyal nem tárgyal**. Ilyen szellemben is cselekedett. Kiszorította a nemzetgyűlésből (szabor) a haladás híveit, akik a magyar párthoz tartoztak. Tudnivaló, hogy Zágráb mellett van Túrmező (Turopolje). Ott olyan „hétszilvafás” szegény kisnemesek laktak, akik gazdálkodásból éltek. Szerintük – és a kereskedők szerint – hazánkkal jó kapcsolatokat kellett volna fenntartani a gazdaság fellendülése érdekében. Ezért a haladó rétegek az ún. „magyarón” (magyarbarát) pártot támogatták. Azonban Horvátországban addigra már eluralkodott a „nincs szükségünk a magyarokra” érzület. Ennek jegyében a párt működését minden módon akadályozták; még katonai erővel is meggátolták, hogy tagjai megjelenjenek a zágrábi szaborban.

A új bán – papíron magyar köztisztviselő! – már április elején megkezdte ellenünk a fegyverkezést. Ezek szerint naiv ábránd az a vélemény, miszerint júniusig még esély lett volna a megbékélésre: Jellasić területeket akart, nem békét. Június 5-én a szabor a Háromegy Királyság főkapitányává emelte, vagyis diktátornak tette meg. Ezután a horvát fegyverkezés még lázasabbá vált. Szerencsénkre a horvátok éppen olyan vontatottan mozdultak, mint mi. Jellasić csak szeptember 11-én lépte át seregével a Drávát és nem sok harci babért aratott. Szeptember 29-én a pákozdi vértelen csatából megfutott, majd elhagyni kényszerült hazánkat. Később több inváziós seregnek is a vezére lett, de már nem horvát nemzeti, hanem osztrák birodalmi színekben.

A horvát forradalom lényegét a következőkben összegezhetjük. 1848-ban a horvátok gyakorlatilag már saját hazával rendelkeztek. Horvátország nem egyszerű autonómiát élvezett, hanem Magyarországgal szinte egyenrangú állam volt perszónáluniós alapon. Ennél sokkal többet nem is kívánhatott, ezért megbékélésünknek nem a mondvacsínált nyelvkérdés jelentette az akadályát. Sőt, a magyar vezetés még Szlavóniát is átengedte a horvátoknak minden kompenzáció nélkül. A főleg olaszok által lakott Fiume hazánkhoz akart tartozni, de róla és a Muraközről meg lehetett volna egyezni, mint majd 1868-ban. Ezért napnál is világosabb, hogy az 1848-as horvát nóta nem ezekről a tényezőkről szólt.

Jellasić azért nem akart egyezkedni, mert a horvátok még többet, még nagyobb országot szerettek volna maguknak az illírizmus és a „mi nagy nemzet vagyunk” eszme jegyében. Egyrészt minden horvátlakta területre, illetve a nem is mindenütt horvát Dalmáciára fájt a foguk, másrészt végleg el akartak szakadni tőlünk. Ez ellen semmit se tehettünk. Tehát amint a szerbek, úgy a horvátok ügyében se mi voltunk a fogók.

8.5 ROMÁN SOKSZÍNŰSÉG

1848-ban a románok még nem jutottak el az öntudat azon fokára, amire a horvátok és a szerbek. Nem állt mögöttük saját haza (horvátok) és egységes óhaza (szerbek), hiszen a román állam csak 1865-ben alakult meg. Elszórtan éltek: egyesek Magyarországon, mások a nemrég visszacsatolt Bánságban, ismét mások a még osztrák irányítású Erdélyben és Partiumban. A vallás is megosztotta őket: fele-fele arányban voltak görög katolikusok és görög keletiek. Voltak közöttük régi Kárpát-medencei lakosok és teljesen új jövevények. Ezért a románságban 1848-ra nem alakult ki egységes akarat és nemzettudat. Képviselőikben ellentmondásosan tudatosultak – a számok.

A Bánság nélküli *anyaországban* a románok úgy gondolták, hogy az Unióval majd megnő az egyesült hazában a románság lélekszáma és abban így nagyobb szavuk lehet. Ha a magyarok győzelemre viszik ügyüket, annak áldásaiból a románok is részesednek. Ezért a hazai románság a haladás és az Unió mellett voksolt, mint az erdélyi román értelmiség egy szűk rétege is. Nem akartak saját forradalmat; teljes mellszélességgel a mi felkelésünk mellé álltak és mindvégig kerülték a velünk való konfrontálódást.

Az *erdélyi* románok tőlünk független országban éltek és másként számoltak, mint a hazaiak. Bár Erdélyben nem volt sok szavuk, ott ők éltek többségben. Úgy vélték, hogy csak súlyukat veszítenék az Unióval. Még mindig megszállottként vágytak a negyedik nemzetként való elismertetésükre, bár a három nemzet középkori koncepciójának régen befeleltek. Őket ez nem zavarta, mert valójában már az újkori nemzetfelfogásban gondolkodtak. Néhány hamar háttérbe kényszerített erdélyi román politikust kivéve a hangadók kezdettől fogva az Unió ellen ágáltak. Nem támogatták a magyar reformokat, mert mint Bănuț fogalmazott: „Nemzetiség (azaz politikai nemzet) nélkül nem létezik szabadság” és a „köztársaság is csak zsarnokság”. Így az erdélyi románok a fejlődés tagadóivá válva mindkét ügyünkben – haza és haladás – élesen szembe kerültek velünk.

A *bánsági* románok nagy része késői jövevény. Mivel a Bánság sokáig osztrák irányítás alatt állt, bennük nem alakult ki a hungarus tudat. Szellemi vezérük, Murgu, fennen hirdette, hogy a Bánát mindig is román terület volt, a magyarok úgy tolakodtak be oda, hogy elvegyék földjeiket. Ezek szerint a történelemben nem volt jártas, de a forradalmak idején senkit se érdekel az igazság. Nyíltan a térség elszakítására lázított, amit egy ideig elnéztünk, mert össze akartuk ugrasztani a szerbekkel. Miután ez nem sikerült, Murgut bebörtönöztük és arról az oldalról sok jóra már nem számíthattunk.

Az események az alábbi módon alakultak. A románok, mint a szerbek is, kezdetben úgymond velünk szimpatizáltak, de a szög ott is hamar kibújt a zsákból. A marosvásárhelyi jurátusok, Avram Iancu és Papiu-Ilarian már március 24-én a román nemzet elismerését és nyelvének tiszteletét követelve autonómiát igényeltek a román többségű megyéknek. A kolozsvári román értelmiség is ekként nyilatkozott március 28-án. Eleinte a románok szellemi támaszpontjai a szász városok, Brassó és Szeben voltak: ott adták ki az ellenünk uszító kiáltványait. Azonban hamarosan Balázsfalva lett forradalmuk központjává olyasféle szereppel, mint a szerbeknél Karlóca. Egymást követték ott a román nemzeti gyűlések. Ilyenre került sor április 30-án is. Előtte a népvezérek propaganda-hadjáratot folytattak az Érchegeység vidékén, már akkor a magyarok elleni harcra tüzelve a mócokat.

A május 15-i gyűlésen nemzeti különállásról beszéltek. Megjelentek a regati románok és az erdélyi román határőrök képviselői is. Ismétlődtek az események: amint a szerbeknél, úgy itt is a magyarellenés befolyás dominált. A gyűlés ezzel a felkiáltással zárult: **„Románok, fegyverkezzetek!”**. Ez két héttel megelőzte az Unió törvénybe iktatását (május 29.). Ezért a kibékülés kiváló alkalmáról szóló nézet román viszonylatban is igen távol áll a valóságtól.

A továbbiak a várhatóak szerint alakultak. Erdélyben az osztrákok lefegyverezték a székely határőröket, a románokat viszont éppen ők látták el munícióval. Ezután az ottani magyarság önvédelmi harcot folytatott és csak kisebb atrocitások róhatók fel neki. Ezzel szemben a románok nemcsak az osztrák katonai műveleteket támogatták, hanem ártatlan civileket is leöldöstek éppen úgy, mint Délvidéken a szerbek, védtelen települések sorait égetve fel. Bem apó reguláris seregeinek a harcai és Avram Iancu szabadsapatainak az embertelen dúlásai közé aligha lehet egyenlőségjelet tenni.

Ennek ellenére a románok 1848-as megmozdulása forradalom volt. A románság joggal várt tőlünk valamilyen önrendelkezési lehetőséget. Viszont a magyar vezetés nem volt szűkkeblű, amikor azt nem adta meg. Egyrészt még nem állt előtte európai példa, másrészt joggal tartott az egyre nyilvánvalóbbá váló román irredenta törekvésektől.

8.6 SZLOVÁK NEMAKAROM

A szlovákság helyzete eltért az eddig említett nemzetiségektől. A múltban nem volt saját területük, mint a horvátoknak és a szerbeknek. Soha nem éltek külön országban, mint az erdélyi és a bánáti románok. Nem állt mögöttük óhaza vagy testvérállam sem, mert a forradalomtól ódzkodó csehek országát egyelőre még nem tekintették annak. Ezen kívül – és ez igen fontos – a szlovákokat nem érte általuk nemzetinek tartott sérelem, mert a magyar nyelv úgymond erőltetését csak kevesen tartották elnyomásnak.

A szlovákoknak nem volt *miért* és *kivel* forradalmat csinálniuk. Nem voltak nemesi vezetőik, értelmiségük szűk rétegre korlátozódott és annak sem volt kifogása a magyar irányítás, illetve Magyarország mint haza ellen. Forradalmi szinten bizonyára nem. Ezt mutatja, hogy miközben a szerbek és a románok tízezreket verbuváltak össze karlócai és balázsfalvi gyűléseikre, a szlovákok csak százával-ezrével jelentek meg a mindig másutt megrendezett találkozókön. Tömegek nélkül pedig nem lehet forradalmat csinálni.

Március 28-án Liptón Hodža üdvözölte forradalmunkat, de mindjárt szlovák nyelvű oktatást és önigazgatást követelt Liptó megye számára. Pár nap múlva Hurban az igényt kiterjesztette az összes szlováklakta megyére, de nem szólt autonómiáról és egyelőre nem fenyegetődzött. Mindezek szerény követelések voltak a helyzethez képest. Április 12-én az országgyűlés napirendre tűzte a szlovák kérdést, de rögtön el is napolta azzal, hogy nem a szlovák nép bajairól, hanem csak az orosz törekvéseket szolgáló pánszláv propagandáról van szó. A szlovák felvetéseket Kossuth sem támogatta, holott – az olvasó nem tudta? – anyai ágon maga is szlovák származású volt. A Felvidékre kormánybiztosokat küldtek és a szó szoros értelmében vett lekenyerezésükre ingyenes vetőmagsegélyt juttattak.

Megjegyzendő, hogy a földesurak a Felvidéken – éppúgy, mint Erdélyben és másutt – jogtalanul sajátítottak ki földeket és erdőket, megfosztva a népet a megélhetéstől. A szlovákok

csak annyit várták tőlünk, hogy igazságot szolgáltatassunk nekik, ami valóban szándékunkban állt (vö. úrbéri rendezés). Többre nem is vágytak. Ez feldühítette azt a maroknyi szlovák önjelölt népvezért, aki mindenáron bajt akart kavarni, így Hurbánt is, aki megfeddte népét, amiért nemzeti jogait főládnak ilyen apróságért. Április 28-án már a szlovákság nemzetként való elismerését követelte. Május 10-én Liptószentmiklóson a népvezérek már új igényekkel léptek fel, amelyeket Bécsbe juttattak el. Ezért az esetet a magyar kormány – jogosan – hazaárulásnak tekintette és elfogató parancsot adott ki a szlovák szélsőségesek ellen, mire ők részben Bécsbe, részben Csehországba menekültek.

Június 2-án Prágában pánszláv kongresszus kezdődött, amely az osztrák birodalom föderatív átalakításáról értekezett. Négy tartományt képzeltek el: egy németet, egy magyart, egy északi és egy déli szlávot. A románokról hallgattak. A szerbek, a horvátok és a csehek fegyverrel akarták kieroszakolni a változást. Ám a lengyelek és az egyetlen orosz küldött a Habsburgokkal való leszámolást csak a magyarokkal együttműködve vélték lehetségesnek. Az osztrákok a kiprovokált prágai felkelés elfojtásával hamar véget is vetettek a kongresszusnak, amelyen kiderült, hogy a pánszláv mozgalom életképtelen, mert az eltérő szláv népek érdekei és nézetei szembenállnak egymással.

A kongresszus semmit se ígért a szlovákságnak. Az északi szláv tartomány nem jelentett számukra megoldást, mert jobban féltek a cseh bábáskodástól, mint tőlünk. Nem szlovákok, hanem csehek alkották a Bécsben megszervezett ún. „szlovák légiót”, amely szeptember elején tört be hozzánk, ámbar az egységnek akkor még Csehországban is csak maréknyi híve volt. A párszáz fős csapatot maguk a szlovák népfölkelők verték szét jelezve, hogy nem kérnek az osztrák-támogatást „forradalomból”. A mi oldalunkon küzdöttek végig szabadságharcunkat. Szomorúan kell megállapítani, hogy a szűkkeblűség kitétele esetükben jogos. Nemzetiségeink közül a szlovákkal nem kellett kibékülnünk, mert nem voltak vele ellentéteink. Erre mit tettek vezetőink? Halogatták panaszaik orvoslását, aminek eredménye az lett, hogy 1849 második felére már az addig velünk rokonszenvező szlovákok is ellenségeinkké váltak.

8.7 HAZAI NÉMETEK, ERDÉLYI SZÁSZOK

A németeknél nem beszélhetünk forradalmi lelkeletről, ami érthető. Szétszórtságuk miatt saját *hazában* nem gondolkozhattak, de fogékonyak voltak a *haladás* iránt, mert nagyrészt városi polgárok lévén az csak javukra válhatott. Itt mutatkozott meg először Deák bölcsessége, hiszen az ő javaslatára nem erőltettük városainkban a magyar nyelv használatát. Sokan asszimilálódtak. A szepesi szászok továbbra is a maguk álomvilágát éltek, senkitől semmit se várva. A bácskai svábok nem alaptalanul féltek a szerbektől, ezért mellénk húzódtak. A bánátiak visszasírták az osztrák Bánságot, de beletörődtek a magyar közigazgatásba. Nem így az erdélyi szászok. Bár közöttük is akadtak olyanok (Hann, Gooss), akik a haladást várták forradalmunk győzelmétől, őket hamar elhallgattatták. Népvezéreik minden erejükkel az Unió ellen ágáltak: Erdélyben a szász nemzetnek még volt némi befolyása, viszont az egyesült Magyarországon sok szavuk nem lett volna. Mivel bennük nem volt semmilyen pozitív akarat, csakis és kizárólag a magyar ügy elgáncsolására törekedtek, esetükben jogosan beszélhetünk ellenforradalmi érületről és reakcióról.

8.8 OSZTRÁK AUTOKRÁCIA, MAGYAR ÁLMOK

Miután a nemzetiségek vágyait és tetteit áttekintettük, nézzük meg, hogy miként reagáltak azokra az érintettek, vagyis az osztrákok és a magyarok. 1848-ban senki sem várhatta el, hogy az osztrákok tapsolni fognak a forradalmaknak. Egyelőre az olasz volt számukra az igazán kényes kérdés, mert az unità törekvése területeiket fenyegette. Ezért voltak hajlandók átmenetileg és persze csak látszólag egyezkedni velünk.

Hogy örömünk ne legyen maradéktalan, április 25-én életbe léptették az új osztrák alkotmányt. Ezt azért nevezzük oktrojáltnak, mert felülről erőltetett rendelkezés volt: az érintetteket nem hallgatták meg. Az új rend a Lajtán túl – vagyis a Kárpát-medencére nem vonatkozott – elvileg minden nép számára biztosította nemzeti léte elismerését és nyelvének használatát. Társadalmi haladással nem kecsegtetett, node az rajtunk kívül senkit nem érdekelt. Senki se tudta, hogy mit jelent a nemzeti lét és a nyelvhasználat? Továbbá egy kérdés, hogy az új alkotmány sohasem lépett életbe, más kérdés, hogy alaposan feladta nekünk a leckét: a Kárpát-medencén belül a mi dolgunk lett volna egy hasonló rendelkezés, amit attól fogva el is vártak tőlünk.

Az itáliai helyzet miatt az osztrák támadás váratott magára: Windisch-Grätz seregei csak 1848. december 16-án lépték át határainkat. Harcunk váltakozó sikerekkel folyt. Egy ideig nekünk állt a zászló, mert a császár nem váltotta be a nemzetiségeknek tett ígéreteit. Nem ismerte el függetlennek a horvátok Háromegye Királyságát, nem hasította ki hazánkból a szerbek számára a Vajdaságot, nem adott önkormányzatot a románoknak a Bánságban, sőt még a szászokat is megsértette az Unió jóváhagyásával. Nemzetiségeink kezdték érzékelni, hogy bár mi kevesebbet ígértünk, azt meg akartuk tartani. A horvátok ki is jelentették, hogy hiba volt fegyverrel támadniuk ellenünk.

Sajnos a hangulat hamar változott: bekövetkezett a váratlan. 1849. február 26-án Kápolnánál döntő vereséget szenvedtünk. A helyzetet kihasználva az uralkodó kiadta az olmützi alkotmányt (március 4.), feltárva azzal valódi szándékait. Magyar királyi címét félretéve az oszthatatlan ausztriai császárság jegyében a Kárpát-medencét önkényesen tartományokra tagolta szét. Köztük Magyarországot csak egynek tekintette a tőle újra elszakítandó Erdély, a háromegye királyság jegyében megformálandó Horvátország és a szerb óhajoknak megfelelő Vajdaság mellett. Így nemzetiségeink – legalábbis papíron – megkapták, amit akartak, bár nem maradéktalanul. Mindenesetre az új alkotmány arra jó volt, hogy elhallgattassa a haladás iránti követeléseket, vagyis leszerelje a forradalmi törekvéseket és ismét szembeállítsa velünk a nemzetiségeket. Lehet, hogy az oktrojált alkotmány még csak ügyes diplomáciai húzás volt. Viszont sajnos ez az újabb változat bukásunk után ténylegesen életbe lépett és véglegesen meghatározta sorsunkat.

Az osztrákok ügyesen manővereztek, minket viszont tehetetlenségre ítélt egyrészt a félelem, másrészt a megosztottság. A kettő nem volt független egymástól.

1848-49-ben a magyar vezetés sok mindentől rettegett. Félt a pánszláv mumustól. Tartott a nyilvánvaló szerb és az egyelőre burkoltabb román irredentizmustól. Főként pedig Herder jóslatának a beteljesülésétől. „Most, vagy soha” alapon arra gondolt, hogy ha most nem teremtyük meg hazánk integritását és ha most nem biztosítjuk benne a magyar nép egyedüli uralmát, akkor arra soha nem kerülhet sor. A forradalmi hév a félelemmel párosulva vezetett erre a magatartásra.

A félelem teljesen jogos volt. Nem véletlenül hoztuk meg azt a törvényt, amely szerint súlyosan büntetendő az, aki a sajtóban a magyar államegység felbontására izgat, hiszen hazai nyomdákban láttak napvilágot a leplezetlenül magyarellenes röpiratok! Képtelen volt az a helyzet is, hogy országunkban szabadon szervezhették az ellene uszító nemzeti gyűléseket úgy Zágrábban, mint Karlócán, Balázsfalván, majd a Felvidéken.

Népeink követelései egymásnak is ellent mondtak. A horvátok és a szerbek jogot formáltak a Dráva-Száva közének ilyen-olyan részére. A Bánságra igényt nyújtottak be a szerbek és a románok, sőt már a svábok is. A románok egy része támogatta, más része ellenzte az Uniót. Félistennek kellett volna lennie annak, aki ezeket az ellentmondó vágyakat ki tudta volna elégíteni. Így a magyar vezetés a dolog könnyebbik oldalát fogta meg: azt hallotta meg a követelések közül, amit meg akart hallani, és be kell vallani, hogy nem sokról kívánt tudomást venni. Parlamentünkben három réteg alakult ki.

Volt egy igen szűk csoport, amely a nemzetiségi kérdés radikális megoldását akarta és amelyet Teleki László neve fémjelez. Ő nemzetiségeinknek területi autonómiát is adott volna, bár tudta, hogy az biztosan egyet jelent országunk feldarabolásával. Ha hallgattak volna rá, akkor rendeztünk volna magunknak egy „önkéntes Trianont”, a magyarság szempontjából etnikailag és területileg bizonyára sokkal kedvezőbbet, mint amilyen a tényleges lett. De sajnos csak igen kevesen álltak Teleki mellé, aki – Trianont szinte megjósolva – a sötét jövőlátásba később bele is örült. A kevesek között volt Wesselényi, aki még jobban tartott hazánk szétesésétől. Ezért azt javasolta, hogy az erdélyi és partiumi magyarságot telepítsék közelebb az alföldi nagy magyar tömbhöz és az azon túli területet mindjárt fel is kellene adni!

A másik még szintén vékony rétegbe azok tartoztak, akik (mint Deák, Eötvös, Széchenyi) a többi nemzet egyes közösségi jogait elismerték. Felemelték szavukat a magyarosítás ellen és személyi/kulturális autonómiát képzeltek el a nem-magyarok számára. Ilyen alapon fogant Eötvös 1848 őszi nemzetiségi törvényjavaslata, aminek két szépséghibája volt. Egyrészt nem arról szólt, amit a nemzetiségek óhajtottak, hanem arról, amit mi képzeltünk el a számukra: nyelvi engedményekre korlátozódott, miközben gyakorlatilag folyt a háború az önállóságért, a területért, a Kárpát-medence birtokáért. Másrészt annyi más javaslathoz hasonlóan ez is elbukott a harmadik réteg konok ellenállásán. Még a haladó szelleműek sem fogadták el a nemzetiségi autonómia bármiféle gondolatát.

Végül a nemzetiségek ügyében is a halogató, a minden engedményt árulásnak tartó, igen széles bázist maga mögött tudó réteg döntött. A szószátyárok hada, akik hazáról és haladásról papoltak, de azok ellenére cselekedtek. Jogi csúrcsavarásokkal múlatták az időt, nem csak ebben a kérdésben. Írott malaszt maradt a közteherviselés és késlekedett a földreform. Az utóbbit rögtön ki is használták ellenfeleink. A román Șaguna püspök és a szerb Rajačić metropolita a parasztok tőlünk való eltávolításán ügyködött, Jellasić pedig kimondottan megelőzött bennünket, maga rendelve el a horvátországi és szlavóniai parasztok terheinek a csökkentését. Mondani sem kell, hogy a magyar ügy ellenségei milyen előnyre tettek szert ezáltal: a nemzetiségi tömegek ellenünk fordultak.

Nem lehetünk büszkék volt parlamentünkre. Ma egyesek a „mindent vissza” irreális koncepciójában gondolkodnak. 1848-49-et hasonló hangulat jellemezte: a szentistváni Magyarország jegyében a „mindent megtartani” vált jelszóvá. Sajnos a kor józan magyar politikusai sem léphettek túl saját árnyékukon. Nem voltak készek a hatékony tettekre, de ugyancsak rajongtak a meg nem valósítható ötletekért. A nemzetiségi ügyet illetően két ilyesmiről is bőbeszédűen emlékeznek meg kiadványaink.

Az első a *szegedi nemzetiségi törvény* (1849. július 21.). Miután minden összeomlott – vagyis totálisan megkésve – megkreáltuk ezt a papírt, amely még mindig csak az anyanyelvre

irányult. Mint láttuk, az már 1848 tavaszán sem érdekelt senkit, hiszen már akkor mindenki területre vagy nemzeti elismertetésre ácsingózott. A törvény a maga nemében korszerű volt, de volt két hibája: akkor már nem lehetett végrehajtani és betartására később sem volt mód. Amikor végre újra szabadokká váltunk, akkor már nem mindenkinek állt szándékában kedvezményezni a nemzetiségeket, aminek az okait a következő fejezetben tárjuk fel. A lényeg az, hogy az 1849-es Kossuth alaposan feladta a leckét az 1867-es Deáknak, mert könnyű ígéretetni, de nehéz az elkötelezettségeket be is váltani.

A másik az ún. *dunai konföderáció* terve. Az internacionalizmus korában dicsfény övezte „népeink legjobbjainak” ezen elképzelését, de érthetetlen, hogy miért kell ma is felmagasztalni ezt a hamvába holt ideát. Az ötlet kiagyalói államszövetséget képzeltek el a magyarok, a románok és a szerbek részvételével. Eltervezték, hogy annak fővárosa felváltva Budapesten, Bukarestben és Belgrádban lesz. A részleteket kiókumulálták, csak éppen az egész elképzelés torka volt véres. A tervezetben nem jutott szerep a Medence fontos nemzetiségeinek, a horvátoknak, a németeknek, a szlovákoknak. Szerbia önállósodásával a szerbek kihátráltak az ügyből, amit persze addig se vettek komolyan. Így a terv a magyar-román megegyezésre korlátozódott, de azt a józan magyar és román politikai körök irreálisnak tartották, mert Magyarország a Habsburg Birodalom része volt, Románia pedig nem is létezett. Nemzetközi szinten az ötletet Anglia támogatta volna, de neki fogalma sem volt az itteni viszonyokról. Viszont elképzelhető, hogy mit szolt volna hozzá Ausztria, Oroszország és Törökország...

8.9 KI ÉS MIÉRT FELELŐS?

Sokan szeretnék megfordítani a történelem szekerét. Történhetett volna másként? Volt-e kiút 1848-49 során a hármastörténelmi csapdából, amely így hangzik: a Kárpát-medence a forradalmak idejére *elmagyartalanodott*; még helyre sem állt Magyarország *integritása*; viszont az öntudatra ébredt nemzetiségek máris *osztozkodni akartak rajta*.

Erre a helyzetre nem létezett megoldóképlet. Már mindenki csak a megfelelő alkalomra várt. Ezért amikor az 1848 tavasza elkövetkezett, az elfojtott kívánságok elemi erővel törtek napvilágra. Ezért kell *forradalmakról* beszélnünk és ezért nem szól a fejezet címe a szokott módon: 1848-49-es *magyar forradalom* és szabadságharc.

Mindenkit elkapott az akarás láza (vö. „most, vagy soha”). Póriasan szólva: történelmi pechünk volt. Akkor támadt lehetőség hazánk újbóli egyesítésére, amikor népeink maguk is forradalmi követelésekkel álltak elő. A mi régi vágyaink száznegyven évvel ezelőtt ellentétekké váltak mások óhajaival. Megoldást csak az hozhatott volna, ha az egyik fél hajlandó lett volna a lemondásra, azonban a forradalmi helyzetekre nem a vágyak feladása a jellemző. Ezért békéljünk meg a gondolattal, hogy nem történhetett másként:

1848-49 nem volt jó alkalom ellentéteink elrendezésére: rosszabbat talán el se lehetne képzelni.

Az pedig a következő fejezetre tartozik, hogy népeink annyira eltávolodtak egymástól, hogy később már halvány esély sem lehetett a közeledésükre: 1848-49 végleg eldöntötte a Kárpát-medence majdani sorsát.

9. ILLÚZIÓK ÉS VESZÉLYEK (1850-1910)

9.1 ELLENSÉGEK KÖZÖTT

1849 után a Kárpát-medencében lényegi etnikai váltásra már nem került sor, tehát ebben a korban Trianon első mozgatórugója már nem működött, jóllehet ez a kor sem volt mentes a komoly népmozgásoktól. Három tényezőt kell említeni: a nagymérvű zsidó bevándorlást, egyes népelemeknek a magyarsághoz való asszimilálódását és az idegenbe, főleg Amerikába irányuló kivándorlást. Ezek együttes hatására a magyarság 1910-re jelentősen megerősödött.

A Kiegyezést (1867) követően Magyarország hatalmi esélyei javulni látszottak. Egyre komolyabb szerephez jutott a Monarchiában. Gazdasági és politikai tekintetben is előre lépett, vagyis kezdett az európai országokhoz hasonlítani, bár ezt Béctől nyugatra nem ismerték el. Sajnos az akkori „rendszer váltás” kettős sikerét – a magyarság gyarapodása és hazánk integritásának a helyreállása – túlértékeltük és a nagy öröm közepette nem figyeltünk a kedvezőtlen jelenségekre.

Alábecsültük népeink önállósodási vágyait és az azokat támogató erőket, noha Trianon harmadik mozgatórugója – miszerint a Kárpát-medencei népek nem óhajtottak velünk együtt élni – napnál is világosabb volt. Nem vettük észre, hogy miközben a Kiegyezéssel nyertünk egy barátot, az osztrákot, amely csak látszólag volt az, általa veszítettünk el sokakat, akik korábban velünk szimpatizáltak.

Olyan sokat foglalkozunk a Bach-korszak bánataival és a Kiegyezés örömeivel, hogy elfeledkezünk a sorsunkat ténylegesen meghatározó tényezőkről. A XIX. század utolsó harmadára ma is a magyarság egyik aranykoraként gondolunk, holott akkor szereztünk időleges és tartós – a trianoni és későbbi történéseket meghatározó – ellenségeket.

Magyarország erős antipátiával terhelten érte meg a XX. századot.

Ennek okairól és körülményeiről szól a jelenlegi fejezet.

9.2 BÜNTETÉS ÉS JUTALOM

Gyakran találkozunk azzal a szellemesnek vélt kitételrel, miszerint a nem-magyarok a szabadságharc leverése után „ugyanazt kapták jutalmul, mint a magyarok büntetésül”. A mondás ízléstelen és félreinformál. Ízléstelen, hiszen Aradon magyar hazafiakat végeztek ki, Kufsteinben ők sínylódtek, nem mások. Ők kényszerültek emigrálásba, őket sorozták be ezrével az osztrák hadseregbe, ők veszítették el állásukat, ők bujkáltak és nem mások. A nem-

magyar radikális vezetők többsége csak megrovásban részesült és néhányukat eltiltották korábbi tevékenységétől. De például Jellasić óriási pénzjutalmat és 1854-ben grófi címet kapott. Avram Iancut is kitüntették; más kérdés, hogy az ő élete később megtört.

A kitétel nemcsak ízléstelen, hanem füllent is, hiszen nemzetiségeink óhajai nagyrészt teljesültek. Ugyanis leveretésünk után a császár végrehajtotta az olmützi alkotmányt, aminek értelmében hazánkat újra ízekre szaggatták és egyes részeit másoknak juttatták az alábbiak szerint (vö. Trianon második mozgatórugója).

A *horvátok* megkapták Szlavóniát, a Muraközt és Fiumét, jóllehet az utóbbi magyar irányítás alatt akart maradni. Az osztrákok megtartották maguknak Dalmáciát, újra katonai igazgatás alá helyezték a Határőrvidéket és Horvátországot olyan koronabirtokként kezelték, amelynek ügyeibe nem szólhattunk. Bár a horvátok nem váltak teljesen a maguk uraivá, a helyzet végső vesztese mi lettünk, mert Horvát-Szlavónországnak a különállása egyenesen vezetett az ország rész majdani trianoni elszakadásához (lásd 25. ábra).

25. ábra: A Kárpát-medence felosztása 1849-ben

Az osztrákok új tartományt kreáltak „Szerb Vajdaság és Temesi Bánság” néven Bács, Torontál, Temes, Krassó megyékből és a Szerémség két járásából. A császár felvette a szerb vajdaság nagyvajdája címet. Így a *szerbek* is függetlenné váltak tőlünk és hazánk területe a tizedével kisebb lett. A szerbek bánatára a tartomány központja nem Karlóca volt, hanem a német Temesvár. A régióban annyi román élt, mint szerb – minden jog nélkül. Trianonkor a Bánság miatt viszály tört ki a szerbek és a románok között, de ez most érdektelen. Fontos az, hogy a szerbek arra hivatkozhattak, hogy az ő Vajdaságuk már régen is létezett...

Az Uniót semmissé tették, a Partiumot visszakapcsolták Erdélyhez. A szászok váltak hangadókká, miután az osztrák tartományt Szebenből irányították. Jóllehet a románok látszólag semmit sem nyertek, mert nem kapták meg a nemzeti jogokat, vesztesek sem voltak. Sőt, közvetve igen jól jártak, mégpedig a nemzetközi politikában. Erdély a török időkben önálló ország volt és az 1848-49-es rövid történelmi pillanattól eltekintve az is maradt a Kiegyezésig. Ezért az európai tudatban Magyarországtól független államként rögzítődött. Tehát amikor 1867-ben újból hazánk része lett, azt mások nem a magyar állam integritásának

a helyreállításaként könyvelték el, hanem úgy, hogy a magyarok egy tőlük idegen, általuk szinte nem is lakott térséget kebeleztek be. Ez az európai felfogás döntően hozzájárult ahhoz, ami Trianonban Erdéllyel történt.

Még a szabadságharc idején az osztrákok a jobb katonai kontrol érdekében Erdélyt hat kerületnek hívott parancsnokságra osztották fel. Bár ezt elvileg népek szerint tették, a három román, két magyar és egy szász kerület határai távolról sem estek egybe az etnikaiakkal.

A hat kerület a következő: Károlyfehérvári (vagyis Gyulafehérvári 430 ezer lakos), Rettegi (240 ezer), Fogarasi (50 ezer), Kolozsvári (420 ezer), Udvarhelyi (370 ezer) és Szebeni (480 ezer). Az udvarhelyi és a kolozsvári kerület magyar volt, de az utóbbit csak felerészben lakták magyarok.

1854-ben úgy változtatták meg a beosztást, hogy a 10 új kerületnek és azok 79 járásának már köze sem volt Erdély etnikai viszonyaihoz. Az osztrákok akkoriban nem túrték el, ha valaki népi és nem összbirodalmi érdekekben gondolkodott. Az ottani határőrfalvakat 1851-re visszapolgárosították, vagyis a székely és oláh határőrezredeket felszámolták, mivel létük értelmetlenné vált, viszont sok galiba forrásai lehettek volna. Az intézkedések a szászokat sem kímélték: 1852-re felszámolták a szász autonómiát, amivel az ellentétek fenntartása volt a cél.

Ez a „divide et impera” politika eleme volt. Korábban a szászok úgy gondolták, hogy csináljanak a magyarok és az oláhok, amit csak akarnak, őket megvédi az autonómiájuk. Annak érdekében hajlamosak voltak sok mindenben kiegyezni a többiekkel. Viszont önállóságuk ilyen elvesztése után minden módon gátolták a magyarok törekvéseit, hiszen már csak egy osztrák irányítású Erdélyben volt lehetőségük érdekeik érvényesítésére.

Nagyobb nemzetiségeink közül a *szlovákok* és a *ruszinok* kimaradtak a Medencének az osztrákok által végrehajtott újrafelosztásából, amit meg lehet érteni, hiszen egyrészt ők korábban sem kaptak ígéreteket, másrészt nem is voltak az osztrákok hasznára a magyar forradalom és szabadságharc ellenében.

Szomorú, hogy a népek vezetői és hangadói semmit sem tanultak az 1848-49 során történelemből. A bukás után minden ott folytatódott, ahol abbamaradt. A horvátok és a szerbek nyereségeik dacára panaszkodtak, hogy nem válhattak még függetlenebbé. A románok újra felvetették a külön tartomány gondolatát. Példájukat a szlovákok és a ruszinok is követték. Az előbbiek már volt országrészük helyreállítását követelték, nem zavartatva attól az apró ténytől, hogy olyan korábban nem is létezett. Az utóbbiak kifejezték reményüket, hogy majd talán egy újabb orosz invázió elszakítja az általuk lakott területeket hazánktól. Már a bánsági svábok is saját tartományra tartottak igényt.

Nemzetiségeink mindegyike még nagyobb területet kívánt volna elszerezni tőlünk és annak jegyében minden erővel leplezetlenül Magyarország szétforgácsolására törekedett. Közben a magyar vezetés a régi nótát fújta az uralkodó nemzetről, a magyarok elsőbbségéről, felsőbbbségéről és így tovább. Mi sem engedtünk a negyvennyolcból...

9.3 KIEGYEZÉS

Máig vita tárgya, hogy vajon a Kiegyezés pozitív jelenség volt-e történelmünkben. Sokan vannak, akik Deák művével mint feltétlenül jóval értenek egyet. Mások viszont a fordulatot elkerülhetetlen rossznak tartják. Végül a Kiegyezés áttételes hatásaira csak kevesen figyelnek.

Magyarország 1849 után darabokban hevert. Erdély és Horvátország ügyeibe nem volt beleszólásunk, mint ahogyan a Vajdaság és a Határőrvidék dolgaiba sem. 1867-ben harcok nélkül állt helyre hazánk integritása, amiért 1848-49-ben annyi vért ontottunk. Vajon mennyi esélyünk lett volna arra, hogy ez bekövetkezik a Kiegyezés nélkül? Nem sok, ezért bizonyára igazuk volt azoknak, akik örömmel üdvözölték az új helyzetet.

1867-re Ausztria tekintélye a minimumra süllyedt. Délről itáliai mozgalmak tépázták, északról Poroszország törekvései fenyegették. A felbomlott Szent Szövetség harmadik tagja is ellene fordult: Oroszország ki akart jutni az Adriára, ezért Szerbiát és Romániát támogatta. Politikusai már 1866-ban kijelentették, hogy az osztrák birodalmat etnikai alapon fel kell osztani. A mi helyzetünk sem volt rózsás, hiszen az orosz szándék minket is súlyosan érintett, vagyis jogosan aggódtunk Szerbia és Románia megerősödése miatt.

Szerbia függetlené vált Törökországtól. A Habsburg-loyális Karagyorgyevicsek helyét az orosz irányban elkötelezett Obrenovics dinasztia vette át (1858). Ferenc József nemcsak a mi sürgetésünkre szüntette meg a korábban általa annyira pátyolgatott Vajdaságot (1857): már az osztrákok is reális veszélynek látták a Szerbiához való csatlakozását. 1859-ben Havasalföld és Moldva egyesülésével létrejött Románia, noha csak 1865-ben vált a töröktől függetlenné, orosz segédlettel. A román állam, bár egyelőre leplezetten, beavatkozott Erdély ügyeibe.

A szocialista érában szajkózott szölamok miatt ma is sokan úgy tudják, hogy az irredentizmus magyar nacionalista találmány. Ez tévedés. Az „irredenta” szó és törekvés olasz eredetű: a régen olasz(nak vélt) földek visszaszerzésére irányult. Ez lett a Romániában működő mozgalomnak a neve is, amely a románlakta területek egyesítését tűzte ki célul, ami persze egyet jelentett Erdély elcsatolásával. 1920 előtt a románoknak nem volt alapjuk Erdély követelésére, mivel az sohasem volt román birtok. Egy apróság: Az egyesek által „román Petőfinek” titulált Eminescu (született Eminovics) már a Kiegyezés korában megénekelte, hogy hazája határai majd a Tiszánál húzódnak ...

A fenyegetettség miatt az osztrák és a magyar érdek találkozott. Jóllehet a Kiegyezéssel országunk szuverenitása korlátos maradt – a had-, pénz- és külügyeket Bécsből irányították – az volt a történelmi kompromisszum ára. Ezt akkor nem tartottuk soknak, hiszen cserébe helyreálltak határaink és mi lettünk a Kárpát-medence immár osztrákok által is elismert urai. Ezek szerint igazuk van azoknak is, akik szerint a Kiegyezés szükséges rossz volt.

Már csak az áttételes következményekről kell szólni. Szerintem ez a legfontosabb tényező. ***Az osztrákok a Kiegyezés árán ügyes húzással megszabadultak a Kárpát-medence etnikai gondjaitól és azokat a mi nyakunkba varrták.*** A kihívásnak nem tudtunk eleget tenni. Pozitív mozzanatként csak az 1868-ban tető alá hozott magyar-horvát kiegyezés említhető. Azt is kényszer szülte: a másik megegyezés után mit tehettek a horvátok? Ezért bár ésszerű volt, nem voltak elégedettek vele, főleg miután nálunk maradt Fiume és a Muraköz, amiket pedig 1848-ban már birtokoltak. Ezért a horvátok már akkor új szövetséges – a szerbek – felé kacsintgattak. Ilyesféle kurzust követtek az egyéb nemzetiségek is.

A Kiegyezés kapcsán nem gondolunk a kisemmizettekre. Főként a csehekre, akik mindig riválisaink voltak, a Monarchia birodalmát akarták és vérig sértődtek, amiért a Kiegyezés kizárta őket a hatalomból. (Bár ez nem is igaz, hiszen csehek töltötték be a Monarchia legfontosabb hadügyi és pénzügyi pozícióit.) Másodsorban a horvátokra, akik 1849 után jogosan érezték úgy, hogy az osztrákok velünk egyenrangúakként kezelik őket. Végül a többi nemzetiségre, akikre a Kiegyezésből semmi jó sem hárult. Egymást követték az ellenünk lázító román és szerb nemzeti gyűlések, ahol egyértelműen az anyaország felé orientálódtak. A szlovákokat a Kiegyezés taszította a csehek karjaiba. A ruszinok pedig hirtelen oroszokká léptek elő. Persze nemzetiségeink ilyen magatartása egyáltalán nem volt váratlan: csak visszaigazolta régi felfogásukat és szándékaikat, amelyeket a Kiegyezés ürügye jócskán megerősített.

A Kiegyezésért nem csak az itteni népek orroltak meg ránk. 1849-ben „a magyar név megint szép” lett. Ügyünkért egész Európa lelkesült: tudósok, művészek, írók tucatjai adóztak csodálattal a magyarságnak (elég Vernét említeni). Viszont 1867-et árulásnak tartották: a magyarok megegyeztek a sokak által utált zsarnok osztrákokkal. Lassan mi is átcsúsztunk ebbe a kategóriába és elfelejtettük dicső tetteinket. Ma is azt hisszük, úgy érezzük, hogy a dualizmussal végre nemzetközileg elismert európai szereplőkké váltunk. Ez önáltatás. Általa „a magyar név csúnya” lett: 1867 után a világ Magyarországot és a magyarságot már nem becsülte sokra, szinte minden tekintetben csak az osztrákok csatlósaként tartotta számon.

Mindennek a tudatában újra fel kell tenni a kérdést, hogy a Kiegyezés valóban pozitív fordulatnak tekintendő-e? Úgy tűnik, hogy nem igazán. Viszont egyszerűen nem lehetett elkerülni. Nem magával a Kiegyezéssel volt a baj, hanem azzal, hogy a magyar politikai vezetés képtelen volt azt összekapcsolni egy átfogó nemzetiségi rendezéssel. Bár volt ilyen szándéka, a kivitelezés nem hozta meg a várt eredményt.

1868-ban megszületett a nemzetiségi törvény. A korabeli Európában sehol sem, sőt a maiban is csak igen ritkán találkozni olyan korszerű rendezéssel: minden nemzetiségnek jelentős kulturális autonómiát nyújtott. Megalkotásába bevonták a nem-magyarok képviselőit is. Voltak, akik kevesellték a lehetőségeket, de a törvény mellé álltak, mások viszont (pl. a bánágiak és az erdélyiek egy része) mindig elégedetlenek maradtak. Ámde a magyar vezetés nem léphetett túl a korlátain. Miután éppen csak élvezni kezdtük hazánk integritásának a helyreállítását, nem kezdhettük az új érával, hogy népeinknek területi önállóságot is adunk. Annak hiányában viszont a törvény sorsa eleve megpecsételtetett.

9.4 MAGYAROSODÁS

A korszak végére a magyarság abszolút lélekszáma is és relatív aránya is jelentősen megnövekedett, amiben komoly szerepe volt a nem-magyarok beolvadásának. Azonban ezt a jelenséget több szempontból félremagyarázzák.

Sokan magyarosításról, vagyis erőszakos beavatkozásról beszélnek. Ez nem korrekt. Az 1880-as évek közepéig nem voltak magyarosítási intézkedések. 1867-ig nem is lehettek, hiszen a magyarság nem volt uralkodó helyzetben, nem is ő törvénykezett.

Továbbá a valóban nem csekély magyarosodás mértékét általában eltúlozzák. Ennek két oka van. Egyrészt az 1850-es etnikai adatokra alapoznak, jöllehet az akkori osztrák felmérés

nemcsak pontatlan volt (települések maradtak ki belőle, másokat kétszer vettek fel stb.), hanem a magyarság irányában negatívan elfogult is. Másrészt nem vesznek tekintetbe egyes tényezőket, illetve hibás módszert alkalmaznak. Például elfeledkeznek a kivándorlókról, azok elmaradt szaporulatát nem kamatos kamattal számítják fel és így tovább.

Valós képhez csak akkor juthatunk, ha az 1880-as és az 1910-es egymással összevethető etnikai felmérések eredményeire támaszkodunk. Ezzel nem torzítunk a magyarság javára, hiszen 1787-től 1880-ig népünk alig növelte arányát, amint az alábbi táblázat tanúsítja.

NÉPESSÉG	1787-ben		1880-ban		1910-ben	
	ezer fő	százalék	ezer fő	százalék	ezer fő	százalék
teljes népesség	9.940	100,0	15.631	100,00	20.886	100,00
magyarok	3.950	39,7	6.241	39,9	10.051	48,1
nem-magyarok	5.990	60,3	9.390	60,1	10.835	51,9
oláhok	1.640	16,5	2.398	15,4	2.949	14,1
horvátok	1.480	14,9	1.409	9,0	1.833	8,8
szerbek			909	5,8	1.106	5,3
tótok	1.120	11,3	1.803	11,5	1.968	9,4
németek	890	9,0	1.900	12,2	2.037	9,8
ruszinok	280	2,8	345	2,2	473	2,3
egyéb etnikum	580	5,8	626	4,0	469	2,2

1880-1910 között a magyarok lélekszáma 3.810 ezer fővel, a többieké csak 1.445 ezer fővel nőtt. A két szám nagy eltéréséből szinte mindenki hamis következtetéseket von le és 2 milliós, vagy még ennél is nagyobb asszimilációval számol. Kevesen értik meg, hogy **az egyik fél nyeresége sohasem azonos a másik fél veszteségével**. Csak akkor lehetne az, ha természetes szaporodásuk, kivándorlási rátájuk, a bevándorlás általi gyarapodásuk stb. stb. pontosan ugyanolyan mérvű lenne, ami persze elképzelhetetlen.

Ezért ha például 1880-ban 100 szlovák magyarrá vált, akik 1910-re mondjuk 147-re szaporodtak, ebből egyáltalán nem következik az, hogy 1910-ben 147-tel több szlovák lett volna. Egyrészt azért nem, mert az egyötödük kivándorolt volna, másik ötödük elpusztult volna kolerában stb. Másrészt azért nem, mert más mértékben szaporodtak, mint mi. Végül elvi kérdés, hogy az asszimiláltak szaporulatát már nem lehet asszimilálnak tekinteni.

A magyar és nem-magyar népek eltérő gyarapodása két különböző, bár egymásra ható tényezőcsoportnak tudható be. Az egyik az ún. népmozgalom, a másik az asszimiláció.

9.4.1 Népmozgalom 1880-1910 között

Az 1880-1910 közti időszakot a felénél két szakaszra kell osztani, de nem az arányosság kedvéért, hanem mert csak 1896-tól ismertek a népmozgalmi mutatók és akkor erősödött fel a kivándorlás, illetve akkortól állnak rendelkezésünkre annak részletező adatai. Az etnikai változásokat három tényező mentén kell vizsgálnunk. A folyamatok megvilágításához sok adatot kell felsorolnunk, amelyek megértéséhez némi extra türelem szükségeltetik.

Természetes szaporodás. 1896 előtt a természetes szaporodásról csak annyit tudunk, hogy a magyar többségű területek rátája (10,96 %) meghaladta a nem-magyarokét (9,58 %). Ennek oka az, hogy 1880 előtt éhínségek és járványok tizedelték hazánk lakosságát főleg Erdélyben és a Felvidék peremén, míg a magyarlakta központi régiót elkerülték a csapások.

Az ilyen súlyos demográfiai katasztrófák nem máról-holnapra csengenek le: hatásuk igen tartós. Elmarad a várt gyerekáldás később is (hiszen megfogy a szülőképes réteg), sokan jobb vidékre költöznek (ismét főleg a fiatalok), tehát a terület még sokáig viseli a nyomokat.

1895 után ismertek a nemzetiségek eltérő természetes szaporodási mutatói. Lásd az alábbi táblázat második oszlopát. A ruszinok és a szlovákok a korábbi veszteségeket igyekeztek pótolni, amint az háborúk és természeti csapások után lenni szokott. A két nép ennek dacára abszolút mértékben is fogyott, aminek magyarázatát a következő tényezőben kell keresni.

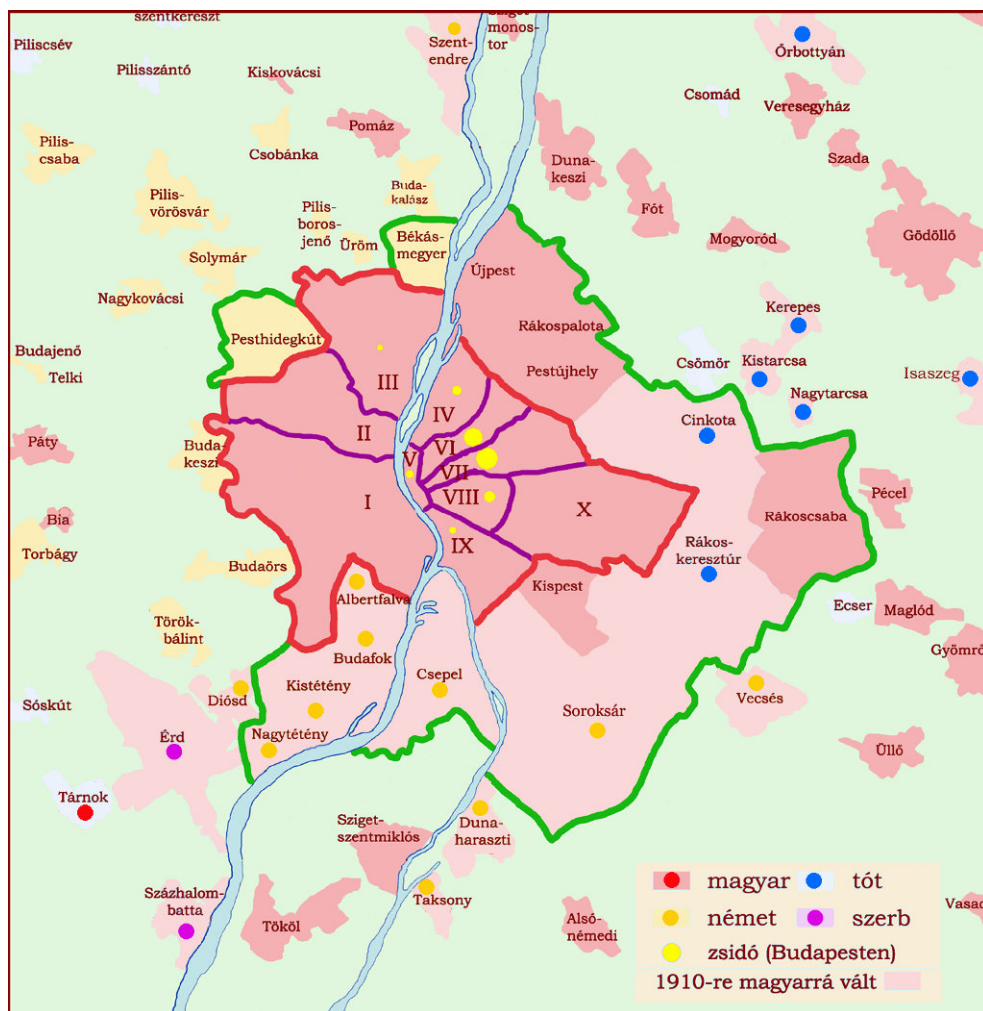
	ráta ≤1895	ráta >1895	1880 tény	1910 várt	1910 tény	+/-
össznépesség			15.631	20.886	20.886	
magyarok	10,96	13,0	6.241	8.967	10.051	+1.084
nem-magyarok	9,58		9.390	11.919	10.835	-1.084
németek	n.a.	11,8	1.900	2.619	2.037	-582
szlovákok	n.a.	13,8	1.803	2.129	1.968	-161
románok	n.a.	5,8	2.398	3.017	2.949	-68
ruszinok	n.a.	15,5	345	534	473	-61
horvátok	n.a.	11,3	1.409	1.681	1.833	+152
szerbek	n.a.	8,2	909	1.123	1.106	-17
egyéb népek	n.a.	13,8	626	816	469	-347

Kivándorlás. Az 1890-es évek gazdasági válsága váltotta ki. Fő célpontja az USA volt, amelynek bevándorlói a századforduló táján már legtöbbször a Monarchiából érkeztek, és nem a korábbi kibocsátó országokból (Nagy-Britannia, Németország stb.) Az USA a jövevényekről anyanyelvi statisztikát vezetett, míg Magyarországon etnikai megoszlás nélküli összesítés készült a kivándoroltakról. A két adatsor együtteséből lehet tudni, hogy 1898-1910 között 1.350 ezren költöztek az USA-ba az alábbi megoszlásban: magyar 333 ezer, szlovák 375 ezer, délszláv 331 ezer, egyéb 311 ezer. Mivel románok nem vándoroltak ki tömegesen, az egyéb tétel a németek és a ruszinok között oszlik meg. 1880-as lélekszámukhoz képest a szlovákok négyszer ($375/1.803=20,8\%$), a délszlávok két és félszer ($331/2.318=13,5\%$) többen távoztak, mint a magyarok ($333/6.241=5,3\%$).

A kivándorlást a szlovákok és a ruszinok nyitották meg már 1895 előtt és 1900-ig ők tették ki a távozók közel 80 százalékát. (Az USA nem különböztette meg őket.) A magyarok csak a századforduló után kezdtek tömegesen emigrálni. Világos, hogy a nem-magyarok súlyos relatív veszteséget szenvedtek az elmaradt természetes szaporodás által. Ezt elég nehéz számszerűsíteni, de míg a magyarok közül 1895-1900 között az átlagnál 552 ezerrel többen maradtak helyben, a többiek 577 ezerrel többen távoztak el. (Az időszámítás miatt nem azonos a két szám.) Ebből 1910-re bizony több százézes különbség adódott a magyarok javára.

Beköltözés. Hazánkba a XIX. században már csak egy olyan elem költözött, amelynek tömege tartósan kihatott a népességi viszonyokra: a zsidóság. 1880-ban 625 ezren, 1910-ben már 932 ezren éltek nálunk. Az adatok megtévesztőek is lehetnek, mert nem etnikai, hanem vallási alapon határozták meg őket. Bár nem feltételezünk jelentős vallási váltást a köreikben, nem zárható ki, hogy a bevándorlók száma a zsidó felekezetűeknél kimutatottnál valamivel nagyobb volt. A bevándorlás döntően a peremvidékekre, tehát a nem magyar lakta területekre történt. A beköltözők egy ideig megőrizték jiddis nyelvüket és ezért nagyrészt németnek, a származási háttér és az új környezet alapján kisebbséget mutatkoztak. Idővel a termékenyebb területekre és a városokba húzódtak, ahol lassan áttértek a magyar nyelvre, de egy részük megmaradt a peremvidékeken jiddisnek, illetve ruszinnak.

26. ábra: Budapest és környékének lakossága 1880-ban és 1910-ben
(a színes pontok az 1880-as nemzetiséget mutatják)

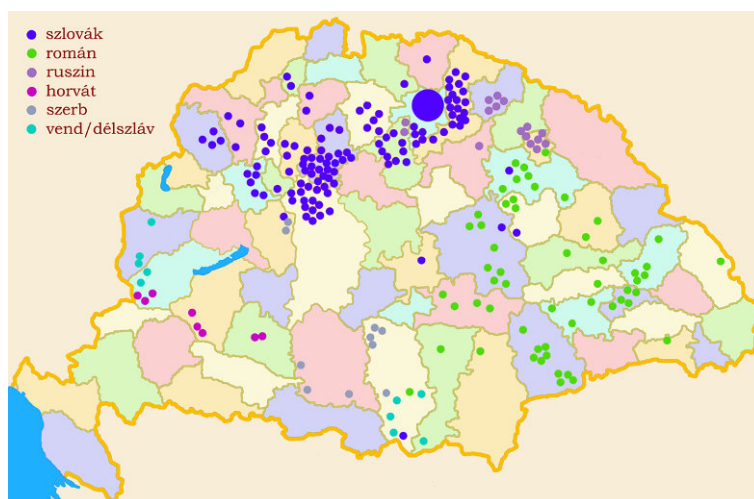
9.4.2 Magyarosodás 1880-1910 között

Zsidó asszimilálódás. 1880-ban a zsidók közül csak 365 ezer (58,4 %) vallotta magát magyarnak. Majd az akkor tanúsított tolerancia hatására (vö. 1895-ös emancipációs törvény) nőtt a zsidók beolvadási hajlama és 1910-ben már 750 ezer zsidó (kb. 80,5 %) magyarnak mondta magát. Ez azt jelenti, hogy **a zsidó beolvadás által a magyarság mintegy 330 ezer fős** közvetlen asszimilációs nyereségre tett szert. A „közvetlen” jelző magyarázatot igényel. Sokan csak a végső számokat mérlegelik és azt mondják, hogy a magyarság a zsidó

asszimiláció által ennyi-meg-annyi fővel gyarapodott. Ez így nem pontos. Esetünkben a magyarság nyeresége kb. 385 ezer fő, ami két tételből adódik össze: az asszimilálódókból (330 ezer) és azok szaporulatából (55 ezer). Az utóbbiak már nem asszimilálódtak, a szülei tették azt, ők már eleve magyarnak születtek. Az 1880-as kimutatásban a zsidók nagy része még jiddisként az egyéb rovatban szerepelt. A fenti táblázatból jól látható, hogy a tétel mérlege mínusz 347 ezer fő, ami főleg a zsidók elmagyarosodásának tulajdonítható.

Német beolvadás. Az erdélyi és a szepesi *szászok* erre nem hajlottak, de a *svábok* annál inkább. Főleg a városokban, leginkább Budapesten váltak magyarokká. (Lásd 26. ábra) Mivel a zsidók jiddisül beszéltek, átmenetileg a német tételben jelentek meg és nem tudható, hogy ez a tétel hány zsidót takart. Ezt az átlapolódást leszámítva, **a németek asszimilálódása körül 500 ezer fővel gyarapította a magyarságot.**

A táblázat ennél nagyobb német veszteséget mutat (582 ezer). Ennek az az oka, hogy a németiség nemcsak a magyarokhoz asszimilálódott, hanem északon szlovákká, délen pedig horvattá lett. Egyébként a fenti táblázat által mutatott jelentős mérvű horvátosodást még nehezebb elemezni, mint a magyarosodást. Azért, mert 1900-ig meg sem különböztették a horvátokat és a szerbeket; az egyéb délszlávok (bosnyákok, bunyevácok, dalmátok, illírek, sokácok) kimutatása pedig mindig bajos volt. Például a katolikus bosnyákokat és sokácokat hol horvátoknak, hol szerbeknek tekintik. (A mai magyar statisztika horvátoknak.)

27. ábra: Magyar többségűvé vált települések (1880-1910)

Egyéb népek asszimilálása. A délszlávok és a románok nem hajlottak a beolvadásra, sőt mindkét viszonylatban felfedezhető egy ellentétes irányú folyamat. Csak a városokban mutatható ki a magyarosodási hajlamuk, ott is csak nyomokban. 30 év alatt **a magyarság körül 100.000 főnyi egyéb nemzetiséget** asszimilált az említetteken és a szlovákokon kívül, ami szinte említésre se méltó: az 1910-es össznépességnek mindössze 0,48 százaléka.

Szlovák beolvadás. Az erőszakos magyarosítás erőszakolt tézisének eddig semmi sem igazolja, ezért a bennünket mindenáron vádolni akarók utolsó szalmaszálként a szlovákok úgymond tömeges asszimilációjába kapaszkodnak. Ennek méretét rendre eltúlozzák – olykor 3-400 ezer főre, sőt még többre teszik.

Először is tudni kell, hogy a XVIII. században és a XIX. század elején a Felvidéken igen sok település vált magyarból szlovákká: vessük csak össze az 1715-ös adóíveket a későbbi felmérésekkel! Ez két tényezőnek tulajdonítható be. Egyrészt annak, hogy a magyarság rétegei a természeti csapások és más okok miatt itt-ott elvékonyodtak. Másrészt annak, hogy egyes időszakokban a szlovákokat kedvezményezték a magyarok (és mások) ellenében. Ezért, ha úgy tetszik, 1880 után helyenként nem lenne alaptalan *visszamagyarosodásról* beszélni.

Másodszor az etnikai határ mentén gyakori volt a vegyesházasság és az abból fakadó *etnikai bizonytalanság*. Az érintettek 1880-1950 között váltogatva vallották magukat hol magyarnak, hol szlováknak egyrészt a hatalomnak, másrészt a környezetnek megfelelően. Kereken 60 település váltott így többséget, felerészt (31) Kassa tágabb vidékén. Ugyanazok a települések, amelyek 1910-re magyarok lettek, 1920-ban már ismét szlovákoknak bizonyultak. Hogyan magyarosodhatott el az, aki pár évre rá újra szlováknak vallotta magát?

A szlovákok elmagyarosodása nem volt nagymérvű. Az adott időszakban **a szlovák beolvadás alig 150 ezer főt tett ki**. Bár az összlakosságnak ez csak kis része (0,72 %), a szlovákságnak eléggé komoly hányada (7,62 %). 151 falu lett szlovákból magyar többségűvé (lásd 27. ábra), miközben csak 16 vált magyarból szlovákká. Kassa (nagy kék pont) környékét kinagyítva mutatja a 28/1 ábra, amely az 1880-1910 közötti elmagyarosodást szemlélteti és a 28/2 ábra, amely az összehasonlítás kedvéért az 1920-1990 közötti elszlovákosodást tükrözi.

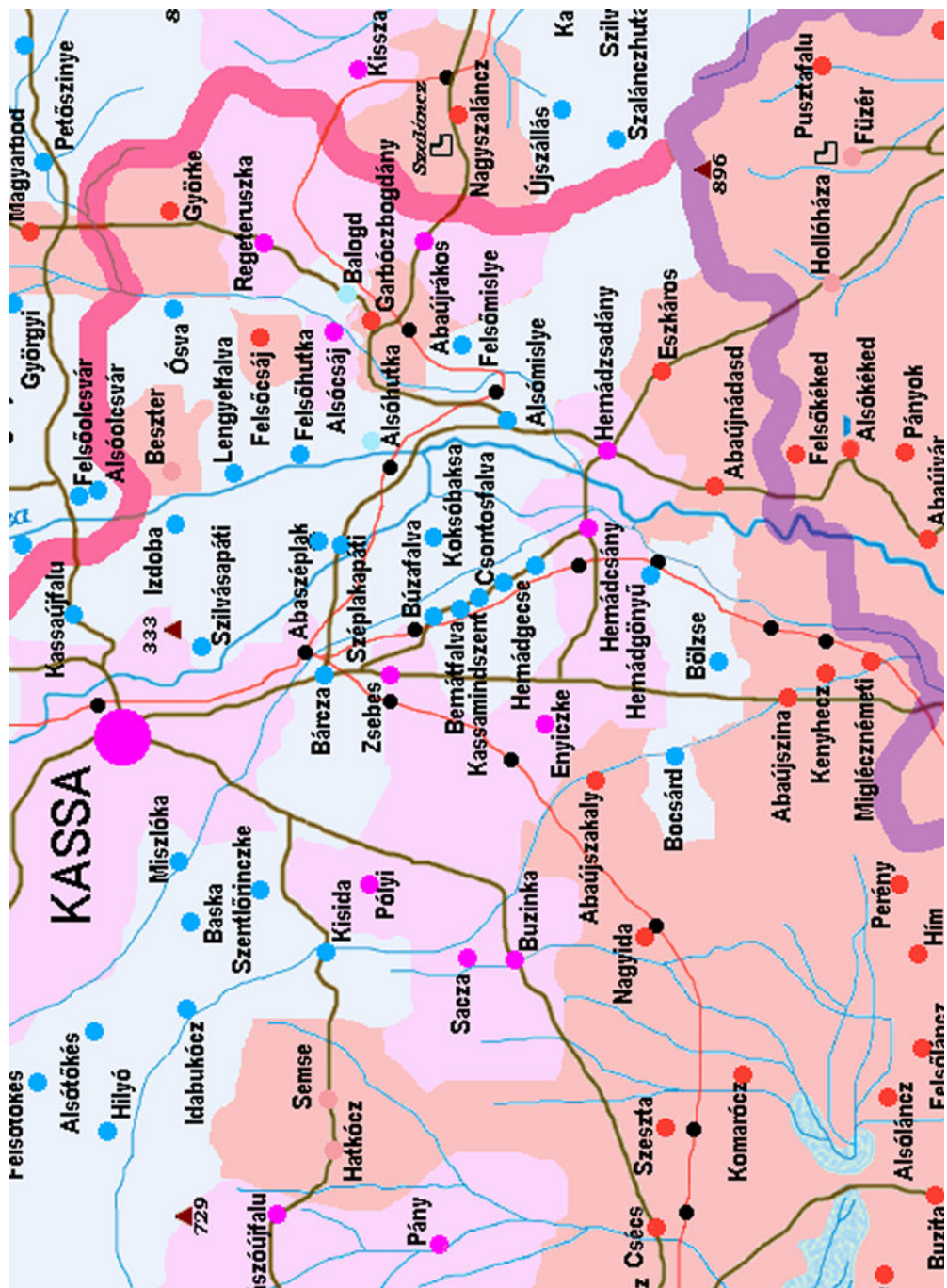
Az elmagyarosodás mértékére az ábrák után még visszatérek. Most annak a helyét kell közelebből megvizsgálnunk. A szlovákból magyarrá lett települések (151) többsége (79) nem a Felvidéken volt, hanem annak szomszédságában, Abaúj, Borsod, Nógrád, Zemplén és persze Pest megyében. Az alábbi táblázat, mely a szlovákokat mutatja ezer főben, alátámasztja ezt.

	Összes	Felvidék	Másutt
1880	1.803	1.530	298
1910	1.968	1.696	271

Miközben a Felvidéken – hacsak kis mértékben is – nőtt a szlovákság, másutt nemcsak az aránya, hanem az abszolút lélekszáma is csökkent. Márpedig Pest megyében semmi szükség sem volt az erőszakos magyarosításra, távol a magyar-szlovák nyelvhatártól pedig nem volt arra mód. Vagyis a szlovákok elmagyarosodása nem erőszakos, hanem önkéntes folyamat volt, olyasféle, mint városainkban a németeké és a zsidóságé.

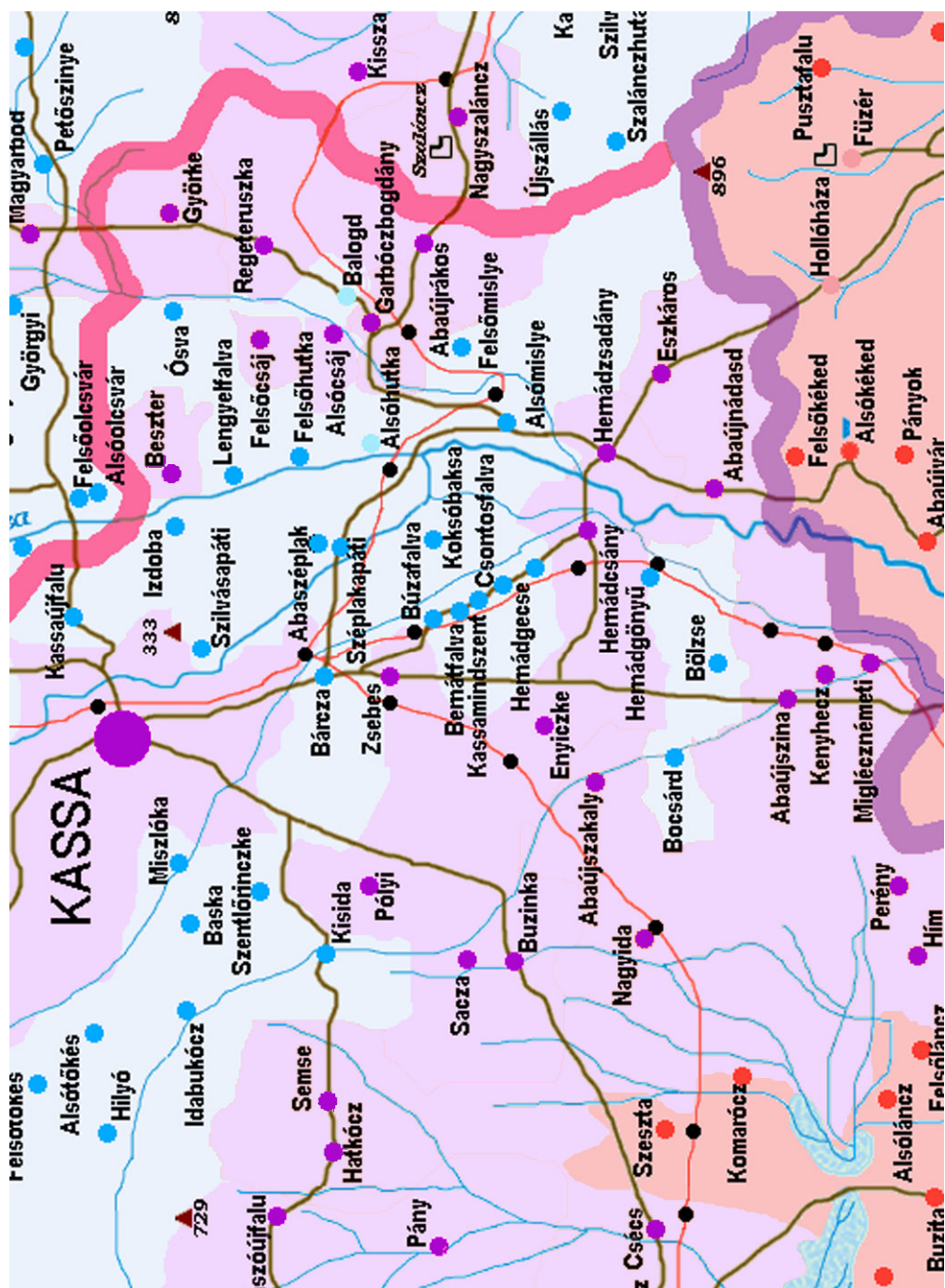
Az olvasóban felmerülhet a kérdés, hogy miért teszem a szlovák beolvadás mértékét ilyen alacsonyra (150 ezer fő) más forrásokkal szemben (300-500 ezer fő), miközben a többi népről ugyanazt állítom, mint ők? Az eltérés oka a kivándorlás értelmezésében keresendő. Ha az nem lett volna, akkor 1880-1910 között a szlovák népesség 1.803 ezerről akár 2.555 ezerre is nőhetett volna! Ekkora növekedést mások sem feltételeznek, viszont az elmaradt szaporulatot nem kezelik megfelelően. Például ha 1880 és 1895 között évente átlagosan 25 ezer szlovák kivándorlásával számolnánk, akkor – meglepetés! – 1895-re a szlovákság nem nőtt, hanem 1.803 ezerről 1.675 ezer főre csökkent volna. Gyakorlatilag ez történt vele, miközben ráadásul részben kiderült róla, hogy nem is szlovák, hanem ruszin. Lásd a G. függelékét.

A két túloldali ábra jelmagyarázata: vastag lila vonal jelzi a trianoni, piros az 1938-as országhatárt. Piros pont mutatja a magyar, kék a szlovák települést. Halványabb árnyalat azokat, amelyek etnikai képe tartósan megváltozott. Az első ábrán ibolyaszín jelzi, hogy az 1910-re magyarrá lett települések közül melyek változtak vissza szlovákká már 1920-ban. A második ábrán sötétlila pont jelzi azokat a településeket, amelyek 1920-1990 között elszlovákosodtak.

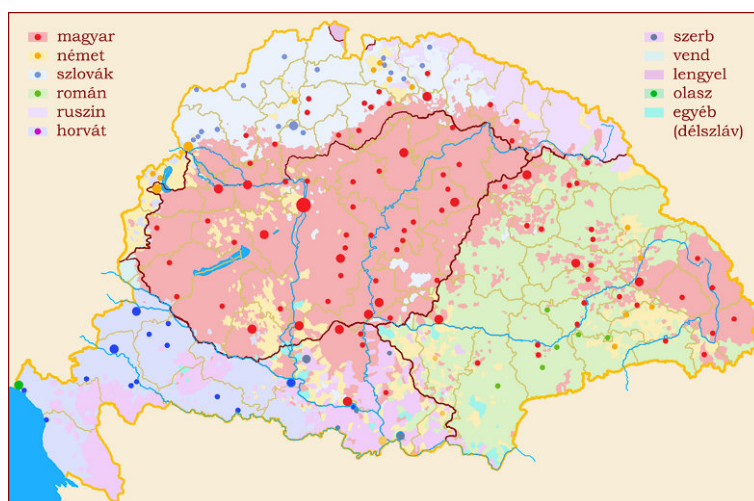
28/1. ábra: A települések etnikai változásai Kassa környékén (1880-1910)

28/2. ábra: A települések etnikai változásai Kassa környékén (1920-1990)

Már csak egy megjegyzés maradt hátra. Fenti táblázatomban mindössze 1.084 ezer fős magyar asszimilációs nyereséget regisztrál, ami meglehetősen kevésnek tűnik a magyarság teljes 3.810 ezer fős növekedéséhez képest. Itt kell visszautalni arra, hogy másokkal ellentétben az asszimiláltak szaporulatát én elvileg már nem tartom asszimilációnak. Mert ha egy német ma magyarnak vallja magát, akkor miképpen tekinthetném én a holnap születendő fiát még mindig németnek? Pedig a legtöbb szerző így gondolkodik. Ezért csakis a kerekesség kedvéért árurolom el, hogy az 1.084 ezer fős magyar asszimilációs nyereség a természetes szaporulattal megtoldva együttesen 1.730-1.780 főre tehető.

29. ábra: A Kárpát-medence népei 1910-ben

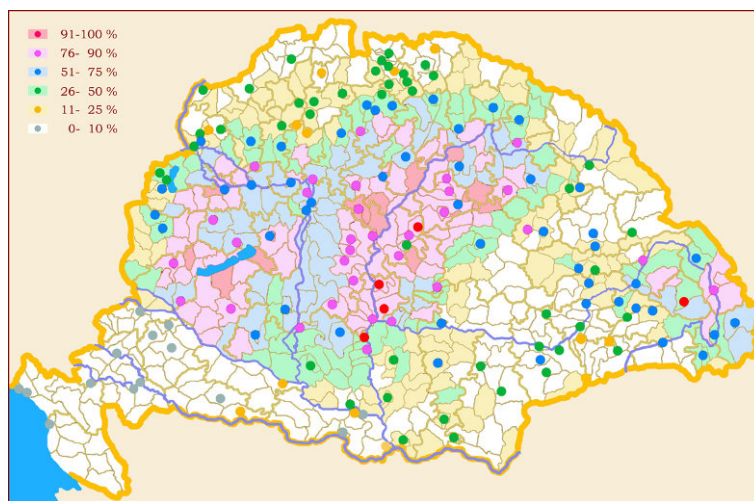
A magyarosodás nem összefüggő régiókat érintett, kivéve Kassa szűk vidékét. Általa nem terjedtek ki a magyarság etnikai határai, ami kitűnik az 1787-es (24. ábra) és az 1910-es (29. ábra) etnikai térképek összevetéséből. A kettő között csak apró eltérések láthatók; a legtöbb a belső migrációnak köszönhető. Erdélyben bányatelepüléseket létesítettünk, amire jó példa a Hunyad megyei Petrozsényi medence. Mivel a gazdasági válság ellenére búzáunk kelendő maradt, a Bácskában és a Bánátban több új telepesfalut hoztunk létre, közöttük sokkal több ruszint és szlovákot, mint magyart. Végül a gazdasági viszonyok miatt sok dunántúli magyar települt át Horvátországba, ahol lélekszámuk 1880-ban még csak 41 ezer, 1910-ben viszont már 106 ezer volt. Szembetűnő Fiume etnikai összetételének a változása: magyar lakossága 367-ről 6.493-ra nőtt, főleg a tisztviselők, kereskedők és iparosok odatelepedése által.

Mindent összevetve a nemzetiségi térségek megőrizték etnikai jellegüket. Népünk sorai főleg a városlakó németek és zsidók önkéntes asszimilálódásával gyarapodtak. Az egyéb népek (horvátok, románok, ruszinok, szerbek és mások) egyáltalán nem hajlottak a magyarosodásra, kivéve a szlovákokat. Esetükben a kettős kötődés miatt nem ritkán visszamagyarosodásról kell beszélni és ugyancsak amiatt a magyarosodás meglehetősen kérészerű volt: 1920-ban a magát 1910-ben még magyarnak mondók egy része szlováknak íratta be magát.

9.5 MAGYAROSÍTÁS

1849-től 1867-ig nem a magyarok döntöttek a Kárpát-medence ügyeiben, így nem volt módjuk a magyarosításra. A Kiegyezés után megbékélésre törekedtek a nemzetiségekkel. Ez a hajlam az 1880-as évek közepére elenyészett. Kettőn állt a vásár és a nemzetiségek vezetői csak kapni akartak, adni nem. Tőlünk elvárták, hogy minden igényüket kielégítsük, ők viszont semmit sem adtak fel álláspontjukból. Nem éltek az 1868-as törvény lehetőségeivel, túlságosan távol maradtak az országgyűlésektől, csak a területi autonómia elégítette volna ki őket stb. Mindebből világossá vált, hogy hazánk kereteit nem óhajtják elfogadni. Ezért politikusaink magatartást váltottak. Egyre-másra születtek a magyarosítást szolgáló törvények és rendeletek, vagyis a XIX. század végére a magyarosítás eltökélt szándékká vált.

Szögezzük le, hogy akkor sem alkalmaztuk a beolvasztás olyan durva eszközeit, mint a ki- és áttelepítés, az intézmények bezárása, a nemzetiségi vezetők bebörtönzése, a gazdasági kényszer (pl. a föld elvétele), az anyanyelv korlátozása a magánszférában, amint azt tették az utódállamok. Bár három szlovák középiskolát bezárattunk és pár nemzetiségi hangadót rövid elzárásra ítéltünk, az ilyen esetek száma minimális volt és sohasem koholt ürügyeken alapult: mindegyiknél megalapozott volt a hazánk elleni lázítás vádja.

30. ábra: A magyarul tudók aránya a nem-magyarok között 1910-ben

A magyarosítás eszköze a magyar nyelv erőltetése volt. Sorra születtek a vonatkozó rendeletek, amelyek előírták az anyakönyvek magyarul történő vezetését; a hivatalnoki, a papi, a tanítói, de még a kisdédóvói állásokat is a magyar nyelv tudásához kötötték, ámbar csak az államilag támogatott intézményekben; a központi finanszírozást a magyar nyelv használatától tették függővé stb. Úgy tűnik nem sokat tanultunk II. József példájából, aki ugyanezeket a módszereket alkalmazta meggyőző eredmények nélkül. A nyelvi téren hozott törvények nem párosultak más, gazdasági és adminisztratív intézkedésekkel. Így például a Magyarországon

működő román bankok felvásárolhatták az erdélyi földeket, amelyek jövedelméből finanszírozhatták az ortodox egyházat, a román iskolákat, az egyleteket, újságokat stb. Nemzetiségünk olyan kulturális autonómiát élveztek, hogy örülhetnénk, ha az utódállamokban egyes helyeken a magyarságnak hasonlóan lenne része.

A csak nyelvi eszközökre korlátozódó magyarosítás kudarcra volt ítélve. Költői kérdés, hogy elmagyarosodhat-e az, aki nem is tud magyarul? A 30. ábra mutatja, hogy a járások és városok nem-magyar lakossága milyen arányban vallotta azt, hogy tud magyarul. A kép egyértelmű: a nemzetiségi területeken **csak minimális mértékben beszéltek az ország hivatalos nyelvét**. Ezért rendeleteink a magyar plánmok tipikus sorsára jutottak: az előírásokat nem követték eredmények. Például hiába írták elő egyes tárgyak magyar nyelven való oktatását, ha a nemzetiségi vidékeken nem volt elegendő magyarul tanítani képes tanár.

1880-1910 között, 30 év alatt a magyarul tudó nem-magyarok aránya 11,1 %-ról 16,4 %-ra nőtt. Ez nem jelentős eredmény, mert a növekedés csak a városoknak tulajdonítható be: a vidékiek közül 1910-ben sem tudtak többen magyarul, mint 1880-ban. A nyelv nem lehetett a siker záloga. Tömegkommunikáció még nem létezett. Magyarok nem éltek a többségben mások által lakott régiókban, így a magyar beszéd nem terjedt. Ahol a lakosság 70-90 százaléka analfabéta volt, ott nyilván a magyar írás se lehetett hatásos.

Végeredményben a magyarosítási törekvéseknek nem volt hozadéka. Az intézkedések nem fejthették ki hatásukat. Nem álltak rendelkezésre a kellő feltételek, közöttük az idő.

Az időszakra nemcsak a magyarosodás volt jellemző: erős volt a keresztasszimiláció is. 1880-1910 között 240 település lett idegenből magyarrá, míg Horvátországot kivéve 300 váltott át egyik nemzetiségről a másikra. A horvátok sokkal nagyobb mértékben asszimiláltak másokat, mint mi, őket mégsem vádolja senki „erőszakos horvátosítással”. A kivándorlók helyét sokszor nem a magyarok vették át, hanem pl. a szlovákokét a ruszinok. A Bánságban a románok és a szerbek versengtek egymással. Ezért jó lenne, ha nem csak a magyarosítással foglalkoznánk és a kor etnikai folyamatait árnyaltabban szemlélnénk.

9.6 VÁROS ÉS VIDÉK

Trianon után az utódállamok az egykori magyar városokat az erőszakos asszimilálás eszközeivel magyartalanították el. Egyesek úgy vélik, hogy hasonló történt Trianon előtt is. Tévednek. 1920 után egyszerű és durva eszközökkel (ki- és betelepítés, munkahelyek elzárása a magyarok elől stb.) biztosították a nem-magyar többséget. Ezzel szemben a XIX. század végi városiasodás egy spontán, de összetett folyamat volt.

1886-ban közigazgatásunkat a kor mércéi szerint korszerűen átszerveztük. Előtte a megyék mellett voltak sajátos jogállású székek, vidékek és körzetek is. Ráadásul ezek határai összekuszálódtak, mert a magánbirtokokhoz igazodtak. Például Szilágy megye közepén több falu Szatmárhoz tartozott, peremén pedig több település (pl. Gyöngy) két részre oszlott és az egyik részt innen, a másikat onnan igazgatták.

A kuszaságot legjobban Szepes vármegye szemlélteti. „A vármegye a »törvényesen egyesült két Sz. vármegye« hivatalos nevét viselte... 1848-ig. Mert a nagy megye vagy sedes inferior comitatus Scepusiensis és a kis megye vagy sedes superior nobilium X

Lanceatorum comitatus Scepusiensis nevezetű két külön és egymástól független törvényhatóság egyesítése által létesült... De azután is volt még területén 1876-ig más három, sőt később négy, önálló törvényhatóság, u. m.: a sz.-i XVI város kerülete, Lőcse és Késmárk szabad királyi és Gölnicbánya szabadalmazott bányaváros.” (Pallas Nagylexikon)

1886-ban létrehozták az egységes megyei és járási rendszert. Ez ellen tiltakoztak azok is, akik elvesztették igazgatási függetlenségüket (az erdélyi szászok) és azok is, akik autonómiát vártak volna (a románok és a szerbek). Azonban az új megyerendszer csak földrajzi-gazdasági szempontokat követett, az etnikaiakat teljesen mellőzte.

A városi rangot még nem osztogatták úgy, mint ma: 1910-ben csak eggyel több (155) városunk volt, mint 1880-ban. Ezzel szemben volt 71 megyénk 730 járással. A legtöbb központja nem kapott városi címet, tehát a városiasodás nem volt rohamos. A fejlődés lassúságának fő oka a század végi világ gazdasági válság volt. Iparból és kereskedelemről nem lehetett megélni. Ezért a népek nem tódultak a városokba, sőt erőteljes volt az azokból történő ki- és elvándorlás, különösen a hegyvidékek ipari és bányavárosaiból, mint például Kassáról. Viszont az Alföld városai ekkor gazdagodtak meg, mert a magyar búzáat el lehetett adni.

A közigazgatási átszervezés miatt magyar tisztviselők ezreit költöztették a megyei és járási központokba (nem csak a városokba). Ez nem azonos az 1920 utáni jelenséggel, amelynek során a magyar értelmiségieket eltávolították és a magyaroknak nem adtak munkát, hanem idegen munkásokat telepítettek a városokba. A XIX. században ilyesmi nem fordult elő: a magyarok nem mások helyébe költöztek és a korábbi helyi lakosokat is foglalkoztatták. Tipikus példa Kassa. A válság miatt a város lakossága előbb drasztikusan lecsökkent és csak utána vált magyar többségűvé. Nem magyarosítás által, hanem spontán módon, a természetes fejlődés következtében.

A városokban a nem-magyarok persze könnyebben beolvadtak, mint a vidékiek, főleg ha közigazgatási munkát vállaltak, ami a magyar nyelv ismeretéhez volt kötve. Azonban a dolgok nem voltak ennyire egyszerűek.

1880-1910 között az össznépesség 134, míg a városi lakosság 172 százalékkal nőtt, bár az utóbbi nagyrészt Budapest fejlődésének köszönhető. A városi nem-magyar lakosok lélekszáma is növekedett, csak arányuk esett vissza. Azonban ez sem volt tipikus jelenség. Kolozsvárott a magyarok, románok és az egyéb etnikumok aránya 1880-ban 76-13-11% volt, ami 1910-re 83-13-3%-ra módosult, tehát a románok nem veszítettek tért. Pozsonyban 1880-ban a németek, magyarok és szlovákok aránya 63-15-15% volt, 1910-re a számok 42-41-15%-ra változtak, tehát a szlovákok megőrizték a súlyukat. Kolozsvárott az 1880-ban még az egyéb rovatban kimutatott zsidók, Pozsonyban ők és a németek magyarosodtak el. Ez tipikus jelenség. A németek száma 30 év alatt 155 ezer fővel nőtt, de a városlakó németeké 30 ezerrel csökkent!

1880-1910 között csak 13 város vált magyar relatív többségűvé marginális fölényrel, miközben 70 megőrizte nem-magyar többségét. A városlakók között a magyarok aránya összességében 15 százalékkal (58-73) nőtt. Ettől annyira fellelkesülünk, hogy a másik oldalról elfeledkezünk. Ebben az időszakban a vidéki magyarság csak 6 százalékkal (36-42) növelte a súlyát. Ez pedig azt jelentette, hogy népünk egyes vidékekről kimondottan visszaszorult, hiszen a népmozgalmi mutatók alapján ennél nagyobb mértékben kellett volna gyarapodnia vidéken is. A városi szívóhatásnak volt egy sajátos mellékterméke: a falvak magyar népe nagyobb arányban költözött be a városokba, mint mások. Ezért azok környéke inkább elmagyartalanodott, semmint magyarosodott.

A fentiek miatt a városiasodást nem szabad egysíkúan szemlélni egyenlőségelet téve aközé és a magyarosodás közé. Ez azért sem helyes, mert a polgárosodás nem magyar, sőt

egyáltalán nem etnikai ügy volt. Vegyük ad-hoc példaként Marosillye (Hunyad megye) járási központot! Nem volt város, de szépen városiasodott. Mivel környékén csak elvétve éltek magyarok, világos, hogy ebből nem ők, hanem a románok húztak hasznot.

9.7 HÍRÜNK A VILÁGBAN

A Kiegyezéssel újjáéledt a török hódoltság előtti integráns Magyarország és komoly *technikai fejlődésnek* indult: elég itt Budapest látványos fellendülésére utalni. Sajnos ezt a fejlődést nem kísérte *társadalmi haladás* is. Borzalmasak voltak a közállapotok, a köznép igen szegény volt, nem rendelkezett politikai jogokkal stb. Hazánk avítt feudális ország maradt, amelyben az ipartól, a kereskedelemtől – a minden hasznos munkától – elzárkózó köz-nemesség vitte a prímét. Nem véletlenül rémlik fel előttünk a vagyonát elkártyázó dzsentri, a svindler, a kalandor vagy botrányhős képe. Mi sem jellemzi jobban a magyar nemes szemléletét, hogy jelszavává az „Extra Hungariam non est vita!” vált. Magyarországon kívül nincs élet: mi szépek vagyunk, mi mindent jól tudunk, más nem érdekel minket, csak a „magyar igazság”. Arroganciánkat az új nézetformáló erővel, a sajtóval kialakult viszonyunk is mutatja: nem törődtünk az „országimázs”-zal. Ugyan kit érdekel, hogy mit firkálgatnak az újságírók, hiszen „nem írok, nem olvasok”?

1900 után Seton-Watson, a Scotus Viator (skót utazó) bejárta a Balkánt, Erdélyt és a Felvidéket írásokat közölve, majd Angliába hazatérve előadásokat tartva az itteni viszonyokról. Ki tudja miért rajongott a szlávokért, de előítélettel volt az osztrákok és a magyarok iránt. Ellenségeink által sűrűn idézett műveiben a nemzetiségek elnyomását is ecsetelte. A derék skót egy dolgot jól látott, egyben viszont tévedett. Érzékelte, hogy a földesúr ember-számba se veszi a parasztot, noha ez sem volt általános, viszont őt is becsapta a „magyar úr – nem-magyar szolga” hamis képlet. Ha járt volna az Alföldön is, akkor tudhatta volna, hogy a magyar úr a magyar parasztot is elnyomta, tehát kapcsolatuk nem etnikai, hanem társadalmi természetű. Amúgy a derék skót tévedését Trianon után már belátta és 1923-ban visszavonta állításait, de erről kevés szó esik.

A skót utazó által keltett hangulattal nem törődtünk. Azzal sem, hogy egyre kevésbé kedvelték minket a világban. 1849 után sokan csodálták és tisztelték a magyarokat. A század végére ezek az érzések alaposan megváltoztak. Vajon miért? Egyrészt a Kiegyezés miatt. Az osztrákoknak nem volt jó a hírük, és a dualizmus korában minket csak osztrákoknak tartottak. Másrészt népünk képviselőit gyakran fölényes megnyilatkozások jellemezték: ezeréves határok, hun örökség, nagyra hivatott faj stb.

Vonjunk párhuzamot! Gondolkodjunk el azon, hogy miért kedvelték és kedvelik ma is a lengyeleket, miközben mi nem örvendünk túl nagy népszerűségnek? A XX. század eleji Európában utálták a feudalizmust, amely a lengyeleknél még jellemzőbb volt, mint nálunk, őket mégsem ítélték el miatta. Miért nem? Már ismert a válasz. A lengyel mosolyog, nem rártart, nem görcsöl, nem akar mindenáron bizonyítani, mint a magyar. Megnyílt a világ felé, miközben mi elzárkóztunk előle.

A XIX. század második felétől a csehek, románok, szlovákok képviselői – ügyvédek, egyetemi tanárok, hivatásos politikusok, az intelligencia ismert és elismert képviselői –

bejárták a nyugatot. Előadásokat tartottak, gyűléseket rendeztek, találkozókat csikartak ki a potentátóktól. Tájékozottak voltak a világ dolgairól és informálták a világot a saját ügyükről, aminek érdekében mindig és mindenütt komolyan vették a sajtót. Eközben a magyar nemes díszmagyarjában feszített és legyintett a világra. Ez oda vezetett, hogy a Millennium idejére egyre többen idegenkedve tekintettek ránk és elveszítettük volt kedvelőinknek a szimpátiáját is. Csak magunknak köszönhetjük, hogy

az első világháborút már kifejezett ellenszenv közepette értük meg.

Ugyan ki gondolt volna arra 1867-ben, hogy 1920-ban majd mennyire fontossá válik a népek és országok iránti szimpátia, illetve antipátia? Pedig nagy szerepet játszott, amint kiderül a következő fejezetből.

III. RÉSZ

NEMZET (ÖN)GYILKOSSÁG

10. AZ ISMERETLEN TRIANON (1918-20)

10.1 A NEGYEDIK ÉS AZ ÖTÖDIK OK

A háborúért nem minket terhel a felelősség. A Tanácsköztársaság és a nemzetiségek elnyomása nem indokolta Trianont (lásd 1.4 pont). Tragédiánk a három számtalanszor említett objektív mozgatórugó miatt vált elkerülhetetlenné. A lényegi összefüggésekre már rávilágítottam. Még azt kell megvizsgálni, hogy

szükségszerű volt-e az ilyen borzalmas mértékű országvesztésünk?

Jóllehet a Magyar Birodalom falai nem voltak szilárdak, erős repedések mutatkoztak rajta, 1910-ben még senki sem gondolta, hogy Magyarországot tíz év múlva feldarabolják. A háború közepe táján már felsejlett a szomorú jövő, de még legrosszabb álmainkban sem gondoltunk arra, hogy hazánk ilyen mértékben forgácsolódik szét. Még a fegyverszünet aláírásakor sem számoltunk vele. A mértéket semmi se indokolta. Ha csak a nemzetiségi területek szakadtak volna le, akkor Magyarországnak 150-160 km²-nyi terület maradt volna és legfeljebb 1 millió magyart veszített volna. Miért nem egy ilyen Trianon következett be? A magyarázat két tényezőben rejlik: abban, hogy kiestünk a nagyhatalmak, főleg Franciaország kegyeiből, illetve abban, ahogyan országunk vezetői, politikusai a háború végén viselkedtek.

Az alábbiakban szokatlan oldalról ismertetem Trianon két aktuális mozgatórugóját. Bizonyára sokan tisztában vannak az egyedi részletekkel, de nem kizárt, hogy az ismert tények új megvilágítást nyernek a fejezet végére.

10.2 HELYZET A HÁBORÚ VÉGÉN

10.2.1 Ballépés vagy árulás?

Felhívom a figyelmet, hogy az alábbiakban közölteknel igen nagy szerepet játszanak az időpontok. Hazánk sorsát napok, sőt adott esetben órák határozták meg!

1918. szeptemberében a központi hatalmak balkáni frontja összeomlott. Bulgária fegyverszünetet kért (szeptember 29.) és csak napok kérdése volt, hogy Törökország is azt tegye (október 18.). Az Antant az olasz fronton új támadást indított (október 24.). Miután harapófogóba került, ténnyé vált, amit addig csak sejteni lehetett: a Monarchia elveszítette a világháborút. Ezért már október 4-én békeajánlatot tett az Antantnak. A wilsoni etnikai-önrendelkezési elvek alapján akart különbékét kötni. Az ajánlatot kedvezően fogadták, mert a Monarchiát le akarták választani a még mindig erős Németországról. Azonban időközben

Wilson amerikai elnök feladta nézeteit, melyeket az Antant-hatalmak úgyis csak maszlagnak tartottak: Bulgária összeomlása után a wilsoni elvek már nem voltak érvényesek. (Mi pedig később is rájuk hivatkoztunk.) A Monarchia békeajánlatát elutasították, aminek oka az volt, hogy közben az emigrációs „csehszlovák” kormányt – erre nem volt példa a történelemben – hadviselő félnek ismerték el (október 18.), felkarolták a „jugoszláv nemzeti” törekvést, Romániával pedig a háttérben folytak a tárgyalások arról, hogy veresége dacára miként vehetnék fel a győztesek listájára.

Wilson amerikai elnök elfogultságára és tájékozatlanságára jellemző, hogy eszébe se jutott, hogy az osztrák-német és **a magyar is nép**, azok érdekeikre nem gondolt, viszont népeknek tartott leendő, addig nem-volt országokat (csehszlovák, jugoszláv).

Mindezek dacára az Antant enyhe fegyverszüneti feltételeket szabott: a Monarchia erőinek be kellett szüntetniük az ellenállást, vissza kellett vonulniuk a demarkációs vonalra és meg kellett engedniük, hogy a Monarchia stratégiai pontjait Antant-csapatok szállják meg a rend biztosítása érdekében. A vonal hazánk területét alig érintette: csak Fiumét és vidékét kellett kiűritenünk az olaszok számára. Vagyis katonai szempontból Magyarország október 24-én még egyáltalán nem állt rosszul.

Visszont a következőkre jól tessék figyelni! A Monarchia katonai vezetése elfogadta a fegyverszüneti feltételeket. A fegyverszünetet **november 3-án délután 6 órakor** kötötték meg azzal a záradékkal, hogy **november 4-én délután 3 órakor lép** életbe. A Monarchia főparancsnoksága ezt a feltételt állítólag elfelejtette közölni a harcoló egységekkel. Azok az *első* megjelölt órától kezdve már nem viszonozták a tüzelést, amiből adódóan a *második* megjelölt óráig az Antant seregei ellenállás nélkül nyomultak előre és hadifogságba ejtettek 300 ezer katonát, köztük 120 ezer magyart. Ennyire ostoba persze nem lehetett a Monarchia főparancsnoksága. Ma sem ildomos felemlíteni, hogy nyilván nem véletlenről, hanem egyes, **főleg cseh főtisztek tudatos árulásáról** volt szó, akik már korábban is rendszeresen tájékoztatták az Antantot a Monarchia tervezett manővereiről.

Az október végén hatalomra került magyar kormány hadügyminisztere Linder, már november 1-én utasítást adott a magyar egységek fegyverletételére. Bár azok akkor nem engedelmeskedtek, Linder végül elérte célját: megszabadult 120 ezer magyar katonától, akik komoly veszélyt jelentettek volna a budapesti úgymond „forradalomra” (lásd majd alább).

10.2.2 Ködösítés

Azzal szoktak áztatni bennünket, hogy a pádovai fegyverszünet miatt Magyarország nem rendelkezett kellő katonai erővel, hogy megvédje magát, hiszen minden oldalról körülvették ellenségei. Ez a beállítás messze nem felel meg a valóságnak.

A délkeleti Antant-sereg nagyrésztét Ukrajnába vezényelték, mert az Antantnak nem állt szándékában Magyarország megszállása. A Franchet d’Esperey által vezetett maradék csak 9 hadosztályból állt, amely november 4-ére foglalta el Belgrádot. A sereg egyharmada olyan francia egység volt, amelynek állománya csak részben volt feltöltött, kétharmada szerb és görög vegyes alakulat gyatra fegyverzettel és a végletekig kifáradva. Ennek a hadseregnek a Szalonikiból való hadtápellátása erősen kérdéses volt. Továbbá a szerb alakulatok egy része a Nagyszerbiát nem akaró, a délszláv egységet horvát vezetés alatt elképzelő horvátok ellen harcolt. Román hadsereg gyakorlatilag nem létezett: a románoknak még puskájuk sem volt:

később látták el őket fegyverrel és szervezték meg csapataikat a Bukarestben tevékenykedő francia főtisztek. Csehszlovákia csak papíron létezett: erői rendfenntartásra sem alkalmas, nagyon gyenge fegyverzetű önkéntesekből álltak. Mindent összevéve hazánkat három oldalról abszolút nem fenyegette katonai veszély, a déli francia sereg pedig nem képviselt katonai potenciált és semmiképpen sem óhajtott volna harcba bocsátkozni, amire, például a Dunán való erős ellenállás melletti átkelésére, nem is volt felkészülve.

Felemlítik, hogy a Száva-Duna vonalánál csak két és fél magyar hadosztály állt az Antant-erőkkel szemben. Ez ködösítés. Egyrészt akkora erő önmagában is simán megakadályozhatta volna az ellenség átkelését, amihez legalább négyszeres túlerő kellett volna. Másrészt az országban mintegy húsz hadosztály állt bevetésre készen, hogy a lassan mozgósítható, be sem hívott öt teljes korosztályról ne is beszéljünk. A bomlasztás dacára mintegy 18 hadosztály érkezett vissza rendben az összeomlott olasz frontról. Az Antant-sereg nem váratlanul jelent meg a határunkon, ezért novemberig bőven lett volna idő az átcsoportosításra. A ködösítést jól mutatja, hogy a belgrádi főparancsnok azonnal a magyar haderőnek a nyolc hadosztályra való csökkentését követelte: két és felet nem lehet nyolcra redukálni... A franciák erősen tartottak a komoly ellenállástól. Julier Ferenc – katonai elemző, Stromfeld vezérkari főnöke – a háborúról szóló kiváló értékelésében le is szögezte, hogy Magyarország 1918. november elején katonailag még teljesen védhető volt.

Pilsudski lengyel marsall csekély katonai erővel építette fel Lengyelországot. Kemal Atatürk ellenállt az egész Antantnak és új Törökországot teremtett. Minket viszont ma is azzal áltatnak, hogy nem őrizhettük meg hazánkat, mert nem volt lehetőségünk az ellenállásra! Tény, hogy a Monarchia katonailag összeomlott, de abból nem szükségszerűen következett hazánk ilyen mértékű feldarabolása. ***Ha vezetői bátor magyar hazafiak lettek volna, akkor nem történhetett volna meg velünk ez a Trianon!***

10.2.3 Várt és váratlan ellenségek

Milyen élvezetes olvasni Svejik történetét! Ugyan ki gondol arra, hogy a vidám leírás igen sötét hátteret takar? 1918 júliusától a Monarchia szláv csapataiban óriási méreteket öltött a dezertálás. A valódi Szejik is akkor hagyta pácban a bajtársait: miközben a magyar és a német állomány kitartott, a cseh elszökdösött. Az elfogult író erről persze hallgat – a valóságnak az ellentétét álmódja élénk – és azzal se dicsekszik, hogy a cseh főtisztek a Monarchiát kiáruzták. Bár az osztrákokat illetően Szejiknek volt némi igaza is.

Az osztrák császár az olümüci alkotmányt imitáló manifesztumot tett közzé (október 16.), amelyben leszögezte, hogy a Monarchia minden népe etnikai önrendelkezési jogot kap és a Habsburg-birodalom a németek, csehek, lengyelek, délszlávok és magyarok új. szövetségi államává válik. A nyilatkozat állítólag csak az örökös tartományokra vonatkozott és elvileg tiszteletben tartotta Magyarország integritását. Ezért a népek sorából most is kimaradtak a románok. Viszont rejtélyes, hogy akkor miért szólt a délszlávokról is? Figyelmünket elkerüli, hogy bár Horvátország-Szlavónia a Magyar Birodalom része volt, az osztrákok nemcsak a török időkben, hanem a magyar-horvát kiegyezés után is saját birtokuknak tekintették. Ezt bizonyítja, ahogyan 1918 őszén is rendelkeztek vele a magyar kormány felhatalmazása nélkül. Persze a nyilatkozatot a Kárpát-medence minden népe magára érvényesnek tekintette úgy, mint 1849-ben, szóval az osztrákoknak ismét sikerült bajt kavarniuk a mi számunkra.

Mindez nem érte váratlanul az értőket. Bizonyos osztrák körök már jóval a háború előtt a Monarchia átalakításán gondolkodtak. Ferenc Ferdinánd, aki utálta a magyarokat és idegen

tanácsadókkal vette körül magát, örömmel üdvözölte Aurel C. Popovici 1906-os tervezetét, amely a Monarchiát etnikai alapon 15 egységre osztotta volna fel. Hazánk abban csak a mai területét és a határok melletti magyar többségű térségeket (halvány rózsaszínnel mutatva) örökölte volna mintegy 120 ezer km²-en és tőle külön egységet képezett volna a Székelyföld. Lásd a 31. ábrát, amelyen lila vonal jelöli a két magyar etnikai tömb határát. Carniola = Krajna, amely ma részben Ausztriához, részben Szlovéniához tartozik. A vázlatot érdemes összevetni a 63. és a 64. ábrával.

31. ábra: A Kárpát-medence felosztása Popovici tervezete (1906) szerint

Popovici jól ismerte a Monarchia etnikai viszonyait. Tervezete nem volt irreális, még a ruszinokkal is korrektül számolt (vö. Kelet-Galícia; Nyugat-Galícia a lengyeleket fogta össze). Az elképzelés mégis torzít. A németek számára ún. enklávékat alakított ki a Szászföldön, a Szepességben, Tolnában-Baranyában, még Buda mellett is (ezeket ábránk nem mutatja). Ilyet nem képzelt el a mi részünkre, holott ezt Kolozsvár, Nagybánya stb. vidékén megtehetette volna. A magyar etnikai tömbről nemcsak Kőszeget választotta le, hanem Kassát, Ungvárt, sőt Nagyváradot és Aradot is. Viszont nekünk hagyta volna a Temesváron át délre lenyúló vegyes népességű „nyelvet” (a rajzon az általa elképzelt Vajdaságtól keletre). Figyelmet érdemel, hogy a szerbekkel szűkmarkúan bánt és nem gondolt egyesített Csehszlovákiára.

Beneš 1908-as tervezete távolabb állt a realitásoktól. Ő a Monarchiát nyolc egységre akarta felosztani. A csehszlovák egységet úgy képzelte el, hogy a Felvidéket – jelentős magyar részekkel – leszakítja Magyarországról. Ez megfelelt a szemléletének, miszerint a szlovák nem külön nép, hanem csak a cseh nyelv elkorcsosult dialektusa.

A XIX. század végén még elképzelhetetlen volt, hogy a nemzetiségek államot alkotva vagy a saját etnikumú országhoz kapcsolódva kiszakadjanak a Monarchiából. Ezért olyan elképzelések terjedtek el, amelyek szerint Románia, illetve Szerbia mintegy belépett volna az osztrák birodalomba, hogy a románok, illetve a szerbek egy hazában egyesülhessenek.

A háború végnapjaiban az osztrákok menekültek a felelősségtől. Mivel úgysem tudták ellenőrizni a nemzetiségi térségeket, a bolsevizmus mumusára hivatkozva és jóindulatot

mímelve átadták nekik a hatalmat. Számításuk bevált: az Antant Ausztriát nálunk sokkal enyhébben bírálta el. Mindennek a tágabb háttére a következő:

A szlávok és a románok már a háború előtt sikeresen lobbiztak nemzeti érdekeikért a világ minden részében. Sorra alakultak az angliai, franciaországi stb. egyletek, amelyek a háború elején nemzeti tanácsokká váltak. A háború végén aktivitásuk felerősödött. 1918. április 8-án a Monarchia nemzetiségeinek római kongresszusa kimondta, hogy nem akarnak a birodalom kereteiben élni. Wilson egyetértett a törekvéseikkel. Ha valóban etnikumokban gondolkozott volna, akkor persze meg kellett volna hallgatnia a magyarokat és osztrákokat is, de nem tette. Június 3-án a versailles-i haditanács Csehszlovákia és egy új délszláv állam létrehozása mellett döntött. Franciaország, Anglia és az USA egymás után harcoló félnek ismerték el Csehszlovákiát, majd Romániát is. (Alig akarom elhinni, hogy mindezekről a magyar vezetés semmit sem tudott. Ha pedig mégis, akkor...?!)

A nemzeti tanácsok a Monarchián belülre tették át működésük színterét. Az osztrákok bátorították őket. Például a cseh nemzeti tanács – vagyis leendő kormány – tagjai osztrák támogatással utaztak Svájcba. Októberben a katonai parancsnokságok képviselőit bízták meg a rendfenntartással, akik egytől-egyig nemzetiségiek voltak. Megnyitották az arzenálokot a helyi katonai csoportok előtt. A horvátoknak még az adriai flottát is átengedték (október 27.).

A magyar kormány nem volt ura a nemzetiségi területeken kialakult helyzetnek. Abban a ránk mindenkor jellemző naiv ábrándban, hogy a „válság úgysem gyűrűzik be hozzánk”, még nemzeti tanácsunk sem volt. Az osztrák rendelkezéseket maflán követve vezetőink a kisujjukat sem mozdították, hogy a nemzetiségi területeket valamiképpen az ellenőrzésük alá vonják. Ez a passzivitás meg is teremte a rossz gyümölcsét: népeink sorra mondták ki az elszakadásukat. A horvátok október 6-i deklarációjukkal váltak ki a Monarchiából. A románok október 12-én jelentették be, hogy már nem ismerik el a magyar fennhatóságot. A ruszinok október 18-án deklarálták saját államukat. Végül október 28-án a szlovákok jelentették be a csehszlovák államhoz való csatlakozást. A szerbek ilyesmivel nem fáradoztak: katonai egységeik már ott álltak hazánk védtelenné erőszakolt déli peremén.

10.3 LEFELÉ A LEJTŐN

10.3.1 Hervadt őszi rózsa

Egyesek azt hiszik, hogy hazánk integritását az Antanttal való jobb egyezkedéssel még meg lehetett volna őrizni. Ez naiv ábránd. A Magyar Birodalom 1918. október végén a romjaiban hevert. A folyamatot csak az lassíthatta volna, ha vezetésünk a még ütőképes magyar hadsereget beveti az ország határainak a megóvására. Azonban sajnos nekünk nem támadt egy Pilsudskink vagy egy Kemál pasánk.

1918 októberében Budapest és itt-ott az ország forrongott. Ebben nem volt különös: még a győztes hatalmak fővárosait és népeit is megtépázták a háború kínjai. A be nem váltott ígéretek, a rossz ellátás, az emberi veszteségek miatt Budapest állt leginkább a forradalom küszöbén. Csakhogy nálunk más volt a helyzet, mint amott, a győzteseknél.

Fővárosunk a kétes elemek gyűjtőhelyévé vált. Itt bújtak meg a katonaszökevények, körülbelül 40-50 ezer fő (!), akiknek jó része nem magyar volt. Elvileg hadbíróság várt rájuk.

30 ezer főre tehető a lumpen-proletárok száma, akik fosztogatással fegyvereket szereztek még a megmozdulások előtt. A város polgári irányítása csődöt mondott. Katonai vezetésében az idegen elemek (osztrákok, csehek, délszlávok) domináltak, akik nem is törődtek az itteni állapotokkal, hiszen már formálódó saját hazájukra figyeltek.

A cselekvőképtelen kormány tekintélye a mélypontra zuhant. A jobboldali pártok a sebeiket nyalogatták és a háború elvesztéséért felelősöket keresték. Eközben a baloldali pártok, látva esélyeiket, megélénkültek. Tagjaikból alakult meg október 24-én az ún. magyar „Nemzeti Tanács” élén Károlyi Mihállyal, aki egy addig jelentéktelen baloldali pártocská vezetője volt. Sokkal fajsúlyosabb volt az október 25-én létrehozott ún. „Katonatanács”. Ez a mindenre elszánt szökött katonák fóruma volt, és benne a szót az Oroszországból hazakerült – onnan tudatosan, bomlasztási céllal ideküldött – kommunista elemek vitték.

Október 30-án a pesti nép az utcára vonult, hogy hangot adjon elégedetlenségének, ami megalapozott volt. Úgy tűnt, hogy egy 1956-os típusú forradalom veszi kezdetét. A kormány, a városvezetés és Károlyi tétlenkedett. Viszont a hangulatot jól megnyergelte a Katonatanács, amely már korábban beszervezte a fővárosi rendőrséget, a telefonközpontokat és **már jóval a spontán tömegmegmozdulás előtt kitűzte a hatalomátvétel dátumát**: november 4-ét. De a tömeghangulatot ki akarta használni, ezért azonnal akcióba fogott. A Katonatanács egységei Linder Bélának, a „forradalom vezérkari főnökének” az irányításával adott terv szerint elfoglalták a középületeket, a kaszárnyákat, a pályaudvarokat stb. Forradalom és vezérkari főnök? Hiszen ez nem is spontán megmozdulás, hanem előre eltervezett katonai akció volt! A baloldali junta fegyveres erőszakkal átvette a hatalmat.

Az őszi rózsás „forradalom” egy katonai erővel végrehajtott puccs volt.

A nép nem ezt akarta, ezt nem támogatta, nem állt a Katonatanács mellé. Így a közöttük megkötött paktum szerint a kifelé elfogadhatóbb arcot mutató Nemzeti Tanács vette át a hatalmat, és az uralkodó Károlyit kényszerült kinevezni miniszterelnöknek. A „vörös gróf” nem volt hálátlan. Kormányába átvette a Katonatanács képviselőit, akik pozícióba jutva már a vörös diktatúrát készítették elő. Később Linder lett a Tanácsköztársaság hadügyi biztosa...

Valódi forradalmaink tiszták voltak. Viszont 1918 október végét a lumpen-elemek uralták: raboltak, fosztogattak. A rend helyreállítását megakadályozandó Tisza Istvánt meggyilkolták. Vidéken feldúlták a kastélyokat, elhajtották az állatokat, kivágták a parkok fáit stb. Ez nem forradalom: ez tatárjárás volt. A helyzet annyira súlyossá vált, hogy a Károlyi-kormány maga intézkedett a visszaélések ügyében és sok „forradalmárt” – vagyis rablót és gyilkost – felakasztatott. Károlyiról mindig a földosztást juttatják eszünkbe (a fáma szerint jelzáloggal terhelt földjeitől kellett gyorsan megszabadulnia), az általa elrendelt megtorlásokra már nem emlékeztetnek minket. Az őszi rózsza nagyon hamar lehervadt...

10.3.2 A hármas trükk

Az Antant igencsak koszos trükköket alkalmazott azért, hogy ellenfeleit megbüntethesse. A számos jogtechnikai csúrcsavar közül hármat emelek ki.

Első trükk. Magyarország soha nem lépett be a világháborúba: a Monarchia tette azt, a magyar miniszterelnök – Tisza István – ellenkezése dacára. Ez a tény nem zavarta az Antantot abban, hogy Magyarországot úgy vonja felelősségre és úgy büntesse meg, mint háborús

tényezőit. Még saját történelemírásunk is elfogadja, hogy felelősek voltunk a háborúért, holott ez nem igaz, hiszen a Kiegyezés következtében hazánknak nem is volt saját kül- és hadügye!

Második trükk. Az Antant utólag győztes félnek ismerte el a nemlétező Csehszlovákiát, amely be se lépett a háborúba és Romániát, amely elvesztette azt. A bolsevista veszélyre hivatkozva, a közrend úgymond biztosítása érdekében megengedte, hogy azok is egységeket küldjenek a Kárpát-medencébe. A pádovai fegyverszünet értelmében erre csak maguk az Antant-egységek lettek volna jogosultak. A trükk leplezésére a csapatok irányításával francia és olasz tiszteket bíztak meg és őket tették meg a megszállt körzetek parancsnokaivá is. Úgy mégis kicsit másképpen nézett ki a dolog...

Harmadik trükk. Mind közül a legcsúnyább. Magyarország 1918 novemberéig nem létezett önálló államként, az Antant mégis hadviselő félként kezelte. Ez azért igen furcsa, mert ugyebár országok nem léteznek határok nélkül. Ámde az Antant Magyarország régi határait nem ismerte el, viszont ragaszkodott ahhoz, hogy csak egy általa elfogadott kormánnyal tárgyaljon. Ez ügyesen felállított 22-es csapdája volt, mivel egyik kormányunkat sem volt hajlandó elismerni és az egyiket ilyen, a másikat olyan ürüggyel utasította el mindaddig, amíg hazánk feldarabolásának a gyalázatos művét gyakorlatilag be nem fejezte.

Szóval a szerbek, románok és csehek tetszés szerint dönthettek a Kárpát-medence egyes területeiről, holott annak egy íze-porcikája sem tartozott az ő országukhoz, hiszen a határokat csak Trianonban határozták meg! Csapataik szabadon grasszáltak egy idegen ország területén a rendfenntartás ürügyével. Ugyanakkor a mi államunk vezetőit nem ismerték el és katonai egységeinket nem tekintették rendfenntartó erőknek – a saját országunkban.

10.3.3 „Ártatlan” franciák

Néhány történészünk ma is mentegeti a franciákat állítván, hogy nemcsak ők, hanem a többi Antant-hatalom is hozzájárult Trianonhoz. Ez majdnem igaz. Az amerikai Wilson megtagadta az elveit, pedig mi azokra apelláltunk. Az olasz Orlando – a „négy nagy” közül a kicsi – kisemmizettnek érezte az olaszokat, de (alaptalanul) remélt leendő Kárpát-medencei befolyása miatt megegyezett a franciákkal. Az angol Lloyd George csak azért állt időnként az oldalunkra, hogy a francia közép-európai hegemonia kiépülését valamelyest késleltesse.

A határozatlanság csak a franciákra nem volt jellemző. Csehszlovákia hadviselő félként és Románia győztesként való elismerése mellett ők kardoskodtak. Jelentéktelen, de arrogáns tábornokaik egytől-egyig magyar-ellenességükről voltak hírhedtek a Belgrádban tanyázó Franchet d'Esperey-től kezdve, a Bukarestben tevékenykedő Berthelot-on át a Budapestre küldött Vix-ig. Véleményem nem szubjektív: a budapesti Antant-misszió amerikai vezetője naplójában rengetegszer felemlíti, hogy a franciák főleg tehetetlenkedtek, de amikor lehetett, ellenünk ügködtek, miközben a szlávokat és főleg a románokat kedvezményezték.

A Kárpát-medencében ténylegesen nem az Antant diktált, hanem a franciák. A dolog a belgrádi egyezményrel kezdődött, majd Clemanceau jegyzékével tetőzött. Ezek közös lényege az, hogy a franciák különböző fenyegetésekkel fokról-fokra kényszerítették ránk új határokat anélkül, hogy azokról előbb az Antantban megegyezés lett volna. A többi Antant-hatalmat megelőzve olyan status quo-t akartak produkálni, amely a majdani „béketárgyalások” idejére visszavonhatatlanná válik. Ezt el is érték. Más nagyhatalom nem mesterkedett ilyesmiben, ezért a franciák Trianont eldöntő szerepét csak az általuk megtévesztettek próbálják tagadni átlátszó ürügyekre hivatkozva és a jelenségeket hamisan értelmezve.

10.3.4 Hazaárulás felső fokon

A történelmi jelenségeket nem a szándék, hanem a végeredmény alapján kell megítélni. Közömbös, hogy X.Y.-nak mi volt az elképzelése, a lényeges az, hogy mi lett tetteinek a következménye. Ezt azért kell előrebocsátani, mert Károlyit azzal mentegetik, hogy jót akart, csak nem volt kellően tájékozott: azt remélte, hogy ha a franciáknak parírozunk, akkor majd igazságot szolgáltatnak nekünk. Hát Istenkém, tévedett szegényke... Már bocsánat, de egy országvezetőnek az a dolga, hogy tájékozott legyen, ha pedig nem az, akkor le kell mondania. Vajon hány országot veszítettek el a tájékozatlanság ürügyére hivatkozva?

Első tény. **Károlyi baloldali katonai puccsal jutott hatalomra.** A puccsok legelső szabálya, hogy a tiszta embereket el kell szigetelni. Ez a próbálkozás is megbukott volna, ha a frontról hazaérkező katonák elérik a fővárost és kisöprik a katonaszökevények, árulók és lázítók semmirekellő hadát. Ezért parancsolta meg Károlyi hadügyminisztere Linder, hogy a katonavonatokat nem szabad Budapestre beengedni és a katonák fegyvereit el kell venni. Meggátolta azt is, hogy a katonaszerelvények elhagyják a fővárost. Kommunista pózzal kijelentette: „Nem akarok több katonát látni!” (ami hihetetlenül nevetséges, hiszen a vörös éra alatt ő verbuválta a hadsereget) és szétverte a még mindig komoly magyar haderőt.

Második tény. 1918. november elején Magyarországot csak egy nemzetközileg érvényes egyezmény kötötte: a pádovai fegyverszünet, amely még elismerte a magyar szuverenitást és integritást, és fegyverszünet voltának megfelelően nem rendelkezett se a határokról, se az igazgatásról, csak a katonai ellenőrzésről. Csakis annak feltételeit kellett volna teljesíteniünk, semmi egyebet. **Károlyinak nem tetszett ez a számunkra igen kedvező keret.** Vajon miért nem? Belgrádba rohant, hogy találkozzon a francia tábornokkal (november 7.). Az ember még egy posztoló rendőr rendelkezési jogait is megvizsgálja, ámde Károlyi nem volt kíváncsi Franchet d'Esperey jogosítványaira. A francia a nemzetközi jogot sutba dobva olyan feltételeket diktált, amelyek ellentmondtak a fegyverszünetnek (pl. demarkációs vonalakat állapított meg), sőt nagyrészt nem a fegyverszünetre, hanem a béketárgyalásokra tartoztak volna (pl. az, hogy más országok a megszállt területen közigazgatási feladatokat is ellássanak). Mondanom se kell, hogy mindez mutyiban, a magyar parlament háta mögött történt. Nem véletlen, hogy a belgrádi egyezményt – francia diktátumot – Linder erőltette és ő is írta alá.

Harmadik tény. Történelemlönyveink mélabúsan emlékeznek arról, hogy Jászi Oszkár tárgyalásai a nemzetiségi vezetőkkel nem vezettek sikerre. Persze, hogy nem, miután azon alapultak, hogy **Károlyi nem ragaszkodott hazánk integritásához.** Könyveljük el azt is aprósággént, hogy az országunkat megcsonkítani készülő románokat Károlyi maga látta el fegyverekkel: 50 ezer puskát adatott át az addig fegyvertelen román nemzeti tanácsnak.

Negyedik tény. Manapság hallgatnak arról, hogy az országot nyíltan feladó vörös-balos erővel szemben hazánknak szinte minden részén szinte a csodával határos módon itt is, ott is szerveződtek helyi véderők. A legismertebb a Székely Hadosztály, de kisebb önvédelmi csoportok mindenfelé alakultak. Egy kérdés, hogy sokan ma is le akarják járatni ezeket a szó nemes és valódi értelmében vett honvédő szerveződéseket. Más kérdés, hogy **Károlyi nem, hogy támogatta őket, hanem titkosszolgálati eszközöket is bevetve egyrészt lefegyvereztette azokat, másrészt még szimpatizánsaikat is börtönbe záratta.**

Ötödik tény. Újabb és újabb területeket kellett átadnunk a cseheknek, románoknak és szerbeknek. Károlyinak nem volt ereje – és persze erkölcsi alapja sem – arra, hogy az új francia követeléseknek ellenálljon. Amikor a Felvidéket is elveszítettük, meghátrált. Betelt amúgy is kicsinyke pohara és a hatalmat átadta a vörösöknek. Valóban azt kellett tennie? **Károlyi a végtelenségig elszabotálta az új választások kiírását, amelyek pedig**

szinte már a „trónralépését” követő hetekben aktuálisak lettek volna. Valóban csodára várt, vagy egy eltervezett menetrend szerint adta át a hatalmat a kommunistáknak?

A fentiek tükrében úgy tűnik, hogy felesleges azon vitatkozni, vajon Károlyi áruló volt-e vagy sem. Valaki lefegyverzi a saját katonáit, miközben puskát ad az ellenfél kezébe. Elnézi, ahogyan az utóbbi elfoglalja a földjét, de visszaparancsolja az azt megvédeni akarókat. Már bocsánat a kifejezésért: ennyire ostoba senki sem lehet. Egyébként pedig újra hangsúlyoznom kell, hogy az utókor sohasem a szándékokat, hanem a tetteket kell, hogy mérlegelje.

10.4 A VÉGKIFEJLET

10.4.1 Jegyzékek és hatalomváltások

1918. novembere és 1919. augusztusa között „csak” az történt, hogy az Antant ilyen-olyan ürügyekre hivatkozva jegyzékein át új és újabb demarkációs vonalakat jelölt ki. Gyakorlatilag azt követelte, hogy újabb és újabb területeinket adjuk át – mint már akkor is tudható volt: véglegesen! – a bevonuló idegeneknek. A folyamat az első Vix-jegyzékkel (dec. 3.) kezdődött és a második Clemanceau-jegyzékkel (1919. jún. 13.) tetőzött.

A csehek figyelmeztették a franciákat, hogy a románokhoz és szerbekhez képest ők addig kimaradtak az osztzkodásból. A francia „figyelmetlenséget” Vix korrigálta, aki a Felvidék átadását követelte tőlünk a Duna-Ipoly újabb demarkációs vonal mentén.

Közben a zűrzavaros helyzetet kihasználva egyre-másra alakultak a kommunista tanácsok. Amikor 1919. márc. 20-án megérkezett az ultimátumszerű Vix-jegyzék, kikialtották (???) a Tanácsköztársaságot (1919. márc. 21.). Születésének a körülményei mindent elárulnak erről a szélsőbalos formációról. A baloldal rögtön közölte, hogy nem áll az „integritás platformján”. Magyarul: hazánkból bárki vegyen el amit csak akar, viszont ismerje el a proletár-hatalmat. Ez hazaárulás, mert a nemzeti érdek fölé helyezi egy párt saját érdekeit.

Mindennek ellentmondani látszik a felvidéki hadjárat. Stromfeld Aurél komoly haditettet hajtott végre a Felvidék nagy részének a visszafoglalásával: stratégiáját azóta is tanítják a katonai iskolák. Azonban a háttér egyáltalán nem ilyen magasztos. Felvetődik ugyanis a kérdés, hogy a hadjárat miért északra irányult? Nem azért, mert ott volt lehetőség, hiszen az Antant minden katonai tevékenységet megtiltott. Kun Moszkvából azt a megbízást kapta, hogy teremtsen kapcsolatot a német forradalommal. Oroszországot és Németországot pedig a Felvidék kötötte össze: ezért kellett ott katonai akcióba fogni. Nem a Csallóközben, ahol magyarok éltek, hanem Sárosban és Szepesben, ahol már egyáltalán nem éltek.

A gyatra felszerelésű és állományú román sereg akkor már a Tiszánál állt. Vajon miért nem ellene fordítottuk erőinket, hogy ne foglalhasson el még több színmagyar területet? Ha a Felvidék hegyeiben diadalt arattunk, akkor az alföldi síkon nyilván még több siker várt volna ránk! Mellesleg annak tükrében az sem igaz, hogy a magyarok fegyverrel nem tudták volna megvédeni hazájukat. Hiszen ha pár hirtelen összekapott hadosztállyal ennyire vittük, akkor elképzelhető, hogy mire lett volna képes a teljes és harcedzett magyar hadsereg, ha nem szerelik le és nem oszlatják szét a Linder-féle kommunista manőverekkel...

Kun akkor se hagyta abba a felvidéki akciót, amikor a franciák rászóltak. Erre következett a második Clemanceau jegyzék, a nagyhatalmi önkény remek példája. A „Tigris” a többi

Antant-hatalom véleményét ki sem kérve önkényesen meghúzta hazánk végső határait. De persze nem a franciák felelősek Trianonért! Kun Béláért külön büntettek minket. Addig nem akarták Ausztriának adni Burgenlandot, most azonban nekik ítélték. Kun még lavírozgatott egy ideig: az volt a pártfeladata. Majd amikor a Vörös Hadsereg széthullott és a románok átlépték a Tiszát, utánam a vízözön alapon kereket oldott. 1919. augusztus 1-én a forradalmi kormányzótanács elhagyta a pályát és az általa okozott káosz rendezése másokra maradt. Elvtársaik mindmáig azokra haragszanak, akik ezt megtették.

10.4.2 Szabadrablás és menekültek

1919. augusztus 4-én a román csapatok bevonultak Budapestre. Ha egy román tiszt valahol megjelent, ott lába kelt valaminek. Még a Külügyminisztériumból is el akarták lopni a kínai vázát... A románok mindent eloroztak. A műkincseinket. Az állatokat. A gépeket. A vasúti gördülő állományt. Mindent. És ezt a tatárdúlást a „civilizált” államok támogatták. Hazánkat egy évvel a trianoni „béke” előtt teljesen kirabolták. Majd háborús jóvátételre kötelezték, tehát kétszer fizettünk egy el se követett bűnért. Mivel nem voltunk hadviselő felek, a jóvátételt legfeljebb a Monarchiára lehetett volna kiszabni. Node mivel rajta már nem lehetett behajtani, egyszerű anyagiassági okokból minket kellett felelőssé tenni...

Budapestre plántáltak egy Antant-missziót. Feladata a hazai állapotok ellenőrzése, a románok visszavonása és az Antantnak is megfelelő magyar kormány felállítása, vagyis a konszolidáció lett volna. Egyiknek sem tett eleget. Amerikai vezetője, Bandholtz tábornok kivételesen kedvelte a magyarokat. Mégis naplójának furcsa kitételeire kell felhívnom a figyelmet. Miközben a magyar nép éhezett és szenvedett, az itt dagonyázó Antant-tisztek dőzsöltek, Operába jártak, vacsorákat adtak egymásnak stb. Hazánk a romjaiban hevert, Pest népe éhezett, míg a misszió a semmirevaló jegyzékeit firkálgatta. Az itt tartózkodók költségeit tételes számlákként nyújtották be a magyaroknak. Vagyis az alávetésünkön munkálkodó francia tisztek taxi- és pezsgőszámláit is mi fizettük meg...!

Eközben tízezzrel érkeztek hozzánk a magyar menekültek, mert persze az Antant nem vállalta sértetlenségük garanciáját, ha otthonukban maradnak. Az itteni lehetetlen állapotok miatt lakást nem kaptak, állást is csak ritkán. A pesti pályaudvarokon marha-vagonokban zsúfolódtak össze. Éheztek és fáztak, miközben a kormány tisztviselői még azt a csekélyke segílyt is elpanamázták, amit az Antant kegyesen nekik juttatott volna.

10.4.3 A konszolidáció kezdete

1919. november 16-án került sor a váltásra: Horthy csapatai bevonultak Budapestre. Ezt sokan az ellenforradalom erőszakos győzelmeként könyvelik el. Ez badarság. Maga az Antant is felismerte, hogy mekkora káoszt okozott a Kárpát-medencében. Kereste azt az erős embert, akit a csehek, románok és szerbek ellensúlyaként magyar potentátként ismerhet el. Az illető nem lehetett sem baloldali, sem királypárti, sem kompromittált arisztokrata. Horthy ideális választás volt, mert nem volt legitimista, sőt politikai múltja sem volt, viszont jól képviselte a magyar középosztályt. Az Antant-misszió amerikai vezetője szerint ő volt az egyetlen, akivel civilizáltan eldiskurálhatott bármiről, főleg hazánk sorsáról. Személyét még a franciák is elfogadták. Nincs apelláta: Horthy volt Magyarország ígéretes embere.

Még a Tanácsköztársaság ellensúlyozására alakult meg az Antant által támogatott aradi kormány, amely utóbb Szegedre tette át székhelyét Károlyi Gyula vezetésével. A kormányban Horthy csak mellékszerepet játszott. Később kivált belőle és a Dunántúlon (Siófok) szervezte alakuló katonai egységeit. Horthyról sokan azt az álhírt terjesztik, hogy felelős volt bizonyos atrocitásokért, az embertelen kommunista vérengzések megtorlásáért. Ennek nincs nyoma. Viszont az álhírterjesztők hallgatnak a tényekről. A párizsi katonai tanács hazánkba küldte Weissman tábornokot, hogy derítse fel az itteni visszaéléseket. Őt eleinte féltették is zsidó származása miatt, hiszen a vörös érában játszott szerepük miatt nem örvendtek népszerűségnek. Meglepetésre Weissman úr jelentette, hogy a Horthy seregei által ellenőrzött dunántúli részen nyomát sem találta a zsidóellenes vagy másféle visszás intézkedéseknek...

10.5 ELHALLGATÁS ÉS MEGTÉVESZTÉS

10.5.1 Elhallgatás

Sokan felvetik a kérdést, hogy a magyarok a háború előtt miért nem orientálódtak Anglia vagy Franciaország felé? Megtették, bár nem bíztak a sikerben. Anglia nem volt tisztában az itteni körülményekkel (vö. Seton-Watson hamis híradásai). Franciaország pedig nem egyszer kötött szövetséget velünk (pl. Rákóczi és Bethlen idejében), aminek mindig mi fizettük meg az árát csak ígéretést kapva cserébe. Kevés szó esik arról, hogy a háború előtt akadtak nyugati potentátok, akik egy erős és önálló Magyarországon látták volna a németek és az osztrákok ellensúlyát. Reálisan, hiszen Szerbia csak egy fikarcnyi pont volt, Románia pedig gyenge. Azonban a szövetségi rendszerek megmerevedtek. A Monarchia és benne Magyarország az integritását fenyegető Oroszország ellensége lett, ami által szükségszerűen szembe került annak szövetségeseivel, Franciaországgal és Angliával.

Keveset hallunk arról is, hogy a hazánk elleni aknamunka már a háború előtt elkezdődött. Oroszország már az előző században nyíltan támogatta a szerbeket, nekik ígérve a Vajdaságot. Franciaország Romániát karolta fel, mert támaszpontja volt szüksége ahhoz, hogy gazdasági egyeduralomra tegyen szert a térségben. Londonban és Párizsban sorra alakultak a szláv nemzeti bizottságok a helyi politikai potentátok támogatásával. Nem titkolt céljuk a Kárpát-medence feldarabolása volt. A bukaresti titkos egyezmény (1916. aug. 17.) Románia annak fejében csatlakozott az Antanthoz, hogy megkapja Kelet-Magyarországot egészen a Tiszáig.

Hazánk feldarabolása nem kőszá ötlet volt. A háború vége előtt az Antant azzal a feltétellel fogadta el Wilson jegyzékét (1917. január 17.), hogy a Monarchiát a háború után etnikai alapon átrendezik. A gondolatot az amerikaiak is magukévá tették és hadicéljaik közé vették fel (1918. június 3.) Páran azt állítják, hogy a Monarchia felosztása még a háború végén sem volt az Antant célja. Ez humbug. Valójában az volt a dilemma, hogy kit vonjon felelősségre, mert ha a Monarchia szétesik, akkor ugyibár nem marad hátra felelős. Ezt az apró gondot az Antant-diplomácia úgy hidalta át, hogy Ausztriát és Magyarországot külön-külön hibáztatta. Alaptalanul és erkölcstelenül – na és akkor mi van?

Egyesek annyira meg akarnak győzni minket hazánk háborús bűnösségéről, hogy még arra se figyelnek, hogy az egyik állításuk a másiknak gyökeresen ellentmond. Egy

magyar (?) műnek egyazon fejezetében olvasható, hogy az Antant nem akarta feldarabolni a Monarchiát, illetve hogy azt a háború után etnikai alapon akarta átrendezni...

A háború előtt a szerbek kijelentették, hogy nem akarnak területet elvenni mástól, ők csak egy hazában óhajtják egyesíteni az összes délszlávot. Ez az ellentmondás csúcsa, de a nyugatiak bevették. A gondolkodók viszont nem értik, hogy miként egyesülhettek volna a Magyarországon élő szerbek az óhazaiakkal hazánk megcsonkítása nélkül...

Egyébként a feldarabolás híveinek a felsorolásakor nem kell csak az ellenfelekre gondolni: még a háború kellős közepén a Reichsrat maga is támogatta a cseh(szlávok), délszláv, sőt ruszin elszakadási nézeteket (1917. május 29.).

10.5.2 Megtévesztés

A magyarok a trianoni „béke” aláírásának a napját (1920. június 4.) gyászolják. Ez rendjén van, hiszen egy nemzetnek szüksége van a sorsforduló napok megünneplésére. Viszont nem árt tudni, hogy azon a napon semmi lényeges nem történt. Csak egy papírt írtak alá, de nem az döntötte el hazánk és népünk sorsát. Én **1918. október 30. évfordulóján öltök feketét**. Azért, mert az akkori budapesti baloldali katonai puccs határozta meg a jövőnket.

A háború végén a jobboldali kormány tehetetlenkedett. Semmit sem tett a Nemzeti Tanácsok ellen. Megbénultan fogadta azok elszakadási nyilatkozatait és nem intézkedett a nemzetiségi területeken. Kétszeresen is felelős volt azok elszakadásáért. Közvetlenül is, mert nem védte meg őket, és közvetve is azáltal, hogy átengedte az ország irányítását a baloldálnak.

A puccsal hatalomra jutó Károlyi – nemzetiségi minisztere, Jászi Oszkár révén – tárgyalni próbált a nemzetiségi vezetőkkel. Önmegadóan és sikertelenül. Jászi elismerte a románok jogát a teljes Erdélyre és csak azért *könyörgött (!)*, hogy egyes magyar többségű körzetek autonómiát kapjanak, amit a románok kereken megtagadtak. Jászi tárgyalásai nemcsak azt az üzenetet rejtik, hogy a hatalmi képlet megfordult és már a nemzetiségek diktáltak nekünk, hanem arra is magyarázatot adnak, hogy Károlyi miért fogadta el a franciák demarkációs vonalait: a baloldal nem tartotta fontosnak hazánk egységét.

Ez egyértelmű jelzés volt nemzetiségeink és anyaországaik számára, hogy szabad a gazda. December elején a gyenge fegyverzetű román seregek behatoltak Erdélybe, ahol meglepődve tapasztalták, hogy nem ütköznek ellenállásba. Felbátorodva vérszemet kaptak és már „nem ismertek határt”: a franciák által diktált demarkációs vonalakat is mindig átlépték. Nem az történt, hogy meghúztak egy jogilag igazolt vonalat, hanem az, hogy a határt mindig utólag igazították a románok előretöréséhez. De persze a franciák nem hibáztathatók Trianonért. ..

A román törvényhozás már 1919. január 24-én törvénybe iktatta Erdély Romániával való egyesítését! Ez másfél évvel a „béketárgyalások” előtt történt, nem a Tanácsköztársaság, hanem Károlyi idejében. Az Antant semmit se tett a nemzetközi jogot sértő aktus ellen, de miért is tett volna, ha Károlyi maga sem tiltakozott ellene? És ugyan ki gondolhatta komolyan, hogy a románok Trianonban majd visszaadják nekünk Erdélyt, amely akkor már másfél éve hivatalosan román birtokban volt?

1918. november elején a Duna-Száva folyása mellől visszavonták a magyar csapatokat. Az Antant francia egységei ezt követően sem lépték át határainkat, viszont a szerbek felhatoltak a Pécs-Baja-Szabadka-Szeged vonalig, amitől délre tartósan berendezkedtek. Mennyi esélyünk volt arra, hogy a már megszerzett területekről önként lemondanak bármiféle tárgyaláson?

1919. márciusában a Vix-jegyzék a Felvidék cseheknek való átadását követelte. Erre Károlyi úgy reagált, hogy megerősítette az ottani katonai erőinket, hanem sebeit nyalogatva megsértődött és az uralmat átadta a vörösöknek. Mindenben és mindenkinek behódolt, aminek most az lett a következménye, hogy a csehek birtokukba vehették a teljes Felvidéket, sőt nemcsak azt, hanem a magyarlakta Csallóközt is, majd a későbbi Kárpátalját.

A baloldal nem állt „az integritás platformján”. Károlyi könnyedén feladta, Kun pedig nem akarta visszaszerezni földjeinket. A Délvidék, Erdély és a Felvidék megszállása 1919. tavaszára befejeződött és világossá vált, hogy a szerbek, románok és csehek sohasem fognak lemondani szerzeményeikről. Ezért tudomásul kell venni, hogy

Magyarország feldarabolása 1919. tavaszára befejezett tényvé vált.

Nos ezért kell a Trianoni béke aláírásának dátuma helyett 1918. október végét gyászolni. Akkor jutott hatalomra Károlyi, aki lehetővé tette, hogy mindez megtörténjen velünk.

10.5.3 Váratlanul igazságtalan Trianon?

Tisza István sejtette, hogy ha belépünk a háborúba és azt netalán elveszítjük, akkor Magyarország darabokra fog hullani. A hatalmas kockázatot csak azért vállalta, mert az ellenünk irányuló orosz mesterkedéseket nem tartotta más módon kivédhetőnek. Ő és a magyar politikusok többsége két tényezővel nem számolt. Egyrészt a Magyarország és a magyarság ellen felgyülemlett negatív indulatokkal. Másrészt azzal, hogy a háború végén egy éles baloldali fordulat következik be.

Hazánk és népünk a háború előtt nem állt tisztán Európa előtt. A háború kódében volt érdemeink még inkább szertefoszlottak és helyüket a mérlegelés nélküli ellenszenv vette át, bár csak politikai szinten: például az olasz fronton a magyar és az olasz katonák egyáltalán nem voltak ellenséges érzülettel egymás iránt.

A háború során menthetetlenül mozgásba lépett Trianon negyedik mozgatórugója. Az Antantnak, amin most Franciaországot kell érteni, az volt az érdeke, hogy a Monarchiát és benne Magyarországot feldarabolja. Szándékát igazolta a már a háború előtt az irányunkban megmutakozó ellenszenv. A háború végén pedig új tartalmat kapott az ötödik mozgatórugó. Európát végleg elfordította tőlünk az, amit Károlyi, majd Kun művelt. A magyarság hazája vezetését kóklereknek engedte át, akik gyáván kiadták azt a megszállóknak.

„Gyáva népnek nincs hazája!”

A fejezet elején felvetettem, hogy elkerülhető volt-e az ilyen mértékű országvesztésünk? Már tudjuk a választ: igen, de ahhoz több hazaszeretetre lett volna szükség. A fejezet végső tanulsága az, hogy éppen úgy mint Mohit és Mohácsot,

ezt a Trianont is magunknak köszönhetjük.

De persze éljen csak az őszirózsás forradalom és éljen Károlyi!

11. VERGŐDÉS (1920-)

11.1 A TRIANON UTÁNI „RENDEZÉS”

11.1.1 Területi veszteségeink és az utódállamok

1920. június 4-én Trianonban hazánkat szétarabolták. Azt ígérték, hogy lesz mód revízióra, de arra nem került sor: csak minimális átrendezések történtek. Voltak ugyan határtárgyalások, de azok kiigazítást alig eredményeztek. A már ismert eseményeken túl el kell mondani, hogy a szerbek Baranyát és Bácskát a Pécs-Baja fölötti vonalig szállták meg, kikiáltva ott a „Baranya-Baja Szerb-Magyar Köztársaság”-ot. Azt a térséget 1921-ben katonai erővel foglaltuk vissza.

Járhattunk volna rosszabbul is. A románok a Tiszáig terjedő területet követelték. A csehek Nógrádra és Borsodra is igényt tartottak. Azt szerették volna, hogy nyugati határszélünkől alakítsanak ki egy csehszlovák-jugoszláv korridort, hogy elválasszanak minket Ausztriától és a leendő Kis-Antant azon az oldalon is közrezárhasson minket. A trianoni bírák nem fékeztek a koncon marakodókat, itt mégis megálljt parancsoltak, ami nélkül hazánk ma alig lenne nagyobb, mint mondjuk Albánia.

Vannak, akik minden talpalatnyi „magyar föld” elvesztését fájlalják tekintet nélkül arra, hogy kik éltek ott. Úgy vélem, hogy Trianont visszafogottabban kellene szemlélni. Nem általában kell beszélni az igazságtalanságáról, hanem azt kell mérlegelni, hogy milyen mértékű volt az. Az E. függelék összegzi, hogy mely elcsatolt területek voltak magyarnak tekinthetők és viszont melyeket lakták más népek.

Nekem nem fáj Horvátország kiválása, ahol alig voltak magyarok (105 ezer fő, 4,04%). Fiuméhez csak érzelmi szálak fűznek, mert ott alig lakott magyar. Nem sírom vissza a nem-magyar megyéket, mint Árva (2 ezer magyar, 2,54 %) és Fogaras (6 ezer magyar, 6,79 %). Burgenland elcsatolása is csak azért visszás, mert a velünk egy cipőben járó Ausztria kapta meg kárpótlásként Dél-Tirolért. Egyébként ott is csak 26 ezer magyar élt (8,98 %).

11.1.2 Trianon közvetlen etnikai következményei

A korábbi etnikai váltások spontánul, a történelmi viszonyok hatására következtek be. Az új fejlemények tudatos és kierőszakolt változtatások voltak, amelyekben új célok és eszközök kaptak szerepet. A XIX. század végi magyarosítási törekvéseket belső indítékok szülték és az elérésükhöz használt moderált eszközök sikertelenek maradtak. A trianoni utódállamok külső, nemzetközi kényszerűt éreztek foglalásaik igazolására, ezért az elmagyartalanításban a legdurvább lépésektől sem riadtak vissza és az eredmény nem is maradt el.

Már jóval Trianon előtt elűldözték otthonaikból a magyarokat. Ismereteink szerint Erdélyből 200 ezer, a Felvidékről 120 ezer, a Délvidékről 80 ezer magyar kényszerült távozás-

ra, de erős a gyanú, hogy nem minden otthonát elhagyót regisztráltak. Trianon után a magyaroktól elvették földjeiket, bezárták intézményeiket, még a magyar nyelv magánéleti használatát is korlátozták. Ezért nem tudni, hogy a megélhetés képtelensége miatt hányan hagyták el szülőföldjüket az első nagy menekülési hullámot követően.

Az utódállamok statisztikai manőverekbe fogtak, hogy a magyarság számát papíron is csökkentsék. A magyar felmérések anyanyelvi alapon készültek, az utódállamok viszont a nemzetiségi alapra tértek át. Kilóg a lóláb: az anyanyelv trükkökkel alig befolyásolható, a nemzetiség viszont igen. Bevezették a zsidó, cigány és hontalan „nemzetiségi” rovatot. Így a felvidéki magyar zsidó egycsapásra nem-magyar lett. Az erdélyi magyar cigány ebbe a rovatba került, de a román cigány román maradt. Szlovákiában sok magyar nem kapott útlevelet, hontalannak nyilvánították és kiutasították, ha nem vált szlovákká. Ilyen mesterkedéseket mi sohasem alkalmaztunk. Miattuk és a kitelepítések miatt 1910-hez képest már 1920/21-re 775 ezer fővel csökkent a magyarság kimutatott lélekszáma az utódállamokban:

	1910	Kitelepült	1920-21	Hiány
Csehszlovákia	1.069	120	737	212
Románia	1.663	200	1.311	152
Szerbia	458	80	387	11
Összesen	3.190	400	2.435	375

Erdélynek 1910-ben 1.663 ezer magyar lakosa volt, 1920-ban már csak 1.311 ezer. Mivel „csak” 200 ezer menekült hagyta el, 152 ezer magyar hiányára nincs magyarázat: ők a statisztikai manipulációkkal tűntek el. A nem-magyarként kimutatottak lélekszáma (375 ezer fő) csaknem elérte a kitelepültekét (400 ezer fő). Az utóbbiak döntő része Magyarországra került és magyar maradt. Viszont a manipuláltak később sem vallották magukat magyarnak és így a Trianon utáni közvetlen etnikai veszteségünk tartóssá vált.

11.2 TÁRSADALMI ÁLLAPOTOK (1920-44)

Sokan ma is kárhoztatják az 1920 utáni úgymond revizionista magyar politikát. Miközben lefasisztázzák a magyar vezetést, áradoznak a csehszlovák demokráciáról. Ideje lenne ezeket a dolgokat a maguk valóságában, tényszerűbben szemlélni.

Először is a revizionizmus önmagában nem elítélendő dolog. Ha elveszik a biciklimet, visszakövetelem azt, vagyis revíziót kérek és a törvény nem a tolvaj, hanem a meglopott oldalára áll. Magyar részről Trianon revíziójának az igénye teljesen jogos volt. Európa – az angolok és az olaszok – már belátta tévedését és elismerte, hogy a trianoni diktátum felülvizsgálatra, azaz revízióra szorul, mégis a tolvajoknál hagyta szerzeményeiket.

Másodszor a Trianon utáni magyar vezetést nem lehet fasisztának titulálni. A korszak nem is volt egynemű, hanem három részre osztható. 1920. novembere után hazánk megindult a konszolidáció útján, amit nemcsak gazdasági helyreállítás és technikai fejlődés, hanem némi demokratizálódás is jellemzett. Ez a kurzus 1933-34-ben ért véget, miután országunk revíziós reményei nem váltak be. A technikai fejlődés folytatódott, viszont társadalmi téren hanyatlás következett be. Végül is Magyarország csak 1944. októberében, a Szálasi-puccsal lépett a

fasizmus útjára, szemben a szomszédos államokkal, amelyek ezt már jóval előbb és német nyomás nélkül, önmaguktól megtették.

Olykor a demokráciát is félremagyarázzák. Még ma is divat az akkori Csehszlovákiát demokratikusnak nevezni. Ezek szerint demokrácia az, ha vagonokban kitelepítjük az őslakosokat, ha elveszjük földjeiket és intézményeiket, ha meghamisítjuk a statisztikákat, ha hontalannak nyilvánítjuk a magyarokat, hogy ne szavazhassanak stb. stb. Csehszlovákia mindezekben élen járt, ezért jobb, ha a demokratizmusát nem feszegetjük.

Magyarországon két ok miatt volt mérsékelt a társadalmi fejlődés. Egyrészt hazánk gazdasági helyzete siralmas volt. A románok kiraboltak minket, kártérítéseket fizettünk, intézményeink nem működtek, a Monarchia örökségeként még saját nemzeti bankunk sem volt. A gazdasági konszolidációt egy nagysokára kegyesen megadott csekélyke népszövetségi kölcsönből kellett volna megvalósítanunk, persze fizetve annak kamatait. Tegyük ehhez, hogy hozzánk kényszerült félmillió magyar, köztük igen sok értelmiségi, akiknek szinte lehetetlen volt munkát adni, ezért el kellett tartani őket.

Másrészt szomorú tapasztalatokra tettünk szert a baloldali pártokkal kapcsolatban. A kommunista pártot betiltották, de a kommunisták beépültek más szervezetekbe, főleg a szociáldemokraták közé. Miután erre fény derült, vezetőink indokoltan akadályozták annak működését. Egyébként pont a balos érzelmű fővárosban volt a legszélesebb körű a választójog, ahol nem egyszer baloldali többségű önkormányzat működött.

Összefoglalóan: Nálunk csak későn jutott uralomra a fasizmus, hazánk semmivel sem volt kevésbé demokratikus, mint más állam és joggal követeltük Trianon revízióját. Ezt újra és újra hangsúlyozni kell, mert a szocializmusban a „fasiszta, antidemokratikus, revizionista” jelzőkkel akartak meggyőzni minket a két világháború közötti törekvéseink nemtelen voltáról és ezzel a nemzetellenes kurzussal ma is gyakran találkozhatunk.

11.3 FÉLIG SIKERÜLT KORREKCIÓK (1938-41)

Magyarország jogosan kívánta Trianon felülvizsgálatát. 1938-41 között sor is került arra, bár részben visszás körülmények között és kétes eredményekkel. A Kárpát-medence 1941-es állapotát a 32. ábra, a változásokat a 33. ábra szemlélteti. A mértéket a túloldali táblázat mutatja. Az első sor a kiinduló állapotot, az utolsó a végeredményt, a többi az érintett terület-részek adatait tartalmazza 1910-re vetítve. A gyarapodást két szempontból kell mérlegelni: egyrészt a mód, másrészt az etnikai hatások jegyében.

Felvidék. Az I. bécsi döntéssel (1938. nov. 2.) kaptuk vissza a történelmi Felvidék déli sávját. A döntést német és olasz bírák hozták. Ahhoz meghívták az angolokat és a franciákat is, de azok sunyi módon távol maradtak, mert máris hátsó gondolataik voltak. Ennek ellenére a döntés a nemzetközi jogszabályok szerint érvényes volt. Magyarország visszakapott egy túlnyomóan – még ma is – magyarok által lakott területet, miközben Szlovákiánál maradtak a szlovákok által lakott térségek. Ezért elkönyvelhetjük, hogy az első korrekció módjában is és eredményében (vagyis etnikailag) is abszolút igazságos volt.

Kárpátalja. Katonai akcióval foglaltuk vissza a Kárpátalját (1939. március 15-17.), ahhoz csatolva Zemplén megyének a Kárpátaljával szomszédos sávját. Az akció nem követelt áldozat-

tokat. Hatalmi értelemben jogos volt, mert miért tartozott volna inkább az érte semmit sem tevő Szlovákiához, mint hozzánk, ahová a trianoni kényszer előtt századokon át kötődött. Kárpátalja visszavételét az is indokolta, hogy közös határt akartunk Lengyelországgal: később a lengyelek tízezrei azon át menekültek hazánkba, vagyis a szabadságba. Etnikai tekintetben viszont a foglalás nem volt eredményes: a visszaszerzett Kárpátalján a magyarok aránya még a 15 százalékot sem érte el.

	Lakos	%	Telep.	%	Terület	%
Magyarország 1938	7.602	36,40	3.456	26,38	93.073	28,60
Felvidék 1938	893	4,28	921	7,03	11.927	3,67
Kárpátalja 1939	478	2,29	408	3,11	12.061	3,71
Észak-Erdély 1940	2.188	10,48	1.799	13,73	43.104	13,25
Délvidék 1941	943	4,52	419	3,20	10.968	3,37
Bácska	708	3,39	110	0,84	8.721	2,68
Baranya	51	0,24	34	0,26	1.136	0,35
Muraköz	93	0,45	105	0,80	576	0,18
Muramellék	91	0,44	170	1,30	535	0,16
Magyarország 1941	12.104	57,97	7.003	53,45	171.133	52,60

32. ábra: A Kárpát-medence országai 1941-ben

Erdély. A II. bécsi döntéssel kaptuk vissza Észak-Erdélyt (1940. augusztus 20.). A bírák ismét németek és olaszok voltak. A döntésben Románia is részt vett, tehát jogilag nem volt kifogásolható. Azonban a felosztást katonai-stratégiai szempontok vezérelték tekintet nélkül a népesség összetételére. Észak-Erdéllyel 1910-re vetítve nemcsak 1.124 ezer magyar, hanem 923 ezer román is hozzánk került. Viszont Dél-Erdélyben maradt 1.907 ezer román mellett 539 ezer magyar is, részben magyar többségű területeken. A 33. ábrán erősebb piros szín jelöli az új határokon kívül rekedt magyarokat. Látható, hogy míg Észak-Erdély jórészen románok laktak, addig jelentős magyar területek maradtak az új határon túl, közvetlenül amellet, mint Arad, Brassó, Nagyenyed, Nagyszalonta és Torda vidéke.

33. ábra: Területi korrekciók 1938-1941 között

Délvidék. Katonai erővel foglaltuk vissza a Bácskát (1941. április 11-től), majd a Baranyai háromszöget, a Muraközt és a Muramelléket is (amelyből néhány német falu Ausztriának jutott). Az eredmény etnikailag igen vegyes volt. A Bácska déli szegélyén, a Muraközben és a Muramellék nagy részén nem is éltek magyarok, ezek a területek mégis teljes egészükben visszakerültek hozzánk. Ugyanakkor a Bánát egészére a németek tették rá a kezüket és az északnyugati csücskét sem engedték át nekünk, ahol pedig magyarok éltek többségben. A délvidéki események körülményei máig vitatottak, ezért többet is el kell róluk mondani.

Jugoszláviával kölcsönös meg nem támadási szerződésünk volt, amit hiba volt ugyan megkötni, de erre most nem térek ki. Teleki öngyilkos lett, amikor megtudta, hogy átengedjük Magyarországot területén a Jugoszlávia megtámadására induló németeket. Sorsa szomorú, de bizonyos, hogy nem gátolhattuk meg a németek átvonulását. Ezt impliciten még Anglia is elismerte, mert bár megszakította velünk a diplomáciai kapcsolatokat, mégsem üzent hadat nekünk. Egy ügyes húzás miatt azt sem lehet állítani, hogy a németek oldalán megtámadtuk a délszláv államot. Figyeljünk csak az alábbi körülményekre!

A németek lerohanták Jugoszláviát, amely 1941. április 10-én kapitulált. Szlovénia és Horvátország azonnal kivált és ezáltal Jugoszlávia megszűnt létezni. Azaz 1941. április 11-én Magyarország már nem Jugoszláviát támadta meg, hanem Szerbiát, vele pedig nem volt szerződésünk, mint ahogy Horvátországgal és Szlovéniával sem, tehát hazánk soha sem szegte meg az említett szerződést! Hogy ez jogi csúrcsavarás és erkölcsileg vitatható? Ez igaz, de senki se vetheti a szemünkre, amiért tanultunk valamit az egykor minket hasonló szándékos félreértelmezésekkel kisemmiző franciáktól.

Az 1938-41-es korrekciókhoz több kiegészítő megjegyzést kell fűzni.

A magyar vezetés a „mindent vissza” lázában élt: azt hitte, hogy a történelem kerekét vissza lehet forgatni és újraéled a Magyar Birodalom. Az etnikai viszonyokkal éppen úgy nem törődött, mint elődei: csak a terület érdekelt. A visszakerült 4.502 ezer lakosból 1910-re vetítve is csak 2.291 ezer volt magyar, azaz minden második „új” honpolgárunk idegen volt. Velük a régi gondot vettük vissza a nyakunkba.

1938-41 során több atrocitás érte úgy a visszakerült idegeneket, mint az idegenben maradt magyarokat. Az előbbiekért mi mindig vádoltuk magunkat, míg mások a saját bűneiket ma is elhallgatják. Erre tipikus példa a Délvidék. 1941-ben magyar (fél)katonai alakulatok 2.000 szerbet öltek meg Újvidéken, amit ki tudja miért mi magunk tártunk a világ elé (vö. „Hideg napok”). 1944-ben a szerbek 40-45.000 magyart tettek el láb alól, de ők erről nem írtak regényt és ma is hallgatnak róla.

Dívat azzal érvelni, hogy hazánk a bécsi döntések miatt vált Németország csatlósává és lépett be a második világháborúba. Ez sületlenség, hiszen 1938-ban még ki sem tört. Azt is felemlégetik, hogy hazánk a „rossz” oldalára állt. Ez is csacsiság: egyik fél sem volt ártatlan és 1940-ben nem látszott, hogy a nácik milyen rémtetteket követnek el később, amelyeknek egyébként sem volt köze jogos revíziós igényeinkhez. Továbbá ha egy bíró nem makulátlan az vajon azt jelenti, hogy ítéletei is hibásak? A „jó” bíró is hozhat rossz döntéseket (Trianon), a „rossz” pedig jókat (Bécs).

Az 1938-41-es korrekciók átmeneti és tartós etnikai változásokkal jártak. Egyrészt a Felvidéken, főleg Kassa környékén sokan újra magyarnak vallották magukat. Azonban ez csak látszólagos változás volt, mert 1945 után ismét szlovákká lettek. A Kárpátalján jellemző volt, hogy a zsidók az aktuális uralom szerint váltogattak nemzetiséget. Erdély két részének a határán a románok délre menekültek, a magyarok északra szökdöstek. Sajnos emiatt olyan tösgyökeres magyar körzetek magyartalanodtak el véglegesen, mint Torda és az attól déli kistáj, az egykori székely Aranyosszék. A Bácskában lényeges változásokra nem került sor, viszont a háború után lényegesen átalakult a Délvidék etnikai képe.

Az eseményekben a következőkben összegezhetjük. Magyarország részére **Trianonban kirívóan igazságtalan** határokat húztak meg, ezért jogosan követeltük azok revízióját. 1938-41 között részben egyezmények alapján, részben katonai akciók eredményeként területi kiigazításokra került sor. Hazánk így kialakult új határai csak északon estek egybe az etnikai választóvonalakkal. Ezért **az új határok némileg igazságtalanok** voltak másokkal szemben és nekünk sem hozták meg a kellő eredményt. Elvileg lett volna mód igazságosabb rendezésre is, de arra senki se törekedett (lásd az E. függelék).

11.4 ÚJABB MEG NEM ÉRDEMELT BÜNTETÉS

A második világháborút lezáró 1947-es párizsi „béke” mindenütt visszaállította a volt trianoni határokat. Sőt, további három mosoni falut Csehszlovákiának adott (vö. pozsonyi hídfő), köztük Dunacsúnt, ahol újabban elterelték a Dunát. A szocializmus korában hazánkat a németek utolsó csatlósa váddal illették és azt hirdették, hogy megérdemelte sorsát. Mivel ez zagyvaság, a tények mélyére kell hatolnunk.

11.4.1 Magyar-német viszony

Német orientáció. Igazán meglepő lett volna, ha Trianon után hazánk Franciaország felé orientálódik. Anglia nem érdeklődött irántunk; nálunk is csak a királpártiak keresték vele a

kapcsolatot: angol királyt akartak látni a magyar trónon, ami képtelen ötletnek bizonyult. Ennélfogva a reális magyar külpolitika előbb Olaszország felé kereste a kapcsolatot, de az a délszlávokkal és a románokkal való megegyezés reményében elzárkózott előlünk és csak a huszas évek vége felé nyitott volna felénk. Már elkészült: Németország addigra talpra állt és Olaszországnál sokkal fontosabb tényező lett. Majd bekövetkezett a világgazdasági válság.

Hazánkat a Kis-Antant gazdaságilag elszigetelte. Trianon előtt a Kárpát-medence eltérő gazdasági régiói jól kiegészítették egymást, például az erdélyi bányatermékeket az alföldi búzára lehetett cserélni. A csonka Magyarország és a Kis-Antant kereskedelme a minimálisra szűkült: mi nem tudtuk eladni oda agrártermékeinket és nem kaptunk onnan fűtőanyagot és ipari alapanyagokat. Azt hihetnénk, hogy a Trianonnal széttördelt Kárpát-medence országai gazdaságilag egymásra voltak utalva, de ez nincs így. Az utódállamok mindegyike önálló lett, vagy pedig társaitól könnyen megkaphatta azt, ami neki hiányzott. Egyedül Magyarország gazdasága volt féloldalas, amennyiben szinte kizárólag az agrárexport lehetőségére épült. A válság idején az itáliai felvevőpiac már nem volt kielégítő a részünkre. Ezért természetes, hogy hazánk német orientációra váltott. Ezt a váltást nem politikai, hanem kizárólag gazdasági tényezők kényszerítették ki.

Német bírák. A bécsi döntésekben a németek vitték a főszerepet. Az első az angolok és a franciák által is aláírt müncheni egyezmény direkt folyománya volt, a nemzetközi jog által megalapozottan. A németek a magyarokat felhívták keringőre, hogy katonailag is vegyenek részt Csehszlovákia feldarabolásában. Erre nem voltunk kaphatók. Büntetésül a németek nem támogatták kárpátaljai elképzeléseinket, sőt megfenyegettek minket, ha azokat megpróbáljuk beváltani. Csak az utolsó pillanatban adtak zöld jelzést, amikor elhatározták Csehszlovákia lerohanását. Ezért végül is a Kárpátalját nem a németek adták vissza nekünk.

A második bécsi döntés is jogtiszta volt. A németek ismét zsarolni próbáltak, a teljes Erdély visszaszerzésével kecsegtetve minket. De miután kiderült, hogy az hiú ábránd, a döntést elfogadva a hadiszállítások növelésén túl a németeknek semmit se ígértünk. Ezért porhintés, hogy a revizionista törekvések miatt léptünk a háborúba. Továbbá a két bécsi döntést az érintett felek (Csehszlovákia és Románia) is elismerték. Ezért az volt jogtalan, hogy a háború után a Felvidéket és Észak-Erdélyt újra elvették tőlünk, vagyis a párizsi „békével” megalapozott és érvényes nemzetközi szerződéseket rúgtak fel.

Utolsó csatlós. A kifejezés több ok miatt számárság. Egyrészt miért nincs soha szó az „első csatlósokról”, akik több kárt okoztak, mint az utolsók? Talán azért, mert a dicső Franciaország volt az egyik legelső közöttük? Másrészt a nálunk sokkal jobb földrajzi adottságú és a Német Birodalomtól távolabb eső országok (pl. Norvégia) se tudtak ellenállni a német hatalomnak. Miért vártak el ilyesmit pont tőlünk? Továbbá a háború végén hazánk volt az utolsó ország, ahol voltak még németek, de még nem voltak orosz seregek. Hát hogy ne mi lettünk volna az utolsók, talán toltuk volna el országunkat jobbra avagy balra?

Zsidók. Egyesek el akarják hitetni velünk, hogy hazánk élen járt a zsidóüldözésben. Ha csak az ún. zsidótörvényekre gondolunk, akkor ez igaznak tűnik, de más is tekintetbe kell venni. Egyrészt más országoknak is voltak hasonló rendelkezései, pedig azoknak nem volt olyan hátterük, mint itt: a zsidók Tanácsköztársaságban játszott negatív szerepe közismert. Másrészt nálunk a törvények enyhék voltak a más országokban folytatott gyakorlathoz képest. Franciaország, Hollandia és mások külső kényszer nélkül oldották meg a „zsidókérdést”. Térségünkben a szlovák Tisó legényei, a román Antonescu vasgárdistái, a horvát usztasák, a szerb csetnikek, vagyis a többi utódállam önszántából, német beavatkozás nélkül deportálta a zsidókat. Nálunk nem volt zsidó munkatábor és Horthy a végsőkig próbálta odázni a zsidók elhurcolását. A németek akarata ebben a tekintetben sem érvényesült maradéktalanul.

Jellemző a minket lefasisztázó szlovákok példája. Szlovákia a térség egyedüli országaként a németek oldalán részt vett Lengyelország lerohanásában, de nem küldött sereget a Don mellé. Kialkudta a németektől, hogy a hadsereg küldésétől való mentesítés fejében saját magától megoldja a zsidókérdést... Tehát Szlovákia már 1939-től valóban fasiszta ország volt, utólag mégsem büntették meg, sőt három faluval jutalmazták. Majd a szlovákok egészen arcátlanul a zsidókat egyedül menteni próbáló Eszterházy Jánost bélyegezték fasisztának...

11.4.2 Kettős megítélés

Magyarország és a magyarság igaztalan megítélését leginkább az a párhuzam mutatja, amelyet hazánk és Románia világháborús szereplése között vonhatunk. A két ország egyaránt a németek csatlósa volt, ami földrajzi helyzetükből szükségszerűen adódott. A két ország közösen fogadta el a második bécsi döntést, amellyel egyik sem volt elégedett: a románok kényszerűen engedtek, mi viszont többet akartunk volna. Románia magától, nem német nyomásra korán fasizálódott (vö. Antonescu). Nálunk csak későn, jócskán a német megszállás után jutott uralomra a fasizmus (vö. Szálasi). A románok önként zárták saját koncentrációs táboraikba a zsidókat. Nálunk a zsidók deportálása német utasításra és irányítással történt, de a budapesti zsidók nagy része Horthy miatt azt is túlélte. Románia korán és önként küldött sok katonát az orosz frontra. Hazánk csak később, erőteljes német nyomásra tette ezt jóval kisebb erővel. Románia akkor ugrott ki a háborúból, amikor az oroszok már a határán álltak és megtehetette, mivel a területén nem voltak ütőképes német hadak. Magyarország nem ugorhatott ki, mert a németek utolsó védőbástyának szánták. A szövetségesek készségesen tárgyaltak a románokkal. Állítólag ezt velünk is megtették volna, de úgymond technikai akadályok léptek közbe. Küldöttségünket az oroszokhoz irányították, akik nem is akartak fogadni minket, majd a tárgyalások alapjául teljesíthetetlen feltételeket szabtak.

A fentiek szerint hazánkat nem a tények szerint ítélték meg, hiszen semmivel sem szolgált rá rosszabb sorsra, mint Románia, sőt. Csak a vak nem látja, hogy nem az utolsó csatlósóról van szó, hanem arról, hogy a szövetségesek már a háború előtt eldöntötték, hogy a végén kit tekintenek majd partnernek. Annyi biztos, hogy nem minket.

11.4.3 Angol-orosz csiki-csuki

Felvetődik a kérdés, hogy a biztos összeomlást látva Magyarország miért nem ugrott ki a háborúból? Ebben a kérdésben is tudatosan félretájékoztatnak minket.

Horthy elküldte a fiát és más parlamentereket, köztük Hajós Alfrédet Törökországba, Svájcba és más semleges területekre, hogy az angolokkal tárgyaljanak. Ők megígérték, hogy ha megnyitják a balkáni frontot és elérnek határunkhoz, akkor garantálják szuverenitásunkat. Addig szálljunk szembe a németekkel és szükség esetén tárgyaljunk az oroszokkal! Ez egy képtelen tanács volt, hiszen a magyar vezetés éppen azt akarta elkerülni, hogy országunkat az oroszok szállják meg. Az angolok nem tudtak bízni minket, a balkáni front megnyitása nem is rajtuk múlt, tehát egyszerűen füllentettek nekünk és azt akarták, hogy – a nagy-nagy semmi fejében – öngyilkos módon vegyük fel a harcot a német gépezettel!

És mit várhattunk az oroszoktól? Már 1942-ben eldöntötték Csehszlovákia restaurációját a Kárpátalja fejében. A románoknak felkínálták a „nekünk Moldava, nektek Erdély” alkut, a

szerbeknek pedig megígérték Jugoszlávia visszaállítását. Miről lehetett velük tárgyalni? Bár küldöttségünk járt Moszkvában, nem tárgyalófélként fogadták, hanem csak futólag közölték vele a megalázó és kisemmiző megadás feltételeit. Horthy még azokat is elfogadta volna, de katonai vezetésünk a reménytelen védekezés mellett döntve puccsal átvette a hatalmat.

11.4.4 Második Trianon

Anglia és Franciaország aláírta a müncheni egyezményt, mégis már a háború elején eldöntötte, hogy a végén mindent visszacsinálnak, például helyreállítják Csehszlovákiát. Viszont meglepte őket a Szovjetunió stabilizálódása. Bár nem kedvelték az új partnert, mégis el kellett fogadniuk, főleg miután az USA hadiszállításai miatt a szovjetek erőre kaptak. Arra nem számítottak, hogy Európa teljes keleti felében szovjet uralom alakul ki, de a háború utáni rendezésbe már be kalkulálták a közvetlen orosz területi igényeket is. Szerencsétlen módon azok minket érintettek a legsúlyosabban.

Az 1947-es párizsi „béke” csak két dologról szólt. Egyrészt arról, hogy miként teljesítsék a Szovjetunió igényeit. Másrészt arról, hogy a Nyugat miként tegye meg nem történtté, miként hazudja le a korábbi döntéseit. Ez azt eredményezte, hogy ismét csak igazságtalanul

Magyarországot visszataszították trianoni állapotába.

11.5 ETNIKAI VÁLTOZÁSOK PÁRIZS UTÁN

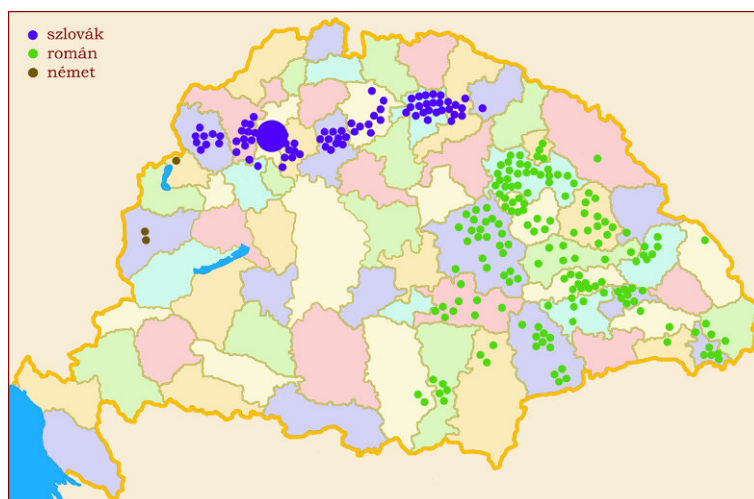
A háború erős etnikai váltásra vezetett a Kárpát-medencében. A *zsidókat* megölték vagy elhurcolták. Jórészüket a mi veszteséglistánkat terheli, bár sokan nem is vallották magukat magyarnak. A *németeket* kitelepítették: Romániából és tőlünk részlegesen, Csehszlovákiából és Jugoszláviából totálisan. Az *olaszokat* elűldözték Fiuméből. A *ruszinokat* átpterolták a Kárpátaljára, az ottani *szlovákokat* pedig Szlovákiába.

A *magyarok* szenvedték el aránylag a legnagyobb katonai és civil veszteségeket. Emellett újra földjük elhagyására kényszerítették őket. Romániából és Csehszlovákiából 200-200 ezret távolítottak el. Jugoszláviából 50 ezren menekültek el, miután 40-45 ezret a „partizánok” legyilkoltak. Csehszlovákia teljes népességcserét akart, de az arányok azt nem engedték meg: nálunk jóval kevesebb szlovák élt, mint ahány magyar a Felvidéken. Csak korlátozott cserére került sor, amely kölcsönösen 60-70 ezer főt érintett.

A párizsi „béke” még igazságtalanabb volt, mint a trianoni. Régi-új szerzeményeiket féltve szomszédaink igen durva eszközökhöz nyúltak. Ebben Csehszlovákia járt az élen: a Beneš-dekrétum kollektív bűnösöknek bélyegezte meg a magyarokat. Megfélemlítéssel rávették őket, hogy szlováknak vallják magukat. A „reszlovakizáció” után a felvidéki 700 ezer magyarnak csak a fele merete magát annak mondani. Egy részüket vagonba rakva Csehországba hurcolták kényszermunkára. Csehszlovákia ismét fasiszta eszközöket használt, amit utódai máig nem tagadtak meg, nem is kértek miattuk bocsánatot.

Másutt sem volt jobb a helyzet. A városokba távolról hoztak munkásokat és magyar lakosaik nem kaptak munkát. Erdélyben íratlan törvény volt, hogy magyar értelmiségi ott nem kap állást, ezért a Regátba kényszerült. A Kárpátaljáról orosz munkatáborokba hurcolták a magyarokat (vö. malenkij robot). Szerbiában koncentrációs táborokat létesítettek a németek és a magyarok részére, amiről máig nem is beszélhettünk. Az utódállamokban az igazgatási határokat úgy húzták meg, hogy népünk mindenütt kisebbségbe kerüljön és ne lehessen önmaga irányítója.

Se szeri, se száma a hasonló intézkedéseknek, amelyek folyamányaként felerősödött a beolvadás és kivándorlás, emiatt számos település magyartalanodott el (lásd 34. ábra). A Felvidéken 1910-ben 866 településen élt több magyar, mint szlovák. Mára ez a szám a felére, 437-re csökkent. Erdélyben a magyar települések száma 998-ról 694-re esett. A Kárpátaljára és a Délvidékre nincs adat, de a világháború után mindkét területre nagy volt a beköltözés, amely a Délvidéken a legújabb balkáni háborúk miatt felerősödött. Burgenlandban 1910-ben is csak hat magyar település volt, mára már csak egyetlen maradt.

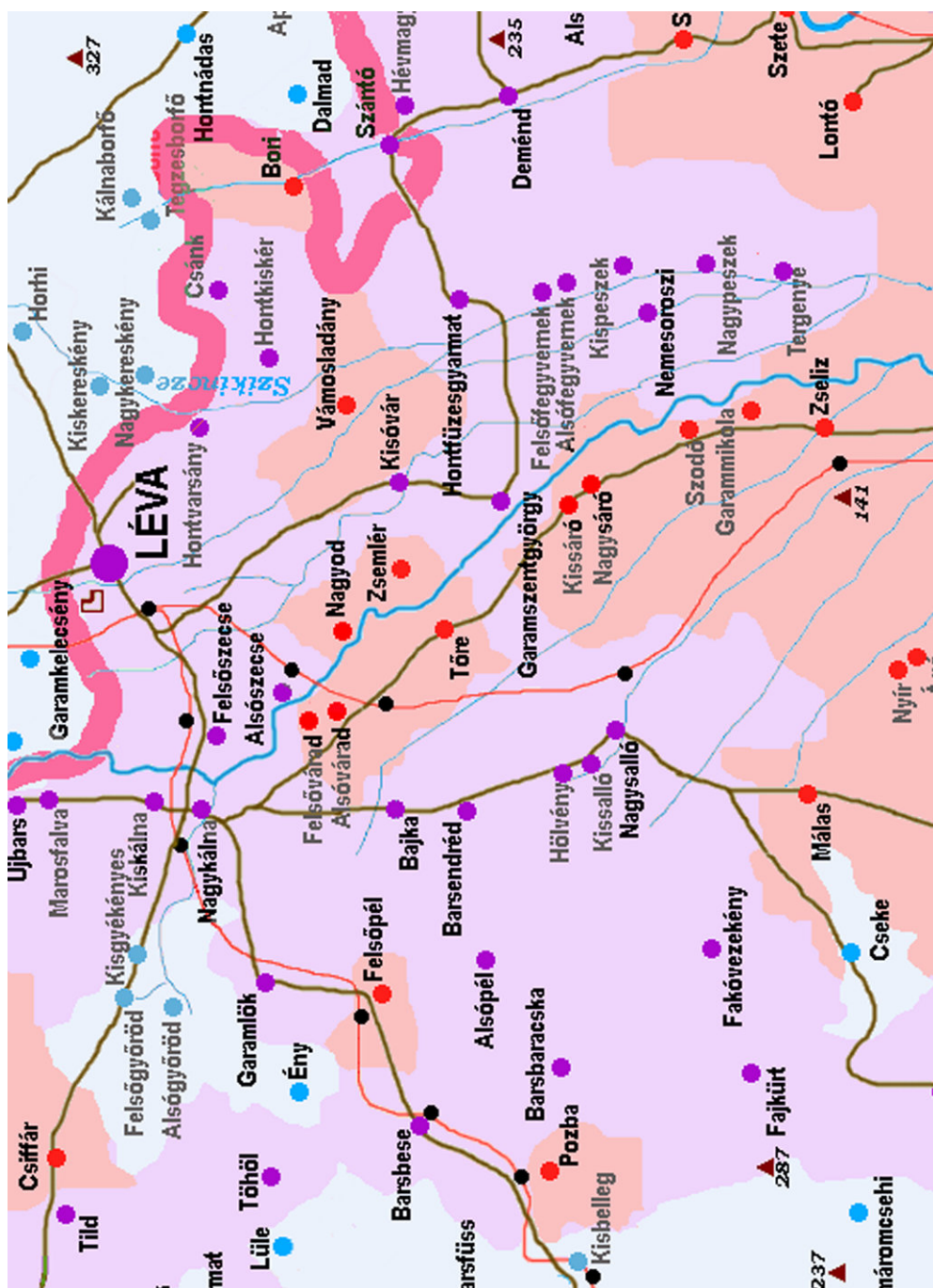

34. ábra: Magyar többségűből idegenné vált települések (1920-1990)

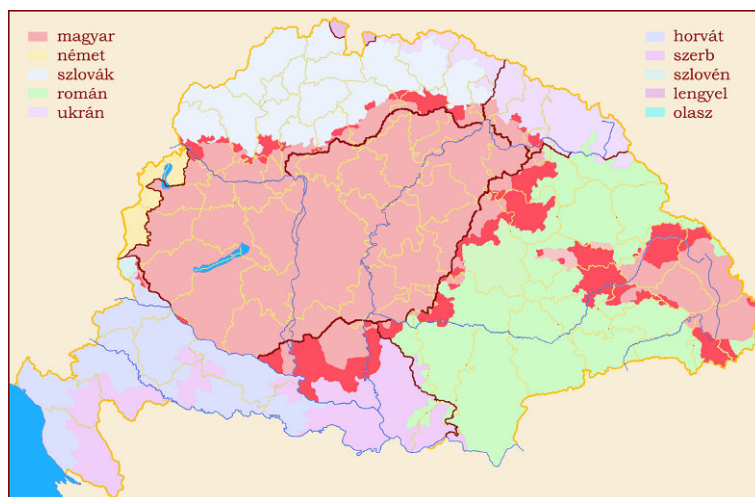
A Felvidéken a változások a városok – Pozsony, Nyitra, Léva és Kassa – környékét jellemezték. Az ábrán nagy kék ponttal jelzett vidéket (Léva és szomszédsága) a 35. ábra nagyítja ki. Azon lila színek mutatják az elszlovákosodott területeket.

A magyarság *természetes szaporodási rátája* már a hetvenes évektől csökkent előbb a gulyáskommunizmusban élő Magyarországon, majd másutt is. 1956 után sokan (250 ezren) még muszájból hagyták el hazájukat. Később többen disszidáltak kényszer nélkül, csakis a jólét reményében. A távozási láz az utódállamok magyarságát is elérte. A többi népre is hatott, de csak később és az időbeli eltolódás miatt veszteségeik aránylagosan kisebbek.

A 80-as évektől felerősödött a magyarság *önkéntes beolvadása*. Az utódállamok bizton hagyatkozhattak a jóléti állam csábításaira. Az emberek kozmopolitává váltak. A vagyon, a jó életkörülmények, a karrier sokak számára többet jelentett, mint a homályba vesző nemzeti értékek. Ebben az is közrejátszott, hogy a magyar népesség előregedett, a fiatalok a városba költöztek, egyre gyakoribb lett a vegyesházasság és így tovább.

35. ábra: A települések etnikai változásai Léva környékén (1920-1990)

36. ábra: A magyar etnikai tömbök zsugorodása (piros foltok) 1920-1990 között

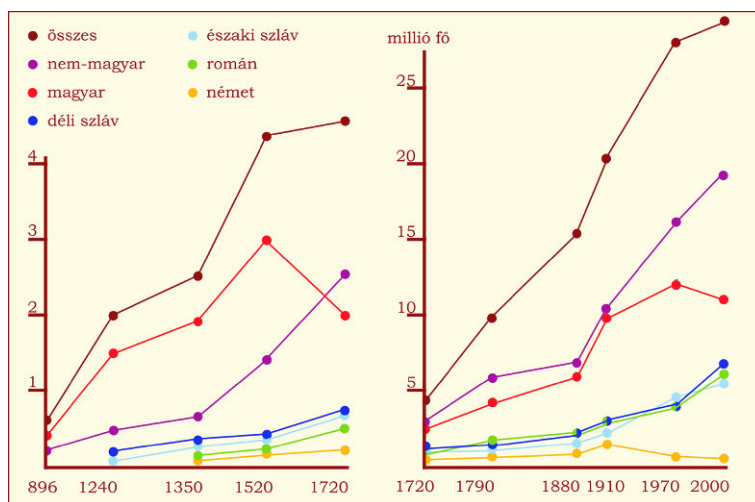
A legutóbbi évtizedekben, a II. világháború óta, a magyarlakta területeknek kb. egytizedét veszítettük el. Erdélyi veszteségeink különösen súlyosak, mivel a két magyar tömb nagyon távolra került egymástól. Lásd 36. ábra. Az ábra sötétvörös színnel mutatja a veszteségeket.

Sajnos az elmagyartalanodás folyamata felgyorsult. Amilyen szépen gyarapodtunk a XIX. században, annyira gyorsan fogyunk a két utóbbiban. A változásokat a kezdetektől napjainkig a 37.-38. ábra, illetve a túloldali táblázat mutatja.

37. ábra: A magyarság által lakott területek

A dolog természeténél fogva az ábra nem mutathatja az olyan átmenetileg magyarrá vált területeket, mint például Brassó.

38. ábra: A népcsoportok lélekszámának az alakulása a honfoglalástól napjainkig

A táblázatban a népesség ezer főben értendő. A terület a magyarság által belakott térség km²-ben, a százalék itt az átlagolt értékre vonatkozik.

	Összesen	Magyarok	%	Mások	%	Terület	%
900	630	340	54,00	290	46,00	140-150	45
1240	2.000	1.530	76,50	470	23,50	200-220	65
1350	2.500	1.720	68,80	780	31,20	170-190	55
1520	4.400	2.940	66,82	1.460	33,18	150-170	50
1720	4.600	2.000	43,58	2.600	56,52	120-140	40
1790	9.940	3.950	39,74	5.990	60,26	120-140	40
1880	15.642	6.207	39,68	9.435	60,32	120-140	40
1910	20.886	10.051	48,12	10.835	51,88	142-143	44
2000	30.000	11.700	39,00	18.300	61,00	120-130	37

A hódoltságig népünk szépen gyarapodott. A XIX. század vége felé új lendületet kapott. Viszont 1970-től a magyarok lélekszáma és aránya döbbenetes mértékben hanyatlik.

A kedvezőtlen etnikai változásokat a következő tételekben összegezhetjük:

Ad 1) A magyarság területileg minden korábnál jobban összezsúfolódott, ami azzal járt, hogy elveszítette trianoni lakóterületének csaknem az egyötödét.

Ad 2) Az anyaország a koncentrálódás által sem lett magyarabb. A magyarság silány szaporodási rátája oda vezetett, hogy hazánk lakossága a jelentős áttelepedések dacára is erősen csökkent, vagyis Magyarország felélte és feléli a határain kívüli etnikai tartalékait.

Ad 3) Trianon idejében még a magyarság tette ki a Kárpát-medencei össznépességnek közel a felét (48 %). Mára arányunk 40 % alá süllyedt, tehát mélyebbre jutottunk, mint ahol a török hódoltság végén, sőt egyáltalán valaha is álltunk.

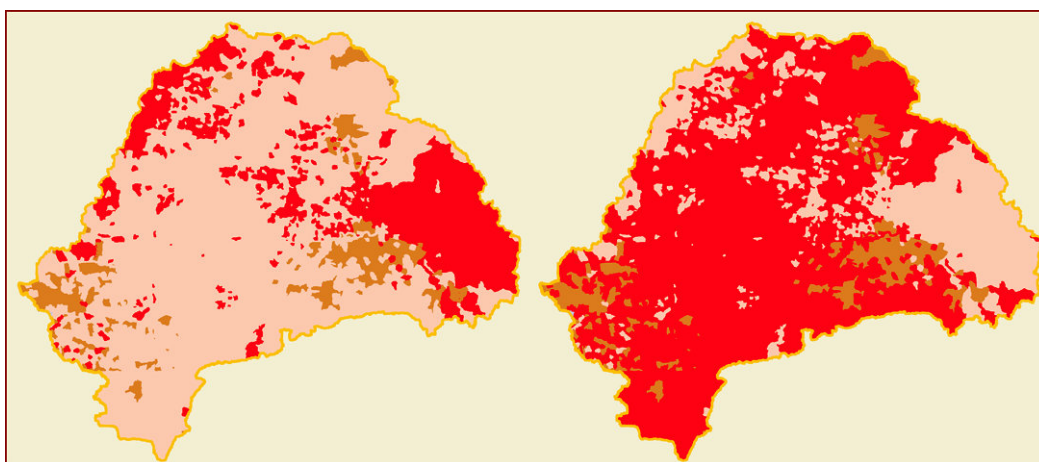
11.6 ÖNÁLTATÁS

Trianon óta képtelenek vagyunk szembenézni az etnikai helyzetünkkel. Hol ezzel, hol azzal hitegetjük magunkat, ami súlyos gondokat fog okozni. Az önáltatásnak számos példáját lehetne felsorolni. Itt csak négyre hívom fel a figyelmet.

1920. Mindenkit meg akartunk győzni, hogy a Kárpát-medencét túlnyomóan magyarok lakták. Olyan etnikai térképeket rajzoltunk, amelyeken a magyarságot élénk színnel emeltük ki, az ellenlábast pedig halványabb színnel mutattuk.

Az etalon Teleki ún. vörös térképe, amelyet az Antant meggyőzésére szánt és amelyen élénk vörös színnel mutatta a magyarokat, míg halvány színnel a nemzetiségeket. Sok lakatlan területet is feltüntetett, leplezni akarva, hogy az ilyen térségeket szinte kivétel nélkül nem-magyarok lakták.

Nézzé csak meg az olvasó, hogy a 39. ábrának melyik fele sejtet jelentősebb magyarságot Erdélyben! A két fél hajszálnyira egyezik, csak éppen a baloldali a magyarokat, a jobboldali a románokat jelzi vörössel. Emiatt az a benyomásunk, mintha a magyarság a baloldali vázlaton nagyobb területtel rendelkezne. További trükk, hogy az egyéb nemzetiségeket a kiemelni kívánthoz hasonló színnel mutatjuk. Így a németeket jelző barna szín a vörösbe csaknem beleolvad, a rózsaszínből viszont kiemelkedik.

39. ábra: A magyarok és a románok kiemelése a mai Erdélyben 1910-re nézve

1980. A nyolcvanas években egy tudósunk értekezést írt arról, hogy a magyarság akkorra is megőrizte Kárpát-medencei arányát, amely az 1910-es 54 százalékról 1970-re is csak 52 százalékra csökkent. Ez áltatás. Ugyanis a zsidók elhurcolása és a német kitelepítés miatt az etnikai arányok eltolódtak. Ezért bár igaz, hogy népünk súlya 60 év alatt csak *két százalékkal csökkent*, ugyanakkor például a szlovákok aránya *százket százalékkal nőtt*. Az értekezés az előbbi kiemelte, az utóbbit elhallgatta. Mármint melyik a fontosabb ismeret?

2000. Újabban divat a nyilatkozatokban 15 millió magyart emlegetni. Nem vitatva a jószándékot, meg kell kérdezni, hogy min alapul ez a szép kerek szám? *2000-ben a Kárpát-medencében már 12 millió magyar sem élt és a magyarság egyetemes lélekszáma legfeljebb 12,5-13,0 millió között mozgott.* A következő táblázat mutatja ezt:

Összesen ezer fő	12.500-13.000
Kárpát-medencén belül	11.700
Magyarország	9.386
Románia	1.416
Szlovákia	521
Délvidék	<200
Kárpátalja	152
Horvátország	11
Szlovénia	7
Ausztria	7
Kárpát-medencén kívül	800-1.300

A magyarság Kárpát-medencén belüli lélekszáma felméréseken alapul. Sajnos ezek közül éppen a hazai a legkevésbé megbízható: legalább 6-700 ezer főt mismásol el a magyarság javára, tehát igazság szerint ennyit le kellene vonni a mértékéből! A világban másutt élő magyarok száma még durva közelítéssel sem becsülhető meg, de bizonyos, hogy az 1.3 millió fő a legfelső álmhatár. A „nyugatos” magyarok számáról csak szubjektív bementések és megbízhatatlan internetes portálok próbálnak (félre)tájékoztatni minket. Ne dőlünk be nekik: a hivatalos felmérések sohasem támasztják alá az ilyesféle közléseket.

Megjegyzés: A „ki a magyar” vitát szeretném elkerülni, de nem tarthatom magyarnak azt, aki nem tud magyarul, nem ismeri a múltunkat, nem érdeklődik a jelenünk iránt stb.

Az „amerikás magyarok” adataival való zsonglórkodás kiváló példája a hamisításnak. Itt-ott elhangzik, hogy az USA-ban 1.5 millió, Kanadában 300 ezer magyar él, bár sehol sem találkozhatunk ennek a két adatnak a hivatalos forrásával. Ugyanis az amerikai hivatalos felmérésekben mind az anyanyelvi, mind a nemzetiségi megközelítés teljességgel ismeretlen. A 2010-es amerikai népszámlálás sem kérdezett rá az etnikai hovatartozásra a fehér fajon belül, ahol is a személyeknek csak a származását vezetik.

A két adat forrása a nevetséges Wikipedia, amely összekeveri a származási országot a népi hovatartozással. Közlésének értékét primán mutatja a következő kitétel: *„The highest percentage of Hungarian Americans in any American town, village or city is in Kiryas Joel, New York (the great majority of its residents are Hasidic Jews belonging to the Satmar Hasidic dynasty, which originated in Hungary) where 18.9% of the total population claimed Hungarian as their ancestry.”* N.B.: bár a hasidic mozgalom alapítója miskolci volt, tagjai olyan szatmáriak, akiknek nagy többsége Romániából származott el. Ez pedig azért lényegtelen, mert ők úgysem tartják magukat etnikailag magyaroknak.

A Wikipedia szerint Kanadában olyan jeles magyarok élnek, mint Alanis Morissette, Elvira Kurt, Elvis Stojko, Ibi Kaslik, William Shatner stb. Persze a név nem mindig árulkodik, de azért mégis meglepő, ha valaki a becsületes magyar nevére az „angolos” Stojkora vált...

1950-2000. A román, szlovák stb. felmérések ma sem mentesek a trükköktől (lásd pl. csángók elrejtése). Mégis körvonalazható belőlük a valóság. Viszont a magyar statisztikák az álszent liberalizmus szellemében végletesen torzítanak. Nem kell bevallanom, hogy ki vagyok,

mondhatom például azt, hogy örmény-román-lengyel. A komolytalanság csúcsa, hogy a hivatalos felmérések szerint Magyarországon 50-60 ezer cigány élt, miközben mindenki tudja, hogy a tényleges szám ennek legalább a 12-14-szerese. A statisztikában valamikor élen járó Magyarország etnikai vonatkozásban ma a legelmaradottabb egész Európában.

11.7 MERRE TOVÁBB?

A kilencvenes években környezetünkben minden megváltozott. Államok estek szét (Csehszlovákia, Jugoszlávia, Szovjetunió) és helyükön új utódok támadtak. A Kárpát-medence legújabb elrendezését a 40. ábra mutatja. A határok változtathatatlanóságának az elvét a nagyhatalmak csak addig tartották fontosnak, amíg az ő érdekeiket szolgálta. A szabályokat csak mi tartottuk be. Miközben mellettünk mindenki helyezkedett és saját hazáját építette, a magyarok kukán hallgattak. Megérdemeltük a sorsunkat!

40. ábra: A Kárpát-medence országai 2000-ben

Most pedig térjünk át a népünkre. Az elmúlt 90 évben a magyarság etnikai vesztesége elérte legalább a 9-10 millió főt. **Már több lelket vesztítettünk el, mint ahányan megmaradtunk!** A veszteségnek kétötöde az asszimilálódásnak és az elvándorlásnak, háromötöde az igen alacsony természetes szaporodásnak tulajdonítható. A Kárpát-medence minden öt lakosa közül már kettő sem magyar. Ha az etnikai folyamatok nem fordulnak a visszájukra, akkor rövid időn belül már csak egy lesz az.

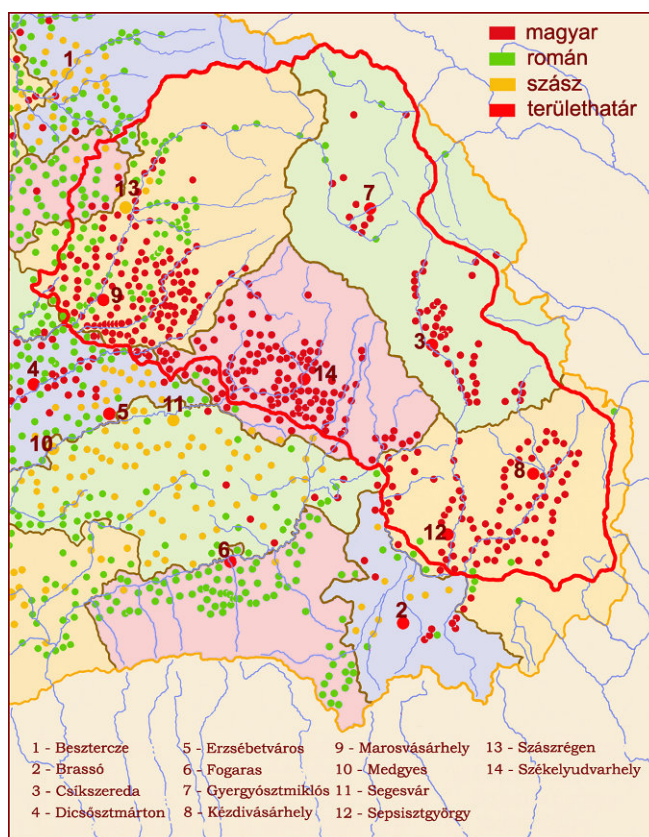
Népünk csak úgy kerülheti el az újabb kedvezőtlen etnikai váltást és maradhat fenn a Kárpát-medencében Magyarország határain kívül is, ha erőit koncentrálja és véget vet a mai kurzusnak, a magyar térségekről való elvándorlásnak, amit az EU az átjárható határok által

felerősített. Becsüljük meg és használjuk ki az EU által nyújtott lehetőségeket, de ne bízzuk népünk sorsát erre a pénzben, hatalomban, technikában – mindenben, csak nemzetben és erkölcsben nem – gondolkodó szervezetre. A magyarság nem annyi jogot és lehetőséget fog kapni a jövőtől, amennyit az EU kínál neki, hanem annyit, amennyit kívív magának. Eddig is tapasztaltuk, hogy az EU gondosan kerüli, hogy beavatkozzon tagországainak a belső, etnikai természetű problémáiba és eddig semmilyen ilyen irányú gondunkat nem oldotta meg. Az sem véletlen, hogy kimaradt alkotmányából a népek kollektív jogaira vonatkozó passzus.

Népünknek a szülőföldjén való megtartásához az szükséges, hogy

a magyarság területi önrendelkezési joggal bírjon.

Nem lebecsülendő a kulturális autonómia sem, de attól nem várható komoly eredmény: aligha marad magyar valaki attól, ha önképzőköröket alapíthat. Ezt az utódállamok is tudják és ezért állítják be a területi autonómiát túlzó követelésnek, pedig régebben – amikor még ők harcoltak a nemzeti jogaikért – egészen másként gondolkoztak és minket vádoltak azzal, hogy nem adjuk meg számukra a megfelelő autonóm jogokat.

41. ábra: Az autonóm Székelyföld (1952) az 1910-es megyékre vetítve

Már a szocializmus korában létezett Romániában egy Magyar Autonóm Tartomány, amely nagyjából a Székelyföldet ölelte fel. 1952. szeptember 27-én jött létre 13.500 km²-en. Akkor lakosainak 77,3 %-a volt magyar. 1960. december 19-én határait módosították és Maros-Magyar Autonóm Tartományra keresztelték át. Az volt a cél, hogy csökkentsék a területét és a magyarság arányát (12.300 km², 62,2 %). 1968. február 17-én szüntették meg véglegesen.

Etnikai szempontból az első változat sem volt tökéletes, mert kimaradt belőle néhány szomszédos magyar falu (lásd a 41. ábrát). De létezett és másfél évtizedig fennállt. Etnikai adatait az alábbi táblázat mutatja. Noha a területen népünk aránya az 1910-es 80,7 %-ról 1990-re 69,6 %-ra csökkent, az is kétharmados többséget jelent. A Székelyföld lakosságának a száma és azon belül a magyarok aránya indokoltá tenné az egykori autonóm tartomány visszaállítását. Túlzott lenne ez a követelés? Nehéz belátni, hogy ha a székelység autonómiát élvezhetett az elnyomás korában, miért ne tehetné azt az állítólag szabad Európában is?

	összes	magyar	német	román	egyéb
Lakosság 1000 főben					
1910	601	485	14	95	7
1990	967	673	2	267	25
Települések száma					
1910	495	405	7	83	0
1990	631	451	0	176	4

Jugoszláviában 1946-ban jött létre a Vajdaság autonóm tartománya. Ez nem azonos a Délvidékkel, mert hozzácsapták a Szerémség egy részét Zimony és környezete kivételével és lecsípték belőle Torontálnak a szemben fekvő tiszai partját. 1974-ben a tartomány jogait kiszélesítették, 1989. március 28-án viszont az egészet megszüntették.

1910-ben a Délvidék lakosainak kétötöde magyar volt. Népünk relatív többségben volt és két magyar jutott egy szerbre. 1945 után a németeket kipaterolták, a magyarokat részben kiirtották, részben elűldözték. A Szerémséggel bővített Vajdaságban arányunk már csak 25 százalék körül mozgott és a képlet megfordult: két szerb jutott egy magyarra. A magyarok elvándorlása, a boszniai szerbek és a montenegróiak betelepítése miatt a magyarság aránya 2002-re a szinte kimondhatatlan 10 százalék alá csökkent. Helyzete sokkal kedvezőbb volt a Vajdaságban, mint az anélküli Szerbiában. Ezért örömdetes a tartományi státusz helyreállása, bár világos, hogy egy szűkebb, de tisztán magyar körzet még kedvezőbb lenne a számunkra.

Fejezetünk egyik üzenete az, hogy ragaszkodni kell a népünket helyben megtartani képes területi autonómiához. A fontosabbik mondanivalója viszont az, hogy sorsunkat sohasem mások döntötték el. Trianonnal „csak” 3 millió magyart veszítettünk el, bár nem fizikailag és nem örökre. Viszont 1950 után 6 milliót fizikailag, mindörökre. Ezért ne a helyrehozhatatlan múltot keseregjünk. Inkább tegyünk valamit azért, hogy

népünk drasztikus fogyása megálljon és ne teljesüljön be rajta a herderi jóslat, amely ma már sajnos nem is tűnik annyira valószínűtlennek.

Álljon itt végső intésként Márton Áron egyik beszédének a részlete: „Erdélyt nem a román hadsereg és nem az Antant, hanem a termékeny román anyák vették el és a meddő magyar anyák veszítették el. A döntő nem a győzelmek sora, hanem a népesedési statisztika volt.” Mintha Trianon első mozgatórugója csengene vissza ebben a kitételben...

12. ÖSSZEFOGLALÁS

Trianonért nem a régebben hangoztatott okok a felelősek. Magyarország nem vádolható az első világháborúért; a magyarok semmivel sem nyomták el jobban a nemzetiségeket, mint mások; végül a Tanácsköztársaság idejére a Kárpát-medence nagy részét már elvették tőlünk. Ugyanakkor Trianonért azokat a tényezőket sem lehet felelőssé tenni, amelyeket ma szokás felsorakoztatni. Senki sem akarta népünket pusztán a magyar volta miatt megbüntetni és semmi alapjuk sincs a magyarság ellen irányuló összeesküvésről szóló rémregéknek.

Trianonért objektív tényezők a felelősek. A szubjektív faktoroknak csak kicsi a szerepük: ha arányt kellene mondanom, súlyukat legfeljebb tíz százalékra tenném. Trianon öt valódi mozgatórugóját reményeim szerint kellőképpen feltártam az előző fejezetekben. Vannak azonban további mozzanatok, amelyek magyarázata túl terjedelmes lett volna ahhoz, hogy a megjegyzések közé kerüljenek, de sajátos voltuk miatt nem illeszkedtek a mondanivaló fő vonalába sem. Ezért itt ragadom meg az alkalmat arra, hogy kifejtsem és megvilágítsam őket.

12.1 A MAGYARSÁG MINDENKORI ARÁNYÁRÓL

Trianon első mozgatórugóját így fogalmaztam meg:

1. tényező: Az idők során a Kárpát-medencében a magyarság számára kedvezőtlen etnikai váltások következtek be.

Ehhez a mozzanathoz két kiegészítést kell fűznöm. Az egyik a homogenitással, a másik az etnikai mutatók természetével kapcsolatos.

12.1.1 A magyarság inhomogenitásáról

A magyarokról szóló források kiemelik, hogy a „türkök” kétféle nyelvet beszéltek: ugorul és törökül. Egyesek szerint az utóbbit a hozzánk csapódott kabaroktól tanultuk el. Ez nem valószínű, mert ők csak röviddel a beköltözésünk előtt csatlakoztak hozzánk. Mások meg éppen úgy vélik, hogy eleink már jóval a honfoglalás előtt etnikumot és vele nyelvet váltottak ugorról törökre. Ez sem állja meg a helyét, hiszen nyelvünk strukturálisan ugor maradt, sőt népünk neve, amely a Megyer törzstől származik, is ugor eredetű. Mi tehát az igazság?

A hét törzs nevét ismerjük. Közülük a Nyék és a Megyer bizonyosan ugor, a Jenő és a Gyarmat pedig török. Ennyi is elegendő annak belátására, hogy a magyar törzsszövetség etnikailag már eredendően sem volt homogén, vagyis eltérő etnikumú csoportok között jött létre és ennek köszönhető a honfoglalók nyelvi kettőssége. Tehát a magyarság sohasem váltott nyelvet, hanem eleve két nyelvet örökölt, mondhatni kétféle nyelven nőtt fel.

Ez a kettősség tükröződik vissza a csodaszarvas mondájában. Általában nem sok hitelt adok a mondáknak. A mondák a valóságot homályos tükörben mutatják, amiben sokan csak azt látják meg, ami tetszik nekik. Viszont a csodaszarvas mondájának több eleme tényeken alapul. Hunor és Magor a Meótisz vidékén a szarvas üldözésével járó öt évi kóborlás után alán lányokat raboltak el és vettek feleségül. És íme a magyarok egykor valóban a Meótisz (Azov-tenger) vidékén éltek és onnan hosszasan („öt évig”) vándoroltak más tájak felé. Tőlük délre kaukázusi eredetű alánok laktak, akikkel bizonyára összevegyültek. A testvérpár motívumnak is köze van a valósághoz, bár ezt szokás a leginkább félreértelmezni.

A mondák – és nyomukban a krónikák – a népeket gyakran megszemélyesítik, amire két példát említek. Anonymus Ménmarót legyőzését említi és bár azt vitatható helyhez kapcsolja, megörökíti a morvákval való harcainkat, ugyanis régen a morva nép magyar neve marót volt. Ugyanő emleget egy Zovárd nevű magyar vezért, ami azon alapul, hogy a magyarokat egykor és adott helyen szavárdoknak hívták. Az ilyen megszemélyesítésben a hős neve hangzásában mindig egybeesik a népével, ezért a csodaszarvas mondájának Magorja mögött valóban a magyar népet fedezhetjük fel.

És pont itt van a bökkenő. Ha a monda a hun népről szólna, akkor a fivér neve Hun vagy ilyesmi lett volna, semmiképpen sem Hunor! Ami viszont minden további nélkül megfelel az ongur-onogur megszemélyesítésének. Ezzel azt a tény tükrözi, hogy a magyarok – akik már nem is láthatták a hunokat – együtt éltek az onogur bolgárokkal, amelyeknek egyik ága volt az eszekil (vö. székely). Vagyis a hun-magyar monda igaz, csak éppen a hun megnevezés mögött nem a hun népet kell keresni, hanem tágabb értelemben a bolgárt, szűkebb értelemben pedig a székelyt. Az onogur bolgárok népe előbb vált ismertté, mint a magyar, ezért értelemszerűen az a „báty”. Mivel pedig ezt a népet bolgár-hunnak titulálták, az onogur-hunor egybeesésnek még több alapja van: Hunor és Magor mondája alátámasztja a magyarság kettős, török-ugor eredetét. (N.B.: Etelköz nevében az ‘etel’ = folyó tag török, a ‘köz’ tag ugor köznév.)

Népünk mindig is inhomogén volt. Sokan lebecsülik az idegenek beköltözését mondván, hogy kis csoportokról van szó. A kabarokat, besenyőket, úzokat, jászokat és kunokat úgy szemlélik, mintha ezek az elemek mindig is magyarok lettek volna. De akkor miért említenénk annyiszor például a magyar-kun ellentéteket? Az elmagyarosodás sohasem volt rohamos.

A török időkig népünk lépéselőnyben volt: a beköltözők közül a beolvadásra hajlamosakat – akik egyébként nem sokan voltak – idővel sikerült magába olvasztania. Utána a folyamatok megfordultak (pl. Erdélyben több magyar vált románná, mint fordítva), vagy eredményük volt kétes. A magyarság soraiban mindig akadtak elemek, amelyek csak látszólag asszimilálódtak, de származásuk, szokásaik vagy egyéb tényezők miatt mindig „kilógtak a sorból”. Ezért téves az a megközelítés, amely a magyarnak tartott elemek mögött homogén magyarságot feltételez.

12.1.2 A számszerű etnikai mutatókról

Az idők során számos könyvet írtak a „magyar földről”, ahol persze a „magyar” jelző az országra – királyára, uralkodó rétegére – és nem annak lakosaira utal. Ezért kell felvetnünk a kérdést, hogy milyen területet nevezhetünk magyarnak?

Általában szeretünk **abszolút számok** szerint gondolkodni: a Kárpát-medencében (illetve a világban) ennyi-meg-annyi magyar élt és él. Az ilyen bűvészkedéssel csak magunkat tévesztjük meg: a tizenötmilliónak *képzelt magyar* sohasem lesz annyi, mint a mellettünk élő húszmillió *valóságos román*. (N.B.: A XIX. század végén Rákosi – nem a hírhedt, hanem a magyarrá vált sváb politikus – 30 milliónyi Kárpát-medencei magyarról álmodozott.)

A **relatív arányok** is félrevezetőek. Az egykori Kolozs vármegyében a magyarok aránya 1910-ben 31 százalék volt, azonban Kolozsvár városát leszámítva a 25 százalékot sem érte el. Moszkvában tíz millió orosz él, de ettől a kaukázusi tartományok, ahol együttesen sem élnek tíz milliónyian, ugyebár még nem mondhatók oroszoknak.

Egyes történészek hamis nyomaikat követve azt hisszük, hogy a Kárpát-medence egykor nemcsak hatalmi, hanem etnikai értelemben is magyar ország volt. Ez egyszerűen nem igaz!!! A magyarság 1100 éves jelenléte során legfeljebb egy évszázadig népesítette be a Medence kétharmadát és talán ötszáz évig lakta be annak mintegy a felét.

Az abszolút szám és a relatív arány helyett egy térség etnikai mivoltának a megítélésénél az **elterjedési mutatóból** kellene kiindulni, olyasmiből, amit a 11.5 pont táblázatában prezentáltam. Az adatok szerint a Kárpát-medence nagyobbik felét többnyire nem-magyarok lakták, tehát a térség etnikailag sohasem volt egyneműen magyar. Ezért a Trianonért felelős első tényezőt valójában úgy kell felfogni, hogy a Kárpát-medence sohasem vált magyarrá és ahol mégis az lett, ott az idők során a számunkra kedvezőtlen etnikai váltások következtek be.

12.2 ORSZÁGOK ÉS HATÁROK

Trianon második mozgatórugója ez volt:

2. tényező: Hazánkat saját hibánkból Moháccsal elvesztettük és az egy magyarból több, immár nem-magyar ország keletkezett.

Az **ország** kifejezés esetleg félreérthető, amint a vele szorosan összefüggő **határ** fogalom is. Országon általában olyan összefüggő területet értünk, amelyet – ritka kivételtől eltekintve, mint pl. az egykori Pakisztán – összefüggő, folyamatos határvonal keretez.

Ez régen messze nem így volt. Az országok határai éppen olyan hektikusak (szeszélyesek) voltak, mint maguk az országok, illetve azok közigazgatási egységei. Az utóbbira jó példa az erdélyi Fehér megye (lásd az 58. ábrát). Tulajdonképpen a XVIII. század végéig – a francia forradalomig – országról és főleg országhatárról a mai értelemben nem is lehet beszélni: ezeket a fogalmakat csak a közölhetőség és az érthetőség kedvéért vetítjük vissza a múltba.

12.2.1 Az országokról

Mint utaltam rá, az ország fogalom az uruság = úr kifejezésből származik. A közösségek, illetve adott területek lakosai egy bizonyos személyt ismertek el uruknak, magyarul őt uralták. Ezt a kifejezést sokan rosszul, fordítottan használják. Például azt mondják, hogy Szent László Horvátországot uralta, holott pont fordítva, Horvátország uralta – vagyis ismerte el urának – Szent Lászlót. (Egyesek azt mondják, hogy az „uralja” kifejezés mára új értelmet nyert. Ezt nem ismerem el: a tájékozatlanságot nem kellene célszerű változásnak beállítani.) Egyáltalán nem volt szükségszerű, hogy összefüggő térségek ismerjenek el valakit uruknak, és erre pont Horvátország a jó példa. Az sem volt összefüggő birtok, hiszen meg-megszakították a dalmát városkák, amelyek sokszor Velencét uralták.

Ezért értelmetlenség a perszonálunió fogalmát visszavetíteni a múltba, hiszen a határok megszilárdulásáig minden hatalom a közösen elismert uralkodón alapult, ergo minden ország perszonálunió volt! A fogalomnak csak a francia forradalom után van értelme és jogosultsága. Régen az országok területe sűrűn változott: elég volt egy lázadás vagy egy vezetőváltás például a Balkánon, hogy Magyarország déli birtokai gazdát cseréljenek, ami szinte évtizedenként megesett. Ez a szerb, bosnyák vagy bolgár fejedelem még a magyar királyt uralta, az pedig már nem. Jellemző a havasalföldi fejedelmek ingadozása a magyar és a török hatalom között.

Szemléltetési-didaktikai okokból történelmi atlaszaink a Kárpát-medencét egyféle, a mindenkor a magyar királyhoz tartozó egyéb területeket másféle határral keretezik. Azonban ne higgyük, hogy mondjuk Mátyás király másként gondolt például a boszniai birtokaira, mint a gömöriekre: azok egyaránt őt uralták, az övéi voltak, ő országolt bennük.

12.2.2 A határokról

Ezeréves határokról nemcsak azért fölösleges beszélni, mert a magyar királyt uraló népek és térségek igen sűrűn változtak, tehát birodalmát sohasem keretezte ugyanott meghúzható vonal, hanem azért is, mert a határ fogalom maga sincs ezer éves.

Mint tudjuk, a honfoglalók hatalmilag birtokba vették a teljes Kárpát-medencét, de azt nem határok, hanem – itt-ott több tíz kilométernyi széles – gyepek övezték. A magyarnak mondott „ország” határai a XII. századig sehol sem állapodtak meg, és például északon csak a XIII. század végére alakultak ki.

Ha rosszsmájú lennék, akkor azt mondanám, hogy az **„ezeréves” határok pontosan 45 évet értek meg**. Ugyanis 1873-ban került sor az utolsó közigazgatási rendezésre és csak akkor szüntették meg a Határőrvidék utolsó darabkait, amelyek nem képezték a voltaképpeni Magyarország részeit! A Kárpát-medence peremterületei fölötti uralmat pedig 1918-ban gyakorlatilag elvesztettük: innen a 45 év.

12.2.3 Szokatlan gondolkozás

Egy példa jól rávilágít arra, hogy Trianont mennyire a mai szemüvegen át a mai fogalmak tükrében vizsgáljuk és mennyire képtelenek vagyunk a múlt felfogására.

Zsigmond királyunk annyira feldühítette a huszitákat, hogy azok elfoglalták a teljes Felvidéket és birtokukban tartották még Mátyás uralkodásának első harmadában is. Most következik a rázós kérdés: milyen országhoz tartozott a Felvidék és hol húzódtak annak határai a huszita uralom során? Annyi biztos, hogy a térség nem a magyar királyt uralta! Nem is más királyt, hanem a huszita fővezért. Tehát a Felvidéken a magyar uralmi folytonosságban megszakadás támadt: átmenetileg a Felvidék nem volt Magyarország része. Enélkül nem magyarázható, hogy miért következett be ott az az igen jelentős etnikai váltás.

Trianon második kiváltó oka az volt, hogy a Kárpát-medencében bekövetkező hatalmi váltások során a magyarság hatalmi helyzete megingott. A magyar király szerepét az osztrák uralkodó vette át és ez neki nem okozott skizofréniát, attól csak mi szenvedünk. A magyar királyi cím – amire mi sokat szerettünk volna adni – a török hódoltság miatt formálissá vált. A mindenkori osztrák uralkodó akkor élt vele, ha az számára előnyös volt, de többnyire nem magyar „uruságként” gondolkodott és viselkedett.

A hódoltság során és után sem az általunk befogadott vagy az ide betolakodó népek, sem Európa hatalmai nem ismerték el, hogy ez a térség a magyarok magyar királyát uralta volna. Például a déli területeinkre ácsingózó szerbek sohasem a *magyarok királyát*, hanem mindig a térség valódi uraként számontartott *osztrák császárt* keresték meg ügyes-bajos dolgaikkal, aki csak alkalmyszerűen tetszelgett a magyar király címében. Például akkor, amikor a „történelmi jogok” alapján rátette a kezét előbb Dalmáciára, utóbb Bosznia-Hercegovinára.

12.3 ELSZAKADÁSI KÍSÉRLETEK

Trianon harmadik mozgatórugóját így fogalmaztam meg:

3. tényező: A korábban hozzánk kötődő népek balkáni elemekkel hígultak fel és a XIX. század során már el akartak szakadni tőlünk.

Ez igen egyszerű tényező: az idegeneknek mindig is akadtak elszakadási ötletei. A kunok kivonultak tőlünk. A Lovagrend saját tartományt építgetett volna. A horvátok sokszor más királyt választottak, mint a magyarok. Ezek az elszakadási próbálkozások sohasem jelentettek veszélyt, mivel nem támogatta őket szomszédos rivális hatalom.

A XIX. század második felében változott a helyzet, mert várható volt Szerbia és a két oláh állam függetlenedése, miközben ezeket éppen úgy, mint az egyéb szláv terveket felkarolta az orosz nagyhatalom. A román és szerb elszakadási törekvések már nemcsak vágyálmok voltak, hanem volt irányuk és hathatós támaszuk is.

Senkit sem értek meglepetésként. Rájuk fel lehetett és kellett volna készülni. Azonban egyféle kábulatban élve a magyar vezetés csak rettegett tőlük, de nem tett az ellenükben. Trianon harmadik tényezőjéért magunk vagyunk a felelősek. 1848-tól fogva napolgattuk a nemzetiségi kérdés érdemi megoldását, hogy 1918 őszén tehetetlenül álljunk szemben az akkor váratlanul beállított, bár nyilvánvalóan nagyon is régóta várt helyzettel.

12.4 NEMZETKÖZI VISZONYOK ÉS SZEREPLŐK

Trianon negyedik okát a francia ügykörészsében véltem felfedezni:

4. tényező: A XX. század elején Franciaországnak állt érdekében, hogy a Monarchiát és benne Magyarországot szétzúzza.

Sokan állítják, hogy Trianonért nemcsak Franciaország, hanem a többi nagyhatalom is felelős volt, kivéve a háborúból kilépett Oroszországot, amely el sem ismerte ezt a „békét”. Ez adott fokig igaz, de a többiek szerepe két okból is sokkal kisebb volt, mint Franciaországé.

Egyrészt ott működött az Antant bizottsága és az ottani kommunikáció határozta meg az események menetét. Tehát ha az Antant bármit mondott, azt a francia szervek továbbították

Kelet-Európa felé. Tudunk arról, hogy ez a kommunikáció nem ritkán (netán szándékosan?) rosszul működött, és ezért az itteni meghatalmazottak nem az ottani potentátok állítólagos szándékai szerint cselekedtek. Márpedig errefelé gyakorlatilag a legtöbb katona és diplomata francia volt. Ezért minden más tényezőt kizárva nyugodtan elkönnyelhetjük a franciák elsődleges – mondjuk így – **technikai felelősségét**.

Másrészt Magyarország ügyében sokszor a körülményeket nem jól ismerő, képzetlen és irányunkban negatívan elfogult személyek döntöttek, olyanok, mint újságíróként a skót utazó. A személyes antipátiának igen nagy volt a szerepe: például mihelyst leváltották Clemanceau-t, azonnal enyhült az irányunkban mutatott szigor – sajnos túl későn. Ezért nem mismásolható el a **személyi felelősség** kérdése. Ezen a téren a képlet egyszerű. A *franciák* közül senki sem akadt, aki velünk rokonszenvezett volna. Az *amerikaiak* az egész dologból semmit sem értettek. Az *olaszokat* önmagukon kívül senki sem érdekelte. Az *angolok* egy ideig szimpátiát tettek felénk, de hamarosan kiderült, hogy csak unják viselt dolgainkat.

Trianonért valóban nem csak a franciák a felelősek, ha az ügy személyi vetületét tekintjük, bár Clemanceau meghatározó szerepe vitathatatlan. A franciák egyetlen modern háborút sem nyertek meg, viszont a többiek figyelmetlensége vagy érdektelensége miatt mindig kibeszélték magukat. Végeredményben sorsunkat is a maga szempontjából igen ügyes francia diplomácia döntötte el. Wilson 18 pontjára még legyintettek: a népek jogai érdektelenek. Viszont Lord Rothermere javaslatához már azt a megjegyzést fűzték, hogy a magyarok megérdemelték sorsukat, mert elnyomták a nemzetiségeket. Ugye mennyire rugalmas a francia észjárás?

12.5 A MONARCHIA SZEREPLŐI

Trianon utolsó mozgatórugója a következő volt:

5. tényező: A háború végén népünk és országunk szilárd erkölcsi elvek és tettekre szel vezetőik nélkül maradt.

Valójában azt kell megvizsgálunk, hogy a külső szereplőkkel szemben (lásd előző pont), kik voltak e szomorú történet belső szereplői. Mindig három személyt tolnak a látókörünkbe. Tisza Istvánt, aki jobb meggyőződése dacára is belevitt minket a világháborúba. Károlyi Mihályt, aki árulása által elveszítette országunk nagyobbik részét. Végül Kun Bélát, akire kommunista volta miatt rá akarják kenni azt is, amiért nem volt felelős. Ez a kép túl egyszerű ahhoz, hogy igaz és teljes lehessen.

Ki tudja miért, általában elmismásolódik az a tény, hogy **a Monarchia vezetésében többen voltak, akik szét akarták verni ezt az alakulatot, mint a franciák vezető köreiben!** Ferenc Ferdinánd bizonyosan közéjük tartozott. Sőt, a gyanú alól még a magyar király, IV. Károly sem mentesül. A háború végén nem volt joga átadni a hatalmat a nemzeti bizottságoknak, ami – egyebek között – oda vezetett, hogy a Magyar Birodalom részét képező Horvátország elszakadhatott tőlünk. Bár a horvátok ezt mindenképpen megtették volna, a formális felhatalmazást Károlytól kaptak – és nem a döntésre jogosult magyar parlamenttől. Az 1848-as képlet megismétlődött: a magyar király a magyarok nélkül cselekedett.

Sohasem értettem, hogy egyesek miért kedvelik annyira a „sógorokat”, akik mindig is ellenünk ügyköröszttek. Avagy hol is éltek tovább a Tanácsköztársaság vezetői, miután a tönk szélére sodorták Magyarországot? És miért éppen az osztrákok emeltek panaszt ellenünk a vörös terroristák megbüntetése ellen? Nem kívánom a részleteket ecsetelni. Viszont aligha csoda, hogy a magyarság a háború végére szilárd elvek és tetterős vezetők nélkül maradt, hiszen **az addig őt befogadni látszó Monarchia minden téren elárulta.**

Végül nem is olyan nagy titok, hogy miért nem akadt nekünk a háború végén egy Pilsudski marsallunk vagy egy Kemál pasánk. Azért nem, mert miközben a lengyelek és a törökök az első világháború előtt igen kemény körülmények között éltek, a magyarok a Kiegyezés „áldásai” következtében teljesen elpuhultak. „Budapest megszépült és világvárossá lett.” – írtam e mű elején. Arról nem szóltam, hogy szépségét a kubikusoknak köszönheti, akik nem magyarok, hanem tót nincstelenek voltak. Arról is hallgattam, hogy a város Európában a szerencsejátékosok, rosszlányok, maffiózók eldorádójaként híresült el. A politikai véleményt befolyásoló tömeg ebben az erkölcstelen, lezüllött városban vigéckedett vagy nyomorgott, ahol tiszta és friss vidéki hangok már egyáltalán nem voltak hallhatók. Ilyen környezetben nem támadhattak hősök. Népünk erkölcsileg ugyanúgy elgyengült, mint egykor Mohi és Mohács előtt. Három forintot nem lehetett volna összeadni az országért...

A. FÜGGELÉK: A KÁRPÁT-MEDENCE TÁJAI

A Kárpát-medence *földrajzi* tájai nem azonosak a hasonló nevű *történelmi* részeivel és egy helyfoglalom más jelenthet a különböző korokban. Például a földrajzi értelemben vett Erdély nem azonos a történelmivel és az utóbbi egészen más jelentett a XVII-XIX. században, mint ma. Ezért hasznos lehet, ha áttekintjük a gyakori tájnevek mögötti mindenkori tartalmakat. Az ismertetés számára a 42. összefoglaló ábra nyújt keretet. A zöld nevek földrajzi, a pirosak történelmi fogalmakat jelentenek.

42. ábra: A Kárpát-medence egyes földrajzi és történelmi tájai

A.1 FELVIDÉK

A.1.1 Alapfogalmak

Földrajz. A Felvidék eredetileg földrajzi fogalom, amely a XIX. századtól a Kárpátok északi és észak-keleti vonulatait jelölte a Kis-Kárpátoktól az erdélyi Radnai hegységig. Korábbi neve **Felföld** volt az Alföld ellenpárjaként. Természetesen magába foglalta a Vereckei hágót is, amely most a Kárpátalján van, de nem tartozott hozzá a Csallóköz és a Bodroghöz. Földrajzilag sem Pozsony, sem Kassa, sem Munkács nem volt felvidéki város, hiszen a Kisalföldön, a Középhegységben, illetve az Alföldön fekszenek (lásd a 43. ábrát).

Történelem. A Felvidék kifejezés Trianon után kapott történelmi tartalmat. Eleinte a Csehszlovákia által elvett területeink gyűjtőneve volt, vagyis felölelte a Morva folyótól a Romániáig terjedő térséget a Kárpátaljával együtt (1918-1938). Az I. bécsi döntés után csak a régió visszanyert déli sávját hívtuk így (1938-45). Felvidéki városnak számított Kassa mellett Munkács is, amely most a Kárpátalján van, de nem volt az Pozsony. Párizs után a Felvidék fogalmat **Szlovákia** szinonimájaként használjuk. Tehát ma Pozsony és Kassa felvidéki város, Munkács viszont nem az.

43. ábra: A Felvidék és a Kárpátalja 1938-39-ben és ma

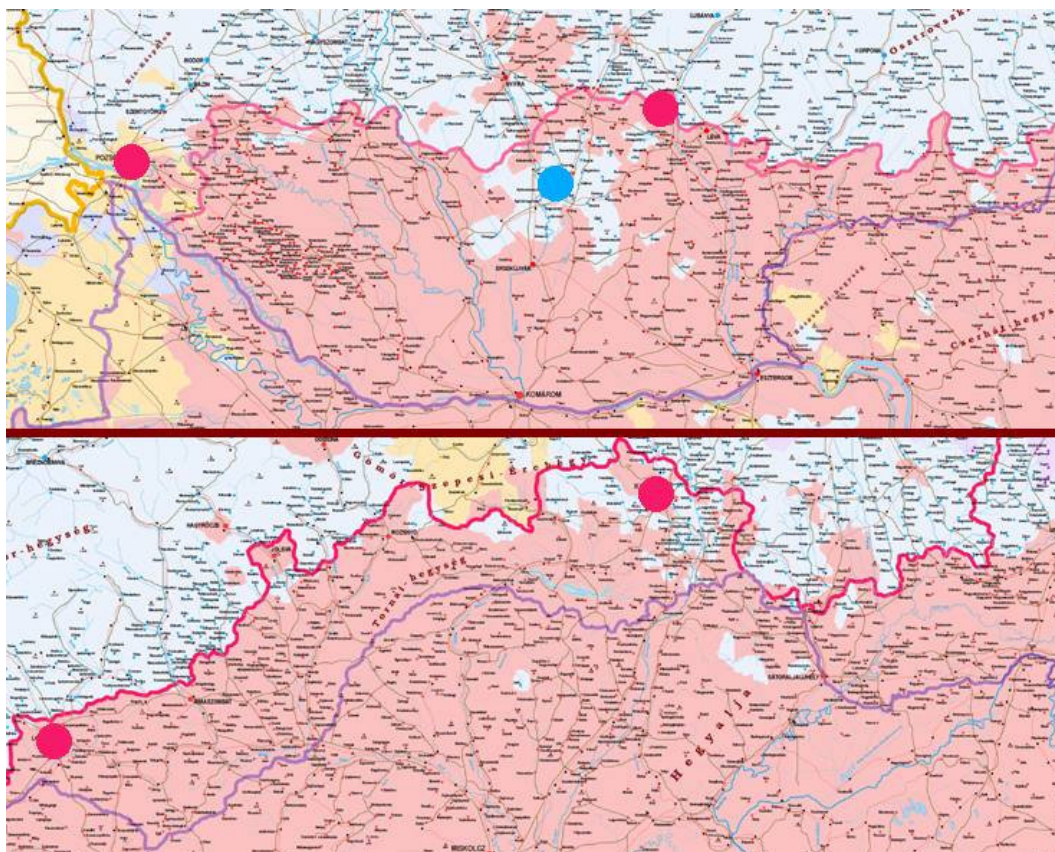
Etnikum. A táj mai jellemző népe a **szlovák**. Ez a népnév XIX. századi eredetű és csak Trianon után terjedt el. Addig a szlovákok is tótoknak hívták magukat.

A.1.2 A Felvidék és Trianon

Bár néhány áltörténész (például Churchill) Trianon kapcsán Szlovákia *elcsatolásáról* beszél, ez anakronizmus: a Felvidék mindig hazánk szerves részét képezte és nem volt önálló terület: soha nem is viselte a Szlovákia nevet. A tót néppel sohasem álltunk ellentétben. Ezért csak egy-két szlovák értelmiségiben vetődött fel az önálló Szlovákia gondolata, amiről a köznép nem is álmodott. A nagyhatalmak sem akartak külön Szlovákiát. Ezért csatlakozott Masaryk a csehekhez és ezért forszírozta leginkább ő a csehszlovák állam létrehozását.

1918. október 18-án kiadta a Csehszlovák Függetlenségi Nyilatkozatot Pittsburgban (USA), bár a Szlovák Nemzeti Tanács Turócszentmártonban csak október 26-án alakult meg és október 30-án határozta el Szlovákiának a Csehországhoz való csatlakozását. Ez is furcsa dolog, hiszen Szlovákia még nem létezett; azt sem tudhatták, hogy lesz-e és ha igen, milyen területen. Így nem tudni, hogy mi csatlakozott mihez. A csehek – a pádovai békeszünetet

felrúgva – már 1918. novemberében megkezdték a Felvidék megszállását, bár az Antant annak kiűrését csak később követelte (Vix-jegyzék, december 3.). A franciák előbb ösztönözték, majd utóbb tudomásul vették a csehek jogtalan foglalásait, végül a Vix-jegyzékkel maguk legalizálták azokat. Az olaszok sem voltak ártatlanok: tisztjeik vezették a cseh megszállókat.

44. ábra: A Felvidék magyarlakta területei nyugaton és keleten

Magyarázat: Az etnikai ábrákon lila vonal mutatja a trianoni, piros az 1941-es határt. A népeket a következő színek jelképezik: piros magyar, sárga német, világoskék szlovák, zöld román, világoslila ukrán, sötétkék horvát, sötétlila szerb, türkiz egyéb (például vend).

Amikor a csehek betörték a Felvidékre, a tótok mellénk álltak, mint 1848-ban is a „szlovák légiónak” becézett cseh önkéntesek támadásakor. A szlovákok még a csehek foglalásai után sem hitték el, hogy önállóvá válhatnak. Később a magyarokkal tárgyaló Hodža Szlovákia határait a tényleges etnikai határok mentén húzta volna meg úgy, hogy még Pozsonyt is nekünk hagyta volna. Masaryk és a franciák rögtön el is hallgattatták.

A fentiekből kiderül, hogy **a Felvidék elcsatolását nem a szlovák nép akarta. Az Masaryk politikai húzása volt, amit a franciák teljes erővel támogattak.**

A.1.3 A Felvidék etnikai képe

Sokan nem is hallottak Csacáról vagy Mezőlaborcáról. Nem csoda, mert egyikhez sem fűz minket különös emlék és nincs magyar etnikai vonzatuk. Viszont Pozsony, Léva, Losonc és Kassa (lásd a 44. ábra piros pontjait) magyar történelmi városok. Közülük csak Pozsonyban nem volt abszolút többségben a magyarság, de ott se sokkal maradt le a németektől.

A részletező ábrákból jól látható, hogy Trianon összefüggő magyar területeket szakított szét. Az I. bécsi döntéssel visszakaptuk a Felvidék déli sávját, közel az etnikai határok szerint. Szerencsésebb lett volna, ha a Nyitra alatti szlovák „öböl” helyett (lásd kék pont) Pozsony (baloldali piros pont) kerül vissza hozzánk, ahogyan Hodža eredetileg elképzelte.

	terület km ²	terület %	összes fő	magyar	%
Felvidék 1910	48.948	100,00	2.918	885	30,33
Felvidék 1938	11.554	23,61	768	633	82,40
magyar tömb	10.765	21,99	806	671	83,21

Az etnikai adatokat a táblázat mutatja. Szlovákia a lengyel és a kárpátaljai területek nélkül értendő. Minden adat 1910-re vetített. A magyar etnikai tömb kisebb volt, mint az I. bécsi döntéssel (1938) visszanyert terület, mégis valamivel több magyar élt rajta.

A.1.4 A Zakopanei öböl és a Pozsonyi hídfő

Zakopane lengyel városkája régen hazánk határai közé ékelődött be: nyugatról Árva, keletről Szepes megyéink között foglalt helyet. Ez a bemélyedés az ún. **Zakopanei öböl**. A trianoni viszonyokat kihasználva a lengyelek picit tágitottak rajta. Lásd a 45. ábrán a lila vonalak közé eső területeket.

45. ábra: A Zakopanei öböl

A magyarság sohasem jutott ennyire északra. Az árvai részt (balra) beszivárgó lengyelek népesítették be. Ez történt a szepesi végeken is (jobbra), de ott később eltótosodtak. (N.B.: A Lengyelországnak elzálogosított száz városok keletebbre estek, az ábra nem mutatja őket.) 1910-ben az 542 km²-es területen 23.662 lakos élt és közülük csak 230 (0,97 %) volt magyar.

46. ábra: A pozsonyi hídfő

1947 után Csehszlovákiának adtak még három magyarországi települést (Dunacsún, Horvátjás, Oroszvár), lásd a 46. ábrát. Ezeket a Rajka fölötti falvakat nevezzük **Pozsonyi hídfő**nek. 1910-ben a 71 km²-es terület 3.137 lakosából csak 555 (17,7 %) volt magyar. Viszont mivel még ennyi sem volt a szlovák (72 fő, 2,3 %), elvétele a magyar etnikai terület újabb megcsönkítésének tartjuk, aminek ráadásul nem volt semmilyen indoka: a nagyhatalmi önkény pregnáns példája.

A.2 KÁRPÁTALJA

A.2.1 Alapfogalmak

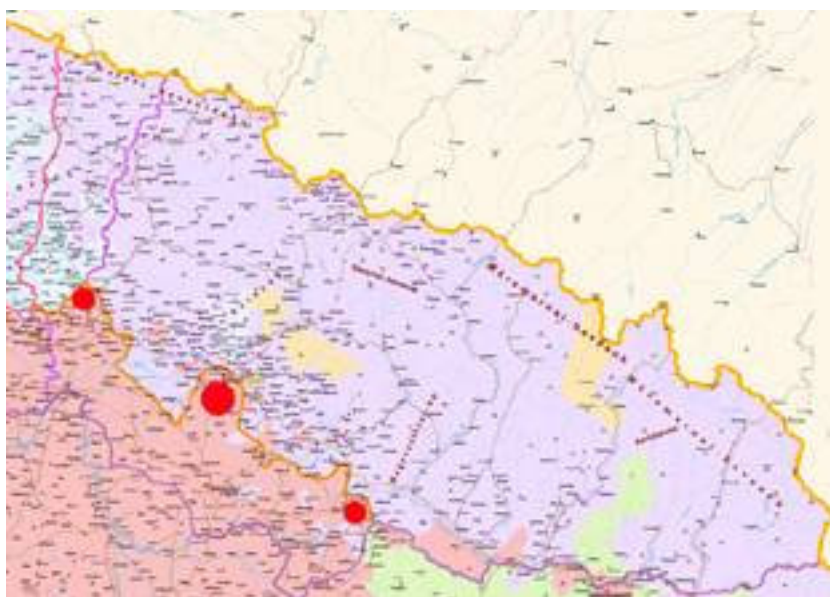
Földrajz. A Kárpátalja kifejezés sohasem jelölt önálló földrajzi térséget: mindenestül a földrajzi értelemben vett Felvidékhez és az Alföldhöz tartozik.

Történelem. Az első világháború után a ruszinok nem szakítottak velünk, mi pedig meg akartuk tartani őket. 1918. december 25-én autonómiát kaptak az általuk lakott megyék

(Bereg, Máramaros, Ugocsa és Ung). Az autonóm terület a **Ruszka-Krajna** nevet viselte, de **Ruszinszónak** is hívták. A hazai ruszinoknak csak 70 százaléka élt ott, mert a többiek addigra már cseh- vagy román-bitorolta területre kerültek.

A csehek 1919. január 12-én elfoglalták Ungvárt, majd megszállták Ruszinszko nagy részét. Máramaros és Ugocsa megye kisebbik részét a románok tették magukévá a csehekkel egyetértésben. Attól fogva a nekik jutott részt nem tekintjük Kárpátaljának. A térséget 1922-ben ideiglenes demarkációs vonallal választották el Szlovákiától. A határt 1927-ben húzták meg 35 község ide-oda csatolásával és a terület a **Kárpátaljai Oroszország** (Podkarpatská Rus) nevet kapta. Innen ered a magyar **Kárpátalja** kifejezés.

A magyarok 1939 március 15-18. között elfoglalták a Munkácsról a Kárpátokig terjedő térséget, Szlovákiából (Zemplénből) is lecsípve hozzá egy sávot. A magyar Kárpátalja így felölelte a Felvidék egy vékony sávját is, viszont nem tartozott hozzá például Munkács. Amint a 47. ábra mutatja, az akkoriban a „magyar Felvidék” része volt (lásd a középső piros pontot). Ennek 1938-as határát narancssárga vonal mutatja. A Kárpátalja és Szlovákia közötti 1939-es határ halványpiros vonal, a mai határt halványlila vonal jelzi. A kettő közötti „éket” foglalta el 1939-ben a magyar hadsereg, hogy szélesítse Lengyelország felé a határt.

47. ábra: A Kárpátalja etnikai képe

A II. világháború után Csehszlovákia és a Szovjetunió egyezménye (1945. június 29.) alapján az utóbbi részévé vált, ami meglehetősen érdekes, hiszen a csehek olyan területről rendelkeztek, amely akkor még Magyarország törvényes része volt. Az oroszok nemcsak a Kárpátalját hapták el tőlünk, hanem a Felvidék szomszédos peremét is Munkáccsal, holott a nemzetközi jog szerint is hozzánk tartozott. Így 1947 után a Kárpátalja fogalom új jelentést kapott. 1989 után Ukrajna örökölte. Ezért magyarul **Kárpát-Ukrajnának** hívják, bár ukrán hivatalos neve **Kárpátokon túli terület** (Zákárpátyje).

Etnikum. A táj meghatározó népe a **ruszin**. Őket a XIX. században magyar-oroszoknak, kárpát-oroszoknak vagy csak **oroszoknak** tartottuk. Az osztrák és oláh falunevekben is így szerepeltek. A század végén olykor **ruténeknek** neveztük őket és használtuk a Ruténföld kifejezést is. Ez nem földrajzi vagy történelmi név: csak azokra a térségekre utal, ahol főleg ruszinok éltek. Etnikailag a ruszinok **ukránok**. A többiektől Kárpát-medencei sajátos hagyományaik, főleg a görög-katolikus vallásuk választja el őket. Ezért viselik mindmáig a **kárpát-ukrán** megkülönböztető nevet.

A.2.2 A Kárpátalja és Trianon

Trianon előtt a ruszin korifeusok nagy része Ukrajnához, kis része Csehszlovákiához kívánt csatlakozni, míg a köznép megmaradt volna hazánk keretei között. Amerikában 1918. július 23-án jött létre a Magyar-Ruszin Néptanács, amellyel Wilson elnök tárgyalt. November 9-én Ungvárott alakult meg a Magyarországi Rutén Néptanács. Kevés vizet zavart, mert az előbbi november 12-én kimondta a Csehszlovákiához való csatlakozást. A térség sorsát végül a cseh – és részben román – megszállás döntötte el. A két jogtipró a trianoni ítéletet be sem várva máris megosztozott egymás között a koncon.

A ruszinok többsége azt se tudta, hogy miről van szó. A pár amerikai bajkeverőnek nem volt komoly ráhatása a dolgokra. A csehek akartak minél több területet, a franciák pedig felbíztatták őket. A cél az volt, hogy hazánkat körbezárják. Ha bárki etnikumban gondolkozott volna – mint Wilson mesélte magáról, bár sohasem tette – akkor a Kárpátalját az ukránoknak és Ukrajnának kellett volna mindenestül átadni. Összegezve: **a Kárpátalja elcsatolását nem a ruszin nép akarta. Az a csehek és franciák minden etnikai és jogi alapot nélkülöző területrabló művelete volt.**

A.2.3 A Kárpátalja etnikai képe

A mai Kárpátalja egykori etnikai viszonyait az alábbi táblázat mutatja:

	terület km ²	terület %	összes fő	magyar	%
Kárpátalja 1910	12.774	100,00	603	185	30,66
Kárpátalja 1939	12.774	100,00	603	185	30,66
magyar tömb	1.957	15,32	168	139	82,96

Az adatokból közvetve látszik, hogy a nyelvhatáron túli 46 ezer fős magyarság ott alig 10 százalékos súlyt képviselt. Ha számításba vesszük, hogy nagyrészt olyan zsidók voltak, akik a Kárpátalja elcsatolása után rögtön fel is adták magyarságukat, akkor belátható, hogy nem igazán érdemes bánkódnai az Ungvár-Munkács-Nagyszőlős vonaltól (lásd a piros pontokat) északkeletre fekvő területekért. Huszthoz kulturális emlékek kötnek, de nagyon távol esik tőlünk. Viszont a határunkhoz közeli Beregszász, Munkács és Ungvár elcsatolása a történelmi múlt és az ott lakó magyarok miatt egyaránt fájó a számunkra.

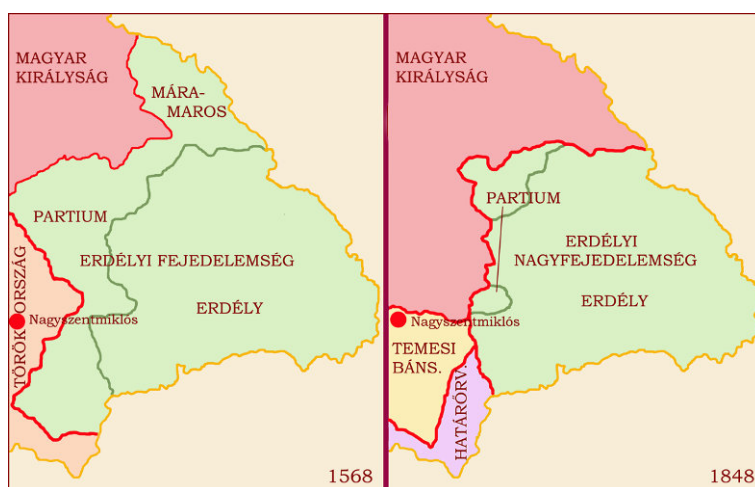
A.3 ERDÉLY

A.3.1 Alapfogalmak

Egy hetilap szerint Bartók Béla Erdélyben született. Szülővárosa Nagyszentmiklós, amely Erdélyben is van, meg nem is. Hogyan lehetséges ez? 1881-ben látta meg a napvilágot, amikor a városka Magyarország Torontál megyéjéhez tartozott és semmi köze sem volt Erdélyhez. Ezért a hetilap megállapítása anakronizmus. A tévedés abból ered, hogy Nagyszentmiklós a mai Erdélyben található.

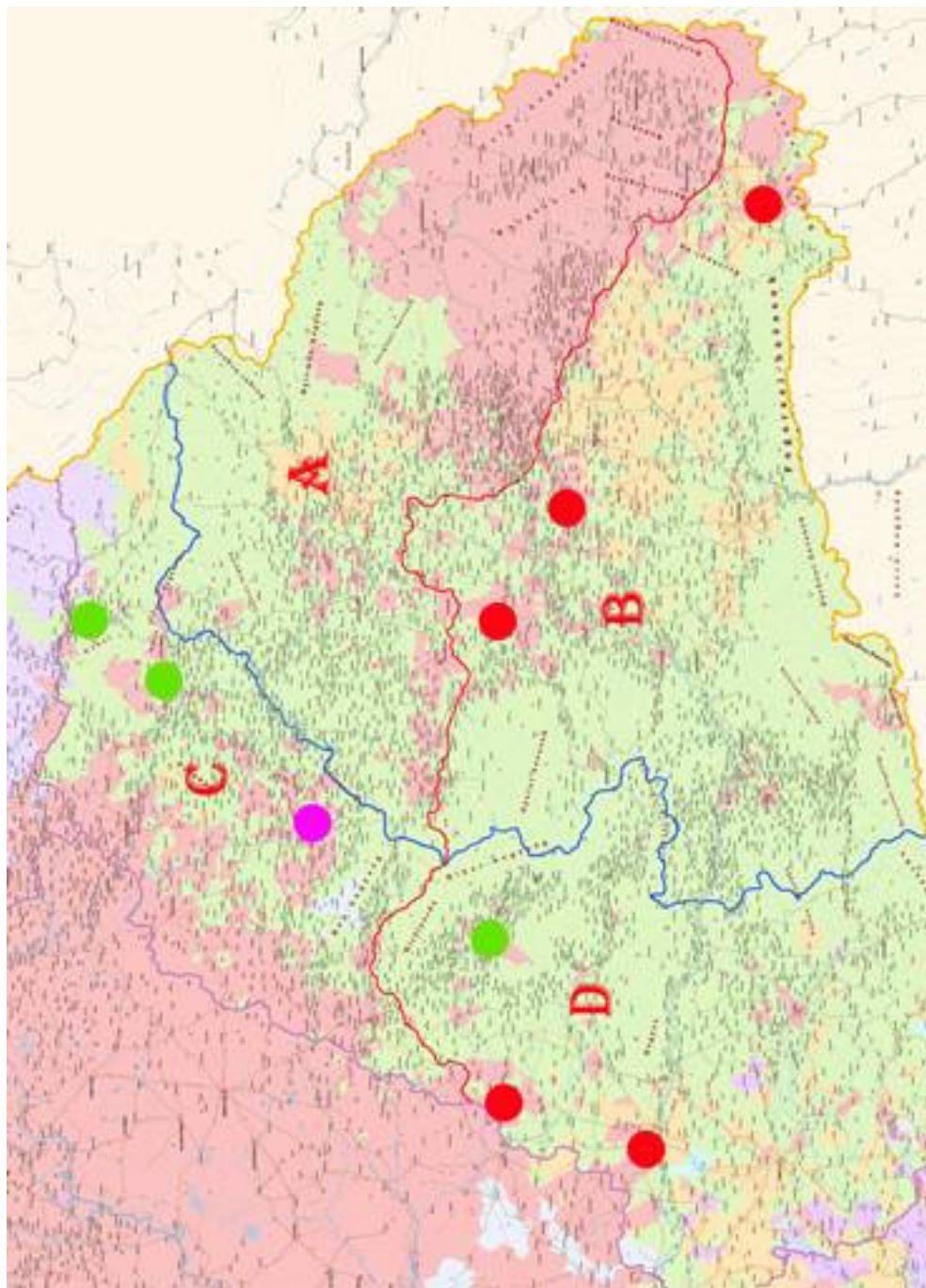
Földrajz. Erdély eredendően földrajzi fogalom: **Erdőelvéből** származik. A térséget régen a bihari erdő választotta el az alföldi területtől, innen az „erdőn túli” (latinul Transsylvania) név. Nyugatról a Szörényi havasok, a Bihar hegység és a Szilágyság dombvidéke határolja, északon egy hegyvonulat választja el Máramarostól (a hegyrajzi képet a 3. ábra mutatja).

Történelem. Erdély német neve, **Siebenbürgen** (= hét vár) arra vezethető vissza, hogy a szász beköltözéskor Erdélyben hét vármegye volt. A történelmi Erdély 1556-ig egybe esik a földrajzival. A hódoltság során kibővült az alföldi megyék részeivel (vö. Partium). Trianon után kezdtük Erdélynek hívni a románok által elvett terület egészét (103 ezer km²), amely közel kétszer akkora, mint az egykori földrajzi/történelmi egység, amit az ábrán zöld vonal keretez (55 ezer km²). A mostani Erdély felöleli a régi Partium nagy részét és a Temesköz keleti felét is (lásd 48. ábra).

48. ábra: A történelmi Erdély 1568-ban és 1848-ban

Etnikum. Erdély legrégibb lakói a magyarok. A három jellemző etnikum – a székely, a szász és a román – mind későbbi jövevény. A **székelyekről** a B. függelék szól. A **szászokat** a XII. században, főleg II. Géza korában (1130-62) telepítették Erdélybe. A **románok** eredetéről a 3.3 pontban számoltam be.

49. ábra: A történelmi Erdély és a Partium etnikai képe

A.3.2 Erdély és Trianon

Románia a bukaresti titkos egyezmény (1916. augusztus 17.) után, amelyben neki ígérték Erdélyt, a Monarchia ellen támadt. Hadereje gyorsan összeomlott és békére kényszerült (1918. május 7.). Világos, hogy *vesztes volt*, a franciák mégis *győztesként állították be*. Ezzel maguk a románok se számoltak, ezért csak lassan eszméltek fel.

A háború végén a Monarchia nemzetei sorra jelentették be tanácsaik megalakulását: ezekből lettek az elszakított területek kormányai. A Román Nemzeti Tanács utolsóként, csak október 30-án jött létre – Budapesten. Eszébe se jutott, hogy területet követeljen tőlünk. A román óhajokat nem az, hanem a bukarestiek fogalmazták meg. A francia tábornokoknak és Károlynak köszönhető, hogy teljesülhettek. A franciák által felfegyverzett román sereg betört Erdélybe. A románok csak az első általuk se remélten ellenállás nélküli katonai akciók után jelentették be Gyulafehérvárott Erdélynek a Romániához való csatlakozását (december 1.). Máig rejtély, hogy milyen jogi alapon: Erdély nem volt közigazgatási egység, a gyulafehérvári tömeg pedig csak ad-hoc – felhatalmazás nélküli – gyülekezet volt. Mindez nem számított, mert az események egybevágtak a francia elképzelésekkel és ígéretekkel. Elkönnyelhetjük, hogy ***az erdélyi románok már régen el akartak szakadni tőlünk. Azonban ez katonailag és formálisan csak azáltal vált lehetségessé, hogy a francia katonai vezetés és diplomácia tálcán nyújtotta át nekik Erdélyt.***

A.3.3 Erdély etnikai képe

A II. bécsi döntés utóhatásaként a magyarok többsége Észak-Erdélyben (amely úgymond magyar) és Dél-Erdélyben (amely úgymond román) gondolkozik. (Lásd a 49. ábra A-val és B-vel jelzett részét.) Elfeledkezik arról, hogy Észak-Erdély nagy része valójában a Partiumhoz (lásd a C és D részeket) tartozott, illetve arról, hogy észak és dél között korábban nem létezett semmiféle választóvonal.

Hamis kép él bennünk Észak-Erdélyről, melyről azt hisszük, hogy magyarok lakták, pedig csak Kolozsvárott és a Kalotaszegen éltek magyarok. Déstől keletre, Bethlennél is jelen voltak, de csak szóróványosan. A Székelyföldet leszámítva Észak-Erdélyben kisebb volt a magyarok lélekszáma (164 ezer fő), mint Dél-Erdélyben (252 ezer fő), ahol nem szóróványban, hanem a többi magyarlakta táj mentén éltek. Az alábbi táblázat világosan mutatja, hogy az erdélyi magyar tömb nem Észak-Erdélyt jelentette.

	terület km ²	terület %	összes fő	magyar	%
Erdély 1910	57.804	100,00	2.678	918	34,28
Erdély 1940	27.626	47,79	1.208	652	53,95
magyar tömb	22.274	38,53	1.107	740	66,82

Nekem nem hiányzik Beszterce német vagy Csákigorbó román vidéke (Észak-Erdély), Nagyszeben német és Hátszeg román városa (Dél-Erdély) még annyira sem. Viszont nemcsak Kolozsvárért, hanem Tordáért, Dicsőszentmártonért és Brassóért (Dél-Erdély) is fáj a szívem. Lásd a B jelű rész piros pontjait a történelmi Erdély határától (kék vonal) jobbra.

A.4 PARTIUM

A.4.1 Alapfogalmak

Földrajz. A Partium nem földrajzi fogalom.

Történelem. A Partium (másképpen Partes, azaz Részek) kifejezés a török hódoltság során vált használatossá. Erdély különválása (1556) után Magyarországnak azokat a területeit nevezték így, amelyek az egykori megyékből nem jutottak hódoltság alá, de az anyaországtól elszakadva kényszerűen Erdélyhez csatlakoztak. Rövid ideig az erdélyi fejedelmek és a Habsburgok közötti megegyezés jegyében hét felvidéki megye is Erdélyhez került, de azokat nem tartjuk a Partium részeinek. A hódoltság során Arad, Bihar és Szatmár keleti részei, valamint Közép-Szolnok, Kraszna és Zaránd megye egésze tartoztak a Partiumhoz. Ide számították Máramaros megyét és Ugocsa keleti részét is. Lásd a 49. ábra C és D részeit.

A török kiűzése után az osztrákok továbbra is Partiumként igazgatták Szatmár keleti függvényét (Kővár vidékét), Szilágyot és Zarándot, jóllehet azok jogilag Magyarországhoz tartoztak. A Partium 1848-ban visszakerült hozzánk, de végleg csak 1886-ban szűnt meg. Trianon után a kifejezést sokáig nem használtuk. Újabban ismét előkerült a tarsolyból: ma – némileg pontatlanul – Romániának a hazánkkal szomszédos peremeit nevezik így, amelyek nem tartoztak a történelmi Erdélyhez, de például Máramarost már nem számítják oda.

Etnikum. A Partiumhoz nem köthető tipikus etnikum. Élnek ott magyarok, ruszinok, egy kevéske szlovák és szerb, bár a népesség túlnyomó részét a románok teszik ki.

A.4.2 A Partium és Trianon

A partiumi románok – a Bihar hegységben élő mócokat kivéve – mindig kötődtek a magyarokhoz, akikkel együtt éltek. 1848-ban a váradiak próbáltak egyetértést teremteni a magyarok és az oláhok között. Trianon bekövetkeztében nem játszottak szerepet. Erdély román megszállásának a végén a Partium is román birtokba került. ***Ezért is a franciák felelősek, akik véglegessé tették az ún. ideiglenes demarkációs vonalakat, amelyekkel minket áltattak.*** Clemanceau utódának köszönhető, hogy a franciák elszégyellve magukat mégsem engedték, hogy az elcsatolt Partium a teljes Tisztántúlt magába foglalja, ahogyan a románok szeretnék volna.

A.4.3 A Partium etnikai képe

A magyarság északon (lásd a 48. ábra C részét) csak a mostani határ melletti sávot (Szatmárnémeti, Nagykároly, Nagyvárad) és a Szilágyság délkeleti zugát (Szilágycsehi, Szilágysomlyó, Zilah – lila pont) foglalta el. Nagybánya és Máramarossziget (zöld pontok) már túl esett a nyelvhatáron. Délen (lásd a 48. ábra D részét) csak Arad és Tamáshida táján (piros pont) két kicsi „öbölben” éltek magyarok. A béli és belényesi medencék szórvány-magyarsága (zöld pont) már igen távol esett a kompakt magyar tömbtől.

	terület km ²	terület %	összes fő	magyar	%
Partium 1910	26.048	100,00	1.589	624	39,25
Partium 1940	16.012	61,47	980	472	48,20
magyar tömb	8.584	32,96	717	498	69,47

A II. bécsi döntéssel jelentős románlakta területeket is visszakaptunk a Partium északi részében, viszont idegenben maradt Arad és Tamáshida déli magyarlakta vidéke. Bár a magyar etnikai tömb csak félakkora, mint az 1941-ben visszanyert rész, területén 26 ezerrel több magyar élt és a magyarság aránya meghaladta a 69 százalékot.

A.5 DÉLVIDÉK (BÁCSKA ÉS BÁNÁT)

A.5.1 Alapfogalmak

Földrajz. A Bácska és a Bánát nem egy földrajzi egység: közös történelmi múltjuk miatt beszélünk együtt róluk. A Bánát jól körülhatárolható táj: a Maros, Tisza, Duna és a Kárpátok által közrefogott térség földrajzi neve **Temesköz**. A Bácska a Duna és a Tisza által behatárolt U-alakú terület, amelynek északon nincs földrajzi határa: csak történelmi fogalom, amelynek tartalma többször megváltozott.

50. ábra: A déli területek változásai

Történelem. A vegyes királyok korában a Temesköz nagy részén jött létre a **Temesi Bánság**, amely nevét onnan kapta, hogy élére már a török elleni védekezés jegyében ispán helyett katonai tisztviselőt, bánt neveztek ki a horvát bán mintájára. Innen ered, feltehetően

szláv behatásra a **Bánát** fogalom. 1718 és 1778 között is létezett egy Temesi Bánság, amely viszont hazánktól különálló osztrák tartomány volt. Bács megye nevét őrzi a **Bácska** fogalom. A török idők után így hívták a Bács és Bodrog megyékből, Csongrád megye és a Kiskunság egyes részeiből egyesített megyét, amely a Bács-Bodrog nevet viselte. Trianon után csak elszakított részeit hívtuk Bácskának (lásd 50. ábra).

Attól fogva a Bácska és a Bánát együttes neve **Délvidék**. Ezt a fogalmat ma össze szokás keverni a **Vajdasággal**, bár a kettő nem azonos. A Vajdaság 1849-57 közt önálló osztrák tartomány volt, amely tartalmazta a Bánság északi részét is, de nem tartozott hozzá a déli sávja, amely a Határőrvidék tartozéka volt. 1945 után a Vajdaság szerb tartomány lett, de más területen. Ekkor a Bánátnak csak a szerb részét ölelte fel, de hozzátartoztak a Szerémségnek a horvátoktól elvett keleti járásait is (Zimony és körzete kivételével, amely Belgrádhoz került), hogy a magyarok arányát csökkentse benne. Nem veszem át ezt a szemléletet: a Délvidék nevet eredeti értelmében – Bácska és Bánát – használom, nem a Vajdaság szinonimájaként.

Etnikum. A Délvidék a Kárpát-medence etnikailag legtarkább régiója. Az oláhokon kívül legjellemzőbb etnikuma a **szerb**, amelyet **rácnak** is hívnak. Ez szülőhazájuknak, Rasciának (a Raška folyó melletti Novibazar) a nevéből származik. A **bunjevác** és a **sokác** katolikus, hol horvátként, hol szerbként kimutatott, igazából ezektől és egymástól is különböző két délszláv népcsoport. Az előbbiek a hercegovinai Buna folyó vidékéről származnak. Eredetileg feltehetően dalmátok voltak és őket a Délvidéknek főleg csak a Tiszától inneni részében lelhetjük fel. A sokácok származása tisztázatlan. A Délvidéken mindenfelé előfordulnak. Krassó vidékén élnek a **krassovánok**, akik **bolgárok**, de sok szerb és még több oláh vonást vettek át. A délszlávokat **illíreknek** is hívták, de az nem népnév, hanem anakronisztikus eredetjelölés (jóllehet 1910-ben volt ilyen etnikai rovat is).

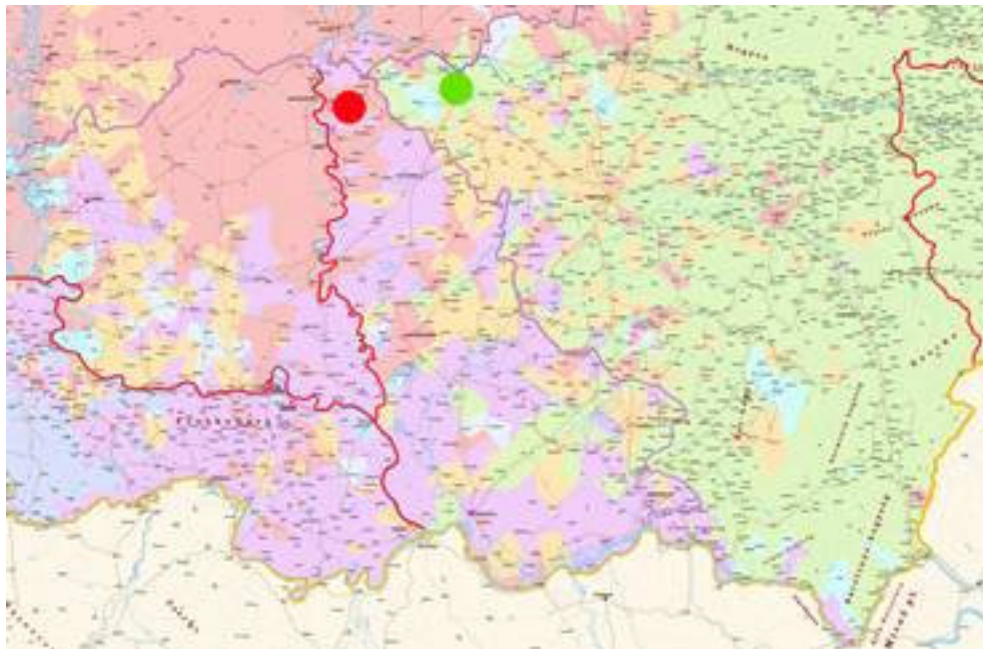
A Délvidék sajátos etnikuma a **sváb**, noha velük hazánkban sokfelé találkozhatunk. A svábok francia szomszédságból származó németek, ún. alamannok. Eredetileg Svájc is Svárország része volt. A főleg evangélikus szászokkal szemben többnyire katolikusok.

A.5.2 A Délvidék és Trianon

A térség trianoni sorsáról nem a (döntően magyar és sváb) lakosok döntöttek. A szerb hadsereg 1918. november 7-14. között elfoglalta a Délvidéket a Barcs-Pécs-Baja-Szeged-Arad vonalig. November 25-én Újvidéken kimondták a megszállt területek „csatlakozását” Szerbiához. A Szerb-Horvát-Szlovén királyság december 1-én alakult meg, amelynek része lett a teljes Bácska és a Bánát nyugati fele. Közben a románok megszállták Krassót és Temest, így a Bánátot Romániához tartozóként kezelték. Ebből a két keselyű között prédaharc keletkezett, amelynek az Antant vetett véget: egy átlós demarkációs vonalat húztak a Bánságban. Később közelítőleg az lett a két ország végső határa.

A németeket és a magyarokat senki se kérdezte meg. Az előbbiek – mint mindenütt – megadták magukat sorsuknak, bár a bánátiak halványan tiltakoztak. A németek annyira megszokták a nemzetiségi sorsot, hogy most is azt gondolták, majd csak megtalálják helyüket az új körülmények között is. Nem hullattak könnyeket a magyarok lehanyatlása miatt. Egy új világháborúnak kellett elkövetkeznie, hogy belássák – már későn – a tévedésüket. Mi viszont még annyit se tettünk, kivéve délen. Trianonban nekünk ítélték Pécsét és Baját. Azonban a szerbek nem hagyták el a két város környékét, hanem kikiáltották ott – már csonka hazánk területén – a **Baranya-Baja Szerb-Magyar Köztársaságot** (1921. augusztus 14.) Ezt már nem nézhettük tétlenül: a magyar csapatok pár nap múlva szétverték a szakadókat.

51. ábra: A Délvidék etnikai helyzete

A bánátiak –a románok, szerbek és svábok – mind el akartak szakadni tőlünk. Viszont a bácskaiak velünk maradtak volna. Ott nem a népakarat, hanem a szerbek hadsereg bevonulása döntött a határok felől.

A.5.3 A Délvidék etnikai képe

1941-ben visszaszereztük a teljes Bácskát, a magyarok által nem lakott déli résszel együtt, de idegenben maradt a Tisza- Maros szöglet, ahol Törökkanizsánál (piros pont) a magyarság élt többségben. Nagyszentmiklós környéke (zöld pont) vegyes lakosságú volt, 35-40 %-os magyar aránnyal (lásd 51. ábra). Tehát a ténylegesnél volt etnikailag jobb megoldás is.

	terület km ²	terület %	összes fő	magyar	%
Délvidék	37.127	100,00	2.274	531	23,34
1941	8.835	23,80	708	300	42,39
magyar tömb	8.392	22,60	629	310	49,25

A bácskai bunyevácok és sokácok (türkiz szín), illetve a svábok (sárga szín) – szemben a bánátiakkal – mindig velünk szimpatizáltak. Ezért a magyar etnikai tömbhöz soroljuk a Bácska északnyugati, dunamenti részét is, ahol úgylis erős kisebbségben éltek a magyarok. A táblázat szerint az etnikai tömb mérete valamivel kisebb az 1941-ben visszaszerzett területnél, mégis magasabb benne a magyarság lélekszáma és aránya.

A.6 HORVÁTORSZÁG-SZLAVÓNIA

Hol fekszik Zimony városa? A válasz nem egyszerű: előbb Magyarországon, majd a Hódoltságban, utána a Határőrvidéken, még utóbb Szlavóniában, ma pedig Szerbiában. A rébusz megfejtéséhez ismerni kell a Dráva-Száva közén lezajlott összetett változásokat. Ezeket a sorsdöntő évszámokhoz kötöten ismertetjük (lásd 52. ábra).

52. ábra: Horvátország és Szlavónia változásai

A.6.1 Alapfogalmak

Földrajz. Horvátország – teljes nevén Horvátország-Szlavónia, másképpen Horvát-Szlavónország – nem földrajzi fogalom, geográfiailag mégis jól behatárolható: a Magyar Birodalomnak a Dráván túli területét hívhatnánk így. Ezt történelmi okból nem tesszük.

Történelem. A fogalmak megértése a változó tartalmak miatt némi türelmet igényel.

1578-ig. (Az ábra bal felső negyede.) Az egykori Horvátország egy aprócska tengerparti állam volt. Bár időnként kiterjesztette hatalmát a dalmát városok egy részére is, határai csak dél felé tágtak ki, a Kárpát-medencén belülre nem. A Gozd hegység jelentette a határt közte és Szlavónia között. Az utóbbi a Dráva-Száva közének csak a nyugati felét foglalta el, ahol áttért jóval a Száván túlra is. Zágráb városát a magyarok alapították Szlavóniában. Ebben az időben a folyóköz keleti fele hazánk szerves részét képezte, távoli csücskében Zemlénnel, amelyet csak a török időkben kezdtek Zimonynak hívni az oda beköltöző rácok.

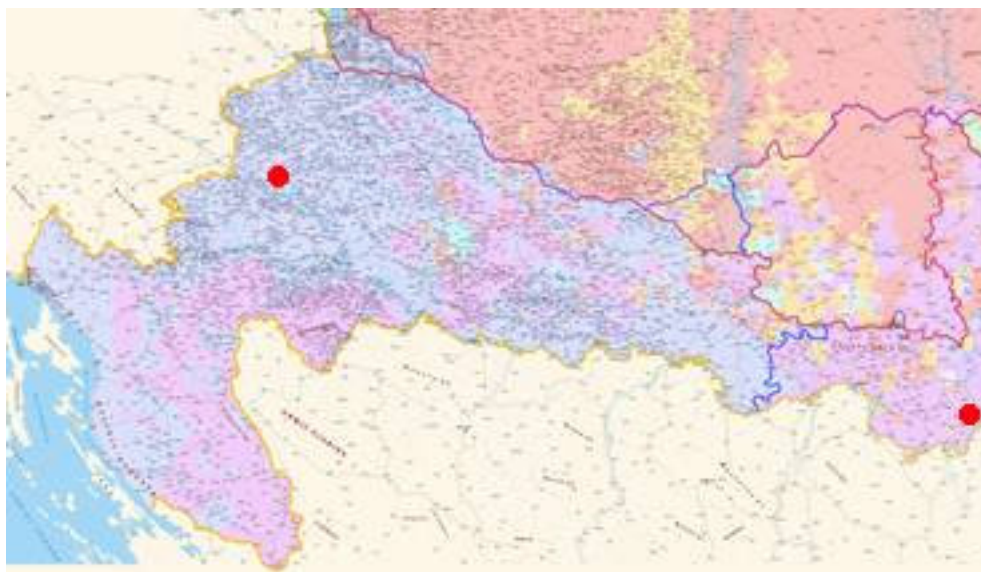
1699-ig. (Jobb felső negyed.) 1578-ban az osztrákok közös katonai irányítás alá vonták Horvátország és Szlavónia maradványait. Ettől fogva a kettőt együtt hívták Horvátországnak és a horvátok saját fővárosuknak tekintették Zágrábot. A Szlavónia megnevezés szűnt el. A helyzetet mindenki elfogadta, még a magyarok is, egyrészt mert arra felé valóban horvátok laktak, másrészt egy furcsa félreértés miatt. Egyes latin nyelvű források Horvátországot olykor

Sclavoniának hívták a rá illő Croatia név helyett. Így a két fogalom úgy összekeveredett, hogy alig lehetett kiigazodni rajtuk. Szlavóniáról lemondtunk, a Dráva-Száva közének egykori magyar megyéi pedig török hódoltság alatt sínylődtek.

1886-ig. (Bal alsó negyed.) A karlócai béke után a Szlavónia név átszármazott a Dráva-Száva közén újra életre hívott három megyére (Pozsega, Szerém és Verőcze), amelyek nem töltötték ki a folyóköz keleti részét. Azért nem, mert a Szávát az osztrák Határőrvidék kísérte, amely egy nagy beöblösődéssel elválasztotta egymástól Horvátországot és az új Szlavóniát. Így került Zimony a Szerémség déli sávjával együtt a Határőrvidékre.

1920-ig. (Jobb alsó negyed.) Az 1886-os közigazgatási rendezéssel a Határőrvidéket végleg felszámolták. Darabjait a szomszédos megyékhez kapcsolták, illetve létrehozták az új Belovár-Kőrös (hosszú „ő”!) megyét a volt Horvátország és Szlavónia közötti öbölben. A Dráván túli terület neve Horvátország-Szlavónia (másként Horvát- és Szlavónországok) lett. A nyolc új megyéből a keleti négy jelentette Szlavóniát, tehát Zimony Szerém megye területén fekvő városként Szlavóniához tartozott.

1947 után. A párizsi béke után a jugoszláv tagállamok rendezték belső határait. A Szerémség nagyobbik része Horvátországtól Szerbiához került, etnikailag jogosan, mert főleg szerbek lakták. Ezután lett Zimony Belgrád külvárosa.

53. ábra: Horvátország etnikai képe

Etnikum. A térség meghatározó népe a **horvát**, mely már a honfoglalás előtt ott élt. Idővel összekeveredett a dalmátokkal, a Balkánról odahúzódó vlahokkal, szerbekkel és más elemekkel. Ezért a horvát nép sokszínű (vö. uszkokok). Egy időben előszeretettel illíreknek hívták magukat (lásd a 12.5.1 alpontot). A térség nevében szereplő szlavón rész csak területre és nem etnikumra utal, hiszen **szlavón** nép nincsen. A kifejezés a régi tót, vend, szlovén megnevezések (vö. anonim szlávok) egy további szinonimája. Lásd az 53. ábrát.

A.6.2 Horvátország és Trianon

Horvátországra már a háború előtt hazánktól független államként tekintettek. A háború hivatalos vége, azaz a pádovai fegyverszünet előtt az osztrák császár – feledve magyar királyi voltát – szabad utat adott a horvátok elszakadására. Megmagyarázhatatlan okokból IV. Károly Horvátországot nem tartotta a Magyar Birodalom részének, különben nem bízhatta volna meg a Horvát Nemzeti Tanácsot a térség irányításával.

Horvátország elvesztését kivételesen nem a franciáknak köszönhetjük: a magyarnak titulált uralkodó mondott le róla. Persze a felfokozott elszakadási vágyat tekintve mást nem igazán tehetett. A kérdés csak az, hogy ha már Horvátországnak el kellett válnia, vele kellett-e tartania Fiumének, a Muraköznek, a Muramelléknek és a Baranyai háromszögnek is? Bizonyára nem. Ezeket a horvátok katonai erővel szállták meg, fittyet hányva a pádovai fegyverszünetre. De persze őket ezért senki sem kárhoztatja.

A történelmi Horvátország elszakadásával a magyarság nem sokat veszített. 1910-es területén (42.541 km²) a 2.621.954 lakosból mindössze 105.948 (4,04 %) volt a magyar és azok is nagyon elszórtan, néhány verőcei falutól eltekintve a magyar etnikai tömbtől igen távol éltek. A többi részről a következő alpontok szólnak.

A.6.3 Fiume

A Magyar Tengermellék egykor szinte megyényi területet ölelt fel, de 1910-re Fiumén kívül már csak 3 falu tartozott hozzá (lásd 54. ábra).

54. ábra: Fiume és az ún. Magyar Tengermellék

A város 1776-ig nem is volt a Kárpát-medence része: Mária Terézia akkor kapcsolta Horvátországhoz. 1779-ben szabad város lett. 1807-ben Magyarországnak adták. 1809-től a Napóleon által kreált Illír tartományba esett 1822-ig, amikor visszakaptuk. 1848-ban a horvátok elfoglalták, majd az 1868-as magyar-horvát kiegyezéssel újra hozzánk került. Trianonnal a Szerb-Horvát-Szlovén királyság vette birtokba, de az olaszok hamarosan megszállták. 1947-től Jugoszlávia birtoka, ma pedig Horvátország része.

A Tengermellék etnikailag sohasem volt magyar. 1910-ben 21 km²-en 49.806 lakos élt, közülük csak 6.493 (13 %) magyar, akik többsége nemrégén vetődött oda. Az olaszok száma (27 ezer) négyszeresen, a horvátoké (13 ezer) kétszeresen haladta meg a miénket.

A.6.4 Három kistáj

A Horvát-Szerb-Szlovén királyság Trianon előtt három kistérséget is elvett tőlünk. Az általuk rég óhajtott **Muraközt** – horvátul **Medjimurje** – a horvátok szállták meg. Ez a régi Zala megyének a Mura és a Dráva közé eső része (55. ábra, kék terület a piros vonal fölött). A horvátok 1848-ban már megszerezték maguknak és a fogalomnak azóta van történelmi jelentése. Trianonnal veszítettük el, majd 1941-ben vettük vissza, etnikailag alaptalanul, mivel – egy-két településtől eltekintve – alig éltek ott magyarok. 1910-ben 576 km²-es területén a 93.283 lakos közül mindössze 7.706 (8,26 %) volt magyar és azok többsége is a határtól távoli Csáktornya vidékén lakott. 1947-ben ismét Jugoszlávia része, ma pedig Horvátország egyik megyéje. A legutóbbi rendezéskor néhány faluja átkerült Szlovéniába.

55. ábra: A Muraköz és a Muravidék

A **Muramellék** – szlovénül **Promurska** v. **Prekmurje** – nem földrajzi, hanem trianoni történelmi fogalom: Vas és Zala megyének a Szlovéniához került része (türkiz). Murántúlnak, Muramentének is hívjuk. 1941-ben Jugoszlávia felbomlása után szereztük vissza. 1947 után újra a délszláv állam része lett, ma pedig Szlovéniához tartozik. A kistáj meghatározó lakói a **vendek**. 1910-ben 535 km²-en 90.513 lakos élt itt, közülük 20.737 (22,91%) magyar. Keleti peremén magyarok laktak: 211 km²-en 27 településen 16.911 lakos közül 15.411 (91,13%) volt magyar. Sajnos lassan ők is felszívódnak.

A **Baranyai háromszög** (lásd 56. ábra) nem földrajzi fogalom. Nevét onnan kapta, hogy a világháború végén a szerbek a Duna és a Dráva által határolt háromszög alakú régiót megszállták. Stratégiai okból (vö. „pécsi hídfő”) Trianonban Jugoszláviának ítélték. 1941-ben

vértelen katonai akcióval szereztük vissza. 1947-ben újra Jugoszlávia része lett, ma pedig Horvátországhoz tartozik és az észéki részekkel együtt annak egyik megyéje.

56. ábra: A Baranyai háromszög

A háromszög tőlünk való elvétele igazságtalan volt. 1910-ben 1.136 km²-es területén 50.797 lakos élt, közülük 20.134 (39,64 %) magyar. Bár ez csak relatív többség, a szerbek (6.060) és horvátok (1.893) lélekszáma együttesen sem érte el a magyarok egyharmadát. A népesség többi részét svábok (13.944) és katolikus délszlávok, bunyevácok és sokácok tették ki, akik a magyarokkal szimpatizáltak. Megjegyzendő, hogy ez a kistáj a mai Horvátország egyetlen olyan régiója, ahol még egymás melletti falvakban él a magyarság.

A.7 BURGENLAND

A.7.1 Alapfogalmak

Földrajz. Burgenland geográfiaailag vegyes táj, nem egy földrajzi egység.

Történelem. **Burgenland** Trianon utáni történelmi fogalom. Az ottani számos vár („burg”) miatt akkor keresztelték el így. Külön magyar neve a legutóbbi időig nem volt. Előbb a német kifejezést lefordítva *Várvidéknek* hívták, majd az **Őrvidék** nevet kapta.

Etnikum. A térség alapvető etnikuma a **német**, vagyis osztrák. Régen két csoportot alkottak. Moson megyében **heidebauerek** („hádpauer” = pusztai paraszt), Sopronban, Vasban és Zalában **hiencek** (másként heancok) éltek. Liszt Ferenc is hienc származású. Soproni gúnynevük ponzichter (bonenzüchter = babtermelő). A legtöbben bajor-osztrák eredetűek, bár állítólag a hiencek régen egy külön germán altörzset alkottak.

A.7.2 Burgenland és Trianon

Az osztrák államtanács 1918. november 17-én jelentette be igényét bizonyos nyugat-magyarországi térségekre. Ez akkora pofátlanság volt, hogy még a franciák is utálkoztak és Ausztriának reménye sem volt vágya teljesülésére. **Burgenland elvesztését végül Kun Bélának köszönhetjük.** A második Clemanceau-jegyzék (1919. június 13.) húzta meg végső határainkat: aszerint már nem tartozott hozzánk a nyugati peremvidék. A helyzetet a Saint-Germain-i békeszerződés (1919. szeptember 10.) szentesítette még jóval Trianon előtt, ami ugyancsak elgondolkodtató: **egy tőlünk „békeszerződéssel” még el se vett terület máris másnak adtak oda.** De persze erről sem a franciák tehetnek...

57. ábra: Burgenland

A.7.3 Burgenland etnikai képe

Az osztrákok és horvátok által lakott Burgenland elvesztését nem fájlalom, inkább örülök annak, hogy Sopron és a Mosonmagyaróvártól nyugati németlakta vidék a miénk maradt. Burgenland területe 3.972 km², tehát egy megyét tesz ki. 1910-ben 292.041 lakos élt rajta. Közülük mindössze 26.225 (8,98 %) magyar, akik a magyar nyelvhatártól távoli etnikai szigetekeken csak 6 településen voltak többségben. Lásd 57. ábra.

A **magyarság** már az Árpádok korában visszaszorult a nyugati határszélről. Később a Bécs elleni török hadjáratok során tűnt el a területről. Főleg a szentgotthárdi ütközet volt végzetes a számára. A XIX. század elején a lakosság mindössze 2%-a volt magyar. Ma újra ezen a szinten állunk és már csak egy településen (Alsóőr) vagyunk többségben.

A **horvátok** lassan szintén felmorzsolódnak. A török idők során húzódtak északra és a határszélen kb. 180 települést szálltak meg, illetve alapítottak. 1910-ben még 54 településen voltak többségben, ma viszont már csak 14-ben.

B. FÜGGELÉK: HAJSZÁLGYÖKEREINK

A magyar nép eredendően kettős – finn-ugor és török – gyökerű (lásd 3.4.4 alpont). A Kárpát-medencében számos idegen (latin, germán, szláv, egyéb) etnikai hatás érte, mégis megőrizte saját karakterét. Ezt annak is köszönhetjük, hogy a kezdetektől fogva a tatárjárásig újabb és újabb fél(rokon) források táplálták. Sajnos később már nem.

Nem mindig könnyű eldönteni, hogy melyik nép tartható közeli vagy távoli rokonunknak. Itt azokat az elemeket fogom annak tekinteni, amelyek a származási hely, a nyelv vagy a szokások alapján közel kerültek hozzánk. Ezért bár például a jászok „vér szerint” inkább csak távoli rokonaink, róluk is feltétlenül meg kell emlékeznem.

A Kárpát-medencébe került rokonok idővel – bár nem rohamosan – mind hozzánk asszimilálódtak, ami nem mondható el az egyéb ide költözött népekről. A magyarságot színesítették-gazdagították, ami szintén nem jellemző másokra. Nem lenne helyénvaló dolog, ha az olykor valóban csak hajszálnyi gyökereinkről elfeledkeznénk.

B.1 SZÉKELYEK

Legközelebbi testvéreink a székelyek. Tudnivaló, hogy nem minden erdélyi magyar székely, ahogyan sokan hiszik: csak az Erdély délkeleti sarkában és az Aranyos vidékén élő magyar nyelvű erdélyiek székelyek (lásd 58. ábra). A honfoglaláskor és utána a legújabb korig nem édestestvérekként bántunk velük. Egy részüket szétszórtuk, nagy tömbjüket pedig kényünk-kedvünk szerint mozgattuk az egyik helyről a másikra. Így kerültek a XII. század második felében mai otthonukba, a Székelyföldre.

Vajon kik a székelyek és honnan származnak? Két dolog biztos. Egyrészt nem a hunok Kárpát-medencén belüli túlélő utódai. Másrészt semmit se árul el róluk az ún. „székely krónika”, amely igen gyatra XIX. századi hamisítvány. Aminek mindazonáltal még olyan jeles kutató is bedőlt, mint Orbán Balázs.

A székelyekkel kapcsolatban számos mosolyt érdemlő felfogás látott napvilágot. Például a „szikil” szó herceget, netán határőrt jelent, avagy Szicíliával kapcsolatos, illetve a székelyek elmagyarosodott románok. Realistább nézetek szerint a székelyek avarok, esetleg a kabarok egyik törzse. Erre utalna az, hogy honfoglaló eleinktől ugyanolyan gypűőrző feladatot kaptak és sokszor ugyanazokon a területeken találkozunk velük. Gyakran, de nem mindig: ez a felfogás nem magyarázza meg, hogy a székelyeket miért mozgattuk mindig egy nagy tömbben, amit nem tettünk sem az avarokkal, sem a kabarokkal. Egyébként is a kabarnak való beállítás nem válasz a kérdésre, hanem annak átfogalmazása erre: kik voltak a székely-kabarok?

A tudósok nem tudnak, vagy nem mernek választ adni a kérdésekre, mert az etimológiai, nyelvi és tárgyi bizonyítékok megnyugtató sora nem áll a rendelkezésükre.

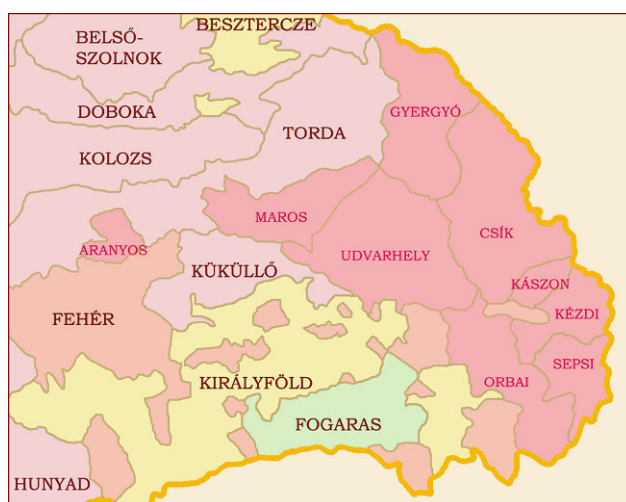
Érdekes, hogy bár Anonymust sokan megbízhatatlannak tartják, elfogadják tőle azt a részletet, melyben eleinknek az itt talált testvéreikkel történt találkozójáról számol be: a

honfoglalók Szabolcs-Bihar vidékén rokonaikkal futottak össze, akiket kitörő örömmel üdvözöltek. Egyesek úgy vélik, hogy a bevonulók a 894-ben ideküldött előőrseket látták viszont, de az nem adhatott volna okot az Anonymus által jelzett hatalmas ovációra. Ez a vélemény figyelmen kívül hagyja azt a tényt is, hogy azon a vidéken valóban székelyek éltek, továbbá nem magyarázza meg a székely nép eredetét.

A kérdéskört másként közelíti meg az ún. kettős honfoglalás elmélete.

Ez a fogalom ellentmondásos. Ugyanis ha az elsőként érkező hont foglalt, akkor az őt követő már nem tehetette, hiszen saját magától csak nem foglalhatott hont. Ha pedig ő volt az igazi honfoglaló, akkor az elődjét nem hívhatjuk annak. Nem akarok szörszálhasogató lenni, viszont nem rajongok a fellengzős, de értelmetlen fogalmakért.

Az elmélet szerint a székely az őshazából egyenesen a Kárpát-medencébe költözött magyar csoport, amely megelőzte a többieket. Ez megoldást adna a székelyek eredetére, de a nevükre nem. A vonulásnak nincs írásos nyoma a mozgásokat árgus szemmel figyelő bizánciaknál sem, a felhozott tárgyi bizonyíték – állítólag egyféle griffes-indás motívum kísérette a székelyek útját – pedig félrevezetőnek bizonyult. Ezért a tudósok többsége ezt a felfogást elveti.

58. ábra: A kilenc székely szék a Hunyadiak korában
(piros szín mutatja a székely, sárga a szász, zöld az oláh területeket, rózsaszín a királyi megyéket, közülük Fehér megyét és elszórt darabkát külön színárnyalattal)

A dilemma megoldásában több ismeret lehet a segítségünkre. Eleink Kazárországban egy **eszekil** nevű, **bolgár-hun** népcsoport szomszédságában éltek. Az ottaniakat a VII. század elején a bolgár Kuvrat vetette maga alá, amíg össze nem fogtak ellene és le nem gyűrték. Ekkor Kuvrat negyedik fia népével együtt nyugatra vonult. És valóban: 670 táján egy rejtélyes nép érkezett a Kárpát-medencébe. Képviselői beépültek az avarok legfelsőbb köreibé és megváltoztatták az életet, például leállították a hadjáratokat békés útra térítve az avarokat. Történelmi és mással nem magyarázható tény, hogy az Avar Birodalom akkoriban valóban döbbenetes átalakuláson ment keresztül.

Kézenfekvőnek látszik, hogy az a rejtélyes nép az eszekil és a honfoglalók velük találkoztak Szabolcs vidékén. Sok tudós mégsem fogadja el a székely – eszekil azonosságot. Egyrészt úgy vélik, hogy az etimológiai szabályok szerint a székely nem vezethető le az eszekilből. (Noha pár évtizede hasonló érv alapján még a Kazár Birodalom létét is tagadták.) Másrészt nem bizonyosak abban, hogy a Kárpát-medencébe költöző nép valóban az eszekil volt-e. Végül nem értik, hogy a székelyek miként sajátították el oly tökéletesen a magyar nyelvet, méghozzá a finn-ugor szavakat is, hiszen a székely tisztán törökös (türk) nép.

Szerintem – hangsúlyozom, hogy ez magánvélemény – a székelyek azonosak a Medencébe került eszekilekkel, tehát ismerjük az eredetüket. Szomszédaink voltak Kazárországban, ezért könnyen elsajátíthatták a nyelvünket. Így érthető az ominózus találkozó ténye és helye is. A hun-székely rokonság gondolata új értelmet kap, mivel a bolgárokat hunoknak is nevezték. Végül a székelyekkel való kettős bánásmódra is magyarázatot kapunk, ha feltételezzük, hogy a kabarok soraiban is voltak székelyek: a velünk jöttek és a már itt éltek nem estek ugyanabba a kategóriába. Véleményemnek csak két fogyatékosága van. Egyrészt túl logikus ahhoz, hogy egyes tudósok elfogadják. Másrészt a székely mondanakörnek nem teljesen felel meg.

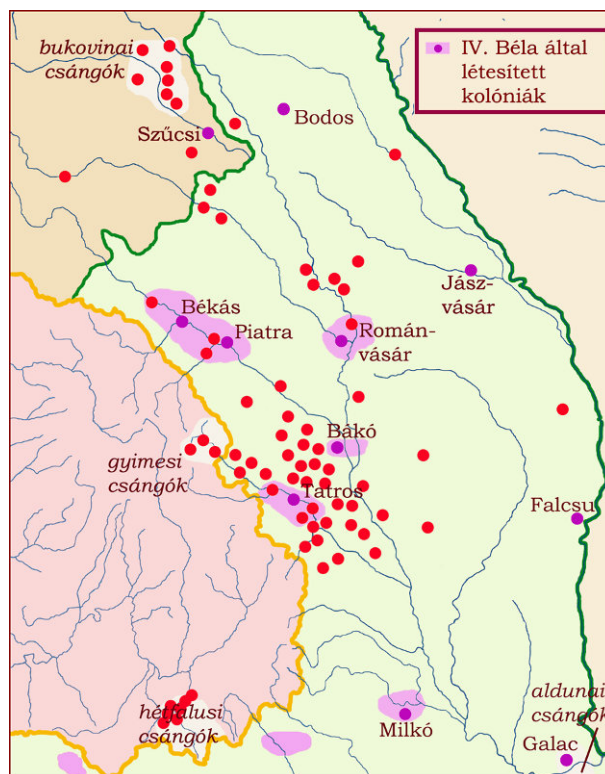
Legvégül álljon itt egy figyelemre méltó mozzanat. A székelyek az újkorban is a törökös **hatos és négyes szám szerint alakították szervezetüket** (6 nemzetség 4-4 ággal). Ezért nem lehettek kabarok, akik hozzánk csapódva a mi törzsi szervezetünkhöz hasonultak, amely más elveken alapult (hetes szám). Vagyis a honfoglalás korában a székelyek nem voltak se avarok, se kabarok, se magyarok. Vajon kik lehettek? Kizárásos alapon csakis az eszekilek.

B.2 CSÁNGÓK

A csángó régies magyar kifejezés, amely „elcsángáltat”, elbarangoltat jelent. Nem egy bizonyos nép rejlik mögötte: többféle közösségük is létezett, illetve létezik. A valaha a Duna deltájánál, Galac táján élt *aldunai csángók*, akik Nagy Lajos korában kerültek oda, azóta már teljesen felszívódtak. Erdély északkeleti pereme mentén, a Kárpátokon kívül voltak a *bukovinai csángó* falvak: Andrásfalva, Boldogfalva, Hadikfalva, Istenfogadj, Istensegíts, Józseffalva és Magyarfalva. Ezek a székelyöklés (lásd 7.5 pont) után váltak ismertekké. Lakosaikat a XIX. század végén „hazatelepítettük” egymástól távoli helyekre (pl. Déva, Gyorok, Hertelendyfalva, Sándoregyház, Székelykeve). A II. világháború során a keveiiek előbb a Bácskába, utóbb Tolnába, a kitelepített svábok helyére (Kakas) kerültek.

A *hétfalusi csángók* Brassó mellett éltek, Hosszúfalut kivéve magyar többségben: Bácsfalva, Türkös, Csernátfalva, Hosszúfalva, Tatrang, Zajzon, Pürkerec. A négy első már régen összeépült és közös nevük Négyfalva. A hétfalusiak sorai ritkulnak: lassan elvesznek a tömegével odatelepített románok sűrűjében. Sajnos ilyen sors vár a *gyimesi csángókra* is, akik három falu lakói a Gyimesi szoros erdélyi oldalán. Bár már ez sem igaz így, mert legnagyobb településüket, Gyimesbükköt átsatolták Moldvához és csak Gyimesfelsőlok és Gyimesközéplok maradt meg Hargita megyében. Erről a két csoportról nem tudjuk, hogy honnan valók, hogy mikor és honnan kapták csángó nevüket.

Erdélytől keletre éltek és élnek a *moldvai csángók* (lásd 59. ábra). Úgy tűnik, hogy manapság újra lábra kapnak. A továbbiakban főleg róluk lesz szó.

59. ábra: Csángók Erdélyben, Moldvában és Bukovinában

Egyesek azt feltételezik, hogy már a honfoglaláskor sem minden magyar költözött be az Etelközből a Kárpát-medencébe, hanem egy részük ott helyben maradt és az ő utódaik a csángók. Ez szinte kizárt: a túlélésnek nincs sem tárgyi, sem írásos bizonyítéka. Sokkal valószínűbb, hogy a csángók a Kárpát-medencéből, azaz nyugatról kerültek otthonukba. Jóllehet hazánk elsősorban idegeneket befogadó ország volt, két alkalomról is tudunk, amikor mi bocsátottunk ki rajokat a Medencén kívülre.

Az első IV. Bélához fűződik, aki nemcsak magyarokat, hanem szászokat is telepített a Kárpátoktól keletre-délkeletre. Célja a kunok térítése volt: ezért alapította a tatárok által felszámolt milkói püspökséget. A szász kolóniáknak már nyomuk sincs. Feltehető, hogy a tatárjárást a magyar közösségek sem vészték túl. Bár archaikus magyar nyelvezetük régebbi származást sem zár ki, a csángók feltehetően Nagy Lajos korában kerültek mai otthonukba. Ő 1350 táján Moldvát magyar hűbérként akarta megszervezni és ennek érdekében telepített csoportokat a Kárpátoktól keletre. A csángók sorai idővel új rajokkal bővültek. Például Zsigmond és Mátyás idejében, akik a lázadó székelyeket megbüntették, mire ők a hegyeken túlra menekültek. A madéfalvi „székelyöldöklés” (lásd 7.5 pont) után is sokan kivándoroltak, de nem az volt az utolsó a székely elcsángálások sorában. Kevés szó esik arról, hogy a XIX. század végén a megélhetési gondok miatt a székelyek közül sokan Moldvába települtek át.

Megjegyzendő, hogy a csángók XIX. századi kutatói a moldvai magyar népességet határozottan két csoportba osztályozzák. A régi hagyományokat követő, már a középkorban

ott élt, magyarul alig tudó „igazi” csángókra és a Zsigmond kora óta átvándorolt székelyekre, akiket nem is tekintenek valódi csángóknak. A két részhalmazt lakóterületeik szerint is megkülönböztették. Feltehető, hogy ma már ennek a különbségtételnek nincs jogosultsága.

Ez a népcsoport cáfolja a „nyelvében él a nemzet” szólást. A csángók egy része nem tud magyarul, mégis magyarnak vallja magát. Ezt a népet nem a nyelv, hanem valami más tartja össze és köti hozzánk. Egyrészt a közös eredet tudata, másrészt a hagyomány, azon belül is főként a vallás: a csángók katolikusok, bár akad közöttük egy kevés református is.

A román álláspont szerint a csángók elmagyarosodott románok. Ez képtelenség, hiszen miként magyarosodhatott volna el és válhatott volna katolikussá egy román ortodox tömegek által körülvett maroknyi nép? A valóság pont fordított: a csángókat akarják elrománosítani, amihez a vallást is felhasználják. Ezért templomaikban nem magyar az istentisztelet nyelve és ma még iskoláikban is ritka a magyar beszéd. A csángók, akiknek eleit a nyugati kereszténység terjesztésének a jegyében küldték a Kárpátokon túlra, századok óta hiába várják, hogy adjanak nekik magyarul beszélő lelkipásztorokat. A kérdésnek mindmáig való megtagadása a katolikus egyház lemoshatatlan szégyene.

A mostani nemzeti öneszmélés jegyében a csángók mai lélekszámát és elterjedését sokan túldimenzionálják, 150-200 ezer fős moldvai csángó közösségről álmodozva. A csángók lélekszámát reálisan 60-80 ezer főre tehetjük. Azonban ebben az esetben sem annyira a mennyiség, mint inkább a minőség fontos. Mert bár nincsenek sokan, a csángók mégis sokkal többet jelentenek számunkra, mint hajszályökeket: tartásuk által ők mutatják meg nekünk, hogy miként lehet a legkeményebb viszonyok között is magyarnak megmaradni.

B.3 KABAROK ÉS PALÓCOK

A honfoglalókkal együtt három kabar törzs költözött a Kárpát-medencébe. A „kabar” nem egy népet jelöl, hanem lázadót jelent. Röviddel a Kazár Birodalomból való kivonulásunk előtt lázadás tört ki, amiben részt vettünk, sőt talán az volt távozásunk oka is. A felkelők csoportjai hozzánk csapódtak és eleink őket szervezték törzsi keretbe. Etnikailag vegyes elemekről van szó, akik közt voltak jászok (lásd alább), szombatos kazárok, moszlim kálizok, székelyek, sőt bizonyára lefokozott („fekete”) magyarok is.

Egyesek szerint a honfoglalás után a kabarokat a dukátusokba szórták szét (lásd 9. ábra), ahol úgy összekeveredtek az avarokkal, székelyekkel, majd a besenyőkkal, hogy alig lehetett őket megkülönböztetni. A kabarok felszívódtak, vagy felmorzsolódtak a honvédő – a németek, lengyelek, morvák, kunok, tatárok elleni – harcokban. Egy másik nézet szerint a kabarok egy részét egy tömbben, Nógrád és Heves vidékén telepítették le. Ez a verzió a valószínűbb, mert eleinknek a segédnépekkel való bánásmódjának jobban megfelel: a „magot egy tömbbe – a többi szanaszét” módszert a székelyek, a besenyők, majd a kunok esetében is alkalmazták.

Létezik felfogás, amely szerint a beköltözéskor a Felvidéket teljes egészében a kabarok foglalták el, vagyis az ottani magyarok eredetileg mind kabarok, illetve ahogyan ma hívjuk őket: palócok, amit főleg jellegzetes „á”-zó beszédük bizonyítana. Ez tévedés. A felvidéki magyaroknak nem mindegyike palóc, mint ahogyan az erdélyi magyarságnak is csak egy része

székely. A Dunától északi térséget nem a kabarok foglalták el: csak egy részüket telepítették oda a morvák ellenőrzésére (lásd a 9. ábrán az Űllő nevű foltot).

A jellegzetesnek vélt beszéd nyelvromlásból fakad és XX. századi jelenség. Szláv behatásra a felvidéki magyar kiejtés sajnálatosan és általánosan leromlott, azonban akinek jó hallása van, meg tudja különböztetni a palócok ízes beszédét az „a” magánhangzónak az „á”-ként való eltorzult kiejtésétől. A palócok hazája Nógrád és környéke, amelyet a trianoni határ ketté osztott. Ezzel a kérdés egy részét tisztáztuk, viszont még nem tudjuk, hogy honnan ered a „palóc” név és mi köze van a kabarokhoz – ha egyáltalán van?

A megnevezés etimológiailag tisztázott. Levezethető a szláv „polovec” szóból, amely sápadtat, sárgásat, fakót jelent. Az oroszok a kunokat hívták „plaveceknek”, akik saját népük egyik törzsét illették a sárga jelzővel. A magyaros palóc alak csak 1683-ban bukkan fel írásos formában. Mellesleg eleinte éppúgy gúnynév volt, mint a csángó. Ezek szerint a palócok kunok lennének? A tudósok kétféle választ adnak a kérdésre.

Egyesek szerint a palócok kunok, jöllehet nincs nyoma annak, hogy Nógrád vidékére kunok költöztek volna és elgondolkodtató, hogy miért csak a nógrádi kunokat hívnánk palócoknak, alföldi nagy tömegüket viszont nem. Ezért én a másik, bár csavarosabb nézetet fogadom el. Aszerint a nógrádi kabarok küllemben és szokásokban a kunokra hasonlítottak, ezért a szlávok a két népet összetévesztették és az előbbire ragasztották az utóbbiak nevét. Vagyis a palóc nem más, mint kunra, azaz polovecre hasonlító kabar.

Bárhonnan is származzanak a palócok, létük által gazdagabbak vagyunk. Baj lenne, ha nem őket, hanem a nyelvüket vesztő felvidékiek tömegeit tekintenénk példának.

B.4 BESENYŐK ÉS ÚZOK

Törökfajú népek lévén a besenyők és az úzok távoli rokonaink. Ugyanazt a nyelvet beszélték mint mi, vagy legalábbis olyasfélét. Hasonlítottak hozzánk szokásaikban is. Bár már eltűntek a történelem színpadáról, mélyen bennünk élnek népünk hajszálgököreiként. Méltánytalan lenne megfedkezni róluk.

A besenyő népnév csak 1086-ban tűnik fel írásban („beseneu”). Korábban törzseik neve szerint emlékeztek meg róluk, főleg a talmács=tolmács törzsről: például Erdély déli peremén állt Talmács vára. A besenyőket segéderőként alkalmazták, ami talán meglepő, mert a tőlük elszenvedett vereség miatt költöztünk ide. Azonban a keleti népek gondolkodásmódja sajátos volt. A „keresztények” kegyetlen bosszút vettek egymáson, de a „barbárok” ezt az érzést nem ismerték. A tegnap egymással keményen harcolók mára megbékültek, és ha egy törzsnek nem tetszett a helyzete, akkor habozás nélkül a volt ellenség mellé állt, amely be is fogadta.

Két jelentősebb besenyő beköltözésről van tudomásunk. 955-ben Taksony engedte be Tonuzoba vezért, majd Géza telepítette be őket Koppány sakkban tartására. A két tömeges mozgás mellett 150 éven át fogadtuk be kisebb-nagyobb csoportjaikat; hol itt, hol ott lehet hallani egy-egy besenyő család letelepítésének a kérelmezéséről. A 10. ábra mutatja az általuk lakott területeket. Bár nyelvében és szokásaiban rokon népről van szó, asszimilálódása mégsem volt rohamos. 1352-ig saját ispánjuk volt és még a XV. században is említenek magát besenyőnek mondó férfit.

Az úzok története rövidebb. A Bizánc, a kievi fejedelemség és Magyarország életét a XI. század végén fenyegető úzokat idővel egy furcsa betegség támadta meg, amiről ma sem sokat tudunk. Nagy részük abban pusztult el, csak kisebb hányaduk maradt fenn a Duna deltájában: a ma is ott élő gagauzok. Az úzoktól származnak a török birodalmat megalapító szeldzsukok. Úz töredékek hozzánk is költöztek, amiről egy-két helynév tanúskodik. Esetleg tőlük ered a Csík, Görgény és Nemere név, de ez nem biztos.

N.B.: A Kárpát-medencei természetföldrajzi nevek többsége szláv, illetve van egy-két bizonytalan eredetű is, például a Küküllő. A törökös nevek felismerhetők, de a mögöttes etnikum nem mindig, ugyanis a török a Kárpátoktól keletre olyan általánosan használt nyelv volt, mint amilyen másutt a latin. Ezért nem tudni, hogy konkrétan kitől ered a Barca, Barót, Brassó, Tatrang, Tömös, Zajzon stb. megnevezés. Még az sem kizárt, hogy ezek bolgár nevek, hiszen a bolgárok eredeti nyelve is török(ös) volt.

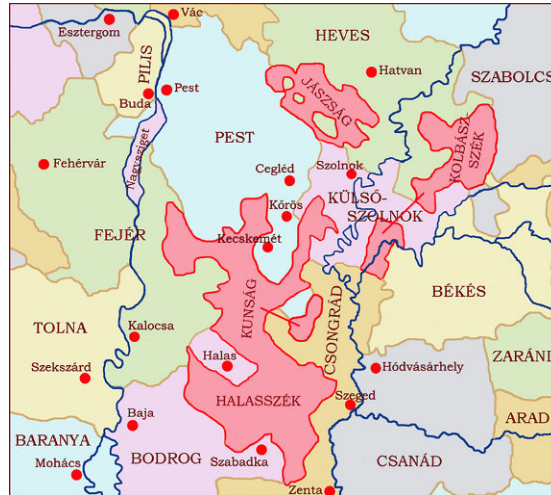
B.5 KUNOK ÉS JÁSZOK

A kunok a XIII. században azt az életmódot folytatták, amit a magyarok századokkal korábban és amelynek emlékei még ott bizsergetek a már megállapodott magyarságban. Állattartók voltak, ami egyet jelentett a szabadsággal, de a szabadossággal is. Ahogyan az amerikai fehér telepes nem értette meg, hogy az indiánnak a vérében van a lótolvajlás (ami dicsőséget és nem bűnt jelentett a számára), úgy a földművelő magyarok sem tudtak mit kezdeni a kunok viselkedésével. Talán irigyelték is őket, és Kézai Simon erre a közhangulatra játszott, amikor a kunokat a „dicső” hunokkal egy kalap alá vette.

A tatárjárás előtt beköltöző kunokat szanaszét telepítettük. Mint tudjuk kirohantak az országból, de IV. Béla 1246-ban visszacsábította őket. A székeleyknél és a szásznoknál jól bevált megoldás szerint hét székre telepítette őket. Közülük csak hatnak a nevét ismerjük és azokból is csak kettő maradt fenn (lásd 60. ábra). Az elvileg irányításra szolgáló székek gyakorlatilag sohasem működtek úgy, mint székeley és szász megfelelőik.

1246 és 1278 között a kunok tíz alkalommal vezettek rablóhadjáratot nyugatra az egykori kalandozások mintájára. Foglyok tízezreit hurcolták haza, rabszolgáknak adva el őket. Ez olyan mérvű külpolitikai botrányt okozott, hogy azt lecsillapítandó a magyar királyoknak kellett kiváltaniuk a foglyokat. Nem volt kisebb a belpolitikai zűrzavar sem. V. István, akinek a neje kun Erzsébet volt, majd IV. (Kun) László a kunokat pártfogolta. Emiatt még az Egyház is beavatkozott, mert tartott egy újabb pogánylázadástól. Ennek a rémkorszaknak a hódítási csata vetett véget (1280). Utána a kunok ismét kirohantak az országból, de ezúttal fegyverrel kényszerítettük őket a visszatérésre. Erre azért volt szükség, mert a kunok a tatárokkal szövetségesek voltak, akik még ekkor is keleti határainknál tanyáztak. Kevesen tudják, hogy volt egy második tatárjárás is (1285), éppoly veszélyes, mint az első, de ezt az újabbat már felkészülten fogadtuk és visszavertük.

Epizód, hogy kunlelkű királyaink saját népük ellenében tatár testőröket fogadtak fel. Ők voltak a nyögérek, akik maradékai nálunk telepedtek le, lásd például Pápanyögér.

60. ábra: A Jászság és a Kunság a Hunyadiak korában

Amikor Károly Róbert elrendezte az etnikumokat, helyükre tette a kunokat is, akik nagy szolgálatot nyújtottak neki úgy a kiskirályok leverésében, mint külső harcaiban. Ellenfeleit meglepte könnyűlovassága (vö. látszat-megfutamodás, hátranyilazás). A kunokat a Duna-Tisza közé és a Közép-Tisza mellé két régióba vonta össze, amelyek neve Kis- és Nagykunság, bár az utóbbi területe a kisebb. (Nem tudtam kinyomozni, hogy honnan való a két jelző.) A kunok később is mindig ott voltak, ahol valami „balhé” ígérkezett. Nem véletlen, hogy Dózsa feléjük vette az útját, miként később Kossuth is. A kun morcos, harapós népség, az idegen számára megbízhatatlan, de hű társa annak, akit egyszer elfogadott. Pontosan olyan, mint a komondor, az ezzel a néppel hozzánk származott és ma már magyarnak tartott kutyafajta.

A jászokat együtt szokás emlegetni a kunokkal, bár etnikailag nem rokonok. Sokak szerint már a honfoglalás előtt a Kárpát-medencében éltek, bár ez vitatott. A Római Birodalom nem volt képes meghódítani a Medence középső régióját (lásd 3.2 pont és 5. ábra) a lábukat ott megvető jazigok miatt. A jazig iráni eredetű nép éppen úgy, mint a jász. Én nem zárnám ki az azonosságukat, de mondanivalóm szempontjából ez lényegtelen, mert a jazigok nem élhették túl a népvándorlási hullámokat. Egyébként a rómaiak a jászokat a saját nevükön nevezték, amint egy-két Dráva-Száva közti hely neve mutatja: pl. Acqua Iaseca, Municipium Iasorum.

A „Csodaszarvas” mondája szerint Hunor és Magor a vadászat végére két szép *alán* lányt rabolt el. A mítosz jelképes értelmű: azt példázza, hogy a Meotisz – a Don torkolata – táján a régi (hun) és az új (magyar) népek egymással is, másokkal is rokonságba kerültek. Jóval ez előtt és sokkal délebbre, a Kaukázus vidékén, egymással vetélkedett az ászok és az alánok népe. Miután nem bírtak egymással, a kettő idővel összeolvadt annyira, hogy az alán és a jász szinonima lett. A régebbi korokra az előbbi, az újabbakra az utóbbit szokták használni.

Honfoglaló eleinkhez alánok, azaz jászok is csatlakoztak. Állítólag a Berény, Ladány, Oszlár, Tárkány, Varsány településneveink rájuk utalnak. Később újabb rajaik érkeztek hozzánk. Volt utánpótlásuk, hiszen az alánok egy része vagy az Etelközben maradt, vagy utóbb költözött oda ilyen népcsoport. A Prut folyót, amelynek partján fekszik Jászvásár (ma: Iasi), a XIII. század elején „Alanus Fluvius”-nak hívták és egyes források Moldvát még 1330-ban is

Alánia néven emlegették. Amikor Julianus barát eleink felkutatására indult, a jászok földjén haladt át, akik görög keresztények voltak.

A jász név először 1318-ban fordul elő írott forrásban, amely a pilisi Jászfalut említi. Jászok sokfelé éltek: tőlük ered többek közt a Gordisa (Baranya), a Gogan (Küküllő) és a sokfelé előforduló Bodon helynév. A honfoglaláskori alánok szétszóródtak és beolvadtak a magyarságba. Viszont nem tudjuk, hogy a jászság miként került mai helyére: egyesek szerint Szent László telepítette át őket Moldvából. Nincs nyoma annak, hogy a honfoglalás után a jászok már ott éltek, mint ahogyan annak sem, hogy Lehel/Lél vezér jász lett volna. Annyi biztos, hogy a német császárt nem azzal a bizonyos kürttel verték fejbe Augsburgnál.

Etnikai alapokon nem magyarázható, hogy miért helyezték a kunokat és a jászokat idővel közös főkapitányság alá. A kun fekete, mokánytermetű és szilaj. A jász szőke, szálfatermetű („fileszteusnak” is hívták őket) és békés természetű. A két népcsoportnak semmi köze sincs egymáshoz. Csak egy közös vonást lehet felfedezni bennük: a jászok éppolyan hűségesek a magyarságukhoz, mint a kunok.

B.6 ETNIKAI GAZDAGSÁG

A közös eredet miatt kell megemlékezni a kálizokról és a böszörményekről is. Ez a két népcsoport is a Kaukázus, illetve a Kászpi tó vidékéről származik. Csak a moszlim vallás köti össze őket, különben az előbbi már a honfoglaláskor, az utóbbi csak jóval később keveredett a Kárpát-medencébe. Állítólag az alánok egy része is moszlim volt. Egyesek úgy tartják, hogy a „fekete magyar” kifejezés moszlim vallási csoportot takar. Ezt semmi sem támasztja alá. Csak annyi bizonyos, hogy a kálizok és a böszörmények idővel magyarokká váltak és éppen úgy frissítették alvadásra hajlamos vérünket, mint közelebbi rokonaink.

***

Az angol nem szégyenli eredeti kelta (brit), későbbi szász és norman gyökereit, sőt a dán hódítóktól származó beütést sem veti meg. Ezzel szemben a francia tagadja, hogy országában baszk, breton, okcitán stb. nép is létezik. Vajon melyik szemlélet a helyesebb és melyik nemzet a gazdagabb? Egy nép sincs Európában, amelynek a keleti gyökerei annyira szerteágazóak és mélyek lennének, mint éppen a magyaroké. Legyünk büszkéek rájuk!

C. FÜGGELÉK: NYELVÉBEN ÉL A NEMZET (?)

C.1 VAN-E SZÜKSÉG ETNIKAI STATISZTIKÁRA?

A XVIII. századig az uralkodók viszonylag jól ismerték az őket uraló területeket, de nagyon keveset tudtak az azokon élőkről és egyáltalán nem érdekelte őket a nép etnikai hovatartozása. A reformáció és ellenreformáció során figyeltek ugyan a vallásra, de a „cuius regio...” elve miatt (lásd D. függelék) elég volt tisztában lenniük a földbirtokosok felekezeti hovatartozásával. Az uralkodók fantáziáját csak a pénz volt képes felpiszkálni: időről-időre összeírátták az adózókat. Azonban a teljesség hiánya és a rengeteg kivétel miatt ezek a konskripciók nem mérvadók: csak igen keveset tudhatunk meg belőlük. Például nem adóztak a nemesek, a papok, a katonák, bizonyos tisztviselők, a zsellérek, az egyéb okból föld nélküliek stb. stb. és persze azok sem, akiknek a lakóhelyét nem lehetett felkutatni.

A XVIII. századra az osztrákok jelentős új birtokokhoz jutottak a Kárpát-medence töröktől való elhódítása által. Ezért érthetően kíváncsiak lettek arra, hogy mi mindenről rendelkezhetnek. A század elején a Pragmatica Sanctio jegyében a földet megművelőket kívánták összeírni (1715, 1720), majd a század vége felé a sikertelen porosz háború miatt a hadipotenciál vált lényeges kérdéssé és II. József annak érdekében íratta össze a lakosságot (1784-87). Az etnikai hovatartozást nem vizsgálták, de a telkesek nevéből (1715) és a falvak körülményeiből (1785) a tudósok etnikai következtetéseket is le tudnak vonni.

Később az osztrák uralkodók összeírási próbálkozásai rendre hajótörést szenvedtek a magyar nemesek, végeredményben a megyék ellenállásán. Csak a szabadságharc leverése után, 1850-ben készült el az első teljesnek mondott (bár messze nem az) etnikai felmérés Magyarország és Erdély népességéről. Szándékos torzításai és a rossz módszerből fakadó hibái érthetőek. A történészek csak egyéb adatok hiányában veszik alapul.

Rátérve az alcímbe említett kérdésre evidens, hogy minden modern ország érdekelt a lakosságának az etnikai kimutatásában vagy azért, hogy a saját nemzetet támogassa, vagy azért, hogy a nemsajátot elnyomja. Mindkettőhöz ismeretek szükségesek.

Magyarország az előbbi pozitív szemléletben 1880-tól készített etnikai felméréseket. Ezt 1945 után beszüntette, mert az, amit ezen a téren ma művel komolytalan. Ugyan ki hisz a KSH adatának, amely szerint 2001-ben csak 50-60 ezer cigány élt itt, miközben mindenki tudja, hogy 7-800 ezerrel kell számolni? Ha nem ismert, hogy hány cigány él és merrefelé, akkor vajon milyen fejlesztő program készülhet a számukra? Ha pedig az egyik nem-hivatalos forrásból ezt mégis tudjuk, akkor miért kell azt egy másikban letagadni?

Velünk szemben az utódállamok 1920 óta mindig komolyan vették az etnikai viszonyokat. Egy kérdés, hogy az adatokat *kifelé* mindenféle módon kozmetikázták, az pedig egy másik, hogy *befelé* mindig a magyarság elnyomására használták fel. Elegendő arra utalni, hogy a közigazgatást – minden természet- és gazdaság-földrajzi elvet felrúgva – úgy szervezik meg, hogy a magyarság ne lehessen a maga ura. Jó példa erre a szlovákiai nagyszombati kerület: a Duna-menti tisztán magyar területeket rendelték a Mátyusföldi szlovák térségek alá. Csak egyes tájékozatlan újságírók kedvéért jegyzem meg: *ezt nevezik sovinizmusnak*.

A résztémát zárjuk le azzal, hogy etnikai statisztikára mindenütt szükség van, ahol az ország nem akar váratlan és kellemetlen meglepetésekbe botlani. Ilyen felmérést még az olyan tipikusan autokratikus országban is végeznek, mint az USA. És az eredmények lám arra kényszerítették a vezetőit, hogy hivatalos nyelvként ismerjék el a spanyolt. Vajon mire vezetett volna, ha ez elmarad...?

C.2 MI LEGYEN AZ ETNIKAI STATISZTIKA ALAPJA?

A felvetés igen sok vitát vált ki. Még inkább azt tenné, ha világosabban fogalmaznánk: Mi a nemzet legfontosabb ismérve: a származás, a hagyomány, a nyelv, vagy valami más?

Régen nem úgy végezték a népességfelméréseket, mint ma, amikor felkeresnek minden egyes személyt és kikérdezik a tudnivalókról. Hanem elmentek az illetékeshez, vagyis a helyi tiszteleteshez, aki átadta az *egyházkönyveket*, amelyben rögzítve voltak a születések, házasságok, halálozások. Végeredményben nem a személyek, hanem a falu (falurész) vallási hovatartozását firtatták, ami a **hagyomány** körébe tartozó ismérv. Bár régen még nem voltak bevallott ateisták, az anyakönyvek korántsem voltak teljesek és hibátlanok. Továbbá voltak települések, ahol a magyarság úgy megritkult, hogy nem tarthatott saját papot és vallási szolgálatban a pópára kellett hagyatkoznia, ergo vagy nem került be az egyházkönyvbe, vagy oda románként vették fel. Ez persze előfordulhatott fordítva is, de sokkal ritkábban. Ezért nem lehet maradéktalanul hinni a régi, vallási alapú felméréseknek.

A nemzetnek nem meghatározó tényezője a vallás (lásd a D. függelék), bár kivételes esetekben (lásd moldvai katolikusok) következtetni lehet belőle a nemzetiségre. Pregnáns példa a görögkatolikusok esete. Vannak köztük szép számmal magyar anyanyelvűek is, akiket Borsodtól Szabolcsig elmagyarosodott ruszinoknak, Erdélyben elmagyarosodott románoknak tartanak, de tévesen. Erdélyben volt egy 2-300 ezer főnyi görögkatolikus vallású, eredendően magyar és cigány etnikumú réteg.

Egy időben a románok és a szlovákok az **eredetre** helyezték a hangsúlyt, csak hogy a magyarok kimutatandó létszámát papíron csökkenthessék. Ezt tették Szatmárnak a mai határ túloldalát kíséző részén, ahol több falu lakosságát németnek mutatták ki a lakosok *neve alapján*, jöllehet azokban a falvakban szinte senki sem beszél németül. Mondani sem kell, hogy a névelemzés mindig egyoldalú. A román Szabó, avagy a szlovák Kovács – több ezer ilyen lehetne találni, mondjuk a telefonkönyvben – névelemzés alapján sohasem kerül a magyar rovatba. Érdekes is lenne: úgy a szlovákok és az erdélyi románok fele csak magyar lehetne.

Az eredet felmérésének nem sok teteje van. Hiszen ha valakit egyszer például németnek könyveltek el, akkor nem is lenne szükség több felmérésre, csak a leszármazottakat kellene megtalálni, akik nem lehetnek mások, csak németek. A felmérések íveit az idők végezetéig automatikusan ki lehetne tölteni a mindenkori születési anyakönyvek alapján. Kivéve persze a vegyesházasságokat, amelyekről Dr. Kovács Alajos, a KSH volt elnöke ezt írja:

„A román urak azt is állítják; hogy a vegyes házasságból származó gyermekek nemzetiségét könnyebb megállapítani az etnikai származás, mint az anyanyelv alapján. Ennek épp az ellenkezője az igaz. Román apa és magyar anya házasságából származó gyermekeket népi eredet alapján hova fogja sorozni a román statisztika? Románoknak vagy

magyaroknak fogja-e őket minősíteni, ha az általuk beszélt nyelvre nincsen tekintettel? Az anyanyelv kérdése ebben a tekintetben is tiszta képet nyújt, mert ha a gyermekek csak egy nyelven beszélnek, a statisztika ahhoz a nyelvhez sorozza őket, ha pedig több nyelvet beszélnek, választásukra bízva, melyik nyelvet vallják be anyanyelvük gyanánt, s a másik nyelvet mint beszélt nyelvet mutatja ki. Népi eredet szerinti felvételnél azonban mindenkinél kutatni kell apjának, anyjának és egyéb elődeinek származását, s ha azok több nemzetiséghez tartoznak, a legnagyobb zavarba jön a népszámláló biztos, hogy az illető egyént melyik nemzetiséghez sorozza, holott csak meg kellene kérdezni, hogy milyen nyelven beszél.”

A románok azzal érvelnek, hogy a svábokat erőszakkal elmagyarosították. Amellett, hogy ez nem igaz – a svábok önkéntesen magyarosodtak – a véleménynek semmi köze sincs a statisztikához. Ez a tudomány ugyanis nem mérlegelhet, csak tények állapíthat meg. A román statisztikusok ezt vagy nem tudják, akkor dilettánsok, vagy rosszindulatúan elfogultak a magyarság irányában.

A Kárpát-medencében a XIX. század közepe óta évtizedenként voltak etnikai felmérések. A Kiegyezéstől Trianonig ezek teljesek és valóságűek. Mindegyik **anyanyelvi** alapú volt. Hivatalosan az anyanyelv nem az édesanya nyelve, hanem statisztikai kategória, amely a megkérdezett által leggyakrabban használt – preferált – nyelvet jelenti. Előfordul, hogy egy vegyesházasságban a gyerek jobban beszél az apa, esetleg a nagyszülő nyelvét. Azonban az anyanyelv a legtöbb esetben mégis az édesanya nyelvével esik egybe. Ez az ismérv egyértelmű: a kimutatás homogén rovatokat tartalmaz, azaz mindegyik valóban egy nyelvre vonatkozik, ami nem mondható el a nemzetiségi rovatokról. A homogenitásra jellemző, hogy 1880-ban volt olyan rovat is, hogy „nem tud beszélni”. Nem írtak a helyébe, falból, valami mást...

A 7.2 pontban mutattam rá a nép és a nemzet eltérésére. A népi hovatartozás adott az eredet, a hagyományok és a nyelv alapján. A nemzetet ezen túlmenően a tudatos akarás is jellemzi. Ezért az etnikai statisztikának a **nemzetiség** lehetne az alapja. A liberális felfogás, az önrendelkezés jegyében ez tűnik az igazán jó megoldásnak. Nem az a fontos, hogy mi az anyanyelvem, hanem az, hogy kinek érzem magamat. Lám Petőfi is eredetileg szerb volt, mégis magyarnak érezte és vallotta magát.

Az utódállamok statisztikai nemzetiségi alapúak (bár egy-egy felmérés kettős – anyanyelvi és nemzetiségi – háttérű). Önmagában véve már ez is gyanús: miért nem anyanyelvi alapon készülnek pl. a szlovák statisztikák? A válasz adott: *mert az anyanyelv nem manipulálható, a nemzetiség igen*. Például alkalmazható hontalan, csehszlovák stb. rovat, holott ezek nem nemzetiségi, hanem állampolgársági mutatók. Vagy Romániában felvehető magyar, székely, csángó, cigány és zsidó kategória, amivel a magyarokat máris öt oszlopba kenhetik szét.

Ezzel az érveléssel szemben fel szokták vetni, hogy viszont a nyelvi kimutatás korlátozza az egyén szabadságát. Ez több szempontból is téves feltételezés.

Először is a szabadság mindenféle felmérésnél korlátozott lehet. Például az 1948-as jugoszláv *felmérő iven* nem szerepelt a sokác, a bunyevác, a dalmát, a bosnyák stb. rovat. A moszlim bosnyák a moszlim albánnal együtt a moszlim rovatba íráthatta magát (bár a moszlim nem is nemzetiség), a katolikus bosnyák és a többi a horvát rovatba került. Így tehát Szabadkán több tízezer horvátot mutattak ki, holott ott a legtöbb horvát valójában bunyevác volt. (A magyar statisztika sem ismeri el a bunyevác és a sokác nemzetiséget...) A szabadságot a *felmérő biztos* is korlátozhatja fenyegetés vagy megfélemlítés által. Az előbbire példának szolgált Szlovákiában a II. világháborút követő erőszakos reszlovakizáció, az utóbbira Románia, ahol a csángókat azzal etették, hogy csak románok lehetnek. Összehasonlításképpen: az 1910-es magyar felmérésben

a román többségű településeken román felmérő biztosok dolgoztak, tehát aligha került sor korlátozásra, fenyegetésre vagy megtévesztésre.

Másodszor vegyük futólagos ismerősöm példáját, aki magyar beszéde dacára sem hallott Mátyás királyról és „jugoszlávnak” mondta magát. Anyanyelvi felmérésnél sem kellett volna magyarnak vallania magát, hanem választhatott volna az egyéb nyelvek közül. Őt bizonyára meggyőzték volna, hogy a jugoszláv is egy nyelv...

Végül a szlovákok példáján szépen bebizonyosodott, hogy éppenséggel a nemzetiségi alap vezet hamis következtetésekre, mert vagy félelemből, vagy az igazodás szándékából jelentős részük mindig olyan nemzetiségűnek vallotta magát, amilyen hatalom alatt élt, miközben anyanyelvét változatlanul vagy magyarnak, vagy szlováknak jelölte meg.

Ne hallgassuk el, hogy vannak a nemzetiségi szemlélet javára szóló érvek is. Az első az, hogy több nemzetiség van, mint nyelv. Ez főleg a kisebb népek miatt van így, amilyen a bunyevác, sokác, krassován, vlah és még sorolhatnánk. A második az, hogy vannak olyan etnikumok, amelyek nem sorolhatók sem az anyanyelvi, sem a nemzetiségi kategóriákba (zsidók, cigányok). A homogenitás elvét feladva rájuk külön rovatokat kellene alkalmazni, ami jobban illik a nemzetiségi, mint az anyanyelvi szemlélethez.

C.3 STATISZTIKA ÉS JÖVŐ

A valódi demokráciákban az etnikai kimutatás célja az, hogy a nép jólétét szolgálja. A nép nem homogén: különböző ajkú emberek alkotják. Az egyiknek is, a másiknak is iskolát, templomot, intézményt, politikai-irányítási jogot, ha kéri területi autonómiát stb. kell adni. Hányat, hol, mekkorát? Ezek a valódi emberi kérdések. Ha ezekre nem akarunk válaszolni, akkor visszakanyarodunk oda, hogy a statisztika csak az önigazolás eszköze. Például nem is kellenek a csángóknak magyar papok, hiszen ők úgyis románok.

A végső következtetés pedig az, hogy **a „nyelvében él a nemzet” kitétel ma még aktuálisabb, mint valaha is volt.** Ha a magyar iskolák itt-ott megszűnnek, ha a magyar diplomák elporladnak, ha magyarul nem lehet a hivatalokban beszélni, akkor a magyar nemzet meghal. A nemzet és a nyelv – egy. Ezért olyan statisztikára van szükség, amelyből világosan megállapítható, hogy hol és hány magyar él a Kárpát-medencében.

D. FÜGGELÉK: FELEKEZET ÉS ETNIKUM

A Kárpát-medencét minden korban különféle népek lakták. Sokszínű volt a vallási paletta is, bár a reformáció koráig messze nem volt annyira változatos, mint az etnikai összetétel. A magyarsággal három nagy népcsoport lakott együtt: a germán, a latin és a szláv. Mellettük akadtak kisebb lélekszámúak is, mint például a görög, az örmény és a zsidó. Ehhez hasonlóan a Kárpát-medencében elterjedtek a nagyobb felekezetek mellett a kisebbek is. Az etnikai és felekezeti oldal két összefüggése érdekes a számunkra.

Az egyik időbeli. Eleinte a felekezeti oldal dominált. Az uralkodók a reformációig nem törődtek országaik és népeik etnikai hovatartozásával. Viszont nagyon is érdekelte őket a lakosság vallása, mert az a hatalommal összefüggött. Szent István még nem a területszerzés céljából – hiszen birtoka volt éppen elég –, hanem a nyugati kereszténység preferálása miatt vetett véget Ajtony és az erdélyi Gyula különuralmának. A birtok és vallás közötti összefüggés másként mutatkozott a reformáció korában. Az alapelv így hangzott: „cuius regio, eius religio” (akié a föld, azé a vallás). Ez azt jelentette, hogy a szolgának az úr vallását kellett követnie, ha tetszett neki, ha nem. Ámde a gyakorlatban sokszor ez is fordítva működött: sokan azért váltottak felekezetet, hogy egy birtokot megőrizzenek, elvegyenek mástól, vagy hatalomra tegyenek szert. Az ezernyi példa közül csak egyet említek: „1610-ben Homonnai György az országbírói méltóság elnyeréséért a róm. kath. vallásra tért át”. Végül a felvilágosodás hatására a felekezeti és az etnikai szempont helyet cserélt és az utóbbi vált elsődlegessé.

A másik oldal a nemzet jellemző jegyeivel (lásd 7.2 pont) függ össze. A népek bizonyos területekről származnak, ami sokszor a vallásukat is meghatározza. Tipikus példa a Balkán, ahol Bizánc befolyása miatt az ortodox vallás terjedt el és ezért az onnan a Kárpát-medencébe átszármazó népek ezt a vallást követték. Azonban a korreláció nem általános. Ezt azért kell megemlíteni, mert sokan a felekezetből kívánnak az etnikumra következtetni: egyesek azért böngészik a *vallási* statisztikai rovatokat, hogy azokban állítólagos rejtett *nemzetiségi* adatokra bukkanjanak.

Ez a kísérlet kudarcra van ítélve. A nemzetiség adott összefüggésben esetleg meghatározza a vallást. Például a horvátoké és a vendéké katolikus, a szerbeké ortodox, az erdélyi szászoké evangélikus, a ruszinoké unionált. Jóllehet volt egy rövid időszak, amikor még a mindig is csontkeményen katolikusnak hitt horvátok nagy része is evangélikusra váltott... Azonban a dolog fordítva nem működik: a vallás csak ritkán határozza meg a nemzetiséget. Egyesek azt hiszik, hogy aki erdélyi és református, az egyben magyar is. Bár ennek nagy a valószínűsége, a korokkal vigyázni kell. Például a reformáció hajnalán Hunyadban és Szörényben jelentős volt a román református közösség is. Sőt, a Szerémségben még szerb reformátusok is éltek!

Az idők során a Medencének nemcsak az etnikai képe ment át változásokon, hanem a felekezeti arculata is. Volt, amikor a két váltás összefüggött egymással és volt, amikor a vallási változást nem befolyásolták etnikai tényezők.

Horvátország már a honfoglalás előtt a *nyugati* kereszténységhez tartozott. A Medence más területein egyelőre ismeretlen volt a kereszténység. Majd bizánci hittérítők jelentek meg a nyitrai fejedelemségben, a későbbi Erdélyben, a Temesközben és a Szerémségben is. Róma – szokása szerint – késlekedett. Úgy tűnt, hogy a térség egésze hamarosan *keleti* kereszténnyé válik. Ezért is vált fontossá Rómának a magyar királyság megalakulása.

Azt szokás mondani, hogy a *magyarság* felvette a nyugati kereszténységet. Bár ez nagyjából igaz, helyesebb lenne úgy fogalmazni, hogy *Magyarország* népeinek a nagy része nyugati kereszténnyé vált, miközben a kisebbik hányada – főleg déli végeinken – továbbra is megmaradt keletinek.

Ezt az első alapvető változást követően királyaink nem csináltak nagy ügyet a vallásból. Nem is kellett, mert bár mindig éltek itt más felekezetűek is, számuk együtt sem volt jelentős. Befogadtuk az izmaelitákat és a zsidókat, a sajátosan keresztény örményeket, görög apátságok működtek déli végeinken, a szerbeknek a Csepel-szigeten volt egyháza, Nagy Lajostól pedig kolostorokat kaptak az ortodox ruszinok és románok. A társadalom felsőbb rétegeiben a felekezetnek nem volt szerepe. Az alsóbbakban az azokból fakadó eltérő szokások okoztak ugyan súrlódásokat, de azok nem öltöttek vallási színezetet. Uralkodóink és az Egyház képviselői egyetlen dolgot nem tűrtek el: a pogányságot (vö. kunok). Ezért a „vallási türelem” és a „vallás-szabadság” kifejezések a hódoltságig szükségtelen és ismeretlen fogalmak voltak.

61. ábra: A reformáció elterjedése a Kárpát-medence országaiban 1570-ig

A helyzet a *reformációval* változott. Luther tanai a XVI. század közepéig alig hatottak: a magyar urak eleinte nem akarták befogadni azokat. Viszont utána futótűzként terjedtek el és a Kárpát-medence nagy része protestánssá vált, kivéve persze a román- és a szerbalkta ortodox területeket (lásd 61. ábra). A protestantizmus térnyerése miatt – szemben azzal, amit sokan vélnek – csak igen rövid ideig volt kiélezett a katolikus-protestáns ellentét. Azt hamarosan a reformáció eltérő ágazatai közötti sokkal hevesebb torzalkodások váltottak fel. Miattuk és nem a katolicizmus miatt került egyáltalán előtérbe a vallási egyenjogúság kérdése.

Abban Erdély járt az élen, bár nem teológiai megfontolás avagy a türelem jegyében, mint sokan gondolják és hirdetik, hanem személyes szeszélyből adódóan. Az első erdélyi fejedelem, János Zsigmond, határozatlan volt mindenben, így a vallást illetően is. Ezért háromszor cserélt felekezetet. Először elküldve katolikus papjait lutheránussá lett, majd a kálvini irányzattal kokettált, végül az unitárius hitre váltott. Saját átváltozásait akarta igazolni a tordai országgyűlés rendeleteivel, amelyeket az utókor – a helyzetet előbb félreértve, utóbb szándékosan félremagyarázva – a vallási türelem példájának tekint.

A kétes háttér dacára vallási téren Erdély valóban példát adott a világnak. Híre miatt odamenekültek a vallásuk miatt üldözöttek, például a svájci anabaptista habánok és a lengyel protestánsok. Azonban tudni kell, hogy igazándiból szó sem volt „szabad vallásgyakorlásról”. A katolikusokat nem tűrték meg: még a Báthoriak is csak házikápolnájukban vehettek részt szentmisén. A szabad vallásgyakorlat – mondjuk így – apró szépséghibája, hogy elüldözték az apácákat és a szerzeteseket, már ahol nem gyilkolták le őket. Bocskai és Bethlen még az anyaországi városokból is kizavarta őket, amikor az ország úgymond egyesítésén fáradoztak. Az ortodox sem lett bevett vallás. Továbbá noha egy település dönthetett az általa követni óhajtott – persze kizárólag protestáns – felekezet ügyében, ez sem jelentett személyes vallás-szabadságot: ha egy falu X felekezetű volt, abban az Y vallású egyént nem tűrték meg.

A reformációt idővel követte az *ellenreformáció*, amiről nem számolok be, csak egy sajnálatos felhangra kell felhívnom a figyelmet. A protestáns prédikátorok kedvelt fordulata szerint Isten a katolikusok bűnei miatt küldte ránk a „pogány” törököt. Ebből a kitételből az a következtetés kerekedett, hogy a jó magyar egyben protestáns is. És mivel a Habsburgok katolikusok, az ellenreformációra sokan osztrák ármányként tekintettek, amivel a gyűlölt németek meg akarják osztani derék nemzetünket. Persze a prédikációknak csak apró hibája, hogy a Mindenható nem látszott tudomást venni az új vallás érdemeiről, mert a protestáns Magyarországot ugyanolyan csapásokkal sújtotta, mint a korábbi...

Megjegyzendő, hogy a szocialista érában ezt a máig ható maszlagot sulykolták belénk: magyar az, aki református. Mivel egyesek mindenáron meg akartak győzni minket arról, hogy a székely a legmagyarabb magyar, úgy kellett beállítani a dolgokat, hogy a székelyek döntő többsége református. Erre számos utalást találni annyira, hogy egy ideig magam is bedőltem. Majd gyanút fogva utána néztem a dolognak. A következőket találtam a mérvadó, etalonként szolgáló 1910-es évre nézve. A táblázat a négy székely megye és az egykor székely Aranyosszék adatait tartalmazza. Ezek szerint a székelység erős relatív többsége katolikus volt...

Terület	Össz	R.kat	G.kat	Refor	Evan	Orto	Unit	Zsidó
Csik	126	117	5	2	0	0	0	2
Háromszék	124	50	3	60	1	4	5	1
Maros-Torda	134	30	2	86	0	0	8	8
Udvarhely	118	45	2	42	0	0	28	1
Aranyosszék	12	1	0	6	0	0	5	0
Összesen	514	243	12	196	1	4	46	12

Vallási téren a valóság sokkal árnyaltabb volt a feltételezettnél. Bár az osztrákoknak valóban céljában állt a megosztásunk, azt nem a vallással érték el. A vallási köntösű politikai szólamoknak a sutban lenne a helyük. Jobb lenne végre belátni, hogy a protestáns Bethlen és a katolikus Pázmány egyaránt népünkért munkálkodott. És vajon ki akarná vagy tudná eldönteni, hogy melyikük volt a „nagyobb” magyar?

Az utolsó nagy váltást a *vallási unió* jelentette a XVIII. században. Hatására a románok részben, a ruszinok maradéktalanul katolizáltak, viszont az ortodox szerbeket az unió nem is érintette. A vallási unió azt jelenti, hogy egy ortodox közösség valamelyik nyugati keresztény felekezet vezetését ismerte el illetékesnek az igazgatási ügyekben, de az unionált továbbra is a saját rítusait, liturgiáját követte. A váltás csak a fennhatóságot érintette és az is volt a célja: az unionáltak betagozódtak a hazai egyházi hierarchiába és megszűnt külső befolyásoltságuk, miközben az ortodoxokat továbbra is szerb és oláh főpapok vezették. A „görög keletiekből” így lett „görög katolikus”. A XVIII. század végén, amikor a Kárpát-medence teljes lakossága 10

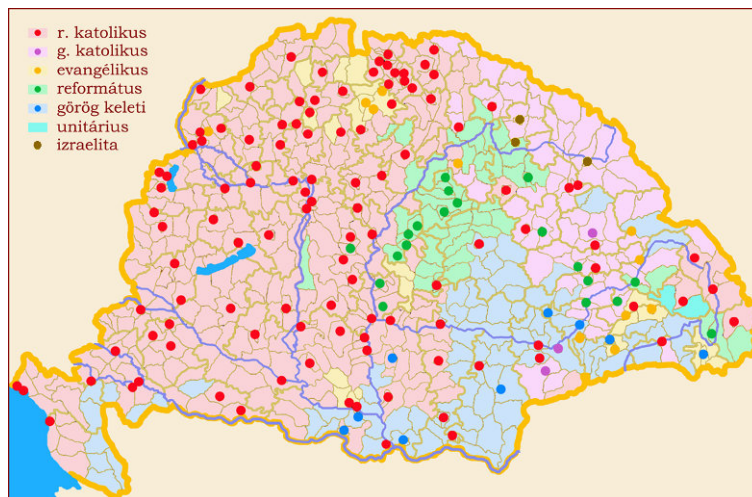
millió fő volt, a románok között 648 ezer görög-katolikust és 638 ezer görög-keletit mutattak ki. Ez a két szám picit meglepetésszerű, mert együtt sem tesz ki 1.640 ezret, amennyire az oláhok lélekszámát taksáltuk (lásd a 7.6 pont táblázatát). Az eltérés abból adódik, hogy a román püspökök által közölt adatok nem ölelik fel a szerb püspökök alá tartozó, főleg a Bánságban élő románokat. Ezért a görög-keleti románok lélekszáma a fenténél sokkal magasabb.

Már csak két dolgot kell megemlíteni. Az ortodoxok először a protestánsokkal léptek unióra és a vallási unió csak az ellenreformáció után vált alapvetően katolikus üggyé. Továbbá a fenti számok nem tükrözik az átmenetet: eleinte szinte minden erdélyi oláh unionált, de később – szerb hatásra – Dél-Erdély lakossága visszatért eredeti felekezetéhez.

Sokan ma is a magyarosítás eszközének tekintik az uniót. Tévednek. Egyrészt ez a felfogás anakronisztikus, hiszen a XVIII. században a magyarosításnak még nincsenek is nyomai. Másrészt éppen az unió adott lendületet az oláhok nemzetté válásának. Miként? Addig az ortodox liturgia pravoszláv nyelvű volt, ami persze gátolta a román nyelv fejlődését. Előbb a protestánsok, majd a katolikusok a szláv nyelvi befolyás csökkentésére az unionáltaknál román nyelvű liturgiát akartak bevezetni, ezért román vallási könyveket adtak ki. Az első román nyelvű Biblia is nálunk készült. Ezeket a kiadványokat a Kárpátokon túl is szívesen forgatták és így kihatottak az egész román nép fejlődésére.

***

A három nagy vallási váltás – reformáció, ellenreformáció, unió – együttes hatására alakult ki a XVIII. század végére a Kárpát-medence vallási arculata, amely formálisan még ma is jellemző. Döntően az határozta meg, hogy az ellenreformáció átütő sikert aratott: a lakosság nagy része újra katolizált. Az 1910-es felekezeti összképet a 62. ábra mutatja járasonként és városonként aszerint, hogy melyikben melyik valláshoz tartozók éltek többségben. Elnézést kérek a kisebb felekezetek követőitől: az ábra jellege és az adatok nagyságrendje nem tette lehetővé, hogy őket is feltüntessem.

62. ábra: A Kárpát-medence felekezetei járások és városok szerint 1910-ben

A legújabb időkben az alábbi jelenségek alakították a Kárpát-medence vallási képét:

A XX. század elejére közel egy millióra nőtt a zsidóság száma, majd az ismert szörnyű események miatt a század közepén drasztikusan visszaesett. Érthető félelmek miatt a zsidó származású embereknek ma csak töredéke vallja magát zsidónak, ill. zsidó vallásúnak.

A XX. elejétől fogva tért nyertek a kis egyházak, hogy a kurzus a század végére rendkívüli módon felerősödjön. Ezen egyházak egy részének már semmi köze sincs a valláshoz: olykor csupán adócsalási célzattal született társulásokról van szó.

A kozmopolitizmus kéz a kézben jár az ateizmussal. Egyre több az istentagadó, de még inkább nőtt a vallásukat nem gyakorlók száma. Ők úgymond hisznek Istenben, tehát saját maguk szerint nem ateisták, csak éppen nem kívánják azt vallásos gyakorlattal is párosítani. Ez humbug: aki valóban hisz Istenben, az ezt valamilyen formális módon is ki akarja mutatni.

Erdély valaha a vallási türelem mintapéldája volt, ma viszont az ellenpéldája. A román állam nem csak a csángók jogos vallási igényeit nem teljesíti, hanem sokkal nagyobb skálán letagadja a görög-katolikus vallás egészét. Az unionált egyház működését minden eszközzel gátolja, sőt egy időben be is tiltotta.

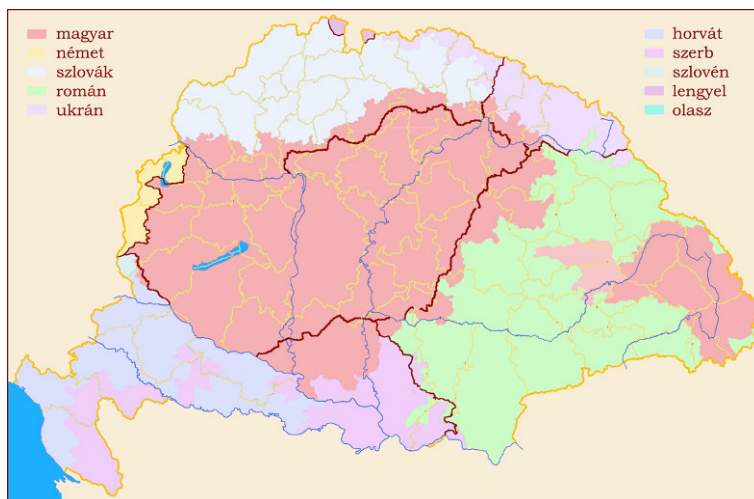
E. FÜGGELÉK: HÁROMFÉLE FELOSZTÁS

A Magyar Birodalomnak előbb-utóbb darabokra kellett hullania, amint azt Teleki előre megjósolta. Trianon szükségszerűen bekövetkezett, de veszteségeink nagysága az aktuális helyzeten is múlt. Ezért merül fel a kérdés, hogy országunknak valóban ekkora hányadát kellett-e elveszítenie és etnikai szempontból ez mennyire volt igazságtalan?

A két világháború közötti magyar vezetés a „mindent vissza” rabja volt. 1938-41 között visszaszereztük országunk egy részét, de csak részben etnikai alapon. Ezért ilyen vetületben is fel kell tenni a kérdést, hogy sikereink mennyiben voltak etnikailag igazolhatók?

E.1 ETNIKAI TÖMBÖK

Az etnikai tömb olyan összefüggőnek tekintendő terület, amelyen egy bizonyos nép él többségben. Ez a terület földrajzilag összefüggő, ezért határai keresztezhetik a tényleges és éles etnikai határokat. Erre példa Kassa, Zombor és az erdélyi Mezőség vidékén akad.

63. ábra: Etnikai tömbök a Kárpát-medencében (1910) a trianoni határokkal

A 63. ábra mutatja a Kárpát-medence egykori etnikai tömbjeit. Nem tünteti fel a németek kisebb egységeit, mert rajtuk vegyes lakosság élt (Szászföld, Szepesség, Temesvár környéke, Tolna-Baranya) és nem is függtek össze egymással. Viszont a ruszinok felvidéki és a szerbek

horvátországi területeit kimutatja, mert azok a magyar határon kívül erősen kapcsolódtak a két nép tömbjéhez. Vegyes lakosságnál a relatív többség a mérvadó. A mai Erdély közepén Bánffyhunyadtól Kolozsváron, Tordán át Marosvásárhelyig a román településeket magyarok kísérték. A könyök formájú, halvány rózsaszínnel jelzett területen 1910-ben 176 ezer magyar mellett csak 162 ezer román élt. Ezért bátorítottam azt a magyar tömb részeként feltüntetni.

A terület felosztása etnikailag akkor igazságos, ha a népeknek saját hazát ad. Ideális esetben az országhatároknak egybe kellene esniük az etnikaiakkal. Sajnos ez nem mindig megvalósítható, főleg akkor nem, ha jelentős a keveredés. A Kárpát-medencét ez jellemezte, bár az összevegyülés nem volt minden térségre jellemző. A magyarság etnikai határai északon, északkeleten, nyugaton és délnyugaton igen markánsak voltak; még délen is felfedezhetők a kontúrjai; csak keleten, Erdély közepén nehéz szétválasztani a magyarokat és a románokat.

A mai Románia területén a magyarság két tömbben élt. Az egyik északon és délen a mai határt kíséri délen vékonyabb, északon vastagabb sávban. A másik a tágabb értelemben vett Székelyföldet és a Mezőség szeszélyes-alakú területét jelenti. A kettőt a Meszes-kapu, illetve a Királyhágó mentén egy kb. 80-90 ezer fős román sáv választotta el egymástól. Trianon és a II. bécsi döntés kapcsán felvetődött, hogy nem lehetne-e összekötni az alföldi magyar végeket a székely területekkel, egy Kolozsvárt felölelő híd alkalmazásával. Azonban ezt a lehetőséget elvetették, mert Zilah (a nagy magyar tömb keleti zuga) és Bánffyhunyad (az erdélyi magyar tömb legnyugatibb szeglete) közötti terület döntően és egyértelműen román volt.

E.2 ETNIKAI MÉRCÉK

Az igazságosság nem mennyiségi, hanem minőségi kategória. Ez nem azt jelenti, hogy *szubjektív* lehet. Az igazságosságot nem lehet úgy megfogni, hogy szerintünk minden nekünk jár... Az igazságosságnak a népek önrendelkezési joga az alapja, ezért fel kell tételezni, hogy az emberek felismerik hovatartozásukat. Kereken szólva magyarnak az a föld tekintendő, ahol magyarok éltek. Ez pedig nagyon is mérhető, tehát *objektív* tényező. Azért kell múlt időben – éltek – fogalmazni, mert ami korábban példátlan volt, Trianon után az etnikai viszonyokat erőszakos módon megváltoztatták. Ezért az *egykori* igazságtalanság kérdésében a *mai* etnikai viszonyok már nem lehetnek mérvadók.

Az alábbiakban három mércét fogok alkalmazni. Mielőtt azokra rátérnék, néhány előzetes megjegyzést kell tennem.

Ad 1) Nem foglalkozok Ausztriával, Lengyelországgal és Olaszországgal, mert azokra nem nyúlt át a magyar tömb, tehát ott nincs etnikai keresnivalónk. A Jugoszlávia részét képező Horvátország eredeti területe sem érdekel, ezért belőle csak a Baranyai háromszög és a Muraköz fontos a számomra. Fiume messze van tőlünk.

Ad 2) A ruszinok egyik rendezés során sem jutottak saját hazába, tehát Trianonban, majd 1938-41 között őket érte a legnagyobb méltánytalanság. Ezt le kellett szögezni, de mivel nem volt saját utódállamuk, összevetésekre az ő viszonylatukban nincs lehetőség.

Ad 3) Az utódállamok egymást között is vitáztak a határokról. Mivel engem a magyarság helyzete érdekel, nem törődök azzal, hogy vajon a szerb-román, szerb-horvát stb. határokat igazságosan állapították-e meg.

Az alábbiakban két szövegrész között mindig egy táblázat látható, amely a trianoni, az 1941-re kialakult és az etnikailag igazságos viszonyokat veti össze egymással.

E.2.1 Idegenbe szakadás

Az idegenbe szakadás mércéje azt mutatja, hogy egy népnek mekkora hányada nem él a saját országában. A Kárpát-medencére vonatkozó adatok a következők:

idegenbe szakadt %	1920	1941	tömb
magyarok	33	10	9
románok	4	34	21
szlovákok	14	19	17
szerbek	16	50	38

Látható, hogy Trianon leginkább minket sújtott, viszont 1941-ben a szerbek és a románok jutottak hasonló sorsra. A szlovákok mérlege közel egyensúlyos. Ez igazolja a kitételemet, miszerint az I. bécsi döntés etnikailag igazságos volt.

E.2.2 Inhomogenitás

Az inhomogenitás az országban élő nemzetiségi lakosok aránya. A Kárpát-medencében soha nem létezett etnikailag egynemű ország.

idegenek aránya %	1920	1941	tömb
Magyarországon	12	26	18
Romániában	46	38	31
Csehszlovákiában	52	26	23
Szerbiában	75	60	57

Trianonnal kreáltak egy etnikailag homogén Magyarországot, míg az utódállamok vegyes népeiséget örökölték. Az 1938-41-es változások csak részben voltak sikeresek: az arány nálunk leromlott és csak Csehszlovákiában javult lényegesen.

Megjegyzés: A franciák enyhén szólva füllenettek, amikor azt állították, hogy az utód-államok egyikében sem volt olyan magas a nemzetiségek aránya, mint a Trianon előtti Magyarországon. A megtévesztés kettős. Egyrészt ha a szlovákokat nem vesszük azonosnak a csehekkel, a horvátokat, szlovéneket és egyéb délszlávokat a szerbekkel – és miért tennénk –, akkor világos, hogy Csehszlovákia és Jugoszlávia sokkal inhomogénabb állam, mint az egykori Magyarország volt. Csehszlovákiában 1910-re vetítve 6.089 ezer cseh élt szemben 7.251 egyéb nemzetiséggel, tehát aránya mindössze 45,64 % volt. A Szerb-Horvát-Szlovén királyságban a szerbek aránya még ennél is kisebb volt, de Bosznia, Macedónia és Crna Gora etnikai viszonyait nem ismerve (mennyi horvát és szerb élt ott) pontos adatokkal nem szolgálhatok. Másrészt valójában nem azt kellene vizsgálni, hogy az új országok **egészében** milyen etnikai helyzet alakult ki, hanem azt, hogy az **elvett területeken** milyenek voltak az arányok.

E.2.3 Kölcsönösség

A mutató értelme az alábbi táblázatból világosan kiderül:

* Horvátország egészével számolva	1920	1941	tömb
magyar területen román - románon magyar	28 -1663	963 - 539	516 – 411
magyar területen é. szláv - é. szlávon magyar	165 -1070	313 - 252	265 – 265
magyar területen d. szláv - d. szlávon magyar*	26 - 458	176 - 109	180 – 221
magyar területen idegen - idegenben magyar	219 -3191	1452 - 900	961 – 897

A Kádár-érában a nemzetiségeket „népeinket összekötő hídként” szokták emlegetni. Ezek ugyancsak féloldalra billenő hidak voltak és akként soha nem is funkcionáltak. A kölcsönösség mutatója érzékelteti a legpregnansabban, hogy kit ért igazságtalanság: az 1920-as román rovat (28-1663) ezt igen meggyőzően szemlélteti.

A mutatónál tekintetbe kell venni az utódállamok egészét. Miért? Mert például Románián belül nemcsak Erdélyben, hanem Moldvában és a Havasalföldön – főként Bukarestben – is éltek magyarok. Elsőre úgy tűnik, hogy a tömb szerinti 516-411 eltérés igazságtalan. Nem az, mert a romániai, de Kárpát-medencén kívüli magyarok lélekszáma erősen meghaladta a 100 ezer főt. Hasonló a helyzet a másik két vetületben, ahol a szlovákok mellett az ukránokat, a szerbek mellett a horvátokat és szlovéneket is figyelembe kell venni.

E.3 IGAZSÁGOT MAGYARORSZÁGNAK

Természetesen szó sem lesz itt revízióról: csak egy tévhitet szeretnék eloszlatni. A hamis tájékoztatás miatt sokan úgy vélik, hogy a magyarok és a nemzetiségek az elcsatolt részekben annyira összekeveredtek, hogy igazságos határokat nem is lehetett volna találni. Ez tévedés.

	terület km ²	lakos efő	magyar efő	település	magyar
Csonka Magyarország	93.073	7.602	6.720	3.456	3.033
Nyugat-Erdély	8.999	731	504	397	232
Felvidék	10.478	793	666	746	683
Bácska-Bánát	7.755	586	302	88	42
Kárpátalja	1.939	167	139	123	109
Baranyai háromszög	1.136	51	20	34	14
Muramellék	219	18	16	28	28
Répás kerület (lásd Ad 3)	87	6	0	4	0
<i>Központi magyar tömb</i>	<i>123.686</i>	<i>9.954</i>	<i>8.367</i>	<i>4.876</i>	<i>4.141</i>

Ad 1) A mai határok mentén mindenütt eléggé világosak voltak az etnikai választóvonalak. Belőlük a táblázatban mutatott kép kerekedik ki. Megjegyzendő, hogy a huszas években Lord Rothermere, aki szíven viselte ügyünket, az első téves megítélések után nagyjából hasonló eredményre jutott. Sidney Harold Harmsworth, azaz lord Rothermere (ejtsd: Radmír) *Magyarország helye a Nap alatt* címmel 1927-ben cikket írt saját lapjában, a Daily Mail-ben.

Több javaslatot tett a hazánk javára szóló területi korrekciókat illetően (lásd 64. ábra). Majd 1930-ban *Korrekt eljárást Magyarországnak* cím alatt ezt írta:

Amit a magyaroknak kérek, az nem egyéb, mint az elemi igazság. A háború előtti határokhoz való visszatérés gondolata szóba sem jöhet. Magyarországnak meg kell fizetnie a vereség árát. De ez nem ok arra, hogy olyan igazságtalanságokat kényszerítsenek rá, amelyek megszüntetése a háború egyik célja volt. Magyarországnak teljesen jogos és ésszerű igénye, hogy visszaszerezze a túlnyomóan magyarok lakta területeket, amelyek a trianoni szerződés következtében kerültek határai túloldalára, és amelyeket elválasztanak tőlük minden eszközzel, amelyet csak rosszindulatú szomszédai kitalálni képesek.

64. ábra: Lord Rothermere korrekciós javaslata (1927 után)

Az ábra a Lord sokadik, letisztult tervezete. Annak bizonyítéka, hogy egy idegen is képes volt megtalálni az etnikailag (közel) igazságos határokat. Az elképzelés igen korrekt, bár Székelyfölddel egyáltalán nem foglalkozik.

Ad 2) A központi magyar tömb nem érintkezett a Székelyfölddel. A két tömb adatait és az összegzést az alábbi táblázat mutatja:

	terület km ²	lakos efő	magyar efő	település	magyar
<i>Központi magyar tömb</i>	123.686	9.954	8.367	4.876	4.141
<i>Székelyföld és Mezőség</i>	22.289	1.120	748	858	549
<i>Magyarlakta térségek</i>	145.975	11.074	9.115	5.734	4.690

Talán sokan nem értik meg, hogy ha az etnikai viszonyokat vesszük alapul, akkor nem gondolkodhatunk Észak- és Dél-Erdélyben. Bármennyire is meglepő, Popovicinek igaza volt, amikor a magyar és a székely tömböt külön képzelte el (lásd 10.2.3 pont). Az más kérdés, hogy mindkettő méreteiben és határaiban tévedett, persze a mi kárunkra. A trianoni tárgyalások előtt már sokan elfogadták volna ezt a kettősséget. Lásd az E.1 pont végi megjegyzést.

Ad 3) Az álságos trianoni ítések szívükön viselték a területek egységét és életképességét; mármint akkor, ha nem a magyarokról volt szó. Ezért ítélték oda Romániának a Nagyvárad és Szatmárnémeti városok közötti területet, ahol félmillió magyar többségben élt. Nehogy a szegény románoknak új vasútvonalat kelljen építenie kicsit keletebbre...

Viszont nem adtak vissza a magyaroknak négy somogyi falut az ún. Répás kerületben. Ezt a Somogy megyei Csurgó alatti, Dráván inneni területet a török hódoltság utáni időben a horvát határőrök foglalták el, s azt a vármegyének 1692. évi nov. hó 27-én kelt tiltakozása ellenére is elfoglalva tartották. Majd a dolgot állandóan elnapolták, szóval végül is ez az azóta elhorvátosodott terület Horvátországnál maradt. Azért vettem fel a magyar területek közé, mert **a trianoni anakronizmus legvegytisztább példája**. Másutt a magyar falvak tucatjai sem bizonyultak elegendőeknek az igazságos határ meghúzásához, itt viszont négy falu miatt alakítottak ki a természetestől – a Dráva vonalától – jócskán eltérő határt.

E.4 VÉGSŐ ÖSSZEVETÉS

A Magyar Birodalom területe 325.411 km², lakossága 20.889 ezer fő volt és a népesség 14.887 településen élt. A magyarság részesedése ebből 44,76%, 48,12 % és 31,54%. Mivel népünk a központi, kevésbé hegyes területeket lakta be és ő népesítette be a nagyvárosokat, érthető, hogy területi és még inkább települési részesedése kisebb volt az etnikai arányánál. Továbbá közvetlenül is és közvetve is összekeveredett a németekkel, akik – Burgenlandot kivéve – sehol sem jutottak saját hazába és ezért mindenütt a többségi néphez számítandók.

Az alábbi táblázat a Kárpát-medence két tényleges felosztását veti össze a harmadik, tisztán csak elméletileg elképzelhető felosztással:

	terület km ²	lakos efő	magyar efő	település	magyar
Trianon	93.073	7.602	6.720	3.456	3.033
1941	171.133	12.104	9.011	7.003	4.595
Magyarlakta térségek	145.479	11.072	9.116	5.731	4.690

A táblázathoz nem kell különösebb kommentár. Látható, hogy ha valaki törekedett volna rá, akkor minden különösebb erőfeszítés nélkül úgy a trianoninál, mint az 1938-41-esnél etnikailag sokkal igazságosabb és földrajzilag fenntartható határokat alakíthatott volna ki. A nagyobbik magyar tömb határaiban semmi különleges sincsen. Az erdélyi tömb körvonalai kicsit szeszélyesek, de az senkiben sem keltett volna megütközést: akkoriban annál sokkal cifrább határokat képzeltek el, mint például Popovici (lásd 31. ábra).

A valós etnikai viszonyokkal dacolva egyesek képtelen álmok ködében élnek. Ide sorolható az ún. **transzszilvanizmus**. Lényege az, hogy Erdélynek nem kellene se Magyarországhoz, se Romániához tartoznia, hanem önálló állammá – vagy legalábbis tartományra – kellene válnia. A cél pedig az, hogy egyre csökkenő súlya dacára a magyarság megőrizhesse erdélyi befolyását. Semmit sem tanultak a történelemből, akik ezt a nézetet vallják. Ugyanis a magyarság pont azért veszítette el Erdélyt, mert az erdélyi magyarok mindig is önfejlő transzszilvanisták voltak...

F. FÜGGELÉK: STATISZTIKAI REJTÉLYEK

F.1 HÁTTÉR ÉS CÉL

A XIX. század második felében a magyarság jóval erőteljesebben növekedett, mint a többi Kárpát-medencei nép. Ezt az utóbbiak asszimilálódásával szokás magyarázni, ami ugyan kétségtelenül nagyfokú volt, de egyrészt nem az volt az egyetlen ok, másrészt a mértékét sokan hajlamosak eltúlozni. Tény, hogy népünk aránya 1910-re meghaladta a 48 százalékot, míg – egyes vélemények szerint – 1850-ben még a 40 százalékot sem érte el.

A nemzetiségi megoszlásra vonatkozó statisztikák körül nincs minden rendben. Ilyesmire hívom fel a figyelmet a G. függelékben is. Feltehető, hogy módszertanilag rosszul választják ki és/vagy értelmezik az alapokat. Szerintem a magyarság aránya már 1850-ben is meghaladta a 40 százalékot, ezért sem a növekedése, sem a magyarosodás nem volt olyan nagy mértékű, mint azt feltételezik. Ennek bizonyítása a függelék elsődleges célja.

Erdély azért kerül külön is a képbe, mert annak etnikai viszonyait szokás a leginkább félreérteni. A török előtti időkre eltúlozzák, az azt követőkre pedig alulbecsülik a magyarság erdélyi lélekszámát. Az utóbbi tételnek a kifejtése a másodlagos célom.

A mondanivaló természete miatt a függelék sok számot tartalmaz, ami próbára teszi az olvasó türelmét, amiért elnézést kérek. Először bizonyos területi változásokat világítok meg, amelyek erősen érintették Erdélyt is. Majd az erdélyi adatok körüli problémákat ismertetem. A függelék egy új szemlélet iránti igény hangoztatásával zárul.

F.2 A BACH-KORSZAK FELMÉRÉSEI

A magyarság XIX. századi gyarapodását és ahhoz kapcsolódóan a magyarosodás mértékét a Bach-korszak felméréseire (1850 és 1857) szokták alapozni. Ez nem lenne baj, ha a kiinduló alapok megbízhatók volnának, vagy legalább azok értelmezése elfogadható lenne. Sajnos azonban egyik kitétel sem teljesül. Az 1850 körüli adatok mérlegeléséhez tudni kell, hogy az osztrákok a Kárpát-medencét hatalmilag és közigazgatásilag a feje tetejére állították. A lényeges változások az alábbiak:

1849. március 4. Kraszna és Közép Szolnok megyét (a kettő együtt a későbbi Szilágy megyének felel meg), valamint Kővár vidékét (utóbb Szatmár része) Erdélyhez csatolták. Ezáltal Erdély területe 60.700 km²-re nőtt, míg 1910-ben nélkülük csak 57.804 km² volt. Hat kerületet hoztak létre úgymond etnikai alapon. Lásd a 9.2 pont megjegyzését.

1849. június 27. Horvát-Szlavónország önálló koronatarományná vált és kiegészült az úgynevezett Magyar Tengerparttal (benne Fiumével) és a Muraközzel.

1849. szeptember 18. Bács-Bodrog, Krassó, Temes és Torontál megyékből, valamint Szerém megye rumai és iloki járásából megalakult a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság, amely Magyarországtól független koronatartománnyá vált.

1849. október 17. Magyarország területét öt katonai kerületre osztották.

1850. szeptember 8. Megszüntették a katonai kerületi közigazgatást és felállították az öt politikai kerületet (Pest-Buda, Sopron, Kassa, Nagyvárad és Pozsony).

1851. január 22. A Határőrvidék Erdélyi Kerületét feloszlatták. Ez nem okozott területi változást, hiszen a kerület szanaszét elhelyezkedő falvak együttese volt.

1853. január. A Határőrvidék Bánsági Kerületét Magyarországhoz kapcsolták, viszont az 1857-es népszámlálásnál ezt még nem vették figyelembe.

1854. április 29. Több megye és járás határát módosították. Erdélyt a korábbi hat helyett tíz kerületre bontották. Ezek székhelye: Nagyszeben, Brassó, Udvarhely, Vásárhely, Beszterce, Dés, Szilágyosomlyó, Kolozsvár, Gyulafehérvár és Szászváros. Most már nem törekedtek az etnikai alap látszatára sem.

1860. április 19. Bach bukása után visszaállították az 1849. előtti megyehatárokat. Erdély törvényhatóságait átszervezték. Tíz megye, öt székely, kilenc szász szék, két szász kerület, 11 szabad királyi város és 18 kiváltságos helység jött így létre.

1860. december 27. Megszüntették a Szerb Vajdaság és Temesi Bánságot.

1861. január 27. Muraközt Zala megyéhez, Partiumot Magyarországhoz csatolták vissza.

A fentiek szerint 1850-ben a Kárpát-medence kétötöde nem tartozott Magyarországhoz, a többin pedig katonai igazgatás volt érvényben. Ezért nem csoda, hogy a magyarságot sehol sem mutatták ki a valóságnak megfelelően, még a tulajdonképpeni Magyarországon sem. A következő táblázat az 1850-es összesen adatokat mutatja országok és tartományok szerint.

Ország/Tartomány	Összes	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát
Magyarország	8.054.471	4.015.696	858.168	1.591.782	565.521	66.040
Szerb Vajdaság Temesi Bánság	1.526.105	267.706	368.168	24.600	422.815	-
Katonai Hőrv.	1.062.072	4.900	38.400	9.820	140.826	540.992
Erdély	2.173.704	569.742	202.114	2.340	1.287.712	-
Horvát-Szlavónország	851.516	11.190	17.410	3.190	-	591.932
Kárpát-medence	13.667.868	4.869.234	1.484.260	1.631.732	2.416.874	1.198.964

Ország/Tartomány	Szerb	Szlovén	Rutén	Zsidó	Cigány	Egyéb
Magyarország	71.056	52.039	421.313	365.171	46.040	1.645
Szerb Vajdaság Temesi Bánság	380.699	-	2.400	23.203	12.950	23.564
Katonai Hőrv.	324.385	-	-	404	20	2.325
Erdély	-	-	550	18.792	82.480	9.974
Horvát-Szlavónország	217.676	2.740	-	5.132	1.660	586
Kárpát-medence	993.816	54.779	424.263	412.702	143.150	38.094

Ebben a táblázatban igen sok hihetetlen szám van. Például a 20 határőrvidéki cigány. A Szerb Vajdaság nulla horvát lakosa. A Határőrvidéki 20 ezer szlovák stb. Viszont kétségtelen, hogy a magyarok lélekszáma minden viszonylatban helytelenül lett megállapítva.

Horvátország-Szlavónia területén 1880-ban közel 40.000 magyar élt. A Vajdaságban 268 ezer magyart találtak, noha a népmozgalmi adatok alapján 1880-ból visszakövetkeztetve

mintegy 360 ezer élhetett ott. 1850 és 1880 között nem történt délre nagyarányú magyar átköltözés, a német beolvadás ott jelentéktelen volt, azt pedig józanul senki sem feltételezheti, hogy a szerbek avagy a románok tömegesen asszimilálódtak. Mindezekon túl a magyarok inkorrekt számbavételére a legpregnansabb példa *Erdély*, amint azt alább majd meglátjuk.

Az 1850-es adatokat maguk az osztrákok sem tartották megbízhatóaknak. A felmérés alulszámolt (nem tartalmaz bizonyos majorságokat, pusztaikat, tanyákat stb.), ami részben a módszerek korszerűtlenségének és a szervezés hiányosságainak köszönhető, részben viszont szándékos torzításról van szó. Annyira, hogy az osztrák statisztikusok a magyarok lélekszámát és arányát felfelé korrigálták, jöllehet ma már nem tudjuk, hogy milyen alapon és mértékben. Annyi bizonyos, hogy csak a déli végeken legalább 120-150 ezer magyart mismásoltak el, ami bizony aligha tekinthető olyan mellékes apróságnak, amint egyesek szemlélik.

Az 1857-es népszámlálást mindenki részint törvénytelennek, részint megbízhatatlannak minősítette, így Fényes Elek és Keleti Károly is. Ficker – egy korabeli tudós – ezt írta: „Éppen azokra a közegekre nehezedett a népszámlálás értelmi és materiális súlya, akik erre minden bizonnyal a legkevésbé voltak alkalmatosak.” (Értsd: a falvak vezetői, főleg a papok.) Emiatt Fényes Elek 1857-re saját becslést állított össze, amit nüansznyi hibái miatt a nála sokkal tehetségtelebnek szakemberek vagy nem emlitenek, vagy lebecsmérlően nyilatkoznak róla.

Tudnivaló, hogy 1850-re és 1857-re csak az összesítések maradtak fenn, a település-soros adatok nem. Kivételt képez Erdély, amelyet ismét át akartak szervezni, ezért annak részletes felmérési anyagait nem semmisítették meg. (Dányi Dezső tette közzé őket 1994-ben.)

F.3 ETNIKAI VARÁZSLATOK

Az 1850-es adatok hibáit sokan úgy akarják korrigálni, hogy az 1857-es adatokat ízlésük szerint átpofozzatják. Tudni kell, hogy **1857-ből csak a felekezeti adatok maradtak fenn: az a felmérés nem is kérdezett az anyanyelvre vagy a nemzetiségre!** A sokféle változatot nem ismertetem, mert azok eredményei nagyjából azonosak. Lásd az alábbi táblázat baloldalát. Külön említem Fényes Elek becslését, a többin túli egyetlen figyelemre méltót. Az adatok a Partiummal együtt értendő Erdélyre vonatkoznak.

Nép	Mások		Fényes Elek	
	Fő	%	Fő	%
Magyar	575.505	26,0	673.918	35,1
Német	193.393	9,3	153.989	8,0
Román	1.292.078	59,5	1.091.772	56,8
Çigány	82.860	3,8	-	-
Örmény	5.908	0,4	-	-
Egyéb	5.600	0,2	939	0,1
Zsidó	18.793	0,8	-	-
Összesen	2.174.137	100,0	1.920.618	100,0

Fényes Elek becslése – egyedül elfogadható módon – az anyanyelvet vette alapul. Neki a szemére vetik, hogy nem mutatja ki külön a cigányokat, örményeket és zsidókat, bár az adott összefüggésben rájuk nem is vagyunk kíváncsiak. Viszont a másik oldalon kérdés, hogy a vallás alapján ki és hogyan tudta megállapítani, hogy Erdélyben pontosan 82.860 cigány élt? Evidens, hogy a bizonyos „mások” nem szeretnék feltárni a magyarok tényleges lélekszámát. Az ilyesféle „varázslatok” miatt adataikat egyáltalán nem lehet komolyan venni.

Anyanyelv	Lélekszám	Részarány
Román	19.741.356	90,1
Magyar	1.447.544	6,7
Cigány	241.617	1,1
Német	45.129	0,2
Ukrán	57.762	0,3
Orosz	29.890	0,1
Török	28.714	0,1
Tatár	21.482	0,1
Szerb	20.377	0,1
Szlovák	16.108	0,1
Bulgár	6.747	0,0
Egyéb	36.110	0,2
Nem válaszolt	5.345	0,0
Összesen	21.698.181	100,0

A D. függelékben felhívtam a figyelmet arra, hogy a vallásból nem lehet a nemzetiségre következtetni. Megbocsátható, ha a laikus minden reformátust magyarnak feltételez, viszont nem fogadható el, ha egy hivatásos statisztikus minden keleti-ortodoxot románnak tekint. Tegyük csak egy ellenpróbát! A fenti táblázat Románia 2002-es anyanyelvi, az alábbi pedig a vallási adatait tartalmazza.

Vallásfelekezet	Lélekszám	Részarány
Ortodox	18.806.428	86,7
Római-katolikus	1.028.401	4,7
Görög-katolikus	195.481	0,9
Református	698.550	3,2
Pümkösdista	330.486	1,5
Baptista	129.937	0,6
Adventista	97.041	0,4
Unitárius	66.846	0,3
Muzulmán	6.566	0,3
Evangeliumi keresztény	46.029	0,2
Pravoszláv (ó-ritusú)	39.485	0,2
Evangelikus (zsínatpresbiteri)	26.194	0,1
Evangelikus (ágostoni)	11.203	0,1
Izraelita	6.179	0,0
Egyéb	106.758	0,5
Ateista és valláson kívüli	23.105	0,1
Nem válaszolt	18.492	0,1
Összesen	21.698.181	100,0

A magyar (katolikus, református, unitárius) és az annak tartható (adventista, baptista, evangéliumi keresztény, pünkösdisták) vallásúak száma 2.397.290 fő, aránya pedig 11,0 %. Ezért kijelenthetem, hogy 2002-ben Romániában mintegy 2,4 millió magyar élt és minden ezzel ellentmondó ismeret, az anyanyelven alapuló is, téves. Nos, hogyan tetszik ez az érvelés?

Ja, hogy a vallás csak régen volt nemzetiségi ismérv, ma már nem az? Ki döntötte el ezt, mikor, mikorra nézve és honnan tudható, hogy igaza van...? Szerintem jobb lenne, ha abban maradnánk, hogy **a felekezet sohasem alkalmazható nemzetiségi ismérvként**.

A teljesség kedvéért közreadom Fényes Eleknek az egész Kárpát-medencére vonatkozó etnikai adatait (ő a Szerb Vajdaságot és Temesi Bánságot a többiekbe vonta):

Ország/Tartomány	Összes	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát
Magyarország	9.975.973	5.466.239	1.016.629	1.500.347	1.051.076	122.928
Katonai Hőrv.	296.651	10.102	31.083	5.021	104.415	2.354
Erdély	1.920.618	673.918	153.989	-	1.091.772	-
Horvátország	1.065.433	-	1.806	-	-	800.016
Szlavónia	517.395	4.886	15.701	5.400	-	-
Kárpát-medence	13.756.070	6.155.145	1.219.208	1.510.768	2.247.263	925.298

Ország/Tartomány	Szerb	Ruszin	Sokác	Bolgár	Vend	Szlovén	Egyéb
Magyarország	311.371	391.458	56.926	12.048	46.951	-	-
Katonai Hőrv.	143.676	-	-	-	-	-	939
Erdély	-	-	-	-	-	-	-
Horvátország	263.611	-	-	-	-	290.353	-
Szlavónia	201.055	-	-	-	-	-	-
Kárpát-medence	919.713	391.458	56.926	12.048	46.951	290.353	939

Kétségtelen, hogy Fényes másoknál realisabban ítélte meg a magyarság erdélyi számát. Ugyanakkor Magyarországon túlbecsülte a súlyát, a kisebb népeket pedig meglehetősen lazán kezelte. Lásd az alábbi, a főbb nemzetiségek arányát összehasonlító táblázatot.

Alap	Magyar	Német	Szlovák	Román	Szerb	Horvát	Ruszin	Egyéb
Fényes %	44,7	8,9	11,0	16,3	6,7	6,7	2,8	2,9
1850 %	35,1	11,0	13,1	17,6	6,7	9,2	2,7	4,6
1880 %	39,9	12,1	11,5	15,3	5,9	9,0	2,2	4,1

F.4 MÁSFÉLE ETNIKAI ÉRTELMEZÉS

Fényes Elek 1857-re nézve Erdélyben 35,1 százalék magyar részesedést feltételezett. Valójában emiatt, formálisan mindenféle más ürügyre hivatkozva adatait ma sem tekintik mérvadónak. A köztudatba a 26 százalékos magyar arányt szeretnék beleverni. Ne firtassuk, hogy kinek az érdeke ez. Másokkal szemben gondolkozzunk kicsit logikusan.

1850-ben 620 olyan erdélyi település volt, ahol a felmérés nem talált egyetlen magyart sem és 1135 olyan, ahol a magyarok lélekszáma legfeljebb 20 volt, mindössze 3653 fővel.

Ugyanezek a helyeken 1880-ban 32.413, illetve 56.016 magyar élt. Hangsúlyoznom kell, hogy a magyar etnikai tömbtől távoli, románokkal körülvett lakhelyekről van szó, vagyis olyan falvakról, amelyek tipikusan szórványok voltak. A kérdés az, hogy 1850-ben merre tűnt el, avagy 1880-ra honnan keletkezett ezeken a helyeken ennyi magyar?

A fenti adatokat és összefüggéseket illetően kétféle feltételezéssel lehet élni:

a) Az 1848-49-es magyar forradalmat és szabadságharcot követő általános magyargyűlölő hangulatban a hivatalos szervek nem mérték fel korrekten a magyarokat, akik valójában sokkal többen voltak a kimutatottnál.

b) Ebben az 1880-ig változatlanul magyarellenes környezetben több tízezer román úgy döntött, hogy ők bizony, lesz ami lesz, elmagyarosodnak saját román többségű falvaikban, tisztán román környezetben, ahol állítólag senki sem beszélt magyarul.

1850-ben és 1857-ben Erdélynek és a Kárpát-medencének nem azok voltak a valós etnikai viszonyai, mint amelyeket unos-untalan ránk tukmálnak. Ideje lenne egy komolyan vehető adatsort felmutatni, hogy annak alapján mérlegelhessük a magyarosodás valódi mértékét. Sajnos erre egyelőre nem sok esély mutatkozik. Ezért kell az 1880-as felmérésnél, mint az időben legközelebbi, a nemzetiségeket már kvázi híven mutató alapnál maradnunk.

G. FÜGGELÉK: FELVIDÉKI FÉLREÉRTÉSEK

G.1 HÁTTÉR ÉS CÉL

1900 táján a csak nemrég magyarrá avanszált nemzetiségfaló Rákosi alias Kremsner Jenő a foglalkozásához (író, politikus, szegről-végről színész) hív fellengzősséggel a „harmincmillió magyar impériumáról” papolt. A XIX. század végére a magyarság lélekszáma és aránya valóban drámai módon megnövekedett és Horvátország területét nem számítva a hódoltság óta először haladta meg a lélektani 50 százalékot.

	1880-ban		1900-ban	
	ezer fő	százalék	ezer fő	százalék
magyar	6.200	45,1	8.651	51,4
összes	13.748	100,0	16.838	100,0

Ma is akadnak Rákosival rokon lelkek, akik azt vallják, hogy már csak pár békés év kellett volna, hogy a magyarság döntő fölénybe jusson és akkor megszűntek volna a nemzetiségekkel kapcsolatos gondjai. Ez naiv feltételezés, ami a tények ismeretének a hiányából fakad.

Azt bizonyára mindenki tudja, hogy a magyarság hirtelen és nagymérvű gyarapodása főleg a németek (500 ezer fő) és a zsidók (350 ezer fő) önkéntes asszimilálódásának köszönhető. Egyesek melléjük teszik a szlovákokat is, amire rögvést visszatérek. Azonban előbb le kell szögezni, hogy az asszimilálható német tartalékok erősen megcsappantak; a korábban igen nagymérvű zsidó beáramlást keretek közé szorították (úgy-ahogy); a románok és a délszlávok egyáltalán nem hajlottak a beolvadásra; az északi szlávoknak pedig egyéb gondjai akadtak.

Végeredményben leszögezhetjük, hogy a magyarság XIX. század végi gyarapodása olyan megismételhetetlen folyamat volt, amely a számunkra kedvező körülmények egyszeri és váratlan konstellációjából fakadt.

A magyar növekedési lufi már 1900-ra kipukkadt. Addig voltak tényezők, amelyek minket segítettek, miközben más népek – főleg az északi szlávok – növekedési esélyeit lerontották. Róluk hajlamosak elfeledkezni azok, akik a szlovákok etnikai veszteségeit a magyarosodás, sőt az erőszakos magyarosítás számlájára szeretnék írni. Sokan azt feltételezik, hogy a szlovákok beolvadása igen magas mérvű volt: 350-400 ezres, sőt itt-ott félmilliószámokat is lehet olvasni. Vajon igazak-e ezek a feltételezések? Ennek feltárása a függelék egyik célja.

A honfoglalás előtt a földrajzi Kárpát-medencében csak egyetlen államkezdemény létezett: a morva fejedelemség nyúlványa a Felvidék nyugati harmadában. Lakói morvák és dunai szlovének voltak. Ebből a maroknyi 20-30 ezer főnyi anonim szlávból a XIX. század végére kétmilliószámú szlovák nép fejlődött ki. Csak Trianon után terjedt el az a felfogás, hogy valójában még ennél is többen voltak, de a magyarok beolvasztották, illetve letagadták őket. A függelék másik célja, hogy megvilágítsa az ilyen és hasonló állítások mögötti – hmm – félreértéseket.

G.2 SZEMLÉLETI ELFOGULTSÁG

A felvidéki etnikai viszonyokat illetően egy sajátos etnikai elfogultsággal, indokolatlanul féloldalas szemlélettel találkozhatunk. Ennek lényege az, hogy a tudósok azt a kérdést feszegetik, hogy a Keleti-Felvidéken miként és mikor váltak bizonyos települések ruszinná, holott evidens módon azt kellene kérdeznünk, hogy a környezeti viszonyok miatt magyarnak, németnek, ruszinnak, sőt lengyelnek indult települések miként és mikor szlovákosodtak el?

A válasz részben ismert: a felvidéki etnikai változásokért a huszita garázdálkodások a felelősek, de csak a nyugati és a középső térségekben. A Felvidék északi és északkeleti végein nem későn és nem váratlanul jelentek meg a ruszinok, amint azt egyesek feltételezik, hanem azokat a részeket mindig is ruszinok lakták, csak elmismásolták őket.

Jellemző, hogy egyik (amúgy értékes) forrásom az 1495-ös referenciaévre a mai szlovákiai részekre nem mutatta ki a ruszinokat mondván, hogy azt a népet igen nehéz elkülöníteni a szlovákoktól. A dologban csak az a meglepő, hogy viszont a mai Kárpátaljára a ruszinok mellé felsorolta a szlovákokat is. Mert ott az elkülönítés már nem volt nehéz....!?

	„Felvidék”		„Kárpátalja”	
nép	ezer fő	százalék	ezer fő	százalék
magyar	157	38,0	47,8	63,2
német	70,5	17,0	-	-
szlovák	186	45,0	4,7	6,2
román	-	-	6,5	8,6
ruszin	-	-	16,6	22,0
összes	413,5	100,0	75,6	100,0

Hasonló jelenségnek lehetünk tanúi már az 1880-as (és a korábbi) népszámlálásoknál is. Miközben a ruszin többségű településeken 1880-ban a 320 ezer ruszin mellett állítólag 7 ezer szlovák is élt, addig a szlovák többségűeken az 1.637 ezer szlovák mellett csak 2 ezer ruszint mutattak ki. A napnál is világosabb, hogy ezek az adatok a ruszinok kárára torzítanak.

El kell elmélkedni azon, hogy az elkülönítés valóban nehéz-e? Bár én csak laikus vagyok, mégis sokféle módját tudom annak, hogy miképpen lehet szétválasztani egymástól az egykori felvidéki tót és ruszin településeket. Az alábbiakban csak párat sorolok fel a lehetőségek közül.

1. Gyakran egy forrás direktben közli, hogy az adott falut oroszok lakták.
2. Név alapján. Az „-Oroszi”, „Oroszfalu”, „Orosz-”, „Ruszka” stb. nevek egyértelműek.
3. A név jelentése alapján. Például Nagycsertésről a következőket közli a magyar vármegyéket leíró kiadvány: „Azelőtt egyszerűen Csertész, a gácsi határ szélén fekszik. Neve (Csertezs) orosz szó és határvonalat jelent.”
4. A név alakja alapján. Miközben az „-óc” végződés szlovák, az „-ov” orosz etnikumot sejtet. Például korabeli írásmóddal Breztow, Bwrow, Kassow stb. A hasonló nyelvi jelzésekre még bőven sorolhatnám a példákat.
5. Néha a telepítő személye tájékoztat: „Herczeg Rasztislaw”, vagy „Koriatovich Tivadar munkácsi orosz herceg”. A telepítő itt-ott templomot építtetett, másutt kolostort alapított. Aligha kérdéses, hogy a bazilita kolostor és a görög templom oroszokat takart. (Kezdetben! Később a görög vallásúak egy része eltótosodott, ezért voltak görög-katolikus szlovákok is.)

6. A hely kevésbé jellemző, de mégis jól használható faktor. Például ha a falu Zemplén megye északkeleti peremén feküdt csupa orosz település között, akkor bizonyára régebben is orosz volt akkor is, ha nincs az etnikumára utaló korábbi explicit adat.

települések	falu	mváros	kváros
magyar	1684	46	2
német	241	46	10
tót	1175	37	-
ruszin	231	3	-
egyéb	86	7	-
összesen	3417	139	12

Megbízható forrásaim alapján (Borovszky, Csánki, Györffy stb.) a Felvidéki települések hódoltság előtti etnikai megoszlását a fenti táblázatban állítottam össze. A két utolsó oszlop a mezővárosok és a királyi városok adatait tartalmazza. Az adatok alapján levonhatjuk az alábbi egyáltalán nem meglepő következtetést:

1495-ben a Felvidéknek legfeljebb minden harmadik lakója volt szlovák.

Ha a valósághoz közelítően minden ötödik szlováknak minősített települést ruszinnak tartunk és nem feledkezünk el az egyéb népekről sem, akkor ugyanide jutunk.

G.3 HAMIS ALAP

Az (ön)áltatás leghatásosabb módja az, hogy hihető, bár hamis alapot jelölünk meg. A szlovákok nagymérvű asszimilálását hirdetőik is ezzel a fegyverrel élnek: mindig az 1850-es, a szlovákokat igen kedvező színben feltüntető hivatalos osztrák felmérésből indulnak ki.

	ezer fő	százalék
magyar	4. 543	35,1
szlovák	1.702	13,1
ruszin	355	2,7
összes	12.946	100,0

Kérdés, hogy a magyar tudósok miért ragaszkodnak ehhez a felméréshez, mint alaphoz, amikor azt nemcsak Fényes Elek, hanem a korabeli osztrák szakirodalom is bírálta. Lásd az előző F. függelékét.

Az 1850-es hasonlítási alapot én nem tartom elfogadhatónak, mert jelentős többletet mutat a szlovákok számára, míg igen komoly hiány rejteget a magyarok esetében. Számomra legalábbis meglepő, hogy míg 1787-ben a magyarok aránya meghaladta a 40 százalékat is (41,6 %), addig az 1850-es felmérés szerint meg se közelítette azt (35,1 %, másutt 36,8 %).

Egyes etnográfusok érdekes felvetésekkel élnek. Például feltételezik, hogy a Felvidéken a szlovákok jelentős mértékben magukba olvasztották a magyarokat. Ezt arra alapozzák, hogy

sok szlovákként kimutatott, de tisztán magyar nevű személyre bukkantak. Én ezen nem csodálkozok, amint a fordítottján sem. Másnak is azt tanácsolom, hogy kerülje a kanyargós utakat és ne próbáljon meg egy kétes érvelést egy másikkal elütni. Tiszta és egyszerű dolog, ha az 1850-es helyett a megbízható 1880-as felmérést tekintjük kiinduló alapnak, bár az is erősen torzít a ruszinok kárára. Aligha feltételezhető ugyanis, hogy a kényszeruralom idején vagy a nyelvtörvény meghozatala után a szlovákok komolyabb mértékben elmagyarosodtak.

G.4 AZ A BIZONYOS KONSTELLÁCIÓ...

Nem akarok senkit se bántani, de a történészeknek nem erős oldala a számtan. Erről hamarosan meggyőződhetünk. Előbb azonban a körülményeket kell tisztáznom.

	1880-ban		1900-ban	
	ezer fő	százalék	ezer fő	százalék
magyar	6.200	45,1	8.652	51,4
szlovák	1.803	13,0	2.020	10,5
ruszin	345	2,5	429	2,6
összes	13.748	100,0	16.838	100,0

Amint látjuk, a magyarság erőteljes szaporodását a szlovákok arányának a csökkenése kísérte, a ruszinok növekedése pedig megfelelni látszik az átlagnak. A laikus számára úgy tűnhet, mintha e tényezők között ok-okozati összefüggés lenne – a magyarság növekedett, mert a szlovákság csökkent – pedig nem arról van szó.

Ad 1.) Átmenetileg (1880-1900 között) és csak a Felvidéken a magyarok természetes szaporodása meghaladta a szlovákokét és ruszinokét. Később és másutt nem. A rövid idejű hatás az 1873-as irtóztató kolerajárványnak volt köszönhető, amely szinte egyetlen felvidéki szláv települést sem kímélt meg: mintegy 170 ezer (!) áldozata volt.

Ad 2.) A világgazdasági válság miatt a bányászattal foglalkozó avagy sovány földeket művelő szlovákok és ruszinok előbb kényszerültek tömegesen elhagyni az országot, mint a kedvezőbb körülmények között élő magyarok. Jellemző, hogy ugyanannyi szlovák disszidált, mint ahány magyar (tehát aránylagosan négyszer több!) és ők nem tértek haza olyan nagy hányadban, mint a magyarok, mert nekik nem volt hova.

Mindezt jól példázzák Szepes megye adatai. Lakóinak száma 1870-ben 175.061 volt, 1881. már csak 172.881 és 1891-ben 163.291.

A mondanivaló lényege kettős. Egyrészt egy kérészeltű hatássorozatról beszélünk, tehát ezek a nekünk kedvező, másoknak átkos körülmények nem tartottak sokáig. A magyarság szaporodása 1900 táján visszaesett és akkor indult meg a nagy áradata Amerikába. Másrészt a szlovák etnikai veszteségeikért nem a magyarokat, hanem a számok vastörvényeit kell okolni.

Az alábbi táblázat mutatja a szlovákok lélekszámának az alakulását 1880-1910 között. Az elemzéshez az időtávot három szakaszra kellett bontani (A), mert azokban eltérő volt a természetes szaporodás rátája (B). A várt népességszám a szaporodásból (B) és az előző

időszak tényéből (G) adódik. A legelső induló tényadatot feljebb adtam meg (1.803 ezer fő). A várt adatból (C) le kell vonni a kivándoroltak számát (D) és a miattuk elmaradt szaporulatot (E). Így megkapjuk a kivándorlással korrigált várt népességszámot (F). Ennek és a ténynek a különbsége mutatja meg az asszimilálódás mértékét.

A	B	C	D	E	F	G
időszak	%	várt	kivándorolt	elmaradt	korrigált	tény
1880-1895	9,58	2.080	0	0	2.080	2.080
1896-1900	13,80	2.228	69	5	2.154	2.020
1901-1910	12,70	2.527	303	77	2.147	1.968

A táblázat szerint nem igaz, hogy a magyarság több százezer főnyi tótot asszimilált, amint azt az elemzők nagy része állítja. A teljes szlovák veszteség 179 ezer fő, de ennek egy része sem a magyarhoz való asszimilálódásnak köszönhető: csak körülbelül 150 ezer tót vált magyarrá. A ruszinok adatai az alábbiak:

A	B	C	D	E	F	G
időszak	%	várt	kivándorolt	elmaradt	korrigált	tény
1880-1895	9,58	399	0	0	399	399
1896-1900	15,50	431	9	0	422	429
1901-1910	13,90	495	62	17	416	473

A táblázat utolsó két adata szerint egyrészt a ruszinok magyarok általi asszimilálása csak minimális lehetett, hiszen lélekszámuk nem csökkent, hanem növekedett. Másrészt e népnek a közel 60 ezer fős nyeresége részben a zsidó bevándorlásnak, részben annak köszönhető, hogy a ruszinok az őket addig elrejtő tót rovatból végre a valódi helyükre kerültek.

El kell még árulnom, hogy miben rejlik a fenti elemzés titka. A történészek hajlamosak elfeledkezni a „kamatos-kamat számításról”, vagyis arról, hogy a természetes szaporulatot, illetve annak elmaradását évenként a megfelelő százalékkal növelve kell számításba venni. Ugyanakkor viszont elvi kérdés, hogy aki egyszer már magyarrá lett, annak leszármazottait nem lehet asszimiláltaknak tekinteni, hiszen ők már magyaroknak születtek. A magyarság nyeresége így több, mint az asszimiláltak száma, a többiek vesztesége viszont kevesebb annál. Az etnikai matematikát külön kellene tanítani...?

G.5 AZ ÉREM MÁSIK OLDALA

Ismert tény, hogy a török hódoltság után az azáltal legkevésbé érintett északnyugati térségekben népfölösleg alakult ki. Az északkeleti régiót a kuruc szabadságharcok igen nagy mértékben megtépázták és elnéptelenítették. Pozsony, de főleg Nyitra és Trencsén megye szlovák lakossága mindenfelé kirajzott, bár kisebb mértékben és közelebbi célpontok felé ezt tették a Felvidék középső megyéinek (Bars, Liptó, Turóc, Zólyom) a lakosai is.

Az anyaföldet elhagyók számára kétféle sors várt. A Tiszántúlra (Békés, Csanád), a Délvidékre (Bácska, Bánát) és a néhai Partiumba (Bihar és Szilágy szomszédos részei) került

szlovákok megőrizték identitásukat, hiszen még ma is hallhatunk róluk. Nálunk kevésbé, de például a Bácskában a magyarokkal egyenlő módon, jelentős nemzetiségként kezelik őket.

Viszont a Buda ostroma után a város köré, a városba és a szomszédos megyékbe (Nógrád, Esztergom) letelepedett tótok nagymértékben és rohamosan magyarosodtak. Ugyanezt tett a sorsa az elszigetelt szórványokba kerülteknek például Somogyban és Erdély egyes vidékein. A fővárosban és környékén élt szlovákok tették ki az asszimiláltak zömét. Ami egyben azt is jelenti, hogy – az általános vélekedéssel szemben – a Felvidéken nem magyarosodhattak el számottevő szlovák tömegek. Ez egy további adalék az „erőszakos magyarosítás” cáfolatához.

Mindent egybevéve le kell szögezniünk, hogy a szlovákság feltehetően igen jelentős mértékben járult hozzá a Kárpát-medencei népesség gyarapodásához. Azonban ezt egyrészt nem erőszakos asszimiláltatás által, másrészt adatokkal sokszor nem nyomonkövethető módon tette.

A szlovákok hozzájárulásukra büszkéek lehetnek, viszont kedvezőtlen körülményeikért nem lenne ildomos másokat kárhóztatniuk.

FORRÁSOK

Az alapvető folyamatokat tekintve két forrásra hagyatkoztam: az Akadémiai Kiadó „Magyarország története” sorozatára és Hóman Bálint – Szekfű Gyula „Magyar történet”-ére. Egyikkel sem voltam elégedett: mindkettő az aktuális politika által meghatározott. Az előbbi a szocialista beállítottság miatt sokan elmarasztalják, ami főleg érzelmi mozzanat, mivel az egyfelének szánt sorok közül világosan kiderül a másféle valóság. A szintén általánosan használt „Magyarország történeti kronológiája” néha ellentmondásban állt az említett két alapanyaggal. Néha-néha belekukkantottam a lexikonokba is, de meg kell mondanom, hogy nem sok hasznukat láttam. Téves és/vagy lényegtelen információkat közölnek, ráadásul a Pallas túlzottan elfogult szemléletben, minden mesés mondai elemet tényként közölve.

Az ábrák és az adattáblázatok összhangban vannak a Cartographia térképeivel, illetve a hivatalos anyanyelvi és/vagy nemzetiségi felmérésekkel. Ezeket is forrásnak használtam a szomszédos országok etnikai statisztikáival együtt.

Sajnálatos módon a mű írásának a hevében, illetve amiatt, hogy ilyen lassan íródott, olykor hónapos szünetekkel, nem fordítottam kellő figyelmet a források azonnali jegyzésére. Ebből következően az alábbi lista meglehetősen ad-hoc jellegű és töredékes.

***

- Anonymus: *Gesta Hungarorum*. Ford.: Pais Dezső. Magyar Helikon, Bp. 1975.
Apor Péter: *Metamorphosis Transylvaniae*. Kritérion, Bukarest 1978.
Arcanum: *Az 1715. évi országos összeírás*. Bp. 2004. DVD.
Arcanum: *Magyarország vármegyéi és városai*. Bp. 2002. CD.
Arcanum: *Urbáriumok és összeírások a Magyar Országos Levéltárban*. Bp. 2004. CD.
Arató Endre: *A magyarországi nemzetiségek nemzeti ideológiája*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1983.
Arató Endre: *Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből, 1918-1975*.
Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Kossuth, 1996.
Ádám Magda és Ormos Mária szerk.: *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről*. Akadémiai Kiadó, 1999.
Árvay József: *A barcasági Hétfalu helynevei*. Kolozsvár 1943.
Ávedik Lukács: *Szabad Királyi Erzsébetváros Monográfiája*. Szamosújvárott, 1896.
Babits Kiadó: *Magyarország a XX. században. Az izraelita felekezet (1867–1918)*. Szekszárd, 1996-2000
Bakay Kornél: *A magyar államalapítás*. Magyar História, Gondolat, 1981.
Bél Mátyás: *Esztergom vármegye leírása*. Hasonmás kiadás. Esztergom, 2001.
Bélay Vilmos: *Mármaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. sz. elejéig*, Budapest, 1943. (Település- és népiségtörténeti értekezések 7).
Bencsik Gábor: *Igazságot Magyarországnak. Lord Rothermere és a magyar revízió*. Magyar Mercurius, 2009.
Benigni, I. H.: *Handbuch des Statistik und Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen*. Hermannstadt, 1837. III. Heft.

- Berger, A.: *Volkszählung in den 7 und 2 Stühlen, im Bistritzer und Kronstädter Distrikte vom Ende des XV. und Anfang des XVI. Jahrhunderts.* In Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde. XVII. Jahrg. Nr. 5. Hermannstadt, 1894.
- Bielz, E.A.: *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens, eine physikalisch-statistisch-topographische Beschreibung dieses Landes.* Hermannstadt, 1857.
- Bulla-Mendöl: *A Kárpát-medence földrajza.* Egyetemi Nyomda, Bp. 1947.
- Bunyitay Vincze: *A váradi püspökség története alapításától jelenkorig.* Nagyvárad, I.-II. kötet, 1883. III. kötet 1884.
- Cholnoky Jenő: *Magyarország földrajza.* Franklin-Társulat.
- CompLex Kiadó: 1000 év törvényei (Internet, 1000ev.hu)
- Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában.* I.-III. V. Bp. 1893-1913.
- Cserői Mihály: *Erdély históriája [1661-1711].* Európa, 1983.
- Davies, Norman: *Európa története.* Osiris Kiadó, 2000.
- Demény Lajos: *Parasztfelkelés Erdélyben, 1437-1438.* Gondolat, 1987.
- Dümmerth Dezső: *Az Árpádok nyomában.* Panoráma, Bp. 1976.
- Dümmerth Dezső: *Álmos, az áldozat.* Panoráma, Bp. 1985.
- Egyed Ákos: *Falu, város, civilizáció.* Kritérion Könyvkiadó, Bukarest 1981.
- Eördögh István: *Erdély román megszállása (1916-1920).* LAZI, Szeged, 2000.
- Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára.* Pest, 1851.
- Fényes Elek: *Magyarország statisztikája.* Pest, 1841-1843.
- Fényes Elek: *Magyarországnak s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben.* Pest, 1836-1840.
- Für Lajos: *Magyar sors a Kárpát-medencében.* Kairosz, Budapest, 2001.
- Gábor Gyula: *A somogy megyei Répás kerület története.* Századok 1911. évf. 82-91..
- Gonda Imre – Niederhauser Emil: *A Habsburgok.* Gondolat, Budapest, 1987.
- Granasztói György: *A középkori magyar város.* Magyar História, Gondolat, 1980.
- Gyalay Mihály: *Magyar igazgatástörténeti helységnévlexikon.* Arcanum, Bp. 2006. CD.
- Györffy György: *István király és műve.* Gondolat, Bp. 1977.
- Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* Akadémiai Kiadó sorozata, Bp. 1987.
- Györffy István: *A Feketekörös-völgyi magyarság települése. Az erdélyi magyarság eredete.* Bp. 1914. Földrajzi közlemények.
- Gyurgyík László: *A határon túli magyarok számának alakulása az 1990-es években.* Magyar Tudomány, 2005/2.
- Gyurok János: *A magyarországi horvátok. 1910-1990.* Pécs, 1998. Internet.
- Haller János: *Hármas história.* Kritérion, Bukarest 1978.
- Heltai Gáspár: *Krónika az magyaroknak dolgairól.* Magyar Helikon, 1981.
- Hory András: *Bukaresttől Varsóig.* Gondolat, 1987.
- Iczkovits Emma: *Az erdélyi Fehér megye a középkorban.* Bp., 1939. (Település- és népiségtörténeti értekezések 2).
- Jakó Zsigmond: *Adatok a dézsma fejedelemségkori adminisztrációjához.* Erdélyi Történelmi Adatok V.2. Kolozsvár, 1945.
- Jakó Zsigmond: *Biharmegye a török pusztítás előtt.* Bp. 1940. (Település- és népiségtörténeti értekezések 5).
- Jakó Zsigmond: *A gyalui vártartomány urbáriumai.* Kolozsvár, 1944.

- Jakó Zsigmond: *Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*. I. kötet. 1023-1300. Bp. 1997.
- Jászi Oszkár: *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*. Gondolat, Budapest, 1986.
- Julier Ferenc, *A világháború magyar szemmel*. Magyar Szemle Társaság, 1933.
- Kádár József-Tagányi Károly-Réthy László: *Szolnok-Doboka vm. monographiája*. I-VII. Deés 1900-1905.
- Károlyi Dénes szerk.: *Székely vértanúk*. Kritérion, Bukarest 1975.
- Katona Tamás szerk.: *Thuróczy János: A magyarok krónikája*. Európa, 1980.
- Kisfaludy Katalin: *Matthias rex*. Magyar História, Gondolat, 1983.
- Kisch, Gustav: *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*. In Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde N.F. Hermannstadt. 1907.
- Kniezsa István: *Keletmagyarország helynevei*. Magyar Történettudományi Intézet évkönyve. szerk. Deér József és Gáldi László II. k. Bp. 1943.
- Kniezsa István: *Magyarország népei a XI-ik században*. Szent István emlékkönyv II. Bp. 1938.
- Kocsis Károly: *Délkelet-Európa térképekben*. MTA, 2005.
- Kocsis Károly – Bottlik Zsolt – Tátrai Patrik: *Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régiókban (1989-2002)*. MTA, 2006.
- Korabinsky, Johann Matthias: *Geographisch-Historisches und Produkten Lexicon von Ungarn*. Preßburg, 1786.
- Kovács Alajos dr.: *A nemzetiségi statisztika problémája*. Magyar Statisztikai Szemle 1929. 2. sz.
- Kovács Alajos dr.: *A nyelvtudás mint a nemzetiségi statisztika ellenőrzője*. Magyar Statisztikai Szemle 1928. 1. és 2. sz.
- Köpeczi Béla szerk.: *Erdély rövid története*. Akadémiai Kiadó, 1993.
- Kristó Gyula: *Az aranybullák évszázada*. Magyar História, Gondolat, 1981.
- Kristó Gyula: *Levedi törzsszövetségtől Szent István államáig*. Magvető, Bp. 1980.
- Kulcsár Péter: *A Jagelló-kor*. Magyar História, Gondolat, 1981.
- Kulcsár Péter szerk.: *Baranyai Decsi János magyar históriája*. Helikon, 1982.
- Landes-Regierungs-Blatt für das Grossfürstenthum Siebenbürgen*, Jahrgang 1854.
- László Gyula: *Árpád népe*. Helikon, 1986.
- Lelkes György: *Magyar helységnév-azonosító szótár*. Talma Könyvkiadó, Baja 1998.
- Lengyel Dénes: *Régi magyar mondák*. Móra Ferenc Könyvkiadó, 1972.
- Lenk, Ignaz von Treuenfeld: *Siebenbürgens geographisch-, topographisch-, statistisch-, hydrographisch- und orographisches Lexicon*. Wien, 1839. I-IV. Band.
- Lexicon Locorum Regni Hungariae Populosorum anno 1773 officiose confectum*. Budapest, Magyar Békeküldöttség K. 1919.
- Lipszky János: *A Magyar Királyság és társországai térképe és névtára (1804-1810)*. Arcanum, Budapest 2005. DVD.
- Magda Pál: *Magyar Országának és a határ őrző katonaság vidékinek leg újabb statistikai és geographiai leírása*. Pesten, 1819.
- Magyarország a XX. században*. Babits Kiadó, Szekszárd, 1996-2000. Internet.
- Makkai László szerk.: *Bethlen Gábor krónikásai*. Gondolat Kiadó, 1980.
- Makkai L. – Mócsy A. szerk.: *Erdély története I-III*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1987.
- Maksai Ferenc: *A középkori Szatmár megye*. Település- és népiségtörténeti értekezések. Bp. 1940.

- Mályusz Elemér (szerk.): *Zsigmondkori Oklevéltár*. I (1387-1399), II/1 (1400-1406), II/2 (1406-1410). Bp., 1951, 1956, 1958. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II: Forráskiadványok 1, 3-4). III (1411-1412), IV (1413-1414).
- Mezősi Károly: *Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében (1692)*. Bp. 1943.
- Mikó Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*. Kolozsvár, Minerva, 1944.
- Munczi Antal: *Muraköz története*. Internetes kézirat dátum nélkül.
- Nemeskürty István: *Édes Erdély*. Szabad Tér Kiadó, 1988.
- Nemeskürty István: *Magyar századok*. Szabad Tér Kiadó, 2006.
- Nemeskürty István: *Mi történt velünk?* Szabad Tér Kiadó, 2002.
- Nemeskürty István: *Mi, magyarok*. Akadémiai Kiadó, Bp. 2001.
- Németh Gyula: *Attila és hunjai*. Magyar Szemle Társaság, 1940.
- Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. Helikon Kiadó, Pest, 1868.
- Ormos Mária: *Padovától Trianonig*. Kossuth Könyvkiadó, 1983.
- P. Gegő Elek: *A moldvai magyar telepekről*. Buda, 1838. Állami Könyvterjesztő Vállalat reprint sorozata, Kossuth nyomda, 1987.
- Palotás Emil: *Kelet-Európa története a 20. század első felében*. Budapest, 2003. Osiris tankönyvek.
- Pauler Gyula: *A magyar nemzet története*. Atheneum, 1899.
- Petri Mór: *Szilágy vármegye monographiája*. I-VI. Zilah 1901-1904.
- Pesty Frigyes: *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*. I. Bp. 1877. II-III. Bp. 1878.
- Pesty Frigyes: *Krassó vármegye története*. II/1, II/2.-IV. Bp. 1882-1884.
- Pesty Frigyes: *Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben*. I. Bp. 1888.
- Pesty Frigyes: *Magyarország leírása*. I-II. rész, Pest, 1847.
- Raffay Ernő: *Erdély 1918-1919-ben*. Magvető Kiadó, 1987.
- Raffay Ernő: *Trianon titkai*. Tornado Dannenija, 1990.
- Ráth Károly: *Török-magyar viszonyok*. in „Magyar Akadémiai Értesítő” A philosophiai, törvény- és történettudományi osztályok közlönye, az Akadémia rendeletéből szerkeszti Csengery Antal akadémiai jegyző. Harmadik kötet. Pest, 1862.
- Scheiner, Walter: *Die Ortsnamen im mittleren Teile des südlichen Siebenbürgens*. Sonderabdruck aus Balkan-Archiv B. II. 1926, Leipzig.
- Slavici, Ioan: *A világ, amelyben éltem*. Kritérion, Bukarest 1980.
- Somogyi Éva: *Abszolutizmus és kiegyezés*. Magyar História, Gondolat, 1981.
- Spira György: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon*. Kossuth, 1980.
- Strabón: *Geógraphika*. Gondolat, Bp. 1977.
- Szabó M. Attila: *Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára* (Arcanum, CD 2006.)
- Szabó T. Attila: *Kalotaszeg helynevei*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kvár, 1942.
- Szabó T. Attila: *Gyergyói helynevek a XVIII-XIX. századból*. Bp. 1940.
- Szabó T. Attila: *Nyelv és település*. Válogatott tanulmányok és cikkek. Bp. 1988.
- Szabó István: *Ugocsa megye*. Bp. 1937. (Magyarság és nemzetiség. Tanulmányok a magyar népiségtörténet köréből I/1.
- Szalárdy János: *Síralmas magyar krónikája*. Magyar Helikon, 1980.
- Szamosközy István: *Erdély története [1598-1599, 1603]*. Magyar Helikon, 1977.

Székelv Oklevéltár I.-VIII. kötet Kolozsvár 1872-1898, Bp. 1934. és Székelv oklevéltár Új sorozat, I. kötet 1983. II. kötet 1985, III. kötet, 1994. IV. kötet 1998.

Szilágyi Sándor: *A Magyar Nemzet Története*. Athenaeum, Budapest, 1894-98.

A.J.P. Taylor: *A Habsburg Monarchia 1809-1918*. Scholar, 1998.

T. Sáros Aranka: *A Töketeresbesi járás etnikai összetétele a dualizmus korában*. Fórum Társadalomtudományi Szemle IV. évfolyam, 2002/1. szám – Elektronikus Periodika Archívum Internet.

Teke Zsuzsa: *Hunyadi János és kora*. Magyar História, Gondolat, 1980.

Vámbéry Ármin: *A magyarság keletkezése és gyarapodása*. Franklin-Társulat 1895.

Dr. Vecseklőy József: *Nemzetgyilkossági kísérlet, Trianon (1919. Párizs)*. Antológia Kiadó, 1993.

Varga E. Árpád: *Az 1857. évi erdélyi népszámlálás román nyelven*. Budapest, Statisztikai Szemle. LXXVI, 1998. 10. sz.

Venczel József: *Az önismeret útján*. Kritérion Könyvkiadó, Bukarest 1980.

Veres Valér: *A romániai magyarok demográfiai viszonyai a 2002. évi népszámlálás előzetes adatai tükrében*. 2002 Internetes közlemény.

Veress Endre: *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése*. I. kötet (1556-575), II. kötet (1576-1586). Kolozsvár 1944.

Vonház István: *A Szatmár megyei német telepítés*. Pécs, 1931.

H.G. Wells: *A világtörténet alapvonalai*. Dunakönyv Kiadó, Bp. 1990.

Wenzel Gusztáv: *Magyarország bányászatának kritikai története*. Bp. 1880.

Zimmermann, F. – Werner, C. – Müller, G. et al.: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. Hermannstadt 1892.

***

Népszámlálások (időrendben, majd terület szerint):

Az 1715. évi országos összeírás. Arcanum DVD 2004.

Országos Magyar Statisztikai Hivatal: *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában. 1720-1721*. Bp. 1896. Magyar Statisztikai Közlemények.

KSH levéltár: *Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787)*. Budapest, 1960.

KSH: *Az 1850. évi erdélyi népszámlálás*. Második, javított kiadás, Budapest, 1994.

KSH: *Az 1850. és 1857. évi népszámlálás*. Budapest, 1993.

KSH: *A magyar korona országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei* Bp. 1882.

KSH: *A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása*. Bp. 1902.

KSH: *A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása*. Budapest, 1912.

KSH: *A magyar szentkorona országainak helységnévtára*, 1913.

KSH: *Az 1920. évi népszámlálás*. 1923.

KSH: *Az 1930. évi népszámlálás*. 1932.

KSH: *Az 1941. évi népszámlálás*. 1947.

KSH: *A Magyar Népköztársaság helységnévtára* 1985.

KSH: *Népszámlálás 2001*. Internet.

Croatian Bureau of Statistics: *Census of Population, Households and Dwellings, 31st March 2001*. Internet.

Statistik Austria: *Volkszählung 1991 – 2001*. Internet.

- Szlovák Statisztikai Hivatal: *The 2001 Population and Housing Census*. Internet.
- Statistical Office of the Republic of Slovenia: *Census of population, households and housing 2002*. Internet.
- KSH: *A Magyar Köztársaság Helységnévkönyve*. 2009. január 1. (Internet)
- Szlovák Statisztikai Hivatal: Regionális adatbázis 2009. 11.23. (Internet)
- Croatian Bureau of Statistics: *Census of Population, Households and Dwellings, 2011*. Internet.
- KSH: *Népszámlálás 2011*. Internet.
- Szlovák Statisztikai Hivatal: *The 2011 Population and Housing Census*. Internet.
- KSH: *Burgenland településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880-1991)*. Budapest, 2000.
- KSH: *A Délvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880-1991)*. Budapest, 1998.
- KSH: *Az erdélyi települések népessége nemzetiség szerint (1930-1992)*. Budapest, 1996.
- KSH: *A Felvidék településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880-1941)*. Budapest, 1996.
- KSH: *A Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880-1941)*. Budapest, 1998.
- KSH: *A Szlovák Köztársaság településeinek nemzetiségi, vallási adatai 1991*. Budapest, 1996.
- Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája*. I-V. kötet. Budapest, 1998-2002, Pro-Print könyvkiadó.